

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΣ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ : «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»

ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΠΟΙΚΙΛΙΕΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΑΙ
ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ: ΘΕΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΤΙΜΗΣΗ
ΠΑΡΑΜΕΤΡΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΑΓΡΟΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΝΤΑΜΑΔΑΚΗ

Επιβλέπουσα: Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ευπραξία Μαριά

ΧΑΝΙΑ
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2014

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Φτάνοντας στο τέλος της πορείας των σπουδών μου στο Πολυτεχνείο Κρήτης και με την ολοκλήρωση του παρόντος πονήματος θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συμπορεύτηκαν μαζί μου και με στήριξαν, καθένας με τον τρόπο του.

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου, την επιβλέπουσά μου κα. Αίθρα-Ευπραξία Μαριά και τα υπόλοιπα μέλη της 3μελούς Επιτροπής, κ. Τρύφωνα Δάρα και κ. Γιώργο Λιοδάκη για τη βοήθεια και τις εποικοδομητικές παρατηρήσεις τους.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω, φυσικά, στην οικογένεια και τους φίλους μου των οποίων η αρωγή υπήρξε καταλυτική.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΕΛ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ABSTRACT.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7

1^ο ΜΕΡΟΣ

1. Βιοποικιλότητα και αγροβιοποικιλότητα: Εννοιολογική οριοθέτηση.....	9
2. Φυτογενετικοί όροι και παραδοσιακές ποικιλίες: Εννοιολογική οριοθέτηση.....	11
3. Προσδιοριστικά χαρακτηριστικά παραδοσιακών ποικιλιών.....	13
4. Η σημασία της ποικιλότητας και της κληρονομιάς και ο κίνδυνος διάβρωσης.....	17
5. Το τοπίο.....	25

2^ο ΜΕΡΟΣ

1. Διατήρηση φυτογενετικών πόρων.....	36
2. Στρατηγικές διατήρησης: ex situ και in situ/on farm.....	37
3. Διεθνές νομικό πλαίσιο.....	41
4. Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα.....	49
5. Το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια.....	60
6. Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα και το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια ως hard law κείμενα με εθνική εφαρμογή.....	65
7. Η Διεθνής Συνθήκη για τους Φυτογενετικούς Πόρους για τη Διατροφή και τη Γεωργία.....	67

3^ο ΜΕΡΟΣ

1. Ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο.....	91
2. Οι ρυθμίσεις για τη βιοποικιλότητα στην Ευρώπη.....	92
3. Οι ρυθμίσεις για τους φυτογενετικούς πόρους στην Ευρώπη.....	102

4. Το ευρωπαϊκό αγροτικό τοπίο.....	117
5. Η διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών στην Ευρώπη.....	124
6. Νομολογία.....	135

4^ο ΜΕΡΟΣ

1. Εθνικό θεσμικό πλαίσιο για τη διατήρηση των φυτογενετικών πόρων.....	142
2. Το ελληνικό αγροτικό τοπίο.....	154
3. Οι σύγχρονες νομικές εξελίξεις.....	159

5^ο ΜΕΡΟΣ

1. Η έρευνα.....	163
2. Προβληματισμοί-συμπεράσματα-προτάσεις.....	175

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	180
--------------------------	------------

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	200
---	------------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	204
-----------------------	------------

Περίληψη

Οι παραδοσιακές ποικιλίες είναι το αποτέλεσμα της συλλογικής δράσης πολλών γενεών καλλιεργητών. Αποτελούν σημαντικό τμήμα των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία και το θεμέλιο λίθο για τη διατήρηση της αγροβιοποικιλότητας και της βιοποικιλότητας εν γένει.

Η παρούσα ερευνητική διατριβή πραγματεύεται ενδελεχώς τη νομική θεώρηση των παραδοσιακών ποικιλιών στο διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό νομικό στερέωμα. Οι δικαιικές ρυθμίσεις που τις αφορούν, οι οποίες περιλαμβάνουν και τις πλέον πρόσφατες νομικές εξελίξεις, συμπεριλαμβανομένης της σχετικής νομολογίας, εξετάζονται υπό το πρίσμα της αγροβιοποικιλότητας και της βιοποικιλότητας.

Βασικό μέλημα αποτελεί η διερεύνηση του κατά πόσον η νομοθεσία που τις αφορά είναι επαρκής και αποτελεσματική για τη διασφάλιση της διατήρησης και της βιώσιμης χρήσης τους. Το σπουδαιότερο, όμως, όλων είναι ότι, εξ'αρχής, λαμβάνει χώρα μια σύνθεση. Η σύνθεση αυτή έγκειται στη εξέταση των παραδοσιακών ποικιλιών λαμβάνοντας υπόψη το άμεσο πλαίσιο αναφοράς τους, το αγροτικό τοπίο. Το τελευταίο, και γενικά η διασύνδεση των παραδοσιακών ποικιλιών με έναν τόπο, αποτελεί, τελικά, παράγοντα κλειδί για την αποτελεσματική διατήρηση και βιώσιμη χρήση τους στο σημερινό κοινωνικο-οικονομικό γίγνεσθαι.

Ενδεικτικά, παρατίθεται μια έρευνα που διεξήχθη σε περιοχές του Νομού Χανίων, η οποία σκοπό είχε να διερευνήσει τη γνώση/ενημέρωση των αγροτών/καλλιεργητών σχετικά με ζητήματα που αφορούν τις ποικιλίες αυτές.

Abstract

Traditional plant varieties are the result of the collective action of many generations of farmers (planters). They constitute an important part of plant genetic resources for food and agriculture and the cornerstone of agrobiodiversity and overall biodiversity conservation.

The current research thesis presents in detail the legal endorsement of traditional varieties in the international, european and national legal status quo. The relevant legislative acts, which include the most recent legal developments, including jurisprudence, are considered under the light of agrobiodiversity and biodiversity.

Our main concern is to investigate whether legislation is adequate and effective or not in order to ensure the conservation and sustainable use of traditional plant varieties. The most important thing, however, is that a synthesis occurs, from the outset. The synthesis lies in considering traditional plant varieties in the immediate context of the reference, the rural landscape. The rural landscape, and, in general, the association of traditional varieties to a specific locus, is ultimately a key factor for the effective conservation and sustainable use in the current socio-economic settings.

Following is a survey, conducted in various areas in the regional unit of Hania and was aimed to measure the knowledge/information of farmers/cultivators on issues concerning traditional plant varieties.

Εισαγωγή

Η όποια ενασχόληση με τους φυτογενετικούς πόρους, και εν προκειμένω, με τους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία και δη με τις παραδοσιακές ποικιλίες είναι πολύ σημαντική διότι αποτελούν σημείο τομής πολλών τομέων πολιτικής: βιοποικιλότητα, κρατική κυριαρχία, δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, περιβαλλοντική προστασία, γεωργία, εμπόριο. Δεν υφίσταται, σήμερα, ένα συνολικό και συμπαγές καθεστώς που να αφορά τη διακυβέρνηση των πόρων αυτών. Αυτό που υπάρχει, όμως, είναι ποικίλα καθεστώτα, διεθνή, περιφερειακά και εθνικά. Τα καθεστώτα αυτά περιέχουν συμφωνίες και ρυθμίσεις που επικαλύπτονται μεταξύ τους όσον αφορά το σκοπό, το αντικείμενο και τη χρονική συγκυρία, ενίοτε δε εμφανίζουν και σημεία τριβής ή και αντιθέσεις.

Ωστόσο, ενώ τα καθεστώτα αυτά χαρακτηρίζονται ως ασυνήθιστα όσον αφορά την πολυπλοκότητά τους, δεν είναι μοναδικά. Αντιθέτως, αντιπροσωπεύουν το σύγχρονο φαινόμενο του ολοένα και μεγαλύτερου αριθμού, διεύρυνσης, εμβάθυνσης και αλληλεπίδρασης των διεθνών, περιφερειακών και εθνικών συμφωνιών.

Η διάρθρωση της διατριβής αυτής, λοιπόν, ακολουθεί την εξής «ραχοκοκαλιά» στην οποία συντίθενται και συνδυάζονται ρυθμίσεις που «ακουμπούν» πολλούς τομείς νομοπαραγωγής και που αφορούν τις παραδοσιακές ποικιλίες.

Στο πρώτο μέρος, γίνεται λόγος, κατά βάση, στα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά των παραδοσιακών ποικιλιών και στο παραδοσιακό αγροτικό τοπίο.

Στο δεύτερο μέρος, ερευνώνται οι δύο μεγάλες διεθνείς συνθήκες με βάση τις οποίες καθιερώνονται οι διεθνείς ρυθμίσεις που αφορούν τη βιοποικιλότητα και τους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία ενώ εξετάζεται και το πρόσφατα υπογραφέν Πρωτόκολλο της Ναγκόγια.

Στο τρίτο μέρος, ερευνάται το ευρωπαϊκό πλαίσιο βιοποικιλότητας – αγροβιοποικιλότητας στο οποίο κινείται η νομοπαραγωγή για τις παραδοσιακές ποικιλίες και πώς αυτή συντελεί (ή μη) στη διατήρηση και βιώσιμη χρήση τους με την εξέταση της σχετικής νομολογίας. Γίνεται επίσης αναφορά στο ευρωπαϊκό αγροτικό τοπίο.

Στο τέταρτο μέρος, εξετάζονται και οι υφιστάμενες εθνικές νομικές ρυθμίσεις που αφορούν τις παραδοσιακές ποικιλίες καθώς και εκείνες που αφορούν το ελληνικό αγροτικό τοπίο.

Στο δε πέμπτο μέρος παρατίθεται, ενδεικτικά, μια έρευνα που διεξήχθη σε περιοχές του Νομού Χανίων με σκοπό τη διερεύνηση, σε ένα βαθμό, της γνώσης/ενημέρωσης των αγροτών/καλλιεργητών σχετικά με ζητήματα που άπτονται των παραδοσιακών ποικιλιών.

1^ο ΜΕΡΟΣ

Στο πρώτο αυτό μέρος της διατριβής θα αναφερθούμε κυρίως στην έννοια, τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά και τη σπουδαιότητα των παραδοσιακών ποικιλιών. Θα μιλήσουμε, έπειτα, για το τοπίο και τις θεωρήσεις που έχει αυτό καταλήγοντας στο παραδοσιακό αγροτικό τοπίο και τη σχέση του με τις παραδοσιακές ποικιλίες.

1. Βιοποικιλότητα και αγροβιοποικιλότητα: Εννοιολογική οριοθέτηση

Η βιολογική ποικιλότητα ή βιοποικιλότητα είναι η ποικιλία των μορφών ζωής πάνω στη γη και τα φυσικά πρότυπα που σχηματίζει.¹ Καλύπτει τρία διαφορετικά και αλληλοσυνδεδεμένα επίπεδα: την ποικιλότητα των ειδών (το εύρος των ειδών εντός και μεταξύ πληθυσμών), τη γενετική ποικιλότητα (το εύρος των γονιδίων σε όλα τα άτομα και μεταξύ ατόμων) και την οικολογική ποικιλότητα που έχει να κάνει με τα διαφορετικά οικοσυστήματα και την ποικιλότητα τοπίου². Ο ορισμός αυτός που εμπεριέχεται στη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (Convention on Biological Diversity - CBD) (με την ποικιλότητα τοπίου, ωστόσο, να μην αναφέρεται) που υπεγράφη στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας το 1992 είναι ο εξής: «Ως βιολογική ποικιλότητα, ή βιοποικιλότητα, νοείται η ποικιλία των ζώντων οργανισμών πάσης προελεύσεως περιλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, χερσαίων, θαλασσίων και άλλων υδατικών οικοσυστημάτων και οικολογικών συμπλεγμάτων, των οποίων αποτελούν μέρος. Επίσης, περιλαμβάνεται εδώ η ποικιλότητα εντός των ειδών, μεταξύ ειδών και οικοσυστημάτων.»³

¹Βλ. United Nations Organization, Sustaining Life on Earth, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/guide/>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

²Βλ. Cowell D. (1998), "Ecological landscape planning techniques for biodiversity and sustainability", στο *Environmental Management and Health*, Volume 9, Issue 2, pp. 72-78, Waldhardt R. (2003), "Biodiversity and landscape-summary, conclusions and perspectives", στο *Agriculture, Ecosystems and Environmental*, Volume 98, pp. 305-309, Pasari J., Levi T., Zavaleta E. & Tilman D. (2012), "Several scales of biodiversity affect ecosystem multifunctionality", στο *Proceedings of National Academy of Sciences USA*, Volume 110, Issue 4, pp. 10219-10222 και ΜαριάE-A (2009), *Η νομική προστασία του τοπίου στο διεθνές, κοινοτικό και εθνικό δίκαιο*, εκδόσεις Σάκκουλα, σελ.187 καθώς και τις εκεί παραπομπές

³Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 2 – Use of Terms, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-02>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

Παρόλο που ο όρος βιοποικιλότητα αναδύθηκε στο πλαίσιο δύο συνεδρίων στις ΗΠΑ (Εθνική Ακαδημία Επιστημών, Εθνικό Φόρουμ για τη Βιοποικιλότητα) το 1981 και το 1986, η έννοια της αγροβιοποικιλότητας είναι σχετικά πιο πρόσφατη και προέκυψε τα τελευταία 10-15 χρόνια από τη σύνθεση της έρευνας για τη βιοποικιλότητα και της έρευνας για τους γενετικούς πόρους.⁴ Το πλαίσιο αναφοράς της αγροβιοποικιλότητας είναι διεπιστημονικό και περιλαμβάνεται σε πολυάριθμα γνωστικά πεδία (αγρονομία, ανθρωπολογία, οικολογία, βοτανολογία, γενετική κλπ.). Αντανακλά τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπινων κοινωνιών, καλλιεργούμενων φυτών και οικόσιτων ζώων στα οικοσυστήματα που αυτές αλληλεπιδρούν. Οι σχέσεις αυτές κάθε άλλο παρά απλές και στατικές είναι.⁵ Η διατροφική ασφάλεια, η υγεία, η κοινωνική ισότητα, η μείωση της πείνας και γενικά η ευημερία των ανθρώπων όπως και η περιβαλλοντική βιωσιμότητα και ειδικότερα η αγροτική βιώσιμη ανάπτυξη εξαρτώνται από τη διαχείριση των βιολογικών πόρων που είναι σημαντικοί για τη διατροφή και τη γεωργία.⁶

Ιστορικά λοιπόν, η αγροβιοποικιλότητα έχει τροφοδοτηθεί και αναπτυχθεί από ποικίλους δρώντες. Αγρότες, κτηνοτρόφοι και αλιείς έχουν παραδοσιακά παίζει τον πιο κρίσιμο ρόλο στη διατήρηση και τον εμπλουτισμό της σε συνδυασμό με το αποτέλεσμα διαδικασιών φυσικής επιλογής. Πιο συγκεκριμένα, η αγροβιοποικιλότητα, ως σημαντικό μέρος της βιοποικιλότητας συνιστά όλα εκείνα τα στοιχεία που αλληλεπιδρούν στην αγροτική παραγωγή. Παρά το γεγονός ότι η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα δεν περιέχει ορισμό της, σύμφωνα με την Απόφαση V/5, που υιοθετήθηκε κατά το Πέμπτο Συνέδριο των Μερών της Σύμβασης (COP 5), η «αγροβιοποικιλότητα είναι ένας ευρύς όρος που περιλαμβάνει όλα τα συστατικά της βιολογικής ποικιλότητας σχετικά με τη διατροφή και τη γεωργία, και όλα τα συστατικά της βιολογικής ποικιλότητας που συνιστούν το αγροοικοσύστημα, την ποικιλία και μεταβλητότητα των ζώων, των φυτών και των μικροοργανισμών, σε επίπεδο γενετικό, ειδών και οικοσυστήματος, τα οποία είναι

⁴Βλ. Hammer K., Arrowsmith N., Gladis T.(2003), "Agrobiodiversity with emphasis on plant genetic resources", στο *Naturwissenschaften*, Volume 90, Issue 6, p. 241

⁵Βλ. Santilli J.(2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, Earthscan, New York, p. 1

⁶Βλ. Food and Agricultural Organization, *Biodiversity for a world without hunger*, Ιστότοπος:<http://www.fao.org/biodiversity/en/>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

*απαραίτητα για να διατηρήσουν θεμελιώδεις λειτουργίες του αγρο-οικοσυστήματος, τη δομή του και των διαδικασιών του».*⁷

Σύμφωνα με την ίδια Απόφαση η αγροτική βιοποικιλότητα έχει τις ακόλουθες διαστάσεις:

1. Γενετικοί πόροι για τη διατροφή και τη γεωργία, συμπεριλαμβανομένων
 - α) Φυτογενετικών πόρων
 - β) Ζωικών γενετικών πόρων
 - γ) Μικροβιακών και μυκητιασικών γενετικών πόρων.
2. Συστατικά της αγροβιοποικιλότητας που ευνοούν τις οικολογικές και βιολογικές διαδικασίες. Αυτά περιλαμβάνουν ένα σύνολο οργανισμών στα αγροτικά παραγωγικά συστήματα που συνεισφέρουν μεταξύ άλλων στη διατροφικό κύκλο, στην αποσύνθεση του οργανικού υλικού, στον έλεγχο διάβρωσης, στη γονιμότητα του εδάφους, κλπ.
3. Αβιοτικούς παράγοντες που έχουν καθοριστική επίδραση σε αυτές τις πλευρές της αγροβιοποικιλότητας.
4. Κοινωνικοοικονομικές και πολιτισμικές διαστάσεις, εφόσον η αγροβιοποικιλότητα διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από ανθρώπινες δραστηριότητες και διαχειριστικές πρακτικές. Αυτές περιλαμβάνουν την παραδοσιακή και τοπική γνώση της αγροβιοποικιλότητας, πολιτισμικούς παράγοντες και συμμετοχικές διαδικασίες. Περιλαμβάνουν επίσης τον τουρισμό που συνδέεται με τα αγροτικά τοπία και άλλους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες.⁸

2. Φυτογενετικοί όροι και παραδοσιακές ποικιλίες: Εννοιολογική οριοθέτηση

Οι φυτογενετικοί πόροι για τη διατροφή και τη γεωργία αποτελούν τη βιολογική βάση για τη διατροφική ασφάλεια. Ενσωματώνουν την ποικιλότητα των σπόρων και το γενετικό υλικό που

⁷Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, COP 5 Decision V/5 – Agricultural biological diversity: review of phase I of the programme of work and adoption of a multi-year work programme, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7147>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

⁸Idem και Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, Earthscan, New York, p. 4-5

περιέχεται στις παραδοσιακές και μοντέρνες φυτικές ποικιλίες, τα άγρια και άλλα φυτικά είδη.⁹ Χρησιμοποιούνται σε γονιμοποιητικά προγράμματα για αυξημένη αντοχή στα έντομα, βελτιωμένες αποδόσεις και υψηλότερη ποιότητα.

Οι φυτογενετικοί πόροι, διακρίνονται σε τέσσερις τύπους¹⁰:

- α) *Εγχώριες ποικιλίες παραδοσιακής καλλιέργειας (“landraces” ή “varieties”)* που εκτοπίζονται από τις μοντέρνες ποικιλίες και κινδυνεύουν με εξαφάνιση,
- β) *Άγρια (wild) ή ημιάγρια (weedy) είδη, που είναι συγγενή ή προγονικά των καλλιεργούμενων ειδών*
- γ) *Άγρια φυτικά είδη, χρησιμοποιούμενα άμεσα για τη διατροφή ανθρώπων και ζώων, τη βιομηχανική παραγωγή ή τη διακόσμηση (αυτοφυ ή αρωματικά και φαρμακευτικά. αρτυματικά, βαφικά, δασικά, μελισσοκομικά, ανθοκομικά κ.α. φυτά)*
- δ) *Παλιές ποικιλίες, δημιουργίες βελτιωτών που αποσύρθηκαν από την παραγωγή, αλλά διασώζονται μέχρι σήμερα (“obsolete cultivars”)* ή *ποικιλίες που έχει λήξει η νομική τους προστασία*
- ε) *Καθαρές σειρές με μεγάλη σημασία για τη γεωργία.*

Οι παραδοσιακές φυτικές ποικιλίες είναι το αποτέλεσμα συλλογικής δράσης πολλών γενεών καλλιεργητών.¹¹ Αποτελούν σημαντικό τμήμα των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία. Έχουν παίξει θεμελιώδη ρόλο στην ιστορία και τη βελτίωση των καλλιεργειών και στην αγροτική παραγωγή παγκοσμίως καθώς περιέχουν μεγάλη ποικιλία των γονιδίων που είναι χρήσιμα για την εξελικτική προσαρμογή των φυτικών ειδών στις ανθρώπινες ανάγκες. Υφίστανται από τις απαρχές της γεωργίας, ενώ για αιώνες υπήρξαν η πρωταρχική εστίαση της αγροτικής παραγωγής, ως αντικείμενο γενετικής τροποποίησης μέσω αβιοτικών, βιοτικών και

⁹Βλ. Food and Agricultural Organization, “Seeds and Plant Genetic Resources: A basis for life”, Ιστότοπος: <http://www.fao.org/agriculture/crops/core-themes/theme/seeds-pgr/en/>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹⁰ Βλ. Πελίτι (2008), «Εγχειρίδιο για τη συλλογή και τη διατήρηση των ντόπιων ποικιλιών», Έκδοση της εναλλακτικής κοινότητας «Πελίτι», σελ. 18-19, Ιστότοπος: www.peliti.gr, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹¹Βλ. Brush S.(2007), “Farmers’ Rights and Protection of Traditional Agricultural Knowledge”, στο *World Development*, Volume 35, No. 9, p. 1499

ανθρώπινων παρεμβάσεων και διασταυρώσεων.¹² Οι παρεμβάσεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση της γενετικής βάσης των καλλιεργειών και την προώθηση της ποικιλότητας προπαντός μέσα στο ίδιο είδος αλλά και μεταξύ διαφορετικών ειδών.

Δεν είναι εύκολος ο καθορισμός του τι συνιστά ακριβώς μια παραδοσιακή ποικιλία λόγω της μεταβλητότητας τόσο των χαρακτηριστικών όσο και της χρήσης των όρων «αβελτίωτη τοπική ποικιλία», «παραδοσιακή ποικιλία», «φυλή» για την περιγραφή της στη σχετική βιβλιογραφία. Οι διαφορετικές, πάντως, ονομασίες δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία πέραν της χρήσης τους ως νομικής ορολογίας επί εξέτασης θεμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, δικαιωμάτων των αγροτών, κλπ.

Ωστόσο, συνθέτοντας τα χαρακτηριστικά των καταγεγραμμένων ποικιλιών που αναγνωρίζονται ως παραδοσιακές ποικιλίες θα μπορούσε να λεχθεί το εξής: *«Μια παραδοσιακή ποικιλία είναι ένας δυναμικός πληθυσμός(-οί) ενός καλλιεργούμενου φυτού το οποίο έχει ιστορική προέλευση, διακριτή ταυτότητα και στερείται επίσημης βελτίωσης, καθώς επίσης το να είναι γενετικά ποικίλο, τοπικά προσαρμοσμένο και σχετιζόμενο με παραδοσιακά αγροτικά συστήματα.»*.¹³ Παρόλο που έχει αναγνωριστεί ότι όχι όλες οι παραδοσιακές ποικιλίες συγκεντρώνουν όλα αυτά τα χαρακτηριστικά αλλά υπάρχουν πολυάριθμες εξαιρέσεις, ωστόσο ο ορισμός αυτός παρέχει μια γενική και λειτουργική βάση του τι αποτελεί πραγματικά μια παραδοσιακή ποικιλία.

3. Προσδιοριστικά χαρακτηριστικά παραδοσιακών ποικιλιών

3.1. Ιστορική προέλευση

Η ιστορική προέλευση των παραδοσιακών ποικιλιών αποτελεί σήμα κατατεθέν της ταυτότητάς τους. Εξετάζεται υπό το πρίσμα δύο διαστάσεων: της χρονικής και της χωρικής σχετικά με το πού αναπτύχθηκαν αρχικά. Χρονικά, αν και έχουν μια σχετικά μακρά ιστορία δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη χρονική διάρκεια με βάση την οποία αρχίζουν και υφίστανται ως παραδοσιακές ποικιλίες. Οι απόψεις των συγγραφέων ποικίλλουν και είναι μάλλον ασαφείς ως

¹²Βλ. Villa T. et al. (2005), "Defining and identifying crop landraces", στο *Plant Genetic Resources: Characterization and Utilization*, Volume 3, Issue 3, p. 373

¹³Ibid, p. 375

προς το σημείο αυτό. Χωρικά, οι παραδοσιακές ποικιλίες συνδέονται στενά με μια συγκεκριμένη γεωγραφική τοποθεσία, και συχνά παίρνουν το όνομά της, σε αντίθεση με τις μοντέρνες καλλιέργειες, οι οποίες αναπτύσσονται αλλού, καλλιεργούνται πειραματικά σε διαφορετικές τοποθεσίες κι έπειτα καλλιεργούνται συστηματικά σε διάφορες τοποθεσίες. Ωστόσο, συμβαίνει να υπάρχει «ροή σπόρων» από καθιερωμένες σε μια συγκεκριμένη περιοχή παραδοσιακές ποικιλίες σε μια άλλη ως τοπική ανεπίσημη εισαγωγή, εξ ου και η γενετική σχέση μεταξύ των ποικιλιών αυτών. Για να αποφευχθεί η σύγχυση, έχουν προταθεί δύο τύποι παραδοσιακών ποικιλιών: ο αυτόχθονος και ο αλλόχθονος. Ο μεν πρώτος αφορά ποικιλίες που έχουν καλλιεργηθεί για παραπάνω από έναν αιώνα σε μια συγκεκριμένη περιοχή και ο δεύτερος αφορά μια αυτόχθονη ποικιλία μιας περιοχής που έχει εισαχθεί σε μια άλλη περιοχή και έχει προσαρμοστεί τοπικά. Ένας τρίτος τύπος είναι αυτόστης παραδοσιακής ποικιλίας (“Creole”¹⁴) που έχει αναπαραχθεί πρωτότυπα κι έπειτα ακολουθεί επαναλαμβανόμενους κύκλους καλλιέργειας και επιλογής σπόρου από τους αγρότες σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Σημαντικός ρόλος-κλειδί σε αυτό το σημείο είναι αυτός των αγροτών-καλλιεργητών και το κατά πόσον οι ποικιλίες ανταλλάσσονται, καλλιεργούνται και διατηρούν τη συνέχειά τους στο χώρο και στο χρόνο. Αυτό επιτυγχάνεται κυρίως με τα δίκτυα ανταλλαγής σπόρων μεταξύ των καλλιεργητών.¹⁵

3.2. Αναγνωρίσιμη ταυτότητα

Μια παραδοσιακή ποικιλία διαθέτει κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά και αποτελεί μια συνολική οντότητα, παρόλο που διαθέτει μεγάλη γενετική ποικιλότητα. Τα κοινά αυτά

¹⁴ Πρόκειται για την τροποποίηση μοντέρνων ποικιλιών από παραδοσιακούς αγρότες. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αυτής, οι μοντέρνες ποικιλίες ανταλλάσσουν γονίδια με τις παραδοσιακές. Πολύτιμα χαρακτηριστικά των μοντέρνων ποικιλιών ενσωματώνονται, υπό τη διαχείριση του αγρότη, με επιθυμητά χαρακτηριστικά των παραδοσιακών ποικιλιών. Υφίσταται, μάλιστα, η αντίληψη ότι οι παραδοσιακές τοπικές ποικιλίες είναι συνήθως μια μίξη πρωτότυπων παραδοσιακών ποικιλιών συνδυασμένες με γονίδια από υποβαθμισμένες εισαγόμενες ποικιλίες, και ότι πραγματικές παραδοσιακές ποικιλίες δεν υφίστανται πλέον. (Βλ. Wood D., Lenne J. (1997), “The conservation of agrobiodiversity on-farm: questioning the emerging paradigm”, στο *Biodiversity and Conservation*, Volume 6, Issue 1, p. 112)

¹⁵ Βλ. Villa T. et al. (2005), “Defining and identifying crop landraces”, στο *Plant Genetic Resources: Characterization and Utilization*, Volume 3, Issue 3, p. 375-376

χαρακτηριστικά επιτρέπουν τη διάκριση από άλλες ποικιλίες ή μοντέρνες ποικιλίες του ίδιου είδους. Με βάση τα χαρακτηριστικά αυτά δίνεται και η τοπική τους ονομασία, η οποία θα μπορούσε να είναι άλλο ένα δείγμα κοινού χαρακτηριστικού. Θα μπορούσε επίσης -και συμβαίνει πολλές φορές- η ονομασία να είναι παραπλανητικό γνώρισμα λόγω των πολλών συνωνύμων που υπάρχουν. Άλλα κοινά γνωρίσματα είναι η συγκεκριμένη χρήση τους από τον άνθρωπο, το χρώμα του σπόρου, όπως και η φυτοκομικές πρακτικές που χρησιμοποιούνται για την καλλιέργειά τους.¹⁶

3.3. Έλλειψη επίσημης γενετικής βελτίωσης

Το προσδιοριστικό αυτό γνώρισμα λαμβάνει επίσης δύο διαστάσεις: αυτή των διαδικασιών φυσικής επιλογής και ανθρώπινης επιλογής. Μεταξύ των διαστάσεων αυτών υπάρχει διχογνωμία των ερευνητών με άλλους να υποστηρίζουν ότι οι παραδοσιακές ποικιλίες δε σχετίζονται με καμία ανθρώπινη παρέμβαση και άλλους το αντίθετο. Υπάρχουν κ άλλοι που υποστηρίζουν ότι η παρέμβαση αυτή γίνεται ασυνείδητα, βάσει των συνθηκών καλλιέργειας. Αυτό που ισχύει, βεβαίως, είναι ότι οι ποικιλίες αυτές διαμορφώνονται και εξελίσσονται με την επενέργεια τόσο της φύσης όσο και του ανθρώπου πάνω τους. Η ένταση ωστόσο της επιλογής αυτής, φυσικής ή μη, εξαρτάται από το άτομο που την πραγματοποιεί. Το αν η ανθρώπινη επιλογή είναι κάθε φορά η περισσότερο ωφέλιμη, είναι θέμα προς συζήτηση. Πρέπει να διευκρινιστεί πάντως η διαφορά της επιλογής του αγρότη από τον επίσημο καλλιεργητή ή και αγρότη ακόμη, σκοπός του οποίου είναι να διαμορφώσει, μέσω του τρόπου αναπαραγωγής και του γενετικού υλικού μοντέρνες ποικιλίες με εμπορικά χαρακτηριστικά. Η επίσημη βελτίωση της ποικιλίας γίνεται βάσει γενετικών αρχών και πρακτικών που οδηγούν σε κλασσικές τεχνικές, όπως η υβριδιοποίηση ή ακόμη και σε εξελιγμένες τεχνολογικές εφαρμογές, όπως οι μεταλλάξεις.¹⁷

¹⁶Ibid, p. 376 και Zeven A. (1998), "Landraces: A review of definitions and classifications", στο *Euphytica*, Volume 104, Issue 2, p. 135

¹⁷Βλ. Villa et al., op. cit., p. 376-377 και Zeven A., op. cit., p. 136-137

3.4. Υψηλή γενετική ποικιλότητα

Το κατεξοχήν χαρακτηριστικό των παραδοσιακών ποικιλιών είναι η υψηλή γενετική ποικιλότητα (γενετική ετερογένεια-ανομοιομορφία). Δύο διαστάσεις υπάρχουν και σε αυτό το χαρακτηριστικό: η εσω-πληθυσμιακή ποικιλότητα και η δια-πληθυσμιακή ποικιλότητα. Η εσω-πληθυσμιακή ποικιλότητα έχει να κάνει με τη γενετική ετερογένεια που σχετίζεται με βραχυχρόνιες εποχιακές μεταβολές αλλά και μακροχρόνιες μεταβολές όπως οι κλιματικές, οι βιολογικές και οι κοινωνικο-οικονομικές. Η δια-πληθυσμιακή ποικιλότητα έχει να κάνει με το χώρο και την αναπαραγωγική απομόνωση γενικά. Βέβαια, και σε αυτήν την περίπτωση οι δύο διαστάσεις έχουν σχετικό χαρακτήρα. Το εύρος τους εξαρτάται κάθε φορά από την παραδοσιακή ποικιλία, την περιοχή και τον τρόπο πολλαπλασιασμού της.¹⁸

3.5. Τοπική γενετική προσαρμογή

Οι παραδοσιακές ποικιλίες διαθέτουν ένα σύνολο γενετικών γνωρισμάτων, όπως αναφέρει ο Zeven (1998)¹⁹, το οποίο σχηματίζει ένα προσαρμοστικό σύνδρομο. Μάλιστα, αυτά τα γνωρίσματα δεν είναι στατικά, αλλά έχουν δυναμική φύση, είναι δυνατόν να εμφανίζονται με διαφορετικούς συνδυασμούς. Με την πάροδο του χρόνου λοιπόν, οι παραδοσιακές ποικιλίες προσαρμόζονται στις τοπικές συνθήκες του περιβάλλοντος υπό τις οποίες μπορεί να καλλιεργούνται. Οι συνθήκες αυτές μπορεί να είναι αβιοτικές όπως η ξηρασία ή η αλμυρότητα, βιοτικές όπως τα έντομα, οι αρρώστιες ή άλλοι σπόροι, και ανθρώπινες όπως η καλλιέργεια, η χρήση και η διαχείρισή τους. Με τον τρόπο αυτόν διαθέτουν συγκριτικό προσαρμοστικό πλεονέκτημα και καλύτερη απόδοση έναντι των μοντέρνων ποικιλιών οι οποίες παρουσιάζουν μικρότερες δυνατότητες να καλλιεργηθούν σε λιγότερο ευνοϊκό περιβάλλον. Και σε αυτό το

¹⁸Βλ. Shiva V. et al. (2013), «Ο Νόμος του Σπόρου», στο *Navdanya*, σελ. 15-17 (μετάφραση και επιμέλεια στα ελληνικά Ηλίοσποροι, Πελίτι, BiotechWatch), Ιστότοπος: http://biotechwatch.gr/sites/default/files/tmp/O%20Nomos%20tou%20Sporou_Navdanya_Vandana%20Shiva%20%5Biliosporoi%2C%20peliti%2C%20biotechwatch%202013%5D.pdf, όπως προσελάστηκε την 15/10/2014

¹⁹Βλ. Zeven A., op. cit., p. 136

σημείο ο βαθμός της προσαρμοστικότητας και της αντοχής εξαρτάται από την εκάστοτε ποικιλία.²⁰

3.6. Συσχετισμός με τα παραδοσιακά αγροτικά συστήματα

Η διατήρηση των παραδοσιακών αγροτικών συστημάτων αποτελεί στρατηγική σύμφωνα με Altieri και Merrick²¹ για τη διατήρηση των αποθεμάτων των παραδοσιακών ποικιλιών. Σε αυτά λαμβάνουν χώρα διεργασίες όπως η παραδοσιακή καλλιέργεια, πρακτικές χρήσης και αποθήκευσης σε συνδυασμό με τις τεχνικές δεξιότητες που απαιτούνται γι' αυτές, οι οποίες είναι το αποτέλεσμα της συσσωρευμένης γνώσης που έχουν αποκτήσει οι γεωργοί σχετικά με τις διεργασίες αυτές. Αναμφίβολα, ο ρόλος των γεωργών είναι καίριος για τη δημιουργία και διατήρηση μιας παραδοσιακής ποικιλίας. Πέραν του ρόλου των γεωργών είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί και να αναλυθεί περαιτέρω ότι τα ίδια τα παραδοσιακά αγροτικά συστήματα έχουν δυναμικό χαρακτήρα, είναι δηλαδή υποκείμενα σε αλλαγές προερχόμενες είτε από τη φύση είτε από τον άνθρωπο.²²

4. Η σημασία της ποικιλότητας και της κληρονομιάς και ο κίνδυνος διάβρωσης

Είναι ενδιαφέρον σε αυτό το σημείο να αρχίσουμε την ανάλυσή μας κάνοντας έναν αρκετά διαφωτιστικό παραλληλισμό. Ο παραλληλισμός αυτός είναι μεταξύ πολυ-πολιτισμικότητας και βιοποικιλότητας.

Θα λέγαμε ότι η ποικιλότητα έχει μια καθολική έννοια και αποτελεί έκφραση τόσο της πολιτισμικής ποικιλότητας όσο και της βιοποικιλότητας. Παρά τις διαφορετικές καταβολές των δύο αυτών κινημάτων, υποστηρίζει ο Heyd, μοιράζονται μια κοινή βασική δομή, η οποία είναι η αξία της ποικιλότητας ως τέτοιας. Η ανάγκη για πολιτισμική ποικιλότητα έλκει την καταγωγή

²⁰Βλ. Villa T., op. cit., p. 378-379

²¹Βλ. Altieri M., Merrick L.(1987), "In situ Conservation of Crop Genetic Resources through Maintenance of Traditional Farming Systems", στο *Economic Botany*, Volume 41, No. 1, p. 87

²²Βλ. Villa T. et al., op cit., p. 379

της από την κρίση του παραδοσιακού, ομογενούς έθνους-κράτους και από το φόβο της παγκοσμιοποίησης ως πιθανής απειλής προς τη διεθνή ετερότητα. Το κίνημα της βιοποικιλότητας ήταν η απάντηση στη ραγδαία διαδικασία της εξαφάνισης των ειδών, των οικοσυστημάτων και των καταστροφικών οικολογικών επιδράσεων της ανθρώπινης δραστηριότητας.²³

Δύο Διακηρύξεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών αποτελούν σημείο αναφοράς για την αναλογία αυτή: η Οικουμενική Διακήρυξη για την Πολιτισμική Ποικιλομορφία το 2001 και η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα το 1992. Το Άρθρο 1 της Οικουμενικής Διακήρυξης εισάγει, λοιπόν, την αναλογία μεταξύ των δύο ειδών ποικιλότητας προσπαθώντας να εδραιώσει την πολιτισμική ποικιλότητα στην περισσότερο επιστημονικώς βασισμένη βιοποικιλότητα. Αναφέρεται χαρακτηριστικά: «...Ως πηγή ανταλλαγών, καινοτομίας και δημιουργικότητας, η πολιτισμική ποικιλομορφία είναι τόσο απαραίτητη για το ανθρώπινο είδος όσο η βιοποικιλότητα για τη φύση...».²⁴ Στη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα αναφέρεται αντίστοιχα στο Άρθρο 10: «Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος, όσο το δυνατόν και όπως αρμόζει, θα:...(γ) Προστατεύει και ενθαρρύνει τη συνήθη χρήση των βιολογικών πόρων σε συμφωνία με τις παραδοσιακές πολιτισμικές πρακτικές που είναι συμβατές με τις απαιτήσεις της διατήρησης ή της βιώσιμης χρήσης...».²⁵ Η σχέση των δύο ειδών ποικιλότητας είναι αμφίδρομη: η διατήρηση του παραδοσιακού πολιτισμού και τρόπου ζωής εξαρτάται από την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και η προστασία του τελευταίου εξαρτάται από την προστασία της βιοποικιλότητας. Η αναγκαιότητα της διατήρησης της βιοποικιλότητας αποτελεί μια έκφραση σεβασμού για την κληρονομιά του παρελθόντος, τόσο βιολογικά όσο και πολιτισμικά. Τα δύο κείμενα αποτελούν απάντηση στους κινδύνους μείωσης της ποικιλότητας.²⁶

²³Βλ. Heyd D. (2010), "Cultural diversity and biodiversity: a tempting analogy", στο *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Volume 13, Issue 1, p. 160-163

²⁴Βλ. United Nations Organization, Universal Declaration on Cultural Diversity, Articles 1,2,3– Identity, Diversity and Pluralism, Paris 2001, Ιστότοπος: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, όπως προσπελάστηκε την 11/05/2013

²⁵Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 10 (c) – Sustainable Use of Components of Biological Diversity, Ιστότοπος: <https://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-10>, όπως προσπελάστηκε την 11/05/2013

²⁶Βλ. Heyd D., op. cit., p. 163

Οι κίνδυνοι μείωσης της ποικιλότητας γενικά και της βιοποικιλότητας ειδικότερα, είναι μεγάλοι. Όσον αφορά την αγροβιοποικιλότητα και τους φυτογενετικούς πόρους, είναι περισσότερο ορατοί από ποτέ. Η απώλεια των φυτογενετικών πόρων εμπεριέχει μερικές από τις προκλήσεις και συγκρούσεις και της κοινωνικής επιστήμης, μεταξύ άλλων. Οι αιτίες της απώλειας των φυτογενετικών πόρων είναι πολλαπλές και αλληλοσυσχετιζόμενες.

Τα τελευταία 50 χρόνια, λοιπόν, έχουν επέλθει σημαντικές αυξήσεις στην παγκόσμια αγροτική παραγωγή λόγω των εξελίξεων στο γεωργικό τομέα: εν μέρει ως αποτέλεσμα της επέκτασης των καλλιεργήσιμων εκτάσεων, εν μέρει μέσω τεχνολογικών αλλαγών με την πάροδο του χρόνου.²⁷ Από το 1960 κι έπειτα, η εξάπλωση της σύγχρονης εμπορικής γεωργίας, των εντατικών συστημάτων παραγωγής υψηλών εισροών και υβριδικών ποικιλιών με υψηλή απόδοση στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη αποτελούν τους κύριους παράγοντες μείωσης της ποικιλότητας και θέσης σε κίνδυνο των παραδοσιακών ποικιλιών. Η λεγόμενη «Πράσινη Επανάσταση» αποτέλεσε απόδειξη ότι οι βιομηχανικοί σπόροι θα εισάγονταν στην καρδιά της γενετικής ποικιλότητας, στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Εκεί, ποικιλίες ρυζιού και σιταριού υψηλών αποδόσεων, αντικατέστησαν τις παραδοσιακές ποικιλίες των αγροτών σε μαζική κλίμακα, πρακτική που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Νέες, ομοιόμορφες φυτικές ποικιλίες συνεχίζουν να αντικαθιστούν τις παραδοσιακές ποικιλίες των αγροτών με τις τελευταίες να κινδυνεύουν με εξαφάνιση.²⁸

Ο FAO περιγράφει χαρακτηριστικά στην αναφορά του το 1996, «Κατάσταση των Παγκόσμιων Φυτογενετικών Πόρων για τη Διατροφή και τη Γεωργία», ως ουσιώδη την απώλεια της ποικιλότητας των φυτογενετικών πόρων συμπεριλαμβανομένων της εξαφάνισης των ειδών, των φυτικών ποικιλιών και του γενετικού δυναμικού («γενετική διάβρωση»)²⁹ Όπως αναφέρει και ο

²⁷Βλ. Thrupp L. A. (2000), "Linking agricultural biodiversity and food security: the valuable role of agrobiodiversity for sustainable agriculture", στο *International Affairs*, Volume 76, No. 2, p. 269

²⁸Βλ. Shand H. (1997), "Human Nature: Agricultural Biodiversity and Farm-Based Food Security", RAFI (Rural Advancement Foundation International (now ETC Group)), Canada, p. 7 (ix-94), Ιστότοπος: http://www.etcgroup.org/sites/www.etcgroup.org/files/publication/538/01/other_human.pdf, όπως προσπελάστηκε την 11/05/2013

²⁹Βλ. Food and Agricultural Organization, Report on the State of the World's Plant Genetic Resources for food and agriculture, prepared for the International Technical Conference on Plant Genetic Resources Leipzig, Germany 17–23 June 1996, p. 13 (1-82), Ιστότοπος: <http://www.fao.org/fileadmin/templates/agphome/documents/PGR/SoW1/SoWshortE.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 11/05/2013

Brush, σύμφωνα με έρευνες που διεξήγαγε, η γενετική διάβρωση είναι ένα φαινόμενο το οποίο οφείλεται στην «ηγεμονία της αγοράς».³⁰ Κι αυτό διότι ο σπόρος νοείται μόνο ως χρηστικός πόρος, ως αντικείμενο ανταλλαγής και κέρδους και αγνοείται η φύση του ως στοιχείο ευημερίας και πολιτισμού.

Όσον αφορά την έννοια της γενετικής διάβρωσης είναι η απώλεια της γενετικής ποικιλότητας μεταξύ και μέσα στους πληθυσμούς του ίδιου είδους.³¹ Η διάβρωση εκδηλώνεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και σε πολλά διαφορετικά επίπεδα όσον αφορά στις παραδοσιακές ποικιλίες. Εκτός των άλλων, είναι γεγονός ότι αποτελεί απειλή και για την ύπαρξη και σταθερότητα του παγκόσμιου διατροφικού συστήματος. Οι συνιστώσες της είναι ο περιορισμός της γενετικής βάσης και η γενετική ευπάθεια των καλλιεργειών. Αναφορικά με τον περιορισμό της γενετικής βάσης, τη λεγόμενη στενή γενετική βάση, συνίσταται στη χρησιμοποίηση ενός μικρού μόνο τμήματος από το μεγάλο γονιδιακό εύρος μιας καλλιέργειας για τη γενετική σύσταση νέων ποικιλιών. Αυτό συμβαίνει λόγω της ανάγκης για γρήγορη δημιουργία νέων βελτιωμένων ποικιλιών. Η στενή γενετική βάση των καλλιεργειών, η γενετική ομοιομορφία και η ολιγοκαλλιέργεια ή η μονοκαλλιέργεια οδηγούν σταδιακά στην αύξηση της γενετικής ευπάθειας των καλλιεργειών σε διάφορα παράσιτα και αρρώστιες.³² Η ιστορία προσφέρει πολλά παραδείγματα της εξάρτησης από μονοκαλλιέργειες. Μεταξύ των πιο γνωστών είναι η «Μεγάλη Πείνα»³³ στην Ιρλανδία το 19ο αιώνα, μια μεγάλη ασθένεια που προσέβαλλε πολύτιμες

³⁰Βλ. Brush S., "Cultural Research on the Origin and Maintenance of Agricultural Diversity" p. 383, Ιστότοπος: http://humanecology.ucdavis.edu/docs/faculty_docs/crd_brush_stephen/cultural_research.pdf, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2013

³¹Βλ. Shand H., op. cit., p. 21

³²Βλ. Πελίτι (2008), «Εγχειρίδιο για τη συλλογή και τη διατήρηση των ντόπιων ποικιλιών», Έκδοση της εναλλακτικής κοινότητας «Πελίτι», σελ. 20-21, Ιστότοπος: www.peliti.gr, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

³³ Η «Μεγάλη Πείνα» στην Ιρλανδία ήταν ένα δραματικό παράδειγμα των κινδύνων της γενετικής ομοιομορφίας. Ο Ιρλανδικός πληθυσμός είχε ανέλθει στα 8,5 εκατομμύρια έως το 1845. Οι πατάτες ήταν η μόνη σημαντική πηγή φαγητού για περίπου 1/3 του Ιρλανδικού πληθυσμού. Οι αγρότες έφτασαν στο σημείο να βασίζονται σχεδόν εξολοκλήρου σε μία πολύ γόνιμη και παραγωγική ποικιλία γνωστή ως "AranBanner". Δυστυχώς, η συγκεκριμένη ποικιλία ήταν ιδιαίτερα ευαίσθητη στη μυκητίαση από περονόσπορο, η οποία είχε διαδοθεί από τη Βόρεια Αμερική στην Ευρώπη. Η ασθένεια κατέστρεψε τη σοδειά του 1845. Αυτό είχε ως συνέπεια να χαθούν ένα εκατομμύριο ζωές την περίοδο 1846-1850 από πείνα και αρρώστιες και να αλλάξει ριζικά η κοινωνική και πολιτισμική δομή της Ιρλανδίας. Η πείνα προκάλεσε επίσης κύμα μεταναστεύσεων 1,5 και 2 εκατομμυρίων Ιρλανδών. (Βλ. Hammer K., Teklu Y. (2008), "Plant Genetic Resources: Selected Issues from Genetic Erosion to Genetic

ποικιλίες σταφυλιού τόσο στη Γαλλία το 19ο αιώνα αλλά και στις ΗΠΑ το 1970 και το 1980 κλπ. Εκτός αυτών όμως, υπάρχουν κι άλλες πολυάριθμες συνέπειες λόγω της ευπάθειας όπως η μείωση των οργανισμών του εδάφους, των ωφέλιμων εντόμων και των θρεπτικών στοιχείων λόγω των εντομοκτόνων, των χημικών λιπασμάτων και διάφορων εργαλείων τα οποία έγιναν διαθέσιμα σε μεγάλη κλίμακα και σε σχετικά χαμηλό κόστος με τη βιομηχανοποίηση.³⁴ Οι τεχνικές αυτές ευνοούν την ευρεία διάδοση της ομοιομορφίας δημιουργώντας έτσι έναν φαύλο κύκλο.

Αναφερόμενος στην απώλεια των παραδοσιακών ποικιλιών ο καθηγητής Esquinas-Alcazarγράφει: «Οι ετερογενείς ποικιλίες του παρελθόντος έχουν αποτελέσει και ακόμη αποτελούν το ακατέργαστο υλικό των βελτιωτών των φυτών. Αποτελούν μια καρποφόρο, κάποιες φορές τη μόνη, πηγή γονιδίων για την αντίσταση σε έντομα και αρρώστιες, την προσαρμογή σε μη ευνοϊκό περιβάλλον, και άλλες αγροτικές συνθήκες...».³⁵ Η συνεχιζόμενη διάβρωση της γενετικής ποικιλότητας αποτελεί σήμα κινδύνου για τη μελλοντική βελτίωση των καλλιεργειών ή για τη δυνατότητα αντιμετώπισης προσεχών περιορισμών στην παραγωγή. Κάτι τέτοιο επιφέρει απώλεια του συνδεδεμένου με τις παραδοσιακές καλλιέργειες πολιτισμού. Η εξαφάνιση των παραδοσιακών ποικιλιών δε σημαίνει μόνο γενετική διάβρωση αλλά και «τοπική πολιτισμική διάβρωση». Τόσο η βιολογική όσο και η πολιτισμική εξέλιξη βρίσκονται σε κίνδυνο. Πρέπει να διευκρινίσουμε άλλωστε ότι η έννοια κλειδί «πολιτισμός» στη γεωργία ως β' συνθετικό της λέξης, (βλ. agriculture – culture), δεν αναφέρεται σε στοιχεία περιφερειακής ή και αόριστης σημασίας όπως ίσως πιστεύεται ευρέως αλλά αντιθέτως, συνιστά ένα σύμπλεγμα θεμελιωδών δομικών λίθων των αγροτικών παραγωγικών διαδικασιών, της αγροτικής ζωής και των δρώντων της. Οι δομικοί αυτοί λίθοι αποτελούν συστατικά στοιχεία, με τη σειρά τους, σε ποικίλους περαιτέρω κοινωνικούς σχηματισμούς και μορφές κοινωνικής οργάνωσης.³⁶

Engineering”, στο *Journal of Agriculture and Rural Development in the Tropics and Subtropics*, Volume 109, No. 1, p. 24-25)

³⁴Βλ. Thrupp L. A. (2000), “Linking agricultural biodiversity and food security: the valuable role of agrobiodiversity for sustainable agriculture”, στο *International Affairs*, Volume 76, No. 2, p. 272

³⁵Βλ. Negri V. (2005), “Agro-Biodiversity Conservation in Europe: Ethical Issues”, στο *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, Volume 18, Issue 1, p. 9

³⁶Βλ. Cernea M. (2005), “Studying the Culture of Agri-Culture: The Uphill Battle for Social Research in CGIAR”, στο *Culture & Agriculture*, Volume 27, Issue 2, p. 75

Οι κοινωνικοί θεσμοί και οι πολιτισμικές παραδόσεις παρέχουν το πλαίσιο, το οποίο καθορίζει την προτίμηση των αγροτών σχετικά με την επιλογή των σπόρων προς καλλιέργεια. Οι θεσμοί αυτοί και οι παραδόσεις περιλαμβάνουν παραδοσιακές αγροτικές πρακτικές, παραδοσιακούς τρόπους ζωής και μια συγκεκριμένη πολιτισμική ταυτότητα. Η αξία μιας παραδοσιακής ποικιλίας στον τρόπο ζωής μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας και ο ρόλος της στο πώς αντιλαμβάνεται τον εαυτό της αποτελεί και λόγο διατήρησής της.³⁷

Κάνοντας λόγο για αξία, έχουν γραφεί πολλά περί αξιολόγησης των ποικιλιών τα οποία είθισται να περιορίζονται σε θέματα χρηστικότητας. Δηλαδή, το κατά πόσον είναι χρήσιμη μια ποικιλία όσον αφορά τη διατροφή, την ιατρική, την απόδοση, την αντοχή της κλπ. Υφίσταται μάλιστα η τάση ακραίας ποσοτικοποίησης των στοιχείων αυτών και προσπάθειας βελτιστοποίησής τους με απώτερο στόχο την επίτευξη κέρδους. Με τον τρόπο αυτό όμως χάνεται η ίδια η ουσία της ποικιλίας.

Δηλαδή, αυτό που πολλές φορές αγνοείται είναι το γεγονός ότι και η χρηστικότητά της δε δύναται να μελετηθεί αποκομμένη από κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς, στο οποίο εντάσσεται. Το κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς είναι ακριβώς οι κοινωνικοί θεσμοί, η κοινωνική οργάνωση και οι παραδόσεις και γενικά οι πολιτισμικές αναπαραστάσεις που μετασχηματίζουν, όπως αναφέρουν οι Chevalier, Marinova και Peña-Chocarro³⁸ το φυσικό στοιχείο (δηλ. την ποικιλία και οτιδήποτε έχει να κάνει με αυτή) σε κοινωνικό το οποίο σε κάθε άλλη περίπτωση θα έμενε έξω από το κοινωνικο-πολιτισμικό γίνεσθαι. Αλλά η σχέση αυτή είναι και αντίστροφη. Το φυσικό στοιχείο μετασχηματιζόμενο εντός του κοινωνικού, διαμορφώνει και αυτό με τη σειρά του το κοινωνικό με αποτέλεσμα τη δημιουργία ανατροφοδότησης. Με τον τρόπο αυτό η ποικιλία, εις βάθος

³⁷Βλ. Jarvis D.I., MyerL., KlemickH., GuarinoL., SmaleM., BrownA.H.D., SadikiM., Sthapit B. and HodgkinT. (2000), "A Training Guide for In Situ Conservation On-farm" (Version 1), International Plant Genetic Resources Institute, Rome, Italy, p. 12, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/doc/case-studies/ttct/insituttraining.pdf>, όπωςπροσπελάστηκεστις 13/06/2013

³⁸Βλ. Chevalier A., Marinova E., Peña-Chocarro L.(2012), "Introduction: Factors and issues in plant choice", στοChevalier A., Marinova E., Peña-Chocarro L.(eds), *Plants and People: Choices and Diversity Through Time*, Oxbow Books, p. 4, Ιστότοπος: <https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/399509/1/Chapter+1+new.pdf>, όπωςπροσπελάστηκεστις 14/06/2013

χρόνου αλλά και με προοπτική χρόνου και σε συγκεκριμένο τόπο, ενσωματώνεται στην κοινωνική αντίληψη και ταυτόχρονα την ενσωματώνει ώστε να καθίσταται πολιτισμική κληρονομιά. Κατά τον Sauer (1986), μάλιστα, τα καλλιεργούμενα φυτά αποτελούν «πολιτισμικά αντικείμενα τέχνης» και κατά τον Empereire(2008) «βιολογικά αντικείμενα στη φύση αλλά πολιτισμικά στην ουσία».³⁹

Ο πολιτισμός και η γεωργία είναι, λοιπόν, βαθιά συνδεδεμένα. Υπάρχουν νομικά εργαλεία που στοχεύουν στη διαφύλαξη της πολιτισμικής κληρονομιάς και τα οποία χρησιμοποιούμε για να αναγνωρίσουμε και να διαφυλάξουμε την αγροβιοποικιλότητα και όλα τα στοιχεία που την απαρτίζουν, τόσο τα απτά, τα «χειροπιαστά» (π.χ. αγρο-οικοσυστήματα, καλλιεργούμενα φυτά) όσο και τα μη απτά, τα μη «χειροπιαστά» (γεωργικές τεχνικές, πρακτικές και γνώση). Η διατήρηση της γενετικής ποικιλότητας δε νοείται βέβαια ξεχωριστά από τη χρήση των φυτών, οπότε η διαφύλαξη της παραδοσιακής διατροφής και της διατροφικής ποικιλότητας είναι επίσης ένας σημαντικός τρόπος να προωθηθεί η αγροβιοποικιλότητα και η διατροφική ασφάλεια.⁴⁰

Χαρακτηριστική είναι η Σύμβαση της UNESCO για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτισμικής Κληρονομιάς. Η Σύμβαση αυτή υιοθετήθηκε το 2003 στη Γενική Συνέλευση της UNESCO και τέθηκε σε ισχύ το 2006. Αποτελεί το πρώτο δεσμευτικό πολυμερές κείμενο για τη διαφύλαξη της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς. Οι στόχοι της όπως αναφέρονται στο Άρθρο 1 είναι: «να διαφυλάξει την άυλη πολιτισμική κληρονομιά, να διασφαλίσει το σεβασμό για την άυλη πολιτισμική κληρονομιά των κοινοτήτων, των ομάδων και των ατόμων, να ευαισθητοποιήσει σε τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο για τη σημασία της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς και για τη διασφάλιση αμοιβαίας εκτίμησης και να παρέχει διεθνή συνεργασία και βοήθεια».⁴¹ Στο Άρθρο 2.1 η κληρονομιά αυτή ορίζεται ως: «...οι πρακτικές, οι αναπαραστάσεις, οι εκφράσεις, η γνώση και οι δεξιότητες – όπως επίσης και τα όργανα, τα αντικείμενα, τα έργα τέχνης και οι πολιτισμικοί χώροι

³⁹Βλ. Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, Earthscan, New York, p. 271

⁴⁰Idem

⁴¹Βλ. United Nations Organization, The UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, I. General provisions , Article 1 – Purposes of the Convention, Ιστότοπος: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, όπως προσπελάστηκε την 12/06/2013

*οι σχετιζόμενοι με αυτά – τα οποία οι κοινότητες, οι ομάδες και, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα άτομα αναγνωρίζουν ως μέρος της πολιτισμικής τους κληρονομιάς. Αυτή η άυλη πολιτισμική κληρονομιά, μεταδιδόμενη από γενικά σε γενιά, αναδημιουργείται συνεχώς από τις κοινότητες και τις ομάδες σε αντιστοιχία με το περιβάλλον τους, την αλληλεπίδρασή τους με τη φύση και την ιστορία τους, και τους παρέχει μια αίσθηση ταυτότητας και συνέχειας.».*⁴²

Σύμφωνα με τη Σύμβαση, η άυλη πολιτισμική κληρονομιά εκδηλώνεται μεταξύ άλλων στους ακόλουθους τομείς: προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας, τέχνες, κοινωνικές πρακτικές, τελετές και εορταστικές εκδηλώσεις, γνώση και πρακτικές που αφορούν τη φύση και την παραδοσιακή επιδεξιότητα.⁴³ Φυσικά η λίστα αυτή δεν είναι πεπερασμένη, αλλά το κάθε κράτος μέλος δύναται να συμπεριλάβει και άλλους τομείς. «Ο όρος «διαφύλαξη» σημαίνει μέτρα που αφορούν τη διασφάλιση της βιωσιμότητας αυτής της κληρονομιάς, δηλαδή μέτρα για την ταυτοποίηση, την καταγραφή, την έρευνα, τη διατήρηση, την προστασία, την προώθηση, τον εμπλουτισμό, τη μετάδοση, ιδιαιτέρως μέσω της επίσημης και ανεπίσημης εκπαίδευσης, καθώς και την αναζωογόνηση διαφόρων όψεων τέτοιας κληρονομιάς».⁴⁴

Αυτό που πρέπει να τονιστεί και αποτελεί και το κύριο μήνυμα της Σύμβασης της UNESCO είναι ότι η πολιτισμική κληρονομιά δεν εξαντλείται στα μνημεία και στις συλλογές αντικειμένων. Περιλαμβάνει επίσης παραδόσεις ζωντανών εκφράσεων που έχουν διαβιβαστεί από γενιά σε γενιά οι οποίες είναι σημαντικές για την πολιτισμική ποικιλότητα στη σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης και της πολιτισμικής ομογενοποίησης. Δεν περιλαμβάνει όμως μόνο κληρονομημένες παραδόσεις από το παρελθόν. Περιλαμβάνει και σύγχρονες αγροτικές και αστικές πρακτικές, στις οποίες συμμετέχουν ποικίλες πολιτισμικές ομάδες. Η άυλη κληρονομιά έχει δυναμικό χαρακτήρα, μεταβάλλεται, εξελίσσεται και εμπλουτίζεται από γενιά σε γενιά. Αποτελεί δηλαδή το συνδετικό κρίκο παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος και παρέχει μια αίσθηση ταυτότητας και συνέχειας. Οι κοινότητες, οι ομάδες και τα άτομα είναι εκείνα που τη

⁴²Ibid I. General provisions, Article 2 – Definitions, Ιστότοπος: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, όπως προσπελάστηκε την 12/06/2013

⁴³Idem

⁴⁴Idem

δημιουργούν, τη διατηρούν και τη μεταδίδουν.⁴⁵ Αυτά την αναγνωρίζουν ως τέτοια και είναι τα μόνα που αποφασίζουν για το εάν μια δεδομένη έκφραση ή πρακτική είναι κληρονομιά τους. Με τη συμμετοχή τους, καθώς και με τη συμμετοχή Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, τα κράτη μέλη της Σύμβασης προσδιορίζουν τα στοιχεία της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς που υπάρχουν στην περιφέρειά τους, τα οποία καλούνται να διαχειριστούν ενεργά.

Ο προσδιορισμός των εκφράσεων και των εκδηλώσεων που μπορούν να θεωρηθούν άυλη πολιτισμική κληρονομιά είναι απαραίτητος ούτως ώστε τα κράτη μέλη να τις καταγράψουν. Οι καταγραφές αυτές μπορούν να χρησιμεύσουν ως βάση για την ανάπτυξη μέτρων διαφύλαξης της κληρονομιάς αυτής. Ιστορικά, η Αντιπροσωπευτική Λίστα της UNESCO για την Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιά επικεντρώνεται πρωταρχικά στις τέχνες και τις δεξιότητες. Ωστόσο μια πιο πρόσφατη εξέλιξη είναι ότι η UNESCO αποδέχεται τις παραδοσιακές μαγειρικές – οι οποίες συνδέονται άμεσα με τη φυτογενετική ποικιλότητα – ως θεμελιώδεις για την ύπαρξη κοινής αντίληψης περί της ταυτότητας.⁴⁶

Τα χαρακτηριστικά των παραδοσιακών ποικιλιών και τα κείμενα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Οικουμενική Διακήρυξη για την Πολιτισμική Ποικιλομορφία το 2001, Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα το 1992, Σύμβαση για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτισμικής Κληρονομιάς το 2006) μας αποδεικνύουν περίτρανα τη διαλεκτική σχέση που υφίσταται μεταξύ κοινωνίας-πολιτισμού και ποικιλότητας-φυτογενετικών πόρων-παραδοσιακών ποικιλιών.

5. Το τοπίο

Υπάρχει πληθώρα προσεγγίσεων και θεωρήσεων του τοπίου, αναλόγως του γνωστικού αντικειμένου βάσει του οποίου εξετάζεται. Κι αυτό διότι συνιστά ένα σύνθετο και ιδιαίτερο πεδίο έκφρασης πολλαπλών διαστάσεων και της αλληλεπίδρασης αυτών μέσα στο χρόνο, π.χ. φυσική, πολιτιστική, αναψυχής, οικονομική, σχεδιαστική κλπ. και συνεπαγόμενα πολλών επιστημών π.χ. βιολογικές, φυσικές, ανθρωπιστικές, κοινωνικές, εφαρμοσμένες, δίκαιο, τέχνες,

⁴⁵Idem

⁴⁶Βλ. Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, op. cit. p. 273

κλπ.⁴⁷ Υφίσταται ως όλον, απαρτίζεται και συντίθεται δηλαδή, από ποικίλα στοιχεία, βιοτικά και αβιοτικά και επηρεάζεται σε διαφορετικό βαθμό από το καθένα από αυτά. Είναι όμως ταυτόχρονα και έκφραση των έργων του πολιτισμού και της ταυτότητας των κοινωνιών του, που δημιουργούν μια διαμεσολαβημένη σχέση με το περιβάλλον τους.⁴⁸ Γενικά μιλώντας, είναι η χωρική και χρονική έκφραση της δυναμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ φυσικών και πολιτισμικών παραγόντων στο περιβάλλον.⁴⁹ Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυσή μας, κρίνεται απαραίτητο να το εντάξουμε σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς, προσδιορίζοντας τα χαρακτηριστικά του, και τελικά να το εξετάσουμε υπό συγκεκριμένη οπτική γωνία, εκείνη που του αποδίδει το χαρακτηρισμό «πολιτισμικό».

5.1. Διεπιστημονική θεώρηση της φύσης και του τοπίου

Η διεπιστημονική θεώρηση της φύσης έγκειται σε μια ιεραρχική οργάνωσή της ως μία σύνθεση από καθορισμένες ολότητες πολυεπίπεδων διαστρωματωμένων ανοιχτών συστημάτων, σύμφωνα με τη Naveh.⁵⁰ Στη σύνθεση αυτή κάθε επίπεδο, προσθέτει στα ήδη υπάρχοντα νέες ποιότητες και διαμεσολαβείται από αυτά. Λειτουργεί δηλαδή, τελικά, ως πλαίσιο αναφοράς γι' αυτά. Το σχηματοποιημένο αυτό σύστημα αποτελείται από έμβιους οργανισμούς και το περιβάλλον τους, λειτουργώντας μαζί ως οικολογικά συστήματα ή οικοσυστήματα και τοπία. Τα οικοσυστήματα ως λειτουργικά συστήματα είναι διάσπαρτα στο χώρο και άυλα. Από την άλλη πλευρά τα τοπία είναι το υλικό, το χωρικό «καλούπι», θα λέγαμε, και το ζωντανό περιβάλλον για όλους τους

⁴⁷ Βλ. Μαριά Ε-Α (2009), *Η Νομική Προστασία του Τοπίου στο Διεθνές, Κοινοτικό και Εθνικό Δίκαιο*, op. cit.,σελ. 36-37

⁴⁸Ibid, p. 36

⁴⁹Βλ. Antrop M. (2005), "Why landscapes of the past are important for the future", στο *Landscape and Urban Planning Volume 70, Issues 1-2*, p. 21

⁵⁰Βλ. Naveh Z. (1998), "Culture and Landscape Conservation: A Landscape-Ecological Perspective", στο Gopal B.P., Pathak P., Sayena K.G. (eds.), *Ecology Today: An Anthology of Contemporary Ecological Research International Scientific Publications*, New Delhi, pp. 19-48 (p. 252 – Chapter 10)

οργανισμούς και τους πληθυσμούς τους, τις κοινότητες και τα οικοσυστήματα.⁵¹ Μπορεί να αναλυθεί σε πέντε διαστάσεις⁵². Οι διαστάσεις αυτές δεν είναι, φυσικά, στεγανές και αποκομμένες η μια από την άλλη και δεν εξετάζονται μεμονωμένα αλλά πάντα συνδυαστικά.

5.1.1. Το τοπίο ως μια χωρική και χρονική ολότητα

Το τοπίο έχει μια φυσική-υλική διάσταση και επομένως αποτελεί μια ψηλαφητή πραγματικότητα.⁵³ Στη μακρά γεωγραφική έρευνα περί του τοπίου γίνεται λόγος για την εννοιολόγηση αυτής της χωρικής οντότητας. Στην επιστήμη της γεωγραφίας έχει αναχθεί σε κεντρικό ζήτημα μελέτης. Ο πρώτος επιστημονικός ορισμός του τοπίου είχε δοθεί από το γεωγράφο AlexandervonHumboldt πριν από 200 χρόνια ως «ο συνολικός χαρακτήρας μιας περιοχής».⁵⁴ Η Σχολή Γεωγραφίας του Τοπίου του Berkleyυπό τον CarlSauer αναγνώρισε τη φυσική και πολιτισμική διάσταση του τοπίου, ενώ το είχε χαρακτηρίσει ως «ένα διακριτό τμήμα της επιφάνειας της γης».⁵⁵ Τόσο παραδοσιακά, όσο και στη σύγχρονη γεωγραφική επιστήμη θεωρείται ως μια ορατή έκφραση του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, επομένως εγγενώς πολιτισμικό.⁵⁶ Η χωρική του διάσταση εκδηλώνεται, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, με το φυσικό σύστημα, δηλαδή στοιχεία βιοτικά και αβιοτικά (χλωρίδα, πανίδα, κλίμα, γεωλογία, έδαφος) και τα χαρακτηριστικά του τοπίου (χρήσεις γης, ορόσημα, παραγωγικές δομές, κατασκευές). Όσο

⁵¹Ibid, p. 253

⁵²Βλ. Tress B., Tress G. (2001), “Capitalising on multiplicity: a transdisciplinary systems approach to landscape research”, στο *Landscape and Urban Planning, Volume 57, Issues 3-4*, p. 147

⁵³Idem

⁵⁴Βλ. Naveh Z. (1998), “Culture and Landscape Conservation: A Landscape-Ecological Perspective”, στο Gopal B.P., Pathak P., Sayena K.G. (eds.), *Ecology Today: An Anthology of Contemporary Ecological Research International Scientific Publications*, New Delhi, pp. 19–48 (p. 252– Chapter 10)

⁵⁵Βλ. Terkenli T. (2001), “Towards a theory of the landscape: the Aegean landscape as a cultural image”, στο *Landscape and Urban Planning, Volume 57, Issues 3-4*, p. 199

⁵⁶Βλ. Τερκενλή Θ. (2010), «Η σχέση άνθρωπος-τοπίο στη σύγχρονη Ελλάδα: μια πολιτισμική επαναπροσέγγιση», στο Παπαγιάννης Θ. - Σορώτου, Α. (επομ.), *Σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA), Αθήνα, σελ. 41

για το ρόλο του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος στη χωρική του διάσταση, δηλαδή, παράγοντες οικονομικοί, πολιτικοί, πολιτισμικοί και κοινωνικοί είναι μείζονος σημασίας.⁵⁷

Η κατανόηση του τοπίου ως «χώρου» και ως αντίληψης αλλάζει μέσα στο χρόνο. Τα τοπία δεν είναι στατικά αλλά υποκείμενα σε συνεχόμενες αλλαγές και εγγενώς εξαρτώμενα από το πέρασμα του χρόνου. Υφίστανται, ως σύνθετες πραγματικότητες, στον ιστορικό χρόνο και επομένως τείνουν να εκδηλώνουν ιδιαίτερα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά. Λειτουργούν ως συστήματα ενέργειας, ύλης και πληροφοριών διασταυρούμενα με τρόπους πραγματικούς, αντιληπτούς και συμβολικούς.⁵⁸ Αποτελούν επομένως, εγγραφές του χρόνου πάνω στο χώροαποτυπώνοντας την ιστορική και πολιτισμική διαδρομή των κοινωνιών.⁵⁹ Ο Μανωλίδης αναφέρει χαρακτηριστικά ότι λειτουργούν ως απόθεμα εμπειριών, αλλά και συλλογικής περιβαλλοντικής και πολιτισμικής μνήμης.⁶⁰

5.1.2. Το τοπίο ως μια νοητή ολότητα

Ο άνθρωπος αλληλεπιδρά με τα στοιχεία του τοπίου και με το τοπίο ως σύνολο μέσω της νόησης, των αισθημάτων, της φαντασίας. Η αντίληψη του τοπίου λαμβάνει χώρα με τις αισθήσεις όμως δεν εξαρτάται μόνον από αυτές. Είναι μια διαδικασία γνώσης και αξιολόγησης. Τόσο η αντίληψη, η άμεση δηλαδή κατανόηση του περιβάλλοντος όσο και η γνώση, ο τρόπος δηλαδή που οργανώνονται, αποθηκεύονται και ανακαλούνται οι πληροφορίες είναι προϊόν της κουλτούρας. Επομένως, το ίδιο τοπίο μπορεί να εκληφθεί διαφορετικά από διαφορετικούς

⁵⁷Βλ. Kizos T., Koulouri M. (2006), "Agricultural landscapedynamics in the Mediterranean: Lesvos (Greece) case study using evidence from the last three centuries", στο *Environmental Science & Policy, Volume 9, Issue 4*, p. 331

⁵⁸Βλ. Terkenli T. (2001), op. cit., p. 198

⁵⁹Βλ. Μαριά Ε-Α (2009), *Η Νομική Προστασία του Τοπίου στο Διεθνές, Κοινοτικό και Εθνικό Δίκαιο*, op. cit., σελ. 43

⁶⁰Βλ. Μαριά Ε-Α (2010), «Νομικά εργαλεία για την προστασία του τοπίου: Ζητήματα από την επικείμενη κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο», στο Παπαγιάννης Θ. - Σορώτου Α. (επιμ.), *Σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA), Αθήνα, σελ. 65

παρατηρητές. Όσο για τις αξίες, ως πεποιθήσεις του τι είναι κοινωνικά ή προσωπικά προτιμητέο, επηρεάζουν τόσο την αντίληψη όσο και τη γνώση.⁶¹

Κάνοντας λόγο για τη νοητή διάσταση του τοπίου, θα αναγνωρίσουμε φυσικά ότι αυτό αναπτύχθηκε σε μια συν-εξελικτική διαδικασία με τους ανθρώπους και ότι αυτό δε θα υφίστατο στην εκάστοτε μορφή του χωρίς την ανθρώπινη επιρροή. Η σχέση αυτή είναι δυαδική. Από τη μια πλευρά, οι άνθρωποι είναι μέρος της φυσικής-υλικής πραγματικότητας του τοπίου και ως τέτοιοι αποτελούν προϋπόθεση της ύπαρξής του. Από την άλλη πλευρά, οι άνθρωποι, ως σκεπτόμενα και δρώντα όντα, επίσης δημιουργούν το τοπίο. Το δημιουργούν κατά πρώτον, με τη σκέψη κι έπειτα με τη δράση επηρεάζουν τις φυσικές συνθήκες και δημιουργούν αντικείμενα με τα οποία σχηματίζουν και οργανώνουν το περιβάλλον τους. Αποτελούν επομένως και διαμορφωτές του και μέρη του.⁶²

5.1.3. Το τοπίο ως σύστημα φύσης και πολιτισμού

Η προσέγγιση των τοπίων ως ολιστικών οντοτήτων, δηλαδή ως μια σύνθεση και όχι απλό άθροισμα μερών, κάνει προφανές το γεγονός ότι οι πολιτισμικές τους διαστάσεις δεν μπορούν να θεωρηθούν θετικιστικά και μηχανιστικά. Τέτοιου είδους θετικιστικές θεωρήσεις λαμβάνουν τις πολιτισμικές διαστάσεις ως εξωγενείς παράγοντες που προκαλούν μετρήσιμες, και σε πολλές περιπτώσεις, ανεπιθύμητες αλλαγές, στα φυσικά και βιολογικά χαρακτηριστικά των οικοσυστημάτων. Άλλωστε, το να θεωρούνται μηχανιστικά οι άνθρωποι ως υποκείμενα αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων, υποβαθμίζει τη σύλληψή τους ως όντα σκεπτόμενα και αισθανόμενα, υπογραμμίζει ο Zube, που συλλαμβάνουν νοητικά τα τοπία και αλληλεπιδρούν μαζί τους μέσω δυναμικών διαδικασιών.⁶³

⁶¹Βλ. TressB., TressG. (2001), "Capitalising on multiplicity: a transdisciplinary systems approach to landscape research", στο *Landscape and Urban Planning, Volume 57, Issues 3-4*, p. 147-148

⁶²Idem

⁶³Βλ. Naveh Z. (1995), "Interactions of landscapes and cultures", στο *Landscape and Urban Planning, Volume 32, Issue 1*, p. 46

Εισάγοντας λοιπόν, στις μελέτες την έννοια της κουλτούρας, διευρύνεται η οικολογία τοπίου από την αυστηρή ποσοτικοποίηση των φυσικών επιστημών στη θεώρηση υπό ανθρωπολογική, κοινωνιολογική, ψυχολογική, φιλοσοφική και ιστορική σκοπιά. Το τοπίο είναι ένα σύνθετο σύστημα περιλαμβάνοντας τα γεω-, βιο- και νοο- σφαιρικά υποσυστήματα και την έκφρασή τους στο χρόνο. Η θεώρηση του τοπίου ως συστήματος εστιάζει στις σχέσεις μεταξύ αυτών των υποσυστημάτων και τα εξετάζει στο πλαίσιο του όλου και όχι ως ξεχωριστές ενότητες για να μπορούμε να μιλάμε για το τοπίο ως τέτοιο. Εάν αυτά τα συστήματα εξεταστούν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, δε θα υφίστανται οι διακριτές ποιότητες και ένα υψηλότερο επίπεδο πολυπλοκότητας, τα οποία χαρακτηρίζουν το τοπίο.⁶⁴

5.1.4. Η θεώρηση του τοπίου στη βιολογία

Η βιολογική θεώρηση του τοπίου το λαμβάνει ως ένα σύνθετο και μεγάλης κλίμακας σύστημα, λεκάνη απορροής, περιοχή κλπ., στο οποίο διαφορετικά οικοσυστήματα, εδάφη, είδη, φυτικές και ζωικές κοινότητες, οικολογικοί κύκλοι, και ανθρώπινες δραστηριότητες σχετίζονται μεταξύ τους. Σε αγροτικές περιοχές για παράδειγμα, διαφορετικά αγροκτήματα μπορούν να υιοθετήσουν διαφορετικές καλλιέργειες και διαφορετικά είδη γεωργίας χρονικά και χωρικά.⁶⁵ Στη συγκεκριμένη θεώρηση προτεραιότητα δίνεται στα βιοτικά και αβιοτικά στοιχεία τα οποία και εξετάζονται, ενώ σε δεύτερο πλάνο εξετάζονται οι άμεσες και έμμεσες ενέργειες του ανθρώπου σε αυτά. Ιδιαίτερα σημαντική όμως, για την επαναξιολόγηση του πολιτισμικού παράγοντα του τοπίου στο πλαίσιο της βιολογίας είναι η μελέτη της έννοιας της βιοποικιλότητας στο πλαίσιο του τοπίου.⁶⁶ Η μελέτη με βάση τη βιοποικιλότητα αποτελεί ουσιώδη αλλαγή στην θεώρηση του τοπίου όχι μόνο από τους ειδικούς και τους τεχνικούς μετρήσεων, αλλά από την

⁶⁴Βλ. Tress B., Tress G., op. cit., p. 149

⁶⁵Βλ. Paoletti M. (1999), "Using bioindicators based on biodiversity to assess landscape sustainability", στο *Agriculture, Ecosystems and Environment*, Volume 74, Issues 1-3, p. 7

⁶⁶Βλ. Μαριά Ε-Α (2009), *Η Νομική Προστασία του Τοπίου στο Διεθνές, Κοινοτικό και Εθνικό Δίκαιο*, op. cit., σελ. 59

κοινωνία γενικώς ως άμεση αποδέκτης της.⁶⁷ Μάλιστα, η μελέτη της καθίσταται αναγκαία σήμερα λόγω των κινδύνων μείωσής της.

Επανερχόμενοι στον ορισμό της βιοποικιλότητας και στα χαρακτηριστικά του τοπίου, διαπιστώνουμε ότι η σχέση μεταξύ τους είναι αλληλένδετη. Ειδικότερα η βιοποικιλότητα υφίσταται σε πολλαπλά επίπεδα οργάνωσης και σε πολλαπλές χωρικές και χρονικές κλίμακες: από την ποικιλότητα των ειδών έως την ποικιλότητα τοπίου.⁶⁸ Εξετάζοντας συνολικά τη βιοποικιλότητα που προσδιορίζει τα διάφορα επίπεδα οργάνωσης πρέπει να αναφέρουμε κάποια χαρακτηριστικά της με βάση το οικοσύστημα: τη σύνθεση, τη δομή και τη λειτουργία. Η σύνθεση έχει να κάνει με τον προσδιορισμό και την ποικιλία των στοιχείων σε μια συλλογή και περιλαμβάνει την ποικιλότητα των ειδών και τη γενετική ποικιλότητα.⁶⁹ Η σύνθεση του τοπίου μπορεί να μετρηθεί με τρόπους ανάλογους με τις μετρήσεις για τη σύνθεση των ειδών. Μπορεί να εξεταστεί, για παράδειγμα, ο αριθμός των διαφορετικών τύπων κομματιών γης σε ένα τοπίο. Κι αυτό διότι διαφορετικοί τύποι γης παρέχουν διαφορετικά περιβάλλοντα και σύνθεση ειδών. Μπορούν επίσης να προβλεφθούν οι αναμενόμενες αλλαγές στη βιοποικιλότητα ως αποτέλεσμα της ανθρωπογενούς δραστηριότητας.⁷⁰ Η δομή είναι η φυσική οργάνωση ή το μοτίβο ενός συστήματος, από την περιπλοκότητα του περιβάλλοντος όπως εμφανίζεται σε μικρά κομμάτια γης και άλλα στοιχεία σε κλίμακα τοπίου. Η λειτουργία, τέλος, περιλαμβάνει οικολογικές και εξελικτικές διαδικασίες, περιλαμβάνοντας τη γονιδιακή ροή, ενοχλήσεις και το διατροφικό κύκλο.⁷¹ Η διατήρηση της βιοποικιλότητας απαιτεί την κατανόηση και των τριών αυτών χαρακτηριστικών, συμπεριλαμβανομένων των επιδράσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο σύστημα.

⁶⁷Βλ. Paoletti M., op. cit., p. 2

⁶⁸Βλ. Noss R. (1990), "Indicators for Monitoring Biodiversity: A Hierarchical Approach", στο *Conservation Biology*, Volume 4, Issue 4, p. 357

⁶⁹Idem

⁷⁰Βλ. Roy P.S., Behera M.D. (2002), "Biodiversity assessment at landscape level", στο *Tropical Ecology*, Volume 43, Issue 1, p. 155

⁷¹Βλ. Noss R., op. cit., p. 357

Εκτός όμως από τα χαρακτηριστικά της βιοποικιλότητας υφίσταται και ένα αξιακό σύστημα που την προσδιορίζει διότι επηρεάζεται έντονα από το κοινωνικό σύνολο, μέσα στο οποίο χρησιμοποιείται. Εφόσον η βιοποικιλότητα υφίσταται σε διαφορετικά επίπεδα, από γονίδια σε είδη, οικοσυστήματα και τοπία, η αξία της ποικιλότητας μπορεί να προσδιοριστεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Γενικά μιλώντας, μπορούν να αναγνωριστούν τέσσερις τέτοιοι τύποι αξίας: Η εγγενής αξία της ποικιλότητας προς τους ανθρώπους, η αξία δηλαδή που έχει η βιοποικιλότητα καθεαυτή. Η αξία αυτή εμπεριέχει πολιτισμικά, κοινωνικά, αισθητικά και ηθικά οφέλη στο κοινωνικό σύνολο ενώ δεν είναι λίγες οι κοινωνικές ομάδες που αποδίδουν υψηλές κοινωνικές και θρησκευτικές αξίες π.χ. σε κάποια είδη. Έπεται η χρηστική αξία (άμεση χρήση) των συστατικών της βιοποικιλότητας η οποία αναφέρεται στη χρήση των οργανισμών που είναι μέρος της τοπικής ποικιλότητας ως εισροών στις διαδικασίες παραγωγής και κατανάλωσης. Επιπλέον υπάρχει η αξία της βιοποικιλότητας ως κληρονομιάς που αναφέρεται και στις επερχόμενες γενιές και η λειτουργική της αξία διότι η βιοποικιλότητα συμβάλλει στις λειτουργίες υποστήριξης της ζωής στα οικοσυστήματα και στη διατήρηση της οικολογικής δομής και ακεραιότητας.⁷²

5.2. Το αγροτικό τοπίο

Το τοπίο είναι ο «κοινός τόπος», εκεί που τέμνονται, δηλαδή, οι έννοιες της βιοποικιλότητας και του πολιτισμού. Πρόκειται για ένα είδος συνισταμένης των εννοιών αυτών. Όταν, δε, συναρτάται με τον αγροτικό χώρο αποτελεί την έκταση εκείνη της οποίας δομικά στοιχεία και μέσα διαχείρισης είναι, μεταξύ άλλων –τα οποία θα δούμε παρακάτω, οι καλλιέργειες, τα λιβάδια και η φυσική βλάστηση και συνιστά δημιούργημα των αγροτικών πληθυσμών. Μετασχηματίζεται υπό την επίδραση παραγόντων όπως είναι οι τεχνικές, η αγροτική πολιτική, τα αγροτικά προγράμματα αλλά και η αντίληψη των ανθρώπων που κατοικούν σε αυτά.⁷³

⁷² Βλ. Swift M.J., Izac A.-M.N., van Noordwijk M. (2004), “Biodiversity and ecosystem services in agricultural landscapes – are we asking the right questions?”, στο *Agriculture, Ecosystems and Environment, Volume 104, Issue 1*, p. 115-116

⁷³ Βλ. Μπεόπουλος Ν. (2010), «Σκέψεις και ερωτήματα από την εμφάνιση δημόσιων παρεμβάσεων στο τοπίο μέσω μέτρων αγροπεριβαλλοντικής πολιτικής», στο Παπαγιάννης Θ. – Σορώτου Α. (επιμ.), *Σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA), p. 41

Το αγροτικό τοπίο αποτελεί επίσης πολιτισμικό τοπίο. Πρόκειται για «μια συγκροτημένη σύνθεση χώρων, είτε ανθρωπογενών, είτε τροποποιημένων από τον άνθρωπο, που χρησιμεύει ως χώρος συλλογικής διαβίωσης».⁷⁴ Η χωρική αυτή αλληλεπίδραση μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος αντανακλάται στη χρήση της γης και αναλύεται σε δύο διαστάσεις: την περιβαλλοντική και τη συμβολική. Η περιβαλλοντική διάσταση είναι πολύ σημαντική και αφορά το αγροτικό τοπίο ως βióτοπου πολλών διαφορετικών ειδών. Οποιαδήποτε αλλαγή λαμβάνει χώρα στις αγροτικές πρακτικές αντανακλάται άμεσα στη βιοποικιλότητα. Η δε συμβολική διάσταση είναι επίσης σημαντική καθώς αφορά τα σύμβολα, τις αξίες και τα νοήματα που περικλείει ένα τοπίο, τα οποία είναι μοναδικά και ενσωματώνονται στα βιώματα των αγροτικών κοινοτήτων. Συμβάλλουν, δηλαδή, στη διαμόρφωση των εμπειριών των αγροτικών κοινοτήτων με βάση τις οποίες χρησιμοποιούν το αγροτικό τοπίο με διαφορετικούς τρόπους (παραγωγή, κατανάλωση) και για διαφορετικούς σκοπούς. Άρα η κατανόηση του αγροτικού τοπίου θα πρέπει να περιλαμβάνει το «συμβολικό βάρος» που έχει αυτό για διαφορετικές ομάδες ανθρώπων.⁷⁵

Το αγροτικό τοπίο, λοιπόν, μπορεί να θεωρηθεί ως η έκφραση ή αλλιώς το αποτύπωμα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στη γη και εκδηλώνεται μέσω της χρήσης της.⁷⁶ Μελετώντας το, μπορούν να διερευνηθούν οι σχέσεις των αγροτικών κοινοτήτων και, συνεπαγόμενα, των κοινωνιών με τη φύση. Την πλέον άμεση και αυθεντική, θα λέγαμε, όμως, σχέση των κοινωνιών με τη φύση αποτυπώνει το παραδοσιακό αγροτικό τοπίο. Το παραδοσιακό/πολιτισμικό αγροτικό τοπίο αποτελεί τη φυσική και πολιτισμική κληρονομιά ενός λαού. Είναι τοπίο δυναμικό, άρρηκτα συνδεδεμένο με τον παραδοσιακό τρόπο ζωής και εξελίσσεται συνεχώς. Γι' αυτό και είναι αναγκαία όχι μόνο η προστασία και η δυναμική διατήρησή του αλλά και η δημιουργική διαχείρισή του. Η δημιουργική διαχείρισή του περιλαμβάνει δράσεις που, στο πλαίσιο της

⁷⁴ Βλ. Jackson J. B. (1984) όπως παρατίθεται στην Τερκενλή Θ. (1996), *Το πολιτισμικό τοπίο: Γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 17

⁷⁵ Βλ. Kizos T., Spilanis I. (2004), "The transformation of landscape: Modeling policy and social impacts on the agricultural landscape of Lesbos", στο *Natural Resource Modeling, Volume 17, Number 4*, p. 321-323

⁷⁶ Βλ. Κίζος Θ., Τερκενλή Θ. «Το αγροτικό τοπίο της Ελληνικής υπαίθρου: Μεταβολή των παραγωγικών συστημάτων και των αναπαραστάσεων που συνδέονται με το τοπίο», Θεματική Ενότητα 1 του 9^{ου} Πανελλήνιο Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας, σελ. 2, Ιστότοπος: <http://www.agro.auth.gr/etagro/ENOTHTA1.pdf>, όπως προσπελάστηκε στις 19/08/2014

βιωσιμότητας, στοχεύουν στη δυναμική διατήρησή του «φιλτράροντας» τις όποιες αλλαγές συμβαίνουν σε αυτό λόγω των κοινωνικο-οικονομικών και περιβαλλοντικών εξελίξεων.⁷⁷

Καθώς οι καλλιέργειες αποτελούν δομικό στοιχείο και μέσο διαχείρισης του αγροτικού τοπίου, ως δομικό στοιχείο και μέσο διαχείρισης του παραδοσιακού αγροτικού τοπίου, αντίστοιχα, είναι οι παραδοσιακές καλλιέργειες αποτελούμενες από τις παραδοσιακές ποικιλίες. Όπως εξετάσαμε, οι ποικιλίες αυτές είναι εγγεγραμμένες και συνυφασμένες με πολλαπλούς τρόπους στον πολιτισμό μιας κοινωνίας. Η σπουδαιότητά τους εναπόκειται τόσο στην οικονομική αλλά και στην οικολογική, πολιτισμική και περιβαλλοντική τους αξία. Είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την οικονομία της υπαίθρου αλλά και φυσικά προσαρμοσμένες στο τοπικό φυσικό περιβάλλον. Η αξία τους συνίσταται στην ιστορική τους μαρτυρία για το ρόλο τους στην αγροτική οικονομία καθώς ο ρόλος τους στην αγροτική ιδιοκτησία και κοινωνική ζωή της υπαίθρου είναι μεγάλος.⁷⁸

Πρακτικά, η καλλιέργεια, παραγωγή και κατανάλωσή τους, αποτελεί εγγενές στοιχείο του τοπικού πολιτισμικού συστήματος με το να επιλέγεται η κατάλληλη αγροτική γη για καλλιέργεια βάσει της σύστασης του εδάφους, του μικροκλίματος και του μικροπεριβάλλοντος. Τα συστήματα καλλιεργητικών πρακτικών, τεχνικών και εργαλείων είναι συγκεκριμένα, αναλόγως του είδους γης και του τι καλλιεργείται σε αυτή, εξ ου και η ανάλογη ονοματοδοσία της, π.χ. αμπελώνες. Η ονοματοδοσία, άλλωστε, αφορά όχι μόνο την καλλιεργητική γη αλλά και τους τόπους, όπως για παράδειγμα, τα χωριά ή τις περιοχές. Η δε παρουσία των παραδοσιακών ποικιλιών στην τοπική κουζίνα είναι χαρακτηριστική και συνεχώς αυξανόμενη.⁷⁹

Για όλους, λοιπόν, τους παραπάνω λόγους, η επίσημη πλέον καταγραφή και η ταξινόμησή τους και στη συνέχεια η επίσημη χρησιμοποίησή τους μέσω π.χ. αγροτικών προγραμμάτων ως μέσου διαχείρισης του τοπίου της περιοχής καθίσταται αναγκαιότητα και προτεραιότητα για να είναι

⁷⁷ Βλ. Ισικούδης Ι., Σιόλιου Μ. Κ., Ορφανίδου Δ., Κατσίδης Γ. (2006), «Αυτόχθονα είδη ως μέσο διαχείρισης πολιτισμικών τοπίων», στο *Λιβάδια των πεδινών και ημιορεινών περιοχών: Μοχλός ανάπτυξης της υπαίθρου*, Πρακτικά του 4^{ου} Πανελλήνιου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου, επιμ. Πλατής Π., Σφουγγάρης Αθ., Παπαχρήστου Θ., Τσιόντσης Αλ., Αθήνα, σελ. 193-194

⁷⁸ Idem

⁷⁹ Βλ. Οικονόμου Α., «Η πολιτισμική διάσταση των τοπικών ποικιλιών. Σε αναζήτηση της ταυτότητας ενός τοπικού διατροφικού πολιτισμού στη νεότερη ελληνική περίοδο», Ομιλία-Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και τροφίμων, σελ. 2, Ιστότοπος: http://www.minagric.gr/gpa/omilies/PAPER_OIKONOMOU-TOPIKES_POIKILIES%201.pdf, όπως προσπελάστηκε στις 19/08/2014

δυνατή η προστασία και βιώσιμη διατήρηση των ίδιων, του παραδοσιακού αγροτικού τοπίου και ό, τι αυτά αντιπροσωπεύουν. Αυτό που πρέπει να υπογραμμιστεί και το οποίο είναι πολύ μεγάλης σπουδαιότητας είναι ότι μια σημειακή εφαρμογή των αγροτικών προγραμμάτων και γενικά των πολιτικών πλαισίων για τη διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών είναι καταδικασμένη προς αποτυχία καθώς δεν μπορεί να εξασφαλίσει την επιβίωσή τους. Μόνο μέσω μιας ολιστικής προσέγγισης που λαμβάνει, φυσικά, υπόψη την πολιτική του τοπίου μπορεί να εξασφαλιστεί η διατήρησή τους. Κι αυτό διότι, με αυτό τον τρόπο συνειδητοποιείται η χρηστική αξία τους.⁸⁰

Οι παραδοσιακές ποικιλίες αποτελούν την πρώτη ύλη, θα λέγαμε, τη βάση δηλαδή για την παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων υψηλής ποιότητας. Η υψηλή τους ποιότητα πιστοποιείται και είναι συνάρτηση, μεταξύ άλλων, του τόπου προέλευσής τους. Άρα, με την ανάδειξη του παραδοσιακού αγροτικού τοπίου αναδεικνύονται ταυτόχρονα οι δημιουργοί του, δηλαδή οι αγρότες. Επιπλέον, αναδεικνύονται όλα αυτά τα οποία συμβολίζει και χαρακτηρίζουν ένα παραδοσιακό αγροτικό τοπίο που συνοψίζονται στη σχέση του ανθρώπου με τη φύση.

⁸⁰ Βλ. Ισικούδης Ι., Σιόλιου Μ. Κ., Ορφανίδου Δ., Κατσίδης Γ. (2006), «Αυτόχθονα είδη ως μέσο διαχείρισης πολιτισμικών τοπίων» στο *Λιθάδια των πεδινών και ημιορεινών περιοχών: Μοχλός ανάπτυξης της υπαίθρου*, Πρακτικά του 4^{ου} Πανελλήνιου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου, επιμ. Πλατής Π., Σφουγγάρης Αθ., Παπαχρήστου Θ., Τσιόντσης Αλ., Αθήνα, σελ. 195-196

2^ο ΜΕΡΟΣ

Στο μέρος αυτό της εργασίας θα αναφερθούμε κυρίως στη διεθνή δικαιική τάξη που συνθέτει τις έννοιες βιοποικιλότητα-αγροβιοποικιλότητα και κυρίως τους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία –μέρος των οποίων αποτελούν και οι παραδοσιακές ποικιλίες. Αφού διευκρινίσουμε και εξηγήσουμε τους τρόπους διατήρησης των φυτογενετικών πόρων, θα αναλύσουμε δύο πολύ σημαντικές συνθήκες για τη βιοποικιλότητα στο διεθνές νομικό πεδίο: τη Σύμβαση του ΟΗΕ για τη Βιοποικιλότητα –με το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια που τη συμπληρώνει και την αποσαφηνίζει- και τη Συνθήκη του FAO για τους Φυτογενετικούς Πόρους για τη Διατροφή και τη Γεωργία. Το πρώτο κείμενο αφορά τη βιοποικιλότητα συνολικά, ενώ το δεύτερο εξειδικεύεται στους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία. Και των δύο, πάντως, η δομή είναι παρεμφερής. Εστιάζουν στη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας και παρέχουν αντίστοιχα ένα σύστημα πρόσβασης και κατανομής των ωφελειών από τη χρήση των βιολογικών και γενετικών πόρων των κρατών μελών τους.

1. Διατήρηση φυτογενετικών πόρων

Διατήρηση, κατά τους Maxted et al., ορίζεται η διαδικασία που εξασφαλίζει ενεργώς και διαχειρίζεται την ποικιλότητα του γονιδιακού αποθέματος μιας συγκεκριμένης κατηγορίας φυτού με προοπτική πραγματικής ή πιθανής χρησιμοποίησης.⁸¹ Η πρόκληση είναι τριπλή: η μελέτη και η κατηγοριοποίηση της βιοποικιλότητας, η άρση του ρυθμού απώλειας των οικοσυστημάτων, των ειδών και της γενετικής ποικιλότητας και η ικανοποίηση των διατροφικών αναγκών του ολοένα αυξανόμενου πληθυσμού.⁸²

Η ανάγκη για την αποθήκευση καρπών και σπόρων εμφανίστηκε κατά τη νεολιθική περίοδο, περίπου 10.000 χρόνια πριν. Με τον εκσυχρονισμό όμως της γεωργίας και των γεωργικών πρακτικών και την αύξηση του πληθυσμού η ανάγκη αυτή εντάθηκε ως αποθηκευτική πρακτική.

⁸¹Βλ. Maxted N., Guarino L., Myer L., Chiwona E.A. (2002), “Towards a methodology for on-farm conservation of plant genetic resources”, στο *Genetic Resources and Crop Evolution, Volume 49, Issue 1*, p. 32

⁸²Ibid, p. 31

Ο σκοπός της πρακτικής αυτής ήταν η επανασπορά οπότε η διατήρηση ήταν βραχυπρόθεσμη. Η μεσο-μακροπρόθεσμη μορφή της διατήρησης προέκυψε πολύ αργότερα και αποσκοπούσε στη βελτίωση των ποικιλιών.⁸³ Αυτού του είδους το σύστημα διατήρησης εφαρμόστηκε στους φυτογενετικούς πόρους μόλις τον εικοστό αιώνα, παρόλο που, συλλογή, εκτίμηση και διατήρηση των φυτογενετικών πόρων γινόταν και πρωτότερα. Μάλιστα, το πρώτο εθνικό κέντρο και πρόγραμμα για τη διατήρηση των φυτογενετικών πόρων και ειδικά των παραδοσιακών ποικιλιών ήταν το Ινστιτούτο Φυτικής Βιομηχανίας που οργανώθηκε από τον I. Vavilov το 1920 στη Σοβιετική Ένωση.⁸⁴ Η μετάβαση στη σύγχρονη θεώρηση της διατήρησης σηματοδοτήθηκε με τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα που υιοθετήθηκε το 1992. Με τη Σύμβαση αυτή αναγνωρίστηκε η εγγενής αξία της βιοποικιλότητας κι επομένως και της φυτογενετικής ποικιλότητας και προσεγγίστηκε σφαιρικά και ολιστικά, ενώ κατοχυρώθηκε και ως επίσημη παγκόσμια και εθνική στρατηγική. Όσον αφορά τη φυτογενετική ποικιλότητα έγινε αντικείμενο ιδιαίτερης ρύθμισης από τον FAO και τη Διεθνή Συνθήκη για τους Φυτογενετικούς Πόρους για τα Τρόφιμα και τη Γεωργία που υπεγράφη το 2001.⁸⁵

2. Στρατηγικές διατήρησης: exsitu και insitu/onfarm

Στις αρχές του 20ού αιώνα έως το 1960, τόσο στην Ευρώπη όσο και σε άλλες περιοχές του κόσμου, ο πληθυσμός ήταν κυρίως αγροτικός με τη γεωργία να βασίζεται σε παραδοσιακά συστήματα καλλιέργειας και παραγωγής, όπου οι περισσότεροι παραγωγικοί παράγοντες προέρχονταν από τον αγρό και τη φύση.⁸⁶ Από το 1960 κι έπειτα, με την αλλαγή στον τρόπο της αγροτικής παραγωγής και τη συνεπαγόμενη μείωση της ποικιλότητας, με τη δημιουργία

⁸³Βλ. Μαριά Ε-Α., Φουρναράκη Χρ., Θάνος Κ. (2012), «Εκτός τόπου (exsitu) διατήρηση της φυτικής ποικιλότητας – Σκέψεις και προτάσεις για ένα αποτελεσματικό σύστημα διοικητικής οργάνωσης των Ελληνικών Τραπεζών Σπόρων (SeedBanks)», στο *Περιβάλλον & Δίκαιο*, Τεύχος 4, σελ. 628-629

⁸⁴Βλ. Brush S. (1989), "Rethinking Crop Genetic Resource Conservation", στο *Conservation Biology*, Volume 3, No. 1, p. 20

⁸⁵Βλ. Μαριά Ε-Α., Φουρναράκη Χρ., Θάνος Κ., op. cit., p. 629

⁸⁶Βλ. Negri V., Maxted N., Veteläinen M. (2009), "European Landrace Conservation: an Introduction", στο Veteläinen M., Negri V. and Maxted N. (eds), *European landraces on-farm conservation, management and use-Biodiversity Technical Bulletin No. 15*, Bioversity International, Rome, Italy, p. 1

μοντέρνων, ομοιόμορφων ποικιλιών, η ανάγκη για διατήρηση της αγροβιοποικιλότητας και των παραδοσιακών ποικιλιών κατέστη επιτακτική. Σήμερα, η κατάσταση δε φαίνεται να βελτιώνεται ικανώς παρόλο που οι παραδοσιακές ποικιλίες πολλών καλλιεργειών είναι ο αρχικός στόχος διατήρησης και μάλιστα έχει γίνει ο προσδιορισμός τους ως της πιο απειλούμενης κατηγορίας φυτογενετικών πόρων.⁸⁷ Ως απόρροια των παραπάνω, είμαστε ακόμη αντιμέτωποι με ζητήματα διατήρησης των πόρων αυτών, ειδικά όσον αφορά το είδος της διατήρησης και τους τρόπους εφαρμογής της. Οι στρατηγικές, λοιπόν, διατήρησης των φυτογενετικών πόρων είναι οι: exsitu και insitu/onfarm.

2.1. Ex situ

Η exsitu διατήρηση περιλαμβάνει τη δειγματοποίηση, τη μεταφορά και την αποθήκευση του πληθυσμού ενός συγκεκριμένου είδους έξω από την αρχική τοποθεσία όπου βρέθηκε (δηλ. έξω από το φυσικό του περιβάλλον), αναφέρουν οι Maxtedetal.⁸⁸ Ιστορικά, οι φυτογενετικοί πόροι διατηρούνται χρησιμοποιώντας exsitu μεθόδους⁸⁹, οι οποίες είναι αρκετές σε αριθμό. Την πιο κοινή από αυτές αποτελούν οι τράπεζες σπόρων⁹⁰, όπου τα δείγματα αφυδατώνονται κι έπειτα φυλάσσονται σε χαμηλές θερμοκρασίες. Άλλη κοινή μέθοδο αποτελούν οι βοτανικοί κήποι. Έχουν καθιερωθεί διαφορετικοί τύποι exsitu διατήρησης για την αποθήκευση της φυτικής ποικιλότητας, αναλόγως του είδους του φυτικού υλικού προς διατήρηση. Αυτές περιλαμβάνουν τράπεζες σπόρων (για σπόρους), συλλογές υπαίθρου σε ειδικά ινστιτούτα (για φυτά), invitro και cryo τράπεζες σπόρων (για ιστούς και κύτταρα), τράπεζες γύρης και DNA.⁹¹ Σύμφωνα με τη

⁸⁷Βλ. Brush S., Meng E. (1998), "Farmer's valuation and conservation of crop genetic resources", στο *Genetic Resources and Crop Evolution, Volume 45, Issue 2*, p. 140

⁸⁸Βλ. Negri V., Maxted N., Veteläinen M., op. cit., p. 6

⁸⁹Idem

⁹⁰Βλ. Food and Agricultural Organization, Draft Second Report on the State of the World's Plant Genetic Resources for Food and Agriculture – Final Version, Rome, 19-23 October 2009, p. 51, Ιστότοπος: <http://ftp.fao.org/docrep/fao/meeting/017/ak528e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2013

⁹¹Βλ. Hammer K., Teklu Y. (2008), "Plant Genetic Resources: Selected Issues from Genetic Erosion to Genetic Engineering", στο *Journal of Agriculture and Rural Development in the Tropics and Subtropics, Volume 109, No. 1*, p. 30

Δεύτερη Έκθεση του FAO για την Κατάσταση των Φυτογενετικών Πόρων για τη Διατροφή και τη Γεωργία υπάρχουν περίπου 7,4 εκατομμύρια καταγραφές που διατηρούνται σε περισσότερες από 1.750 τράπεζες σπόρων παγκοσμίως.⁹²

Τα πλεονεκτήματα της στρατηγικής αυτής είναι πολλά. Κατά πρώτον, υπάρχει η δυνατότητα διατήρησης των συγκεκριμένων γενετικών χαρακτηριστικών των αποθηκευμένων σπόρων (του γενετικού statusquo δηλαδή) και άρα η μη ύπαρξη αβεβαιότητας ως προς την τύχη τους. Επιπλέον, ο χώρος που απαιτείται για το σκοπό αυτό είναι μικρός, άρα υπάρχει πλεονέκτημα χώρου όπου μπορεί να διατηρηθεί επαρκές δείγμα σπόρων. Η πρόσβαση στις τράπεζες και η ανταλλαγή γενετικού υλικού είναι εύκολη, ενώ επίσης εύκολη είναι και η αξιολόγησή του αλλά και η καταγραφή του. Η έκθεση σε ασθένειες, χημικά και άλλες δυσμενείς συνθήκες παύει να υφίσταται με τη μέθοδο αυτή (εκτός φυσικά από τις φυτείες και τις συλλογές υπαίθρου).⁹³ Όσο για το κόστος χρηματοδότησης είναι σχετικό διότι εξαρτάται από λόγους πολιτικής.

Το μειονέκτημα της στρατηγικής αυτής, ειδικά όσον αφορά στις τράπεζες σπόρων, είναι το γεγονός ότι σταματάει η εξελικτική διαδικασία, με την έννοια ότι δε σταματάει η αναπαραγωγή αλλά παύει η διαδικασία αυτή σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον. Κι αυτό διότι πρόκειται για αποθήκευση γενετικού υλικού με κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Η δυσκολία εύρεσης ικανού δείγματος ενός συγκεκριμένου γενετικού υλικού προς αποθήκευση αποτελεί επίσης μειονέκτημα, ενώ η διαχείριση των τραπεζών αυτών η οποία ίσως να μη γίνεται σωστά, για διάφορους λόγους, είναι άλλο ένα αρνητικό στοιχείο. Όσο για τις φυτείες και τις συλλογές υπαίθρου, είναι υποκείμενες σε φυσικές δυσμενείς συνθήκες, ενώ μπορούν να φιλοξενήσουν μόνο περιορισμένο ποσοστό γενετικής διαφοροποίησης.⁹⁴

⁹²Βλ. Food and Agricultural Organization, The Second Report on the State of the World's Plant Genetic Resources for Food and Agriculture – Synthetic Account, Rome, 26 October 2010, p. 5

⁹³Βλ. Hammer K., Teklu Y. (2008), "Plant Genetic Resources: Selected Issues from Genetic Erosion to Genetic Engineering" στο *Journal of Agriculture and Rural Development in the Tropics and Subtropics*, Volume 109, No. 1, p. 33-34

⁹⁴ Ibid, p. 33-34

2.2. In situ

Η insitu διατήρηση, δηλαδή, η διατήρηση της ποικιλότητας στο φυσικό της περιβάλλον, περιλαμβάνει το χαρακτηρισμό, τη διαχείριση και την παρακολούθηση του πληθυσμού στην τοποθεσία όπου βρέθηκε είτε στην κοινότητα στην οποία ανήκει (στο παραγωγικό, δηλαδή σύστημα όπου καλλιεργείται), κατά τους Maxtedetal.⁹⁵

Αυτός ο ορισμός ενσωματώνει δύο διαφορετικές θεωρήσεις και τεχνικές διατήρησης, οι οποίες διακρίνονται ως «διατήρηση γενετικού αποθέματος» και ως «διατήρηση στον αγρό». Και οι δύο αυτές θεωρήσεις περιλαμβάνουν τη διατήρηση της γενετικής ποικιλότητας στις τοποθεσίες όπου κείται (δηλαδή insitu), αλλά η πρώτη έχει να κάνει με άγρια είδη στο φυσικό τους περιβάλλον, ενώ η δεύτερη έχει να κάνει με καλλιεργούμενα είδη σε παραδοσιακά αγροτικά συστήματα.⁹⁶

Η διατήρηση στον αγρό είναι δυναμική διότι με τον τρόπο αυτό διατηρείται η γενετική ποικιλότητα χωρίς να διακόπτεται η εξελικτική διαδικασία. Η τελευταία μάλιστα ενισχύεται με την έκθεση σε ασθένειες και άλλους δυσμενείς παράγοντες και τη μετέπειτα αντοχή σε αυτούς. Τα οφέλη για το οικοσύστημα γενικώς αποτελούν επίσης πλεονέκτημα.⁹⁷ Βασίζεται στην ενεργή συμμετοχή των αγροτών οι οποίοι συνεισφέρουν στην ανεπίσημη διαφύλαξη των παραδοσιακών ποικιλιών παρά τις κοινωνικοοικονομικές και τεχνικές αλλαγές. Ο ρόλος τους είναι μεγάλος διότι εκείνοι επιλέγουν την καλλιέργεια ή μη μιας συγκεκριμένης ποικιλίας αναλόγως των δικών τους αναγκών και προτιμήσεων αλλά και της κοινότητας-κοινωνίας.⁹⁸ Θα μπορούσε να υποστηριχθεί χωρίς υπερβολή ότι παράγουν πολιτισμό.

Εξετάζοντάς τη συνολικά, ωστόσο, η διατήρηση στον αγρό δεν παύει να μην απαιτεί εκτεταμένες περιοχές για την επίτευξη αποτελεσματικής διατήρησης, ενώ δεν είναι δυνατόν να

⁹⁵Βλ. Veteläinen M., Negri V. and Maxted N. (2009), "European landraces on-farm conservation, management and use", στο *Bioversity Technical Bulletin No. 15*, Bioversity International, Rome, Italy, p. 6

⁹⁶Βλ. Hammer K., Teklu Y. (2008), "Plant Genetic Resources: Selected Issues from Genetic Erosion to Genetic Engineering" στο *Journal of Agriculture and Rural Development in the Tropics and Subtropics, Volume 109, No. 1*, p. 31

⁹⁷Ibid, p. 33-34

⁹⁸Βλ. Bellon M. (2004), "Conceptualizing Interventions to Support On-Farm Genetic Resource Conservation", στο *World Development, Volume 32, No. 1*, p. 160

περιλάβει το σύνολο της γενετικής ποικιλότητας των ειδών προς διατήρηση. Επιπλέον, εκθέτει τους φυσικούς πληθυσμούς σε μιας μεγάλης κλίμακας δυσμενείς συνθήκες, ενώ η διαχείρισή της μπορεί και σε αυτή την περίπτωση να είναι προβληματική, να μη γίνεται δηλαδή σωστά, με αποτέλεσμα τη γενετική διάβρωση.⁹⁹ Και εδώ το κόστος διατήρησης είναι σχετικό.

Πάντως, οι δύο αυτές στρατηγικές διαχείρισης είναι συμπληρωματικές η μια προς την άλλη, όσον αφορά στις παραδοσιακές ποικιλίες, και δε θα έπρεπε να θεωρούνται ως εναλλακτικές ή αντιτιθέμενες μεταξύ τους.¹⁰⁰ Όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Bretting και Duvick, μια τέτοια διχοτόμηση είναι πλασματική¹⁰¹, κι αυτό διότι δεν αποκλείουν η μια την άλλη. Αντιθέτως, εάν χρησιμοποιηθούν συνδυαστικά ικανοποιούν σε μεγάλο βαθμό το στόχο της διατήρησης της γενετικής ποικιλότητας.

3. Διεθνές νομικό πλαίσιο

3.1. Το πλαίσιο αναφοράς της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα

Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα αποτελεί ένα κείμενο το οποίο επιδέχεται πλήθος αναγνώσεων. Κι αυτό διότι αποτελεί μια σύμβαση ιδιαίτερη, τόσο ως προς τη μορφή όσο ως προς το περιεχόμενό της. Η ιδιαιτερότητά της έγκειται στην ίδια τη φύση της ως περιβαλλοντικής συμφωνίας με διαφορετικούς στόχους πολιτικής στις αρχές της δεκαετίας του '90. Στην προσπάθεια να βρεθεί ένας συμβιβασμός μεταξύ των στόχων της, δημιουργεί ένα προηγούμενο στο διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος, δεδομένου ότι αποσκοπεί να μετατρέψει τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα σε εργαλεία για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας. Με άλλα λόγια, βασίζεται στην πολύ γνωστή υπόθεση στην οικονομική θεωρία, κατά την οποία η βιολογική ποικιλότητα μπορεί να προστατευθεί μόνο εάν έχει οικονομική αξία την οποία δύνανται να ιδιοποιηθούν οι ενδιαφερόμενοι δρώντες. Επομένως, δίνει μεγάλη βαρύτητα στα ιδιοκτησιακά δικαιώματα επί των βιολογικών πόρων ως τέτοιων αλλά επίσης και στις τεχνικές, στη γνώση και

⁹⁹Βλ. Hammer K., Teklu Y., op. cit., p. 33-34

¹⁰⁰Βλ. Veteläinen M., Negri V. and Maxted N., op. cit., p. 7

¹⁰¹Βλ. Bretting P., Duvick D. (1997), "Dynamic Conservation of Plant Genetic Resources", στο *Advances in Agronomy, Volume 61*, p. 4

στην τεχνογνωσία που κάνουν της εκμετάλλευσής τους δυνατή. Στη σύμβαση αναγνωρίζονται τα αντιτιθέμενα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα και γίνεται προσπάθεια να συγκεραστούν.¹⁰²

Ιστορικά πάντως, έχουν υπάρξει δύο κύριες θεσμικές τάσεις σχετικά με την εφαρμογή ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων επί των φυτογενετικών πόρων για τη γεωργία. Η πρώτη ήταν η εκτεταμένη δημόσια επένδυση στη βελτίωση των φυτών, η συλλογή γενετικού υλικού και η διατήρησή τους *exsitu*. Μαζί με τα εκτεταμένα εθνικά προγράμματα αναπτύχθηκε ένα επίσης εκτεταμένο σύστημα συλλογής και ανταλλαγής φυτογενετικών πόρων χρηματοδοτούμενο από πολυμερείς δωρεές. Η δεύτερη τάση ήταν η ανάπτυξη της όλο και περισσότερο αυστηρής προστασίας πνευματικής ιδιοκτησίας για τις βιολογικές εφευρέσεις. Η αρχή είχε γίνει το 1930 με την εμπορευματοποίηση υβριδίων καλαμποκιού. Οι τάσεις αυτές υφίσταντο παράλληλα κατά τον 20ό αιώνα. Η πρώτη τάση περικλείεται και αποτελεί μέρος της θεώρησης των φυτογενετικών πόρων για τη γεωργία ως παγκοσμίων κοινών-κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας και η δεύτερη τάση αποτελεί μέρος της επιβολής δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας επί αυτών. Στο σημείο αυτό, θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε τις πολύ σημαντικές καινοτομίες της σύμβασης, αφού πρώτα ανατρέξουμε σε σημαντικές ιστορικές εξελίξεις που αφορούν τις δύο παραπάνω τάσεις.

3.2. Παγκόσμια γενετικά κοινά και κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας

Το 1983, περίπου εκατό κράτη υιοθέτησαν, εν μέσω πολλών αντιδράσεων για λόγους που θα εξηγηθούν παρακάτω, τη Διεθνή Πρωτοβουλία για τους Φυτογενετικούς Πόρους, μια μη δεσμευτική συμφωνία, της οποίας η διαπραγμάτευση έγινε στο πλαίσιο του Οργανισμού για τα Τρόφιμα και τη Γεωργία (Food and Agriculture Organisation - FAO). Η Πρωτοβουλία αντανakλούσε το ισχύον διεθνές καθεστώς κατά το οποίο το γενετικό υλικό θεωρούνταν ότι αποτελούσε μέρος των «παγκοσμίων κοινών». Το κείμενο άρχισε με τη δήλωση ότι *«βασίζεται στην παγκοσμίως αποδεκτή αρχή ότι οι φυτογενετικοί πόροι αποτελούν κληρονομιά της*

¹⁰²Βλ. Boisvert V., Vivien F.-D. (2005), "The convention on biological diversity: A conventionalist approach", στο *Ecological Economics, Volume 53, Issue 4*, p. 464

ανθρωπότητας και συνεπώς θα έπρεπε να είναι διαθέσιμοι χωρίς περιορισμό».¹⁰³ Καθώς θεωρούνταν μέρος των παγκοσμίων κοινών, οι γενετικοί πόροι ήταν διαθέσιμοι προς χρήση από όλους (συχνά αναφέρονται ως ανοιχτής πρόσβασης). Ως τέτοιοι, ήταν ένα ελεύθερης πρόσβασης αγαθό, όπως και η σχετική με αυτούς γνώση. Το πιο σημαντικό όμως ήταν ότι, ως μέρη των παγκοσμίων κοινών, οι γενετικοί πόροι δεν υπόκειντο στην κυριαρχία ή την ιδιοποίηση από κανένα κράτος, ακριβώς όπως οι ζωντανοί πόροι της ανοιχτής θάλασσας, όπως αναφέρει η Safrin.¹⁰⁴

Καθώς οι σπόροι, ως πόροι, έχουν υψηλή κινητικότητα δηλαδή είναι σχετικά εύκολη η μεταφορά τους από ένα μέρος σε άλλο, η θεώρησή τους ως παγκόσμιων γενετικών κοινών επέτρεπε στους ερευνητές να συλλέγουν δείγματα γενετικού υλικού χωρίς περιορισμό, με δύο εξαιρέσεις. Το ανοιχτό σύστημα δεν έδινε το δικαίωμα στους ερευνητές και τους επιστήμονες να παραβιάσουν ιδιωτική ή κρατική ιδιοκτησία για να αποκτήσουν δείγματα γενετικού υλικού. Έπρεπε να πάρουν έγκριση πριν την είσοδο σε αυτήν καταβάλλοντας ανάλογο χρηματικό αντίτιμο. Δεν ήταν ωστόσο υποχρεωμένοι να λάβουν εθνική έγκριση από την εκάστοτε κυβέρνηση για δραστηριότητες δειγματοληψίας ή για την αποζημίωση του κράτους όπου βρέθηκε το υλικό. Ως πόρος των παγκόσμιων κοινών, το γενετικό υλικό δεν ήταν αποκλειστικό απόθεμα οποιουδήποτε χρήστη ή κράτους. Άρα λοιπόν, κανένας δε διεκδικούσε αποκλειστικά δικαιώματα σε αυτό, τα οποία θα απέτρεπαν άλλους από τη χρήση του.¹⁰⁵

¹⁰³ Βλ. Food and Agricultural Organization, Commission on Plant Genetic Resources Second Session 16-20 March 1987 Rome, Extract of the Twenty Second-Session of the FAO Conference 5-23 November 1983 Rome, Resolution 8/83, International Undertaking on Plant Genetic Resources, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/meeting/015/aj399e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 25 Οκτωβρίου 2013

¹⁰⁴ Βλ. Safrin S. (2004), "Hyperownership in a Time of Biotechnological Promise: The International Conflict to Control the Building Blocks of Life", στο *The American Journal of International Law*, Volume 98 p. 645, Ιστότοπος: (The Social Science Research Network Electronic Paper Collection) <http://ssrn.com/abstract=658421>, όπως προσπελάστηκε την 02/09/2013

¹⁰⁵ Idem. Αυτό το σύστημα της ελεύθερης κατανομής της γενετικής ποικιλότητας ήταν (και είναι ακόμη, σε διάφορα μέρη του κόσμου) θεμελιώδες στοιχείο της αγροτικής παραγωγικότητας. Με το χαρακτηρισμό του συστήματος αυτού ως παγκοσμίων κοινών δεν συνεπάγεται ότι επρόκειτο για ένα πεδίο όπου κυριαρχούσε ίση και οικουμενική πρόσβαση και χωρίς περιορισμούς. Αντιθέτως υφίσταντο πολλές διανεμητικές ανισότητες, σε μεγάλο βαθμό πριν τη δεκαετία του 1980, λόγω διαφορών, για παράδειγμα, στη γνώση, στον πλούτο, στην ισχύ.

Η ιδιότητα, πάντως, των βιολογικών και φυτογενετικών πόρων ως παγκοσμίων κοινών ή κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας –όπως αναφερόταν και στο κείμενο της Διεθνούς Πρωτοβουλίας για τους Φυτογενετικούς Πόρους- χαρακτηρίζεται ιστορική από τους Brush και Thomas.¹⁰⁶ Κι αυτό διότι εκτός από το επίσημο εθνικό και διεθνές πλαίσιο των φορέων εξερεύνησης και διατήρησής τους αποτελούσε έναν έμμεσο τρόπο διαχείρισης και διάχυσης των φυτογενετικών πόρων από την προϊστορική εποχή. Η έννοια αυτή, ανάλογη της έννοιας των παγκόσμιων κοινών, σημαίνει ότι οι φυτογενετικοί πόροι ήταν ένα δώρο της φύσης προς τέρψη όλων, υποστηρίζει ο Thomas.¹⁰⁷

Ένα εμπόδιο, συνεχίζει ο Brush,¹⁰⁸ για την κατανόηση και την εκτίμηση της κοινής κληρονομιάς είναι η εγγενώς σιωπηρή φύση της. Οι ρίζες της έννοιας έγκεινται στην ελεύθερη ανταλλαγή σπόρων μεταξύ των αγροτών, τη μακρά ιστορία διάχυσης μέσω τυπικών και άτυπων μηχανισμών, όπως για παράδειγμα, μέσω επιστημονικών πρακτικών ανταλλαγής υλικού ή μέσω της εφαρμογής του όρου «κοινή κληρονομιά» και σε άλλους πόρους στο διεθνές πεδίο.

Η χρήση, πάντως, του όρου αυτού, όσον αφορά το φυτογενετικό υλικό, από τους επιστήμονες, είναι πολύ πιθανό να έχει προκληθεί από την έντονη συζήτηση για την κοινή ιδιοκτησία με το κείμενο της Διεθνούς Πρωτοβουλίας το 1983. Η κοινή κληρονομιά των φυτογενετικών πόρων συνεπάγεται ανοικτή πρόσβαση, όπως και στα παγκόσμια κοινά, και μη αποκλεισμό από τους σπόρους και τα φυτά από αγροτικές περιοχές, με την αναγνώριση της αναγκαιότητας για την πληροφόρηση και τη συναίνεση των αγροτών καθώς και της σημασίας των αναγκών τους για σπόρους και αναδιανομή γης. Η κοινή κληρονομιά αντικατοπτρίζει τα καθεστάτα κοινής ιδιοκτησίας, όπως αυτά περιγράφονται από τους ανθρωπολόγους και άλλους κοινωνικούς επιστήμονες.

¹⁰⁶Βλ. Brush S. (2003), “The Demise of ‘Common Heritage’ and Protection for Traditional Agricultural Knowledge” σελ. 8, στον ιστότοπο: <http://law.wustl.edu/centeris/Papers/Biodiversity/PDFWrdDoc/StLouis1.doc>, όπως προσπελάστηκε την 29/10/2013 (Paper prepared for Conference on Biodiversity, Biotechnology and the Protection of Traditional Knowledge, St. Louis MO, April 4-5, 2003) και Thomas Z. (2005), “Common Heritage to Common Concern”, στο *The Journal of World Intellectual Property*, Volume 8, Issue 3, p. 246

¹⁰⁷Idem (Thomas Z.)

¹⁰⁸Βλ. Brush S., op. cit., p. 8

Θεμελιώνεται λογικά στην ίδια τη φύση των φυτογενετικών πόρων αλλά στις παγκόσμιες διαδικασίες διάχυσης και διασποράς των πόρων αυτών καθώς και στις ιστορικές πρακτικές της αμοιβαιότητας. Λαμβάνοντας υπόψη την τελευταία, οι δότες και οι λαμβάνοντες σπόρους αναμένεται να παρέχουν παρόμοια πρόσβαση στους πόρους των καλλιεργειών τους εκατέρωθεν. Οι διαδικασίες και οι πρακτικές αυτές αποτελούν μέρος των φυσικών και άμορφων διαδικασιών εξέλιξης των καλλιεργειών, από τις οποίες προκύπτουν οι φυτογενετικοί πόροι για τη γεωργία. Οι διαδικασίες αυτές είναι η μετάλλαξη, η φυσική επιλογή, η ανταλλαγή και η αποκεντρωμένη επιλογή. Οι αγρότες αποτελούν σημαντικούς παράγοντες-συνεισφέροντες στις διαδικασίες αυτές. Μάλιστα, όπως αναφέρει και ο Thomas¹⁰⁹ όσον αφορά όλες τις παραπάνω διαδικασίες, ο λόγος της απόδοσης του χαρακτηρισμού και των ιδιοτήτων της αρχής της κοινής κληρονομιάς στους βιολογικούς πόρους έγκειτο στο γεγονός ότι αποτελούν προϊόν «συλλογικής εφεύρεσης». Αυτό σημαίνει αναγνώριση της συλλογικής ιδιοκτησίας της γνώσης εκεί όπου η εφεύρεση λαμβάνει χώρα με στοιχειώδη τρόπο χωρίς αναγνωρίσιμους συνεισφέροντες.

Οι διαπιστώσεις-προτάσεις αυτές έλκουν την καταγωγή τους από την αντίληψη ότι τα ουσιαστικά ευρήματα οποιασδήποτε επιστήμης αποτελούν προϊόν κοινωνικής συνεργασίας και έχουν εκχωρηθεί στην ανθρωπότητα ως όλον. Η παράδοση της επιστήμης υποστηρίζει ότι οι διαπιστώσεις της δεν μπορούν να ανήκουν αποκλειστικά σε κανέναν και ότι τα ιδιοκτησιακά συμφέροντα των επιστημόνων περιορίζονται στο κύρος και την αναγνώριση. Πρακτικά, αυτό που συμβαίνει είναι να μη μονοπωλούνται οι αφηρημένες ιδέες και οι ανακαλύψεις στον τομέα της επιστήμης, αλλά οι τεχνικές εφαρμογές αυτών να αντιμετωπίζονται ως εφευρέσεις που τίθενται υπό το καθεστώς προστασίας πνευματικής ιδιοκτησίας.¹¹⁰

3.3. Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και γενετικό υλικό

Η μετάβαση από το λεγόμενο παράδειγμα της θεώρησης των φυτογενετικών πόρων ως παγκοσμίων κοινών-κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας στα κυριαρχικά δικαιώματα των κρατών επήλθε ως συνισταμένη των δυσχερειών που υφίσταντο σχετικά με την πρόσβαση σε

¹⁰⁹Βλ. ThomasZ., op. cit., p. 246

¹¹⁰ Βλ. Ασπράγκαθος Ν., «Η Κοινωνικοποίηση της Επιστημονικής Έρευνας και η Ιδιωτικοποίηση των Αποτελεσμάτων της», Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, σελ. 7-8, Ιστότοπος: http://www.ntua.gr/MIRC/5th_conference/ergasies/06%20%CE%91%CE%A3%CE%A0%CE%A1%CE%91%CE%93%CE%9A%CE%91%CE%98%CE%9F%CE%A3%20%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9B%CE%91%CE%9F%CE%A3.pdf, όπως προσελάστηκε την 02/08/2014

αυτούς και την κατανομή των ωφελειών από τη χρήση τους. Οι παράγοντες αυτοί που προκάλεσαν αυτή τη μετάβαση επέδρασαν καταλυτικά στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων για την κατάρτιση της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα.

Η χρονική περίοδος πριν από την υπογραφή της Σύμβασης ήταν μια περίοδος αυξανόμενης διεθνούς ανησυχίας για το περιβάλλον. Ήταν όμως και μια περίοδος κατά την οποία οι προσδοκίες της μελλοντικής αξίας της βιοποικιλότητας αυξήθηκαν ραγδαία με τις καινοτομίες της αναδυόμενης βιομηχανίας της βιοτεχνολογίας.¹¹¹ Στην περίοδο αυτή της ραγδαίως εξελισσόμενης επιστήμης, ετίθετο το ζήτημα του καθορισμού και της ρύθμισης της απόδοσης διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας-πατεντών, της εφαρμογής δηλαδή αποκλειστικών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας επί των δομικών στοιχείων της ζωής και των χρήσεών τους. Με χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτά των ΗΠΑ και τις εξελίξεις σε αυτές, η πόρτα ήταν ανοιχτή για την ευρεία εισαγωγή των πατεντών στα προϊόντα της βιοτεχνολογίας. Σημείο αναφοράς ήταν οι περιπτώσεις της εταιρείας Genentech¹¹² και της υπόθεσης DiamondvsChakrabarty¹¹³. Το

¹¹¹ Ο όρος «βιοτεχνολογία» αναφέρεται στη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα ως «κάθε τεχνολογική εφαρμογή που χρησιμοποιεί βιολογικά συστήματα, ζωντανούς οργανισμούς, ή παράγωγα των οποίων, για να κατασκευάσει ή να τροποποιήσει προϊόντα ή διαδικασίες για συγκεκριμένη χρήση». (Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 2 – Use of Terms, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/text/>, όπωςπροσπελάστηκετην 01/05/2013)

¹¹²Το 1976, έναν χρόνο μετά το πρώτο επιτυχημένο πείραμά τους στη γενετική μηχανική, οHerbertBoyerκαι ο StanleyCohenέδωσαν, από τις προσωπικές τους αποταμιεύσεις, \$500 έκαστος για να ιδρύσουν τη Genentech, την πρώτη εταιρεία βιοτεχνολογίας. Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1980, προσέφεραν μόνο το 16% των μετοχών της (1,1 εκατ. μετοχές) για \$35 ανά μετοχή. Μέσα σε 20 λεπτά από την προσφορά, η μετοχή πωλούσε για \$89 ανά μετοχή, και η αξία της εταιρείας ξεπερνούσε τα \$500 εκατ. (Βλ. Petit M., Fowler C., Collins W., Correa C., Thornström C.-G. (2001), “Why Governments Can’t Make Policy - The Case of Plant Genetic Resources in the International Arena”, *International Potato Center*, p. 8).

¹¹³ Ο μηχανικός της γενετικής AnandaMohanChakrabarty, που εργαζόταν για την GeneralElectric, είχε αναπτύξει ένα βακτήριο με τη δυνατότητα να διασπά το αργό πετρέλαιο. Πρότεινε λοιπόν, να χρησιμοποιηθεί για την αντιμετώπιση των πετρελαιοκηλίδων. Η GeneralElectricκατέθεσε αίτηση για δίπλωμα ευρεσιτεχνίας για το βακτήριο στις ΗΠΑ αναφέροντας τον Chakrabartyως τον εφευρέτη. Η αίτηση όμως απορρίφθηκε από έναν εξεταστή διότι δεν ήταν δυνατό να κατοχυρωθούν με πατέντα τα έμβια όντα σύμφωνα με το νόμο περί πατεντών στις ΗΠΑ, εκείνη την περίοδο. Το Διοικητικό Συμβούλιο των Προσφυγών Ευρεσιτεχνίας και Παρεμβολών των ΗΠΑ συμφώνησε με την αρχική απόφαση. Το Δικαστήριο των Τελωνείων και των προσφυγών Ευρεσιτεχνίας ανέτρεψε την υπόθεση υπέρ του Chakrabartyγγράφοντας ότι «το γεγονός ότι οι μικροοργανισμοί είναι ζωντανοί, είναι χωρίς νομική σημασία για τους σκοπούς και το δίκαιο των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας». Ο SidneyA. Diamond, Επίτροπος των Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας και Εμπορικών Σημάτων, προσέφυγε στο Ανώτατο Δικαστήριο. Η υπόθεση εκεί εκδικάστηκε στις 17 Μαρτίου 1980 και η απόφαση εκδόθηκε στις 16 Ιουνίου 1980. Το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας χορηγήθηκε, τελικά, από το Γραφείο Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας και Εμπορικών Σημάτων των ΗΠΑ στις 31 Μαρτίου 1981

(Βλ. Wikipedia, Diamondvs. Chakrabarty, Ιστότοπος: http://en.wikipedia.org/wiki/Diamond_v._Chakrabarty, όπως προσπελάστηκε την 30/12/2013).

1991, μάλιστα, οι βιομηχανίες βιοτεχνολογίας είχαν καταστεί από τις γρηγορότερα αναπτυσσόμενες βιομηχανίες στον κόσμο με συνολικές πωλήσεις προϊόντων στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, της τάξεως των \$4 δις.¹¹⁴

Ο ορισμός πνευματικών δικαιωμάτων όσον αφορά τους αγροτικούς φυτογενετικούς πόρους είχε μία πολύ «σεμνή» αρχή, θα μπορούσαμε να πούμε, όπως σημειώνουν και οι Roa-Rodriguez και vanDooren.¹¹⁵ Στη δεκαετία του 1920, ακμάζοντες παραγωγοί οπωροκηπευτικών και εταιρειών σποροπαραγωγής στις ΗΠΑ, είχαν πείσει την κυβέρνηση για τη δημιουργία ενός εθνικού καθεστώτος για την προστασία των φυτικών ποικιλιών. Το αποτέλεσμα ήταν η Πράξη για τα Φυτικά Δικαιώματα Ευρεσιτεχνίας των ΗΠΑ το 1930. Αυτή η Πράξη περιοριζόταν σε μεγάλο βαθμό σε οπωροφόρα δέντρα, καλλωπιστικά φυτά και άλλα φυτά πολλαπλασιαζόμενα μέσω μπουλιάσματος. Παρόλα αυτά αποτελούσε το σημείο εκείνο στην ιστορία, κατά το οποίο άρχισε να διαμορφώνεται η ανάπτυξη των φυτικών ποικιλιών ως εμπορικής βιομηχανίας.¹¹⁶ Οι Ευρωπαίοι εμπορικοί καλλιεργητές είδαν σε αυτή την αναδυόμενη τάση της προστασίας των φυτικών ποικιλιών, ένα μέσο για οικονομική μεγένθυση και ανάπτυξη.¹¹⁷

Η πρώτη επίσημη συμφωνία για τη ρύθμιση της προστασίας των φυτογενετικών πόρων σε διεθνές επίπεδο ήταν η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Νέων Φυτικών Ποικιλιών (International Union for the Protection of New Varieties of Plants-UPOV), το 1961.¹¹⁸ Ο σκοπός της ήταν να παράσχει μια μορφή πνευματικής ιδιοκτησίας, τα Δικαιώματα των Καλλιεργητών-Βελτιωτών. Τα δικαιώματα αυτά αποδίδονταν στους καλλιεργητές που διέθεταν και καλλιεργούσαν εμπορικές φυτικές ποικιλίες με τα χαρακτηριστικά της καινοτομίας, της διακριτότητας, της ομοιομορφίας και της σταθερότητας. Επρόκειτο για τις νέες βελτιωμένες ελίτ

¹¹⁴Βλ. Marden E. (1999), "The Neem Tree Patent: International Conflict Over the Commodification of Life", στο *Boston College International & Comparative Law Review*, Volume 22, Issue 2, p. 280, Ιστότοπος: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/iclr/vol22/iss2/3>, όπωςπροσπελάστηκετην03/01/2014

¹¹⁵Βλ. Roa-Rodriguez C., Van Dooren T. (2008), "Shifting Common Spaces of Plant Genetic Resources in the International Regulation of Property", στο *The Journal of World Intellectual Property*, Volume 11, No. 3, p. 183

¹¹⁶Βλ. LeBuanec (2004), όπωςπαράτίθεταιιστουςRoa-Rodriguez C., Van Dooren T., op. cit., p. 183

¹¹⁷Βλ. Joerdens (2005), όπωςπαράτίθεταιιστουςRoa-Rodriguez C., Van Dooren T., op. cit. p. 183

¹¹⁸Βλ. International Union for the Protection of New Varieties of Plants (UPOV), Ιστότοπος: <http://www.upov.int/portal/index.html.en>, όπωςπροσπελάστηκετην 04/04/2014

ποικιλίες με αυξημένες αποδόσεις με τη χρήση βιομηχανικών λιπασμάτων και εντομοκτόνων που σταδιακά αντικαθιστούσαν τις παραδοσιακές ποικιλίες με όλα τα συνεπαγόμενα αποτελέσματα και συνέπειες που αναφέρθηκαν στο πρώτο μέρος της εργασίας αυτής.

Όλες οι Πράξεις της UPOV (1961, 1978, 1991), παρείχαν αποκλειστικά δικαιώματα στους καλλιεργητές για να παράγουν εμπορικά τις προστατευόμενες φυτικές ποικιλίες. Με τη θέση σε ισχύ της UPOV και αργότερα της Πράξης για την Προστασία των Φυτικών Ποικιλιών στις ΗΠΑ το 1970 –αναδύθηκε ένας τρόπος αποκλεισμού του γενετικού υλικού από τρίτους. Μέσω των συστημάτων αυτών, της προστασίας των φυτικών ποικιλιών, ιδιωτικοποιήθηκε, με άλλα λόγια, το γενετικό υλικό. Πρέπει να σημειώσουμε, ωστόσο, ότι οι φυτογενετικοί πόροι που προστατεύονταν από τα συστήματα αυτά, μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για δημόσια χρήση, έως ένα βαθμό, μέσω της ύπαρξης εξαιρέσεων που επέτρεπαν στους αγρότες να διαφυλάξουν σπόρο προς χρήση στη δική τους ιδιοκτησία και προέβλεπαν περιορισμένα δικαιώματα χρήσης στους καλλιεργητές και στους ερευνητές. Αυτό όμως που πρέπει να τονιστεί και που αποτελούσε θεμελιώδες χαρακτηριστικό όλων των συστημάτων προστασίας φυτικών ποικιλιών ήταν το γεγονός ότι βασίζονταν στη διάκριση μεταξύ «ανεπεξέργαστων» και «επεξεργασμένων» φυτογενετικών πόρων, όπως αναφέρουν οι Roa-Rodriguez και vanDooren¹¹⁹, από τους οποίους μόνο οι τελευταίοι δικαιούνταν προστασίας βάσει των παραπάνω κριτηρίων της UPOV. Στη διάρκεια της δεκαετίας του '70, ωστόσο, αυτή η διάκριση δημιούργησε σημεία έντασης στις διεθνείς συζητήσεις. Κι αυτό διότι το γενετικό υλικό που είχε καλλιεργηθεί από αγρότες στις αναπτυσσόμενες χώρες διακινούνταν ελεύθερα υπό το καθεστώς κοινής κληρονομιάς διαμέσου των συνόρων, χρησιμοποιούνταν για εμπορικούς σκοπούς μέσω της καλλιέργειας βελτιωμένων ελίτ ποικιλιών κι έπειτα επέστρεφε στις χώρες αυτές ως προστατευόμενη ποικιλία.¹²⁰

Η Διεθνής Πρωτοβουλία που ακολούθησε το 1983 -καιπου αποτελούσε το Ψήφισμα της Επιτροπής για τους Γενετικούς Πόρους του FAO η οποία μόλις είχε συσταθεί τότε- προέκυψε ακριβώς ως συνέπεια της κατάστασης αυτής. Καθώς ο σκοπός της ήταν να αποφευχθεί η συρρίκνωση των φυτογενετικών πόρων ως παγκόσμιων κοινών, προέβλεπε την απρόσκοπτη πρόσβαση σε όλων των ειδών τους φυτογενετικούς πόρους –επεξεργασμένους ή μη- γεγονός

¹¹⁹Βλ. Roa-Rodriguez C., Van Dooren T., op. cit., p. 185

¹²⁰Βλ. Kloppenburg Jr.(2004), Rubenstein and Smale (2004), Whatmore (2002), όπως παρατίθενται στους Roa-Rodriguez C., Van Dooren T., op. cit., p. 185

που επέφερε τις ήδη αναφερθέντες εύλογες αντιδράσεις από τις εταιρείες παραγωγής σπόρων. Το Ψήφισμα, λοιπόν, επιδέχθηκε πλήθος ερμηνειών –των οποίων σκοπός ήταν να συγκεράσουν τα συμφέροντα των εμπορικών καλλιεργητών-βελτιωτών από τη μια και των αγροτών από την άλλη- και φυσικά δεν κατέστη δεσμευτικό.

Μάλιστα, προσαρτήθηκαν σε αυτό τρία Παραρτήματα, τα οποία αντικατόπτριζαν τις αλλαγές που υπέστη η αρχή της κοινής κληρονομιάς. Τα δύο πρώτα υιοθετήθηκαν το 1989 και αναγνώριζαν τόσο τα δικαιώματα των βελτιωτών-καλλιεργητών όσο και των αγροτών, τα οποία ήταν θεμελιωδώς διαφορετικά μεταξύ τους. Τα δικαιώματα των αγροτών ήταν ένα, αμφιβόλου αποτελεσματικότητας, μέσο, προς την καταβολή χρηματικού αντίτιμου στις αναπτυσσόμενες χώρες. Υπό τη ρύθμιση αυτή, η συνεισφορά των παραδοσιακών αγροτών στη βελτίωση των φυτών θα αναγνωριζόταν μέσω της δημιουργίας ενός διεθνούς ταμείου για την υποστήριξη της διατήρησης των γενετικών πόρων, από όπου θα λάμβαναν, εμμέσως, μέσω εθελοντικών δωρεών, χρηματικά αντίτιμα. Αναγνωριζόταν, έτσι, μια ηθική υποχρέωση στις αναπτυσσόμενες χώρες για προηγούμενες συνεισφορές σε φυτογενετικές βελτιώσεις. Μέσω των δικαιωμάτων των βελτιωτών, από την άλλη, οι δικαιούχοι μπορούσαν επίσης να ωφεληθούν –άμεσα, σε αυτή την περίπτωση- από τις ρυθμίσεις για την προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για να αποκτήσουν νόμιμα χρηματικό αντίτιμο από τη βελτίωση των φυτικών ποικιλιών. Το τρίτο Παράρτημα υιοθετήθηκε το 1991 και εισήγαγε τα νέα θεμέλια της ιδιοκτησίας και διαχείρισης των φυτογενετικών πόρων –εκείνα των κυριαρχικών δικαιωμάτων των κρατών- τα οποία, το επόμενο έτος, θα διατυπώνονταν στη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα.¹²¹

4. Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα

Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα ήταν το πρώτο διεθνές νομικό κείμενο που αφορά στη βιοποικιλότητα με τρόπο περιεκτικό, παγκόσμιο και συντονισμένο. Υπεγράφη το 1992 και τέθηκε σε ισχύ ένα χρόνο αργότερα, στο πλαίσιο της Συνέλευσης του ΟΗΕ για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας. Το γεγονός που προκαλεί εντύπωση με αυτή τη Σύμβαση, είναι η ταχύτητα με την οποία έγιναν οι διαπραγματεύσεις λόγω της άμεσης

¹²¹Βλ. Sullivan S. N. (2004), “Plant Genetic Resources and the Law. Past, Present and Future”, στο *Plant Physiology*, Volume 135, p. 11-12, Ιστότοπος: www.plantphysiol.org/cgi/doi/10.1104/pp.104.042572, όπως προσπελάστηκε την 30/12/2013

επιθυμίας για την παραγωγή ενός εγγράφου προς υπογραφή.¹²² Αυτό οφειλόταν στα αντιτιθέμενα και επείγοντα προς ρύθμιση συμφέροντα μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών όσον αφορά τα κυριαρχικά δικαιώματα επί των φυσικών πόρων, την πρόσβαση σε αυτούς και τη δίκαιη και ισότιμη κατανομή των ωφελειών από τη χρήση τους.

Αναλυτικότερα, πρόκειται για μία σύμβαση-πλαίσιο¹²³ που φιλοδοξεί να ενσωματώσει διακριτούς στόχους πολιτικής.¹²⁴ Συγκεκριμένα, ως προς το είδος της ως σύμβασης-πλαισίου, δημιουργεί, κατά πρώτον, μια παγκόσμια δομή για την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας ενώ υποστηρίζει παράλληλα την εθνική εφαρμογή των διατάξεών της. Πράγματι, δίνεται έμφαση στην ανάληψη εθνικής δράσης στο πλαίσιο της κρατικής δικαιοδοσίας. Αυτό πραγματοποιείται καθιερώνοντας γενικές, ευέλικτες υποχρεώσεις -εφαρμόσιμες μέσω της εθνικής νομοθεσίας. Επιτρέπεται, κατά δεύτερον, η περαιτέρω ανάπτυξη της σύμβασης μέσω της διαπραγμάτευσης των παραρτημάτων και των πρωτοκόλλων της. Κι αυτό διότι αυτή η διαδικασία έχει αποδειχτεί πιο αποτελεσματική στο μετασχηματισμό του ασαφούς νομικού περιεχομένου σε πιο ακριβείς και δεσμευτικές διατάξεις. Τέλος, κατά τρίτον, η σύμβαση βασίζεται σε προϋπάρχουσες αλλά και σύγχρονες συμφωνίες που αφορούν τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας¹²⁵ και καθιερώνει ένα ευρύτερο πλαίσιο για την προστασία και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας.¹²⁶

¹²²Βλ. Tinker C. (1995), "A "New Breed" of Treaty: The United Nations Convention on Biological Diversity", στο *Pace Environmental Law Review*, Volume 13, Issue 1 (Article 8), p. 191

¹²³Βλ. McGraw D. (2002), "The CBD – Key Characteristics and Implications for Implementation", στο *Reciel*, Volume 11, No. 1, p.19

¹²⁴Βλ. Munyi P., Grum M., Ndungu-Skilton J. (2008), "Framework for Transforming Best Practices for Landrace Conservation to Policies", στο *Biodiversity International*, Rome, Italy, p. 13, Ιστότοπος: <http://www.biodiversityinternational.org/e-library/publications/detail/framework-for-transforming-best-practices-for-landrace-conservation-to-policies/>, όπως προσπελάστηκε την 20/08/2013

¹²⁵Π.χ. Συμφωνίες για τη Διατήρηση της Βιοποικιλότητας: Σύμβαση για τη Διατήρηση Μεταναστευτικών Ειδών Άγριων Ζώων (Σύμβαση της Βόννης), Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (Σύμβαση του Παρισιού), Σύμβαση για τους Υγροτόπους Διεθνούς Σημασίας (Σύμβαση Ραμσάρ). Συμφωνίες για τη Βιώσιμη Χρήση της Βιοποικιλότητας: Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Καταπολέμηση της Ερημοποίησης, Σύμβαση-πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (Βλ. McGraw D. (2002), "The CBD – Key Characteristics and Implications for Implementation" στο *Reciel*, Volume 11, No. 1, p.22)

¹²⁶Βλ. McGraw D., op. cit., p. 19

Ως προς το περιεχόμενό της περιλαμβάνει τα ζητήματα της εθνικής κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων και του κοινού ενδιαφέροντος της ανθρωπότητας, της διατήρησης και της βιώσιμης χρήσης τους και της πρόσβασης και κατανομής των ωφελειών από αυτούς¹²⁷. Ήδη στο προοίμιο γίνεται λόγος για την εγγενή αξία της βιοποικιλότητας, δηλαδή την αξία που έχει η ύπαρξη της ποικιλίας μορφών ζωής στον πλανήτη και η αξία που έχει η ίδια και τα συστατικά της στοιχεία όντα χρήσιμα για τον άνθρωπο με τρόπο οικολογικό, γενετικό, κοινωνικό, οικονομικό, επιστημονικό, εκπαιδευτικό, πολιτισμικό, αναψυχής και αισθητικό. Τα κράτη μέλη της σύμβασης έχουν επίγνωση των αξιών αυτών όπως και της σημασίας της βιοποικιλότητας για την εξέλιξη και τη διατήρηση των συστημάτων διατήρησης της ζωής της βιόσφαιρας.¹²⁸

4.1. Ζητήματα της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα

4.1.1. Τα κυριαρχικά δικαιώματα των κρατών και το κοινό ενδιαφέρον της ανθρωπότητας

Η πρόταση της θεώρησης της βιοποικιλότητας ως «κοινής κληρονομιάς» της ανθρωπότητας απερρίφθη σε πρώιμο στάδιο των διαπραγματεύσεων με την αιτιολογία ότι τα περισσότερα συστατικά στοιχεία της βιοποικιλότητας βρίσκονται σε περιοχές υπό εθνική δικαιοδοσία. Αντί αυτού, μεγάλη έμφαση δόθηκε στα κυριαρχικά δικαιώματα των κρατών επί των βιολογικών και γενετικών τους πόρων¹²⁹ με την αναγνώριση της διατήρησης της βιοποικιλότητας ως «κοινού ενδιαφέροντος» της ανθρωπότητας. Η φράση «κοινό ενδιαφέρον» προϋποθέτει κοινή ευθύνη για το ζήτημα, βασισμένη στην πρωταρχική σημασία του για τη διεθνή κοινότητα ως συνόλου.¹³⁰

¹²⁷Βλ. Glowka L. et al.(1994), "A Guide to the Convention on Biological Diversity", IUCN Environmental Policy and Law Paper No. 030, Gland and Cambridge, p. 3-5

¹²⁸Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Preamble, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-00>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹²⁹Η σύμβαση ορίζει τους «βιολογικούς πόρους» ως περιέχοντες «γενετικούς πόρους, οργανισμούς ή μέρη εξ αυτών, πληθυσμούς, ή οποιοδήποτε άλλο βιοτικό συστατικό των οικοσυστημάτων με πραγματική ή δυνητική χρήση ή αξία για την ανθρωπότητα», Άρθρο 2. (Βλ. Henne G., Fakir S. (1999), "The Regime Building of the Convention on Biological Diversity on the Road to Nairobi", στο *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 3, p. 318)

¹³⁰Βλ. Glowka L. et al., op. cit., p. 3

Για τα κυριαρχικά δικαιώματα των κρατών επί των φυσικών τους πόρων γίνεται λόγος στο προοίμιο¹³¹ και δύο φορές στο κυρίως κείμενο¹³². Μάλιστα, είναι στενά συνδεδεμένα με τα δικαιώματα πρόσβασης και κατανομής ωφελειών από τη χρήση των πόρων αυτών, όπως θα αναφερθεί παρακάτω. Χαρακτηριστικά, το Άρθρο 3 της Σύμβασης αναπαράγει αυτολεξεί την Αρχή 21 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης¹³³, αναγνωρίζοντας ότι τα κράτη έχουν το κυριαρχικό δικαίωμα να διαχειρίζονται τους ιδίους τους πόρους ακολουθώντας τις δικές τους περιβαλλοντικές πολιτικές. Το Άρθρο 15 βασίζει την πρόσβαση στους γενετικούς πόρους στην εθνική κυριαρχία.

Η σπουδαιότητα του κυριαρχικού δικαιώματος ενός κράτους να καθορίζει την πρόσβαση στους γενετικούς του πόρους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το εάν το δικαίωμα αυτό είναι αποκλειστικό. Το γεγονός ότι οι γενετικοί πόροι είναι αναπαράξιμοι και το ότι πολλά γονίδια υφίστανται σε παραπάνω από ένα κράτη έχει σημαντικές επιπτώσεις για την άσκηση του κυριαρχικού δικαιώματος ενός κράτους επί των γενετικών του πόρων. Σε τέτοιες περιπτώσεις, ενώ θα μπορούσε μεν να ειπωθεί ότι καθένα από τα δύο ή παραπάνω κράτη προέλευσης ασκούν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα ξεχωριστά, είναι δε επίσης ξεκάθαρο ότι τα δικαιώματα αυτά δεν εκτείνονται στους πόρους του άλλου κράτους/των άλλων κρατών. Επομένως, τα κυριαρχικά δικαιώματα επί των γενετικών πόρων μπορεί να είναι αποκλειστικής φύσεως μόνο εάν οι πόροι υφίστανται σε όχι παραπάνω του ενός κράτη, ή εάν όλα τα κράτη προέλευσης έχουν συμφωνήσει να ασκήσουν τα δικαιώματά τους από κοινού.¹³⁴

¹³¹Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Preamble, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-00>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹³²Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 3 - Principle, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-03>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013 και Article 15 – Access to Genetic Resources, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-15>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹³³Βλ. United Nations Environment Programme (UNEP), Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Principle 21, Stockholm 1972, Ιστότοπος: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>, όπως προσπελάστηκε την 19/08/2013

¹³⁴Βλ. Leskien D, Flitner M. (1997), “ Intellectual Property Rights and Plant Genetic Resources: Options for a Sui Generis System”, στο *Issues in Genetic Resource,s No. 6*, International Plant Genetic Resources Institute, Rome, Italy, p. 36-37

Όσον αφορά τον έλεγχο της πρόσβασης στους γενετικούς πόρους, συνιστά εργαλείο για την άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων των κρατών. Μετά τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα ένας ολοένα και αυξανόμενος αριθμός κρατών άρχισαν να ρυθμίζουν την πρόσβαση στους γενετικούς τους πόρους. Στην πραγματικότητα, τόσο αναπτυγμένα όσο και αναπτυσσόμενα κράτη είχαν τέτοιου είδους νομοθεσία πολύ πριν η Σύμβαση επιβεβαιώσει την αρμοδιότητά τους να ρυθμίζουν την πρόσβαση. Αυτό που έχει εξίσου σημασία με την κατάρτιση τέτοιας νομοθεσίας είναι και το κατά πόσον υπάρχει συμμόρφωση με αυτή. Ο έλεγχος της συμμόρφωσης είναι ένα πολύ λεπτό θέμα λόγω της φύσεως των σπόρων –έχουν μικρό μέγεθος και είναι εύκολο να μετακινηθούν. Επομένως, μια παράνομη απώλεια σπόρων από ένα κράτος θα μπορούσε να στερήσει το πραγματικό δικαίωμά του να ελέγχει τον πόρο αυτόν. Η απώλεια του ελέγχου δε σημαίνει βέβαια απώλεια του κυριαρχικού δικαιώματος. Σημαίνει, ωστόσο, μη διαθεσιμότητα του εργαλείου για την άσκηση του δικαιώματος αυτού.¹³⁵

Όσον αφορά τη διεθνή διάσταση των κυριαρχικών δικαιωμάτων, πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι με τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα τα κυριαρχικά δικαιώματα των κρατών επί των βιολογικών και γενετικών τους πόρων αναγνωρίζονται υπό το διεθνές δίκαιο με το σκοπό της διαχείρισης των πόρων αυτών. Τα δικαιώματα αυτά υποβάλλονται σε δύο περιορισμούς σύμφωνα πάντα με το Άρθρο 3 της Σύμβασης¹³⁶: Τα κράτη πρέπει να διασφαλίσουν, μεταξύ άλλων, ότι οι δραστηριότητες στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας ή ελέγχου τους δεν προκαλούν ζημιά στο περιβάλλον άλλων κρατών ή περιοχών πέραν των ορίων της εθνικής δικαιοδοσίας.¹³⁷ Στο διεθνές δίκαιο αυτό καλείται «αρχή της μη πρόκλησης βλάβης», κατά την οποία απαιτείται από τα κράτη να αποτρέψουν «σημαντική διασυννοριακή βλάβη» και σχετίζεται τυπικά με την περιβαλλοντική ζημία από τη μόλυνση των υδάτων και του αέρα. Επιπλέον, το κυριαρχικό δικαίωμα πρέπει να ασκείται «σε συμφωνία με το Χάρτη του ΟΗΕ και τις αρχές του διεθνούς

¹³⁵Idem

¹³⁶Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 3 - Principle, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-03>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹³⁷Βλ. Biber-Klemm S. et al. (2006), “The Current Law of Plant Genetic Resources and Traditional Knowledge”, στο *Rights to Plant Genetic Resources and Traditional Knowledge: Basic Issues and Perspectives*, (Biber-Klemm S., Cottier T. eds), εκδόσεις CABI, Wallingford, p. 60, Ιστότοπος: <http://www.ielrc.org/content/a0609.pdf> (International Environmental Law Research Centre), όπως προσπελάστηκε την 20/08/2013

δικαίου». Τα κράτη οφείλουν να λάβουν υπόψη τις υποχρεώσεις που θέτει ο Χάρτης για συνεργασία. Αυτές οι υποχρεώσεις περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την προώθηση υψηλότερων επιπέδων διαβίωσης και την αναζήτηση λύσεων για τα διεθνή οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα και προβλήματα υγείας. Αυτοί οι στόχοι δεν μπορούν να επιτευχθούν χωρίς να ληφθεί υπόψη η προστασία του περιβάλλοντος. Ακόμη πιο σημαντική όμως, είναι η αναφορά στις «αρχές του διεθνούς δικαίου». Σήμερα, αυτές οι αρχές αποτελούνται από τις αρχές της περιβαλλοντικής προστασίας και διατήρησης τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο. Απορρέουν από πολυάριθμα διεθνή κείμενα και το εθιμικό διεθνές δίκαιο. Θέτουν βασικές υποχρεώσεις στα κράτη να χρησιμοποιούν τους φυσικούς τους πόρους με βιώσιμο τρόπο και να αποτρέπουν την περιβαλλοντική ζημία. Σε διεθνές επίπεδο, εκτός του ότι δεσμεύονται στο να διασφαλίσουν ότι οι δραστηριότητές τους δεν προκαλούν ζημία σε άλλα κράτη και περιοχές πέραν της εθνικής τους δικαιοδοσίας, οφείλουν να ενημερώνουν και να διαβουλεύονται μεταξύ τους σχετικά με την πιθανή ύπαρξη διασυνοριακών κινδύνων αλλά και με τη διατήρηση κοινόχρηστων πόρων και περιοχών πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας.¹³⁸ Πάντως, αποτελεί ποιοτική καινοτομία, το γεγονός ότι το προοίμιο της Σύμβασης βεβαιώνει πρωτίστως το «κοινό ενδιαφέρον» περί της διατήρησης της βιοποικιλότητας κι αμέσως μετά επαναβεβαιώνει ότι τα κράτη ασκούν κυριαρχικά δικαιώματα επί των φυσικών τους πόρων.¹³⁹

Όσον αφορά στο δεύτερο στόχο, δηλαδή το θέμα της διατήρησης και της βιώσιμης χρήσης της βιοποικιλότητας, αναλύεται διεξοδικότερα, ιδιαιτέρως στα Άρθρα 6, 8 και 10 της Σύμβασης, ενώ τα κυριαρχικά δικαιώματα, στα Άρθρα 15-19, με τη μορφή της πρόσβασης και της κατανομής των ωφελειών από τη χρήση της.¹⁴⁰

¹³⁸Βλ. Glowka L. et al. (1994), *“A Guide to the Convention on Biological Diversity”*, IUCN Environmental Policy and Law Paper No. 030, Gland and Cambridge, p. 26

¹³⁹*Ibid*, p. 3

¹⁴⁰Πρόσβαση και κατανομή ωφελειών στο αγγλικό κείμενο: Access and Benefit Sharing (ABS). Παρακάτω, θα το δούμε ως σύστημα πρόσβασης και κατανομής ωφελειών: σύστημα ABS ή ABS system.

4.1.2. Η διατήρηση και η βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας

Η Σύμβαση περιέχει μια σειρά εκτεταμένων υποχρεώσεων που σχετίζονται με τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και της βιώσιμης χρήσης των συστατικών της στοιχείων. Τα κράτη πρέπει να ενσωματώσουν τόσο τον ένα όσο και τον άλλο στόχο σε σχετικούς τομείς και διατομεακά εθνικά σχέδια, προγράμματα και πολιτικές όπως και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, κατά τα Άρθρα 6 και 10.¹⁴¹ Η διατήρηση λοιπόν της βιοποικιλότητας διατρέχει το κείμενο της Σύμβασης και αποτυπώνεται σε μια σειρά Άρθρων.

Κατά πρώτον, το Άρθρο 7 κάνει λόγο για τον προσδιορισμό από τα κράτη των σημαντικών συστατικών στοιχείων της βιοποικιλότητας αλλά και των ζητημάτων προτεραιότητας τα οποία χρήζουν ειδικών μέτρων διατήρησης.¹⁴²

Για την *insitu* διατήρηση κάνει λόγο το Άρθρο 8.¹⁴³ Η παράγραφος (γ) καλεί κάθε κράτος-μέλος να ρυθμίσει και να διαχειριστεί τους βιολογικούς του πόρους υπό το πρίσμα της διασφάλισης της διατήρησης και της βιώσιμης χρήσης τους. Η ευθύνη αυτή είναι ανεξάρτητη από την τοποθεσία των πόρων αυτών, δηλαδή σε αυτήν εμπίπτουν προστατευόμενες ή μη περιοχές, αρκεί να βρίσκονται υπό την κρατική δικαιοδοσία. Η συγκεκριμένη παράγραφος είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς είναι η μόνη η οποία αναφέρεται ρητώς στη διαχείριση των πόρων από το κράτος-μέλος. Το Άρθρο 10 που αφορά τη βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας, παραδόξως, δεν περιέχει τέτοιου είδους αναφορά. Με τη «ρύθμιση» ή τη «διαχείριση» νοείται έλεγχος επί όλων των δραστηριοτήτων, οι οποίες θα μπορούσαν να επηρεάσουν τους βιολογικούς πόρους. Επομένως, το πεδίο της παραγράφου είναι ευρύ. Περιλαμβάνεται προφανώς η άμεση χρήση τους, όπως για παράδειγμα η συγκομιδή τους (όσον αφορά τα φυτά) αλλά και δραστηριότητες

¹⁴¹Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 6 – General Measures for Conservation and Sustainable Use, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-06>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013 και Article 10 – Sustainable Use of Components of Biological Diversity, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-10>,

¹⁴²*Ibid*, Article 7 – Identification and Monitoring, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-07>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹⁴³*Ibid*, Article 8 – In-situ Conservation, Ιστότοπος: <https://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-08>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

που έχουν έμμεσα αποτελέσματα στους πόρους, όπως η μόλυνση.¹⁴⁴ Η παράγραφος (δ), εν συνεχεία, καλεί τα κράτη να προωθήσουν την προστασία των οικοσυστημάτων, των φυσικών οικοτόπων και της διατήρησης των ζωτικών πληθυσμών των ειδών στο φυσικό τους περιβάλλον.¹⁴⁵ Οι παραδοσιακές ποικιλίες αποτελούν ζωτικούς πληθυσμούς ειδών στο φυσικό τους περιβάλλον, ειδικά οι τοπικές κοινότητες δε θα άξιζε να τις διατηρήσουν.¹⁴⁶ Το Άρθρο 8(θ) είναι πιο σαφές. Κάνει λόγο για το σεβασμό, τη συντήρηση και τη διατήρηση της γνώσης, των καινοτομιών και των πρακτικών των αυτόχθονων και των τοπικών κοινοτήτων που ενσωματώνουν παραδοσιακούς τρόπους ζωής. Οι παραδοσιακοί τρόποι ζωής των κοινοτήτων αυτών είναι άμεσα συνδεδεμένοι με τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας και την προώθηση της ευρύτερης τους εφαρμογής (δηλ. της διατήρησης και της βιώσιμης χρήσης) με την έγκριση και συμμετοχή των κατόχων της γνώσης αυτής, των καινοτομιών και των πρακτικών. Ενθαρρύνεται, επίσης, η ισότιμη κατανομή των ωφελειών που προκύπτουν από τη χρήση της παραπάνω γνώσης.¹⁴⁷ Τα παραπάνω σημαίνουν ότι όχι μόνο αναγνωρίζονται οι παραδοσιακές πρακτικές και τρόποι ζωής των παραδοσιακών κοινοτήτων στη διατήρηση της φυτογενετικής ποικιλότητας αλλά τονίζεται μάλιστα η περαιτέρω αναβάθμιση των κοινοτήτων στον ρόλο τους αυτόν.¹⁴⁸

Για τη διατήρηση exsitu κάνει λόγο το Άρθρο 9.¹⁴⁹ Αυτού του είδους η διατήρηση αναφέρεται ως συμπληρωματική της insitu. Προϋποθέτει φυσικά τη χρήση τραπεζών σπόρων και είναι προτιμότερο να λαμβάνει χώρα στο κράτος προέλευσης. Τα μέτρα της exsitu διατήρησης

¹⁴⁴Βλ. Glowka L. et al., op. cit., p. 40

¹⁴⁵Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 8(d) – In-situ Conservation, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-08>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹⁴⁶Βλ. Munyi P., Grum M., Ndungu-Skilton J. (2008), “Framework for Transforming Best Practices for Landrace Conservation to Policies”, στο *Biodiversity International*, Rome, Italy, p. 19

¹⁴⁷Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 8(j) – In-situ Conservation, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-08>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹⁴⁸Βλ. Munyi P., Grum M., Ndungu-Skilton J., op. cit., p. 13

¹⁴⁹Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 9 – Ex-situ Conservation, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <https://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-09>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

περιλαμβάνουν το καθήκον της διατήρησης εγκαταστάσεων για τη διατήρηση και την έρευνα πάνω σε φυτικά και ζωικά είδη και μικροοργανισμούς. Περιλαμβάνουν επίσης το καθήκον της αποκατάστασης των απειλούμενων ειδών και την επανεισαγωγή τους στο φυσικό τους περιβάλλον. Ρυθμίζουν επίσης τη συλλογή των βιολογικών πόρων από το φυσικό τους περιβάλλον σε βαθμό ώστε η συγκεκριμένη στρατηγική διατήρησης να μη θέτει σε κίνδυνο τα οικοσυστήματα και τους insitu πληθυσμούς των ειδών. Τίθεται, τέλος, το ζήτημα της χρηματοδότησης της διατήρησης αυτής, ειδικά σε αναπτυσσόμενες χώρες.¹⁵⁰

Όσον αφορά στη βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας, αναφορά γίνεται στο Άρθρο 10(γ). Το Άρθρο αυτό καλεί κάθε συμβαλλόμενο μέρος, στο μέτρο του δυνατού, να προστατεύει και να ενθαρρύνει τη συνήθη χρήση των βιολογικών πόρων σε συμφωνία με τις παραδοσιακές πολιτισμικές πρακτικές – συμβατές με τις απαιτήσεις διατήρησης ή βιώσιμης χρήσης.¹⁵¹ Αναμφιβόλως, οι πρακτικές που έχουν αναπτυχθεί σε βάθος χρόνου από τις τοπικές κοινότητες στη διατήρηση της γενετικής ποικιλότητας των παραδοσιακών ποικιλιών στον αγρό ανήκουν στο πεδίο των «παραδοσιακών πολιτισμικών πρακτικών». Η έκφραση για την ενθάρρυνση της συνήθους χρήσης στο συγκεκριμένο Άρθρο τεκμηριώνει τη νομιμότητα των προσπαθειών για την αναβάθμιση των πρακτικών με σκοπό τη διατήρηση της γενετικής ποικιλότητας των παραδοσιακών ποικιλιών.¹⁵²

Τέλος, μια σειρά Άρθρων, αρχής γενομένης από το Άρθρο 11 κάνουν λόγο για την υποχρέωση εφαρμογής μέτρων και τεχνικών για την επίτευξη των στόχων της διατήρησης και της βιώσιμης χρήσης. Απαιτούνται κοινωνικά και οικονομικά μέτρα, μέτρα έρευνας και εκπαίδευσης και τεχνικές όπως μελέτες επιπτώσεων, αποτυπωμένα σε εθνικά προγράμματα.¹⁵³

¹⁵⁰Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 9 – Ex-situ Conservation, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος:<http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-09>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹⁵¹Ibid, Άρθρο 10(c) – Sustainable Use of Components of Biological Diversity, Ιστότοπος:
<http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-10>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹⁵²Βλ. Munyi P., Grum M., Ndungu-Skilton J., op. cit., p. 13 -14

¹⁵³Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Articles 11-14 – Ex-situ Conservation, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος:
<http://www.cbd.int/convention/text/default.shtml>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

4.1.3. Η πρόσβαση και η κατανομή ωφελειών

Η Σύμβαση παρέχει ένα γενικό νομικό πλαίσιο που αφορά την πρόσβαση στους βιολογικούς πόρους και την κατανομή των ωφελειών που προκύπτουν από τη χρήση τους. Το ζήτημα της πρόσβασης συνδέεται άρρηκτα με το ζήτημα των κυριαρχικών δικαιωμάτων των κρατών και το νομικό status των βιολογικών και γενετικών πόρων υπό το διεθνές δίκαιο.¹⁵⁴ Η κατανομή των ωφελειών, από την άλλη, έγκειται στο ότι τα κράτη, οι αγρότες και οι αυτόχθονες κοινότητες που παραχωρούν πρόσβαση στους φυτογενετικούς τους πόρους και/ή στην παραδοσιακή γνώση θα πρέπει να λάβουν μερίδιο των οφελών που αποκομίζουν οι χρήστες των πόρων αυτών.¹⁵⁵

Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα έρχεται να άρει λοιπόν τη θεώρηση των γενετικών πόρων ως κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, όπως έχει ήδη σημειωθεί και παραπάνω, και να θέσει το ζήτημα της πρόσβασης στους γενετικούς πόρους στην αποκλειστική δικαιοδοσία των εθνικών κυβερνήσεων και υπό τις εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις.¹⁵⁶ Προβλέπεται συγκεκριμένα, κατά το Άρθρο 15, ότι η πρόσβαση στους γενετικούς πόρους θα λαμβάνει χώρα διμερώς, δηλαδή με αμοιβαίως συμφωνηθέντες όρους μεταξύ του κράτους - παρόχου και του κράτους - αποδέκτη και αφού δοθεί η συναίνεση του κράτους προέλευσης των πόρων κατόπιν ενημέρωσης από τον αποδέκτη.¹⁵⁷

Επιπλέον, η Σύμβαση, δεδομένης της τεχνολογικής εξέλιξης και των εφαρμογών της βιοτεχνολογίας προχωρά, στα Άρθρα 16-19, πέραν του γενικού καθεστώτος που ορίζει το Άρθρο 15 και καθιερώνει αμοιβαίες διμερείς adhoc συμφωνίες μεταξύ των κρατών σχετικά με την κατανομή των ωφελειών. Επομένως, οι χρήστες των γενετικών πόρων, ως επί το πλείστον

¹⁵⁴Βλ. Biber-Klemm S. et al. (2006), "The Current Law of Plant Genetic Resources and Traditional Knowledge", στο *Rights to Plant Genetic Resources and Traditional Knowledge: Basic Issues and Perspectives*, (Biber-Klemm S., Cottier T. eds), εκδόσεις CABI, Wallingford, p. 61, Ιστότοπος: <http://www.ielrc.org/content/a0609.pdf> (International Environmental Law Research Centre), όπως προσπελάστηκε την 20/08/2013

¹⁵⁵Βλ. De Jonge B. (2011), "What is Fair and Equitable Benefit-sharing?", στο *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, Volume 24, Issue 2, p. 127

¹⁵⁶Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 15(1) – Access to Genetic Resources, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-15>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹⁵⁷Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Article 15(4), (5) – Access to Genetic Resources, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-15>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

βιομηχανοποιημένες χώρες, αναμένεται να αποζημιώνουν, να ανταποδίδουν τα οφέλη δηλαδή, στους προμηθευτές για την ιδιοποίηση των πόρων αυτών, σε οικονομική –ή μη- μορφή, κατά το Άρθρο 15(7). Αναμένεται επίσης να εγγυώνται την πρόσβαση στην τεχνολογία που χρησιμοποιείται για την επεξεργασία των βιολογικών πόρων, κατά τα 16(2) και 16(3). Κάτι τέτοιο απαιτεί κατάλληλα νομοθετικά, διαχειριστικά μέτρα και μέτρα πολιτικής, όπως αναφέρει το Άρθρο 15(7). Οφείλουν, ακόμη, να διευκολύνουν τη ροή και ανταλλαγή πληροφοριών που αφορούν στη διατήρηση και βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας, κατά το Άρθρο 17(1). Αναγνωρίζεται, με τον τρόπο αυτό, η αναγκαιότητα της μεταφοράς των τεχνολογιών, των επιστημονικών και κοινωνικοοικονομικών ερευνών, της εξειδικευμένης και της παραδοσιακής γνώσης και γενικά των ωφελειών που προκύπτουν από τη χρήση των γενετικών πόρων στο κράτος προέλευσης.¹⁵⁸

Τελειώνοντας πρέπει, σε αυτό το σημείο, να αναφερθεί ότι οι διατάξεις της Σύμβασης και ειδικά περί πρόσβασης και κατανομής των ωφελειών δεν αφορούν τους γενετικούς πόρους που συλλέχθηκαν πριν τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης. Επομένως, οι υφιστάμενες συλλογές στις τράπεζες σπόρων και γενικά οι υφιστάμενες *exsitu* συλλογές δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της.¹⁵⁹ Για τις συλλογές που λαμβάνουν χώρα μετά το 1992, ο κάτοχος του πόρου «στη χώρα προέλευσης του πόρου» πρέπει ανεπιφύλακτα να παρέχει τη συγκατάθεσή του στον κάτοχο της συλλογής για να διαπραγματευθούν την πρόσβαση στο γενετικό υλικό. Η ρήτρα αυτή θα πρέπει να περιλαμβάνεται στο μεταξύ τους συμβόλαιο για την κατανομή των ωφελειών.¹⁶⁰

¹⁵⁸Ibid, Articles 15-19, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/text/>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

¹⁵⁹Βλ. Munyi P., Grum M., Ndungu-Skilton J. (2008), “Framework for Transforming Best Practices for Landrace Conservation to Policies”, στο *Biodiversity International*, Rome, Italy, p. 13

¹⁶⁰Βλ. Trommetter M. (2005), “Biodiversity and international stakes: A question of access”, στο *Ecological Economics*, Volume 53, Issue 4, p. 575

5. Το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια

Κατά τη δέκατη συνεδρίασή της στη Ναγκόγια της Ιαπωνίας, τον Οκτώβριο του 2010, η Διάσκεψη των Μερών της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα ενέκρινε ένα αναθεωρημένο και ενημερωμένο Στρατηγικό Σχέδιο της Σύμβασης, με νέους στόχους για τη βιοποικιλότητα, για την περίοδο μετά το 2010.¹⁶¹ Η διαπραγμάτευσή του έγινε με σκοπό τη διευκόλυνση της εφαρμογής του συστήματος ABS(βλέπε υποσημείωση 139) που προκύπτει από τη χρήση των γενετικών πόρων και τέθηκε σε ισχύ πολύ πρόσφατα, μόλις τον Οκτώβριο του 2014.¹⁶² Έχει χαιρετηθεί ως κείμενο που σημειώνει το τέλος της βιοπειρατείας¹⁶³, παρέχοντας «ενισχυμένη», αναφορικά με το κείμενο της Σύμβασης, αναγνώριση για τους αγρότες, τις αγροτικές κοινότητες και τους κατόχους της παραδοσιακής γνώσης.¹⁶⁴

Πρέπει να σημειωθεί ότι το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια, ως όργανο για την εφαρμογή των ABS διατάξεων της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα, ισχύει μόνο για τους γενετικούς πόρους και τη σχετιζόμενη με αυτούς γνώση που καλύπτονται από τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα. Δεν εφαρμόζεται για τέτοιου είδους πόρους όταν καλύπτονται από άλλα εξειδικευμένα διεθνή εργαλεία ABS, η Συνθήκη του FAO για τα Τρόφιμα και τη Γεωργία. Έως σήμερα, η Συνθήκη αυτή του FAO είναι η μόνη διεθνής συμφωνία που εγκαθιδρύει εξειδικευμένες πολυμερείς διατάξεις ABS.¹⁶⁵

¹⁶¹Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, The Nagoya Protocol on Access and Benefit-sharing, Nagoya 2010, Ιστότοπος: <https://www.cbd.int/abs/>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

¹⁶²Βλ. United Nations Organization, Treaty Collection, Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity, Ιστότοπος: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=XXVII-8-b&chapter=27&lang=en, όπως προσπελάστηκε την 20/10/2014

¹⁶³Η βιοπειρατεία έγκειται στην ιδιοποίηση της γνώσης και των γενετικών πόρων των γεωργικών και αυτόχθονων κοινοτήτων από άτομα ή θεσμούς που επιδιώκουν αποκλειστικό μονοπωλιακό έλεγχο (δικαιώματα ευρεσιτεχνίας ή δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας) επί των πόρων αυτών και της σχετιζόμενης με αυτούς γνώσης. Για τον ορισμό βλ. <http://www.etcgroup.org/issues/patents-biopiracy>, όπως προσπελάστηκε την 12/03/2014

¹⁶⁴Βλ. Bavikatte K., Robinson D. (2011), “Towards a People’s History of the Law: Biocultural Jurisprudence and the Nagoya Protocol on Access and Benefit Sharing”, στο *Law, Environment and Development Journal*, Volume 7/1, p. 46-47, Ιστότοπος: <http://www.lead-journal.org/content/11035.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 12/03/2014

¹⁶⁵Βλ. Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, op. cit. p. 148

Από το 1993, όταν τέθηκε σε ισχύ η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα ζητήματα που έμελλε να απασχολήσουν τα κράτη όσον αφορά το διεθνές και το εθνικό νομικό ρυθμιστικό πλαίσιο ήταν το σύστημα Πρόσβασης και Κατανομής Ωφελειών (Access and Benefit Sharing, ABS). Κάποια κράτη είχαν αναπτύξει νέο ειδικό νομικό πλαίσιο για την εφαρμογή του συστήματος και άλλα είχαν τροποποιήσει, αναθεωρήσει ή εκσυγχρονίσει τους υπάρχοντες νόμους τους για τη βιοποικιλότητα με την εισαγωγή επιπλέον στοιχείων που αφορούσαν το σύστημα αυτό.¹⁶⁶ Τα κράτη που είχαν αναπτύξει λεπτομερή νομοθεσία ήταν κυρίως κράτη-πάροχοι πόρων. Οι Φιλιππίνες ήταν το πρώτο κράτος που ανέπτυξε ένα αυτόνομο εθνικό καθεστώς για το σύστημα ABS με τη διαφορά ότι οι ρυθμίσεις πρόσβασης που εισήγαγε ήταν υπερβολικά αυστηρές. Αρκετά κράτη-πάροχοι ακολούθησαν το παράδειγμά του και καθιέρωσαν διαδικασίες χρονοβόρες, εξαντλητικές και πολυέξοδες για τα κράτη-χρήστες. Τα κράτη-χρήστες, από την άλλη, δεν είχαν ενεργήσει επαρκώς σχετικά με τη διαμόρφωση κατάλληλης νομοθεσίας, ούτως ώστε να συμμορφωθούν με τις υποχρεώσεις του συστήματος ABS.¹⁶⁷ Με τον τρόπο αυτό, οι όποιες δραστηριότητές τους δεν ελέγχονταν καθώς τα αναπτυσσόμενα κράτη δεν είχαν δυνατότητες ελέγχου επί αυτών. Επομένως, είχαν διαπιστωθεί πολλές περιπτώσεις παράνομης ιδιοποίησης.¹⁶⁸

Με το Πρωτόκολλο, λοιπόν, επιχειρήθηκε να αποσαφηνιστούν οι ευθύνες τόσο του παρέχοντος κράτους όσο και του κράτους χρήστη των γενετικών πόρων υπό το σύστημα ABS. Τέθηκε, δηλαδή, η βάση για νομική βεβαιότητα και η ανάγκη ανάπτυξης ελάχιστων κριτηρίων για την προώθηση της διαφάνειας και της συμμόρφωσης. Η νομιμότητα έγκειται σε τρία στοιχεία: στην υποχρέωση, στην ακρίβεια και στη διαβούλευση.¹⁶⁹ Στο έγγραφο, παρά τη λεπτομερή

¹⁶⁶Βλ. Medaglia J. C. et al. (2012), "Overview of National and Regional Measures on Access to Genetic Resources and Benefit Sharing: Challenges and Opportunities in Implementing the Nagoya Protocol" (2nd Edition), Centre for International Sustainable Development Law, Montreal, Canada, pp. 6-7

¹⁶⁷Βλ. Bavikatte K., Robinson D. (2011), "Towards a People's History of the Law: Biocultural Jurisprudence and the Nagoya Protocol on Access and Benefit Sharing," στο *Law, Environment and Development Journal*, Volume 7/1, p. 41, Ιστότοπος: <http://www.lead-journal.org/content/11035.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

¹⁶⁸Βλ. Richerzhagen C. (2014), "The Nagoya Protocol: Fragmentation or Consolidation?", στο *Resources*, Volume 3, p. 141

¹⁶⁹Βλ. West S. (2012), "Institutionalised Exclusion: The Political Economy of Benefit Sharing and Intellectual Property", στο *Law, Environment and Development Journal*, Volume 8/1, p. 39, Ιστότοπος: <http://www.lead-journal.org/content/12019.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

διατύπωσή του, υπάρχουν βέβαια, "ρήτρες διαφυγής", όπως για παράδειγμα, *"όπως αρμόζει καταλλήλως"*¹⁷⁰ και *"σύμφωνα με την εγχώρια νομοθεσία"*¹⁷¹, είναι όμως αποτέλεσμα των πιέσεων τόσο από τα αναπτυγμένα κράτη και τις διάφορες ομάδες στο εσωτερικό τους όσο και από διεθνείς οργανισμούς, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Διανοητικής Ιδιοκτησίας.¹⁷²

5.1. Ζητήματα του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια

5.1.1. Η πρόσβαση

Το Πρωτόκολλο κάνει εκτενή αναφορά στην πρόσβαση στο Άρθρο 6.¹⁷³ Σύμφωνα με το Άρθρο αυτό, η πρόσβαση θα πρέπει να βασίζεται στην προηγούμενη συναίνεση μετά από πληροφόρηση του παρέχοντος κράτους και στους αμοιβαίως συμφωνηθέντες όρους μεταξύ των δύο μερών. Θα πρέπει όμως να βασίζεται και στην προηγούμενη συναίνεση μετά από πληροφόρηση των αυτόχθονων και τοπικών κοινοτήτων του παρέχοντος κράτους, εκεί όπου φυσικά έχουν το κεκτημένο δικαίωμα να χορηγούν πρόσβαση στους φυτογενετικούς πόρους. Στο σημείο αυτό, γίνεται μια επέκταση, θα λέγαμε του Άρθρου 8(θ)(βλέπε παραπάνω, σελ. 56) της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα.

Γίνεται ξεκάθαρο, στο Άρθρο 6, ότι τα κράτη-πάροχοι, με την καθιέρωση του συστήματος ABS οφείλουν να παρέχουν νομική βεβαιότητα, σαφήνεια και διαφάνεια. Θα πρέπει επίσης να καθιερώσουν δίκαιους και μη-αυθαίρετους κανόνες και διαδικασίες. Για τους λόγους αυτούς είναι υποχρεωμένα να εκδίδουν πιστοποιητικό ή άδεια τη στιγμή της πρόσβασης ως απόδειξης για την ύπαρξη προηγούμενης συναίνεσης μετά από πληροφόρηση και αμοιβαίως συμφωνηθέντων όρων. Στο πιστοποιητικό αυτό θα παρέχονται όλες οι σχετικές πληροφορίες από το παρέχον κράτος, όπως για παράδειγμα η αρχή έκδοσης, η ημερομηνία έκδοσης, ο

¹⁷⁰Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, The Nagoya Protocol on Access and Benefit-sharing, Article 5 – Fair and Equitable Benefit-sharing, Nagoya 2010, Ιστότοπος:

<https://www.cbd.int/abs/text/articles/default.shtml?sec=abs-05>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

¹⁷¹Ibid, Article 6 – Access to Genetic Resources, Nagoya 2010, Ιστότοπος:

<https://www.cbd.int/abs/text/articles/default.shtml?sec=abs-06>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

¹⁷²Βλ. West S., op. cit. p. 39

¹⁷³Βλ. The Nagoya Protocol, op. cit., Article 6

πάροχος, ο σχετικός γενετικός πόρος, η επιβεβαίωση της ύπαρξης προηγούμενης συναίνεσης μετά από πληροφόρηση κλπ. Θα αναγνωρίζεται νομικά εφόσον μεταβιβαστεί στο Κέντρο Πληροφόρησης του συστήματος ABS.¹⁷⁴

5.1.2. Η δίκαιη και ισότιμη κατανομή ωφελειών

Κατά το Άρθρο 5 του Πρωτοκόλλου,¹⁷⁵ τα κράτη-μέλη οφείλουν να λάβουν μέτρα που σχετίζονται με τα οφέλη που προκύπτουν από τη χρήση των γενετικών πόρων, όπως μεταγενέστερες εφαρμογές και εμπορευματοποίηση, ούτως ώστε να κατανεμηθούν με το κράτος-πάροχο. Τα οφέλη αυτά, που θα κατανέμονται μέσω των αμοιβαίως συμφωνηθέντων όρων, μπορεί να είναι χρηματικά και/ή μη-χρηματικά. Στην κατανομή τους, σύμφωνα πάντοτε με την εθνική νομοθεσία, θα πρέπει να συμμετέχουν και οι αυτόχθονες και τοπικές κοινότητες, κάτοχοι των φυτογενετικών πόρων. Συνεπαγόμενα, θα πρέπει να αναπτυχθούν μέτρα για την κατανομή των ωφελειών και από τη χρήση της παραδοσιακής γνώσης.

5.1.3. Η παραδοσιακή γνώση που σχετίζεται με τους γενετικούς πόρους

Το Πρωτόκολλο καλεί τα κράτη μέλη, στο Άρθρο 12,¹⁷⁶ να μεριμνήσουν ώστε να διασφαλίζεται η παραδοσιακή γνώση των αυτόχθονων και τοπικών κοινοτήτων μέσω της προηγούμενης συναίνεσης μετά από πληροφόρηση και της καθιέρωσης αμοιβαίως συμφωνηθέντων όρων του συστήματος ABS. Για το λόγο αυτό, τα καλεί να καθιερώσουν μηχανισμούς για την ενημέρωση των δυνητικών χρηστών των γενετικών πόρων όσον αφορά τις υποχρεώσεις τους σχετικά με την παραδοσιακή γνώση. Επιπλέον, στο εσωτερικό των κρατών θα πρέπει να δημιουργηθούν οι

¹⁷⁴Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, The Nagoya Protocol on Access and Benefit-sharing, Article 17 – Monitoring the Utilization of Genetic Resources, Nagoya 2010, Ιστότοπος: <https://www.cbd.int/abs/text/articles/default.shtml?sec=abs-17>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

¹⁷⁵Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, The Nagoya Protocol on Access and Benefit-sharing, Article 5 – Fair and Equitable Benefit-sharing, Nagoya 2010, Ιστότοπος: <https://www.cbd.int/abs/text/articles/default.shtml?sec=abs-05>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

¹⁷⁶Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, The Nagoya Protocol on Access and Benefit-sharing, Article 12 - Traditional Knowledge Associated with Genetic Resources, Nagoya 2010, Ιστότοπος: <https://www.cbd.int/abs/text/articles/default.shtml?sec=abs-12>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

διαδικασίες εκείνες που θα διασφαλίζουν την κατανομή των ωφελειών από τη χρήση της παραδοσιακής γνώσης. Αυτές μπορεί να είναι πρωτόκολλα, ελάχιστες απαιτήσεις για τους αμοιβαίως συμφωνηθέντες όρους, υποδείγματα συμβατικών ρητρών κλπ. Φυσικά, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι εθιμικοί κανόνες και οι κοινοτικές ρυθμίσεις που ισχύουν για τις αυτόχθονες και τοπικές κοινότητες.

5.1.4. Συμμόρφωση

Τα μέτρα συμμόρφωσης που επιβάλλει το Πρωτόκολλο στα Άρθρα 15 και 16¹⁷⁷ βασίζονται σε μια σειρά υποχρεώσεων κατά τις οποίες τα κράτη-χρήστες οφείλουν να λάβουν κατάλληλα, αποτελεσματικά και αρμόζοντα μέτρα για να διασφαλίσουν ότι οι γενετικοί πόροι και η σχετιζόμενη με αυτούς παραδοσιακή γνώση χρησιμοποιούνται εντός της δικαιοδοσίας τους βάσει της προηγούμενης συναίνεσης μετά από πληροφόρηση και σύμφωνα με τους αμοιβαίως συμφωνηθέντες όρους. Τα μέτρα αυτά συνιστούν καινοτομία του Πρωτοκόλλου, ενώ τα μέρη διαθέτουν μεγάλο βαθμό ελευθερίας όσον αφορά τον τύπο των μέτρων που θα εφαρμόσουν για να ανταποκριθούν σε αυτές τις υποχρεώσεις. Το Άρθρο 17,¹⁷⁸ συγκεκριμένα, δηλώνει ότι τα κράτη πρέπει να ορίσουν ένα ή περισσότερα σημεία ελέγχου για την παρακολούθηση και την ενίσχυση της διαφάνειας όσον αφορά τη χρήση των γενετικών πόρων. Δεν υφίσταται κάποια ιδιαιτερότητα ή ρητή υποχρέωση όσον αφορά τον καθορισμό ενός συγκεκριμένου τύπου σημείου ελέγχου. Δεν προβλέπεται, επίσης, καμία ειδική υποχρέωση όσον αφορά τον τύπο των πληροφοριών που θα συλλέγονται ή θα λαμβάνονται από το καθορισμένο σημείο ελέγχου. Αναφέρεται, ενδεικτικά, ότι οι πληροφορίες που θα μπορούσαν να συλλέγονται από το σημείο ελέγχου θα μπορούσαν να αφορούν προηγούμενη συναίνεση μετά από πληροφόρηση, την προέλευση των γενετικών πόρων, την καθιέρωση αμοιβαίως συμφωνηθέντων όρων, τη χρήση των γενετικών πόρων. Το Πρωτόκολλο αφήνει στη διακριτική ευχέρεια κάθε κράτους μέλους να καθορίσει ποια μέτρα θα λάβει προκειμένου να συμμορφωθεί προς τις υποχρεώσεις του.

¹⁷⁷Βλ. United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, The Nagoya Protocol on Access and Benefit-sharing, Articles 15-17, Nagoya 2010, Ιστότοπος:<https://www.cbd.int/abs/text/default.shtml>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

¹⁷⁸Βλ. The Nagoya Protocol, op. cit., Article 17

Απαιτείται, ωστόσο, το σημείο ελέγχου να είναι αποτελεσματικό στο έργο του και να διαθέτει λειτουργίες και μηχανισμούς για τη συλλογή των απαραίτητων πληροφοριών.

5.1.5. Ζητήματα εφαρμογής

Τα κράτη-μέλη, όσον αφορά τα ζητήματα θεσμικής πλευράς,¹⁷⁹ απαιτείται να εγκαθιδρύσουν εθνικά ιδρύματα και θεσμούς για να μπορέσουν να εκτελέσουν τις λειτουργίες για τις οποίες τα καλεί το Πρωτόκολλο. Συγκεκριμένα, χρειάζεται να δημιουργηθούν εθνικά συντονιστικά κέντρα που θα έρχονται σε επαφή με τη Γραμματεία του Πρωτοκόλλου. Οι αρμοδιότητες των κέντρων αυτών θα μπορούν να περιλαμβάνουν, για παράδειγμα, την κοινοποίηση των αδειών πρόσβασης, των πιστοποιητικών κλπ. Επίσης, θα πρέπει να εγκαθιδρυθούν αρμόδιες εθνικές αρχές που θα είναι υπεύθυνες για την ανάληψη διάφορων διοικητικών λειτουργιών που απαιτούνται από το Πρωτόκολλο. Τόσο τα εθνικά συντονιστικά κέντρα όσο και οι αρμόδιες εθνικές αρχές θα εκπληρώνουν τα καθήκοντά τους μέσω ενός και μοναδικού φορέα που θα καθορίζεται από το κράτος-μέλος.

Τέλος, κάθε κράτος-μέλος θα πρέπει να κοινοποιεί στο Κέντρο Πληροφόρησης κάθε πληροφορία και υποχρέωση που ορίζεται από το Πρωτόκολλο (διοικητικά μέτρα, νομοθετικά μέτρα, άδειες πρόσβασης, συμφωνηθέντες όροι, συμβατικές ρήτρες). Εκεί, θα κοινοποιούνται επίσης οι πληροφορίες που απορρέουν από κάθε απόφαση της Διάσκεψης των Μερών.¹⁸⁰

6. Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα και το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια ως *hardlaw* κείμενα με εθνική εφαρμογή

Είναι καίριας σημασίας και πρέπει να τονίσουμε το γεγονός ότι η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα και το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια αποτελούν εξ' ορισμού διεθνές δίκαιο και εμπίπτουν στην κατηγορία του "*hardlaw*". Αποτελούν διεθνή κείμενα που περιέχουν

¹⁷⁹Βλ. Medaglia J. C. et al. (2012), "Overview of National and Regional Measures on Access to Genetic Resources and Benefit Sharing: Challenges and Opportunities in Implementing the Nagoya Protocol" (2nd Edition), Centre for International Sustainable Development Law, Montreal, Canada, pp. 65-66

¹⁸⁰Idem

δεσμευτικές υποχρεώσεις για τα κράτη, τα οποία τα έχουν επικυρώσει και τα οποία υποχρεούνται να μεταφέρουν τις διατάξεις τους στο εθνικό δίκαιο μέσω νομοθετικής πράξης. Δηλαδή, ισχύει η αρχή “pacta sunt servanda”. Άλλα διεθνή κείμενα, τα οποία δεν περιέχουν δεσμευτικές για τα κράτη – μέλη διατάξεις, θεωρούνται “soft law”. Τα κείμενα αυτά αποτελούν συχνά αντικείμενο συμβιβασμού μεταξύ των κρατών εκείνων που επιθυμούν τη διεθνή δέσμευση και εκείνων που δεν την επιθυμούν. Στην περίπτωση των πολυμερών περιβαλλοντικών συνθηκών οι κατηγορίες “hard”/“soft law” ίσως να χρησιμοποιούνται εσφαλμένα στο ότι οι συνθήκες αυτές δημιουργήθηκαν ούτως ή άλλως μέσω συμβιβασμού και περιέχουν διατάξεις που δεν ανήκουν ούτε στη μια ούτε στην άλλη κατηγορία. Επομένως, υπάρχει η τάση αυτά τα διεθνή “hardlaw” κείμενα, να έχουν “soft” φύση. Αυτό σημαίνει ότι τα κράτη – μέλη έχουν τη διακριτική ευχέρεια της εφαρμογής τους. Το αποτέλεσμα είναι η παραγωγή κειμένων “hardlaw” τα οποία περιλαμβάνουν διατάξεις “soft law”, φιλόδοξες και πολιτικά κατευθυνόμενες. Ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι χάριν ευελιξίας, εκεί όπου είναι αδύνατον να συμφωνηθούν συμπαγείς προσεγγίσεις πάνω σε ορισμένα ζητήματα. Τέτοιου είδους “soft” κανόνες είναι πιο αποδεκτοί από τα κράτη διότι εγκαθιστούν υποχρεώσεις των οποίων η εφαρμογή επαφίεται στα κράτη μέλη.¹⁸¹

Γενικά, πάντως, η διεθνής πολιτική κοινότητα χαρακτηρίζεται από απροθυμία να οικοδομήσει στέρεες περιβαλλοντικές βάσεις για ένα πολιτικά μακρινό αλλά βιολογικά άμεσο μέλλον εφόσον οι κυβερνήσεις συνήθως ανταποκρίνονται μόνο σε βραχυπρόθεσμα και τοπικιστικά ζητήματα. Από εκεί απορρέει και το γεγονός ότι οι διαπραγματευτικές διαδικασίες για τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα και για το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια ήταν αποτέλεσμα συμβιβασμού.¹⁸²

Πράγματι, τα περισσότερα Άρθρα της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου περιέχουν διατάξεις οι οποίες είναι κάπως αόριστα διατυπωμένες κι αυτό διότι επαφίεται στη δικαιοδοσία των κρατών να υιοθετήσουν τα μέτρα των διατάξεων αυτών ώστε να αποτελέσουν τμήμα της εθνικής νομοθεσίας.

¹⁸¹Βλ. Harrop S., Pritchard D. (2011), “A hard instrument goes soft: The implications of the Convention on Biological Diversity’s current trajectory”, στο *Global Environmental Change, Volume 21, Issue 2*, p.475-476

¹⁸²Idem

7. Η Διεθνής Συνθήκη για τους Φυτογενετικούς Πόρους για τη Διατροφή και τη Γεωργία

Η Διεθνής Συνθήκη για τους Φυτογενετικούς Πόρους για τη Διατροφή και τη Γεωργία (Συνθήκη FAO) υιοθετήθηκε εν τη συναινέσει 116 κρατών¹⁸³, κατά την 31^η Συνάντηση της Διάσκεψης του FAO στη Ρώμη την 3^η Νοεμβρίου του 2001 με την αποχή των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας.¹⁸⁴ Τέθηκε σε ισχύ στις 29 Ιουνίου του 2004 και είναι το πρώτο νομικά δεσμευτικό διεθνές κείμενο που αφορά αποκλειστικά στους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία.¹⁸⁵

Η Συνθήκη αυτή είναι ένα πλήρες, δεδομένου του πεδίου εφαρμογής του, και ταυτόχρονα περιεκτικό νομικό εργαλείο. Το κείμενο είναι μάλλον σύντομο –περιέχει 35 Άρθρα και 2 Παραρτήματα. Θεωρείται, όπως και η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, σύμβαση-πλαίσιο, με την έννοια ότι δε διευθετήθηκε κάθε λεπτομέρεια τη στιγμή της υιοθέτησής της. Αντιθέτως, τα Συμβαλλόμενα Μέρη συμφώνησαν σε κάποια βασικά ζητήματα με την προοπτική της εξέλιξής τους στο μέλλον και στο ότι οι λεπτομέρειες αυτών θα ετίθεντο προς επεξεργασία σε επόμενες συσκέψεις του «Διευθύνοντος Οργάνου» της Συνθήκης. Η συνάντηση των Συμβαλλόμενων Μερών λαμβάνει χώρα τουλάχιστον κάθε δύο χρόνια υπό το Διευθύνον Όργανο όπου λαμβάνονται αποφάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη των μηχανισμών (όπως π.χ. η χρηματοδότηση μέσω του Ταμείου Κατανομής Ωφελειών) που καθιστούν τη Συνθήκη αποτελεσματική.¹⁸⁶

Η υιοθέτηση της Συνθήκης έλαβε χώρα έπειτα από μια μακρά περίοδο επτά ετών διεθνούς διαλόγου και δύσκολων διαπραγματεύσεων. Οι διαπραγματεύσεις αυτές είχαν ξεκινήσει με το Ψήφισμα του 1983 της Διάσκεψης του FAO. Αποσκοπείτο, μέσω της Επιτροπής του FAO για

¹⁸³Σήμερα, η Συνθήκη αριθμεί 133 Συμβαλλόμενα Κράτη-Μέρη.

¹⁸⁴Σήμερα, το *statut* των ΗΠΑ ως προς τη Συνθήκη του FAO είναι η υπογραφή της το 2002, χωρίς επικύρωση, ενώ η Ιαπωνία προσχώρησε σε αυτή τον Ιούλιο του 2013. (Βλ. http://www.planttreaty.org/list_of_countries?order=field_cp_status_value&sort=asc&field_cp_status_value_many_to_one=All&field_cp_contracting_value_many_to_one=All&field_cp_signature_by_value_many_to_one=All&field_cp_faoregionone_value=All&field_cp_faoregiontwo_value=All&field_cp_income_value=All, όπως προσπελάστηκε την 09/05/2014).

¹⁸⁵Βλ. Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, op. cit., p. 118-119

¹⁸⁶Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, *Introduction to the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture*, Rome 2011, p. 94 (1-170), Ιστότοπος: http://www.planttreaty.org/sites/default/files/edm1_full_en.pdf, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

τους Γενετικούς Πόρους για τη Διατροφή και τη Γεωργία, να αναθεωρηθεί η Διεθνής Πρωτοβουλία του 1983, για τους Φυτογενετικούς Πόρους ούτως ώστε να συμβαδίζει με τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα.¹⁸⁷ Το ζήτημα, συγκεκριμένα, ήταν να συμβιβαστούν η ανάγκη για διευκόλυνση της πρόσβασης στους γενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία με τα κυριαρχικά δικαιώματα των κρατών εξισορροπώντας ποικίλα και αλληλοσυσχετιζόμενα συμφέροντα: των αγροτών, των βελτιωτών των φυτών (δημόσιων ή ιδιωτικών), των εταιρειών βιοτεχνολογίας κλπ).¹⁸⁸

Η Σύμβαση του FAO και η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα λειτουργούν συμπληρωματικά και οι διαδικασίες συνομολόγησής τους κινήθηκαν παράλληλα η μια με την άλλη. Γενικά, ο βασικός σκοπός και των δύο είναι να συνδέσουν τη διατήρηση της βιοποικιλότητας με την κατανομή των ωφελειών που προκύπτουν από τη χρήση της. Οι κύριοι λόγοι για τη σύναψη της Συνθήκης του FAO έγκεινται στο ότι η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, δεν έλαβε επαρκώς υπόψη τις ιδιαιτερότητες της αγροβιοποικιλότητας, όπως αυτές έχουν περιγραφεί στο πρώτο μέρος της εργασίας αυτής και τις ειδικές ανάγκες του αγροτικού τομέα, όπως θα δούμε παρακάτω.¹⁸⁹

Συγκεκριμένα, το πεδίο της Συνθήκης του FAO είναι σαφώς προσδιορισμένο σε σχέση με το πεδίο της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα και, συγκεκριμένα, η Συνθήκη αυτή εφαρμόζεται για τα είδη του Παραρτήματος 1 (βλέπε Annex 1). Αποτελεί, δηλαδή, *lexspecialis* για αυτόν τον συγκεκριμένο αγροτικό τομέα, ενώ η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα αποτελεί *lexgeneralis*, δηλαδή, παρέχει το γενικό πλαίσιο για την προστασία της βιοποικιλότητας.¹⁹⁰ Οι φυτογενετικοί πόροι για τη διατροφή και τη γεωργία αποτελούν μέρος της βιοποικιλότητας, ωστόσο διαφέρουν εξ ορισμού από άλλα στοιχεία της βιοποικιλότητας στο ότι αποτελούν πολιτισμικό στοιχείο και

¹⁸⁷Βλ. Moore G., Tymowski W. (2005), “*Explanatory Guide to the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture*”, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK, p. 1

¹⁸⁸Βλ. Cooper D. (2002), “The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”, στο *Review of European Community & International Environmental Law, Volume 11, Issue 1*, p. 1

¹⁸⁹Βλ. José Esquinas-Alcázar et al. (2013), “A Brief History of the Negotiations on the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”, στο Halewood M., Noriega Is., Louafi S. (eds), *Crop Genetic Resources as a Global Commons: Challenges in International Law and Governance, Issues in Agricultural Biodiversity(Series)*, Routledge, Oxon, p. 142

¹⁹⁰Βλ. Chiarolla C. (2013), “Benefit sharing in the food and agriculture sector under the FAO International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”(Background note), Workshop on “Models and Incentives for Benefit Sharing”, UEBT-IFC-MMA project on access and benefit sharing (ABS), Sao Paulo, 4-5 November 2013, p. 1

πρακτικά τίθενται προς χρήση από τον άνθρωπο και η προστασία και διατήρησή τους εξαρτάται από ανθρώπινες δραστηριότητες και διαχειριστικές πρακτικές. Αυτό είναι κάτι που δε συμβαίνει απαραίτητα με άλλα στοιχεία της βιοποικιλότητας.¹⁹¹

Επιπλέον, η προσέγγιση των δύο συνθηκών όσον αφορά το σύστημα ABS είναι διαφορετική. Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα προϋποθέτει ότι οι διαπραγματεύσεις για την πρόσβαση και κατανομή ωφελειών από τους γενετικούς πόρους λαμβάνουν χώρα μέσω διμερών συμφωνιών σε μια κατά περίπτωση βάση μεταξύ του κράτους-παρόχου και του κράτους-αποδέκτη. Κάθε συμφωνία, περιλαμβανομένης σε αυτήν της κατανομής των ωφελειών, τίθεται προς διαπραγμάτευση με το κράτος προέλευσης του πόρου για κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.¹⁹² Με άλλα λόγια, τα κράτη-μέλη διαχωρίζονται, όπως είδαμε και παραπάνω, σε κράτη-χρήστες και κράτη-παρόχους των γενετικών πόρων, προϋποθέτοντας ότι κάθε γενετικός πόρος έχει ιδανικά ένα κράτος προέλευσης και οι ολότητες που είναι εγκατεστημένες σε άλλα κράτη επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν τον πόρο αυτό.¹⁹³ Το σύστημα όμως αυτό, είναι δύσκολο να εφαρμοστεί στους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία, διότι, αρχικά, είχε σχεδιαστεί για να ρυθμίζει την πρόσβαση στα είδη της άγριας χλωρίδας και πανίδας που χρησιμοποιούνται για χημικούς και φαρμακευτικούς σκοπούς.¹⁹⁴ Για τα είδη αυτά είναι σχετικά δυνατό να προσδιοριστεί το κράτος προέλευσής τους, ακόμη κι εάν υπάρχουν περισσότερα από ένα κράτη προέλευσης. Ωστόσο, τα αγροτικά είδη έχουν αναπτυχθεί σταδιακά μέσω ανταλλαγών μεταξύ των αγροτών για μεγάλες ή μικρές αποστάσεις για χιλιάδες χρόνια, όπως έχουμε ήδη αναφέρει. Ο προσδιορισμός, λοιπόν, των κρατών προέλευσης των πόρων αυτών, δηλαδή των κρατών όπου έχουν αναπτύξει τις διακριτές ιδιότητές τους, σύμφωνα με τη Σύμβαση για τη

¹⁹¹Βλ. Gerstetter et al. (2007), "The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture within the Current Legal Regime Complex on Plant Genetic Resources", στο *The Journal of World Intellectual Property*, Volume 10, Nos. ¾, p. 274

¹⁹²Βλ. Santilli J., op. cit., p. 115

¹⁹³Βλ. Gerstetter et al., op. cit., p. 274

¹⁹⁴Βλ. Santilli J., op. cit., p. 115

Βιοποικιλότητα, και των ολότητων που έχουν το δικαίωμα διαχείρισής τους είναι σχεδόν αδύνατος στις περισσότερες περιπτώσεις.¹⁹⁵

Οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει το σύστημα ABS στη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα οφείλονται και σε ζητήματα εφαρμογής του. Η Σύμβαση δεν αποτελεί και ούτε περιλαμβάνει μηχανισμό υλοποίησης του συστήματος αυτού, αλλά αντιθέτως, επαφίεται στις νομοθετικές διατάξεις που οφείλει να θεσπίσει κάθε κράτος μέλος για τη διευκόλυνση της πρόσβασης και της κατανομής των ωφελειών. Κάτι τέτοιο όμως, δε φαίνεται να υλοποιείται με ευκολία. Μάλιστα, η πρόσβαση στους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία σε διμερή βάση καθίσταται προβληματική σε όλα τα κράτη.¹⁹⁶ Συγκεκριμένα, η διαπραγμάτευση της πρόσβασης σε μία κατά περίπτωση βάση αφενός είναι χρονοβόρος καθώς καθυστερείται σημαντικά η ανταλλαγή των πόρων αυτών λόγω των διαδικασιών που πρέπει να λάβουν χώρα τόσο σε εθνικό όσο και σε διμερές επίπεδο, αφετέρου το επικείμενο κόστος των συναλλαγών είναι υψηλό. Αυτό οφείλεται, βασικά, σε δύο λόγους: Στη μεγάλη αλληλεξάρτηση των κρατών όσον αφορά στους φυτογενετικούς πόρους και στο γεγονός ότι για να δημιουργηθεί μια νέα ποικιλία απαιτείται ένας μεγάλος αριθμός αναπαραγωγικού υλικού.¹⁹⁷ Επιπλέον, η διαπραγμάτευση διεξάγεται πολύ συχνά «υπό τη σκιά» των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας με αποτέλεσμα να μην κατανέμονται οι ωφέλειες στο κράτος προέλευσης.¹⁹⁸¹⁹⁹

¹⁹⁵Βλ. Andersen R. (2003), "FAO and the Management of Plant Genetic Resources", στο Olav Schram Stokke and Øystein B. Thommessen (eds), *Yearbook of International Co-operation on Environment and Development 2003/2004*, Earthscan, London, p. 45-46

¹⁹⁶Βλ. Moore G., Tymowski W. (2005), *"Explanatory Guide to the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture"*, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK, p. 10

¹⁹⁷Βλ. Chiarolla C., (2008), "The Question of Minimum Standards of Access and Benefit-sharing under the CBD International Regime: Lessons from the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture", στο *Asian Biotechnology and Development Review, Volume 10, No. 3*, p. 5

¹⁹⁸Βλ. Moore G., Tymowski W. (2005), *"Explanatory Guide to the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture"*, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK, p. 10

¹⁹⁹Για παράδειγμα, όπως αναφέρουν οι Medaglia et al., τα εθνικά νομικά συστήματα των κρατών-παρόχων επιδιώκουν, ορισμένες φορές, να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν μηχανισμούς οι οποίοι θα διασφαλίζουν την προηγούμενη συναίνεση μετά από ενημέρωση και τους αμοιβαίως συμφωνηθέντες όρους περιορίζοντας τη χρήση του συστήματος των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Αυτό καθίσταται δυνατό με την απαίτηση της ύπαρξης πιστοποιητικού προέλευσης των γενετικών πόρων που χρησιμοποιούνται στην εκάστοτε εφεύρεση (Βλ. Medaglia C. Silva J. & Ch. (2007), *"Addressing the Problems of Access: Protecting Sources, While Giving Users Certainty"*, IUCN, Gland, Switzerland, p. 16). Ο Tvedt, επίσης αναφέρει επί του θέματος ότι: «Καθώς ο πρωταρχικός

Τέλος, ένας ακόμη λόγος που η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα δεν αποδείχτηκε επαρκής ως προς τους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία ήταν ότι είχε αφήσει εκτός του πεδίου των ρυθμίσεών της το ζήτημα των *ex situ* συλλογών πριν τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης καθώς και το ζήτημα των δικαιωμάτων των αγροτών. Με άλλα λόγια το πρωταρχικό υλικό για τους γεωργούς και τους καλλιεργητές βρισκόταν εκτός διεθνούς νομικού πλαισίου. Πρέπει να σημειώσουμε ότι οι συλλογές αυτές περιείχαν και περιέχουν ακόμη μεγάλο ποσοστό ποικιλότητας σημαντικών ειδών για τη διατροφή και τη γεωργία αρκετό από το οποίο δεν μπορεί να βρεθεί σε *insitu* συνθήκες.²⁰⁰

Συμπερασματικά λοιπόν, και με βάση τα παραπάνω, η Συνθήκη του FAO είχε χαιρετηθεί ως η συνθήκη που θα έδινε λύση και θα διευθετούσε πλήθος ζητημάτων που έχρηζαν ρύθμισης.

Η Συνθήκη περιλαμβάνει και πραγματεύεται, μεταξύ άλλων, τα ζητήματα της διατήρησης και βιώσιμης χρήσης των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία, τα δικαιώματα των αγροτών και ένα πολυμερές σύστημα πρόσβασης και κατανομής ωφελειών. Στο Προοίμιο τα ζητήματα αυτά τίθενται επιγραμματικά στο πλαίσιο των κυριαρχικών δικαιωμάτων των κρατών. Γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην ειδική φύση των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία, τον κίνδυνο διάβρωσης που διατρέχουν και τη σπουδαιότητά τους για την επισιτιστική ασφάλεια. Δεν παραλείπεται, επίσης, να αναφερθεί ότι αποτελούν σημείο τομής μεταξύ της γεωργίας, του περιβάλλοντος και του εμπορίου.

στόχος των ιδιωτικών εταιρειών είναι η κερδοφορία, η κατανομή των ωφελειών θα μπορούσε εύκολα να αποτελέσει ένα παραπάνω κόστος για τη δαπάνη του οποίου δεν υπάρχουν οικονομικοί λόγοι. Η επιτυχία των Δικαιωμάτων Πνευματικής Ιδιοκτησίας έγκειται σε ένα βαθμό στο ότι ο δικαιούχος έχει ξεκάθαρο συμφέρον στο να επιβάλλει το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας σε όλους τους άλλους εμπορικούς χρήστες της εφεύρεσης. Η συμμόρφωσή τους είναι προς το συμφέρον του ιδιώτη. Η δομή κινήτρων στο σύστημα των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας αποφέρει οικονομικά οφέλη στο δικαιούχο.». Και συνεχίζει αναφέροντας ότι: «Σε μια κατάσταση όπου υπάρχουν λίγες ή αδύναμες πρωτοβουλίες για συμμόρφωση προς μια υποχρέωση, υπάρχει ισχυρότερη ανάγκη για μηχανισμούς επιβολής...Λόγω του προβλήματος επιβολής της νομοθεσίας πρόσβασης ενός άλλου κράτους, πιθανόν να μην είναι επαρκής η αποκλειστική εξάρτηση από τη νομοθεσία των κρατών-παρόχων εάν ο στόχος είναι η δημιουργία ενός συστήματος επιβολής. Τα πιστοποιητικά προέλευσης και η κοινοποίηση πληροφοριών είναι δύο εργαλεία που συχνά αναφέρονται ως μηχανισμοί εφαρμογής του συστήματος ABS.» (Βλ. Tvedt M. (2006), "Elements for Legislation in User Countries to Meet the Fair and Equitable Benefit-Sharing Commitment", στο *Journal of World Intellectual Property*, Volume 9, No. 2, p. 13).

²⁰⁰Βλ. Moore G., Engels J., Fowler C. (2007), "The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: Access, Benefit Sharing and Conservation", στο *Acta Horticulturae (ISHS)* 760, p. 29

7.1. Ζητήματα της Συνθήκης του FAO

7.1.1. Η διατήρηση και η βιώσιμη χρήση των φυτογενετικών πόρων

Η διατήρηση και η βιώσιμη χρήση των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία αποτελούν τις δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος για την επίτευξη του στόχου της Συνθήκης της παγκόσμιας διατροφικής ασφάλειας.²⁰¹ Τα Άρθρα 5 και 6 περιέχουν διατάξεις για τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση των πόρων αυτών. Η απαρίθμηση των μέτρων δεν είναι περιοριστική και τα Συμβαλλόμενα Μέρη δεσμεύονται να ενσωματώσουν τα μέτρα αυτά στις αγροτικές τους πολιτικές και τα προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης.²⁰² Τα μέτρα αυτά, δηλαδή, είναι εφαρμοστέα βάσει της εθνικής νομοθεσίας κάθε συμβαλλόμενου κράτους και σε αυτά υπάγεται το σύνολο των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία εκτός από αυτούς του Παραρτήματος 1 που καλύπτονται από το πολυμερές σύστημα για την πρόσβαση και την κατανομή των ωφελειών για το οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω.

Η επικεφαλίδα του Άρθρου 5 είναι ενδεικτική των συγκεκριμένων διαδικασιών που περιλαμβάνει η διατήρηση των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία. Αυτές που αναφέρονται είναι: «*Η διατήρηση, η συλλογή, ο χαρακτηρισμός, η αξιολόγηση και η τεκμηρίωση*».²⁰³ Η συλλογή αποτελεί την εύρεση και τη συγκέντρωση δειγμάτων όσο το δυνατόν περισσότερης φυτικής ποικιλότητας και ο χαρακτηρισμός είναι η αναγνώριση της φυτικής ποικιλίας, της προέλευσής της και της παραλλαγής της στον πληθυσμό. Η δε αξιολόγηση συνίσταται στον προσδιορισμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών ενός δεδομένου πόρου, των χρήσεων που θα μπορούσε να έχει ο πόρος αυτός και τις πιθανές απειλές στις οποίες

²⁰¹Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Conservation and Sustainable Use under the International Treaty, Rome 2012, p. 49 (1-170), Ιστότοπος: http://www.planttreaty.org/sites/default/files/edm2_full_en.pdf, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²⁰²Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Article 7 – National Commitments and International Cooperation, Rome 2009, p. 8, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²⁰³Ibid, Article 5 – Conservation, Exploration, Collection, Characterization, Evaluation and Documentation of Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Rome 2009, p. 6, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

θα μπορούσε να εκτεθεί. Τέλος, η τεκμηρίωση είναι η συγκέντρωση όλων αυτών των πληροφοριών καθιστώντας τις προσβάσιμες μαζί με τον πόρο προς διατήρηση.²⁰⁴

Οι υποπαράγραφοι 5.1(α),(β),(γ) του ίδιου Άρθρου²⁰⁵ καλούν για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της εξερεύνησης, διατήρησης και βιώσιμης χρήσης των πόρων αυτών και κάνουν ειδική αναφορά στην έρευνα, την απογραφή και τη συλλογή τους καθώς και στην *insitu* και *exsitu* διατήρηση, ως συμπληρωματικών τρόπων διατήρησης. Μάλιστα, στην υποπαράγραφο 5.1(δ), δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο των αγροτών, των αυτόχθονων και τοπικών κοινοτήτων και την *onfarm* διατήρηση. Όσον αφορά στην *exsitu* διατήρηση, κατά την υποπαράγραφο 5.1(ε), προωθείται η συνεργασία για ένα αποτελεσματικό και βιώσιμο σύστημα.²⁰⁶ Όπως θα δούμε παρακάτω, οι *exsitu* συλλογές των Κέντρων Διεθνούς Αγροτικής Έρευνας της Συμβουλευτικής Ομάδας Διεθνούς Αγροτικής Έρευνας (Consultative Group on International Agricultural Research - κέντρα CGIAR) συμφωνήθηκε να τεθούν υπό το πολυμερές σύστημα ABS της Συνθήκης τον Οκτώβριο του 2006. Αυτό είχε συμβεί και με άλλες *exsitu* συλλογές τραπεζών.²⁰⁷

Υπό το Άρθρο 6²⁰⁸ τα Συμβαλλόμενα Μέρη συμφωνούν να υιοθετήσουν και να αναπτύξουν μέτρα για την προώθηση της βιώσιμης χρήσης των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία. Τα μέτρα αυτά, σύμφωνα με την υποπαράγραφο 6.2(α) συνίστανται στην ενίσχυση της βιώσιμης χρήσης της αγροβιοποικιλότητας και άλλων φυσικών πόρων από τους αγρότες και τους καλλιεργητές καθώς και στην προώθηση της ποικιλότητας σε όλα τα επίπεδα γενικά. Αυτό, κατά τις ακόλουθες παραγράφους του Άρθρου 6 περιλαμβάνει την ανάπτυξη της γενετικής ποικιλότητας στους αγρούς, την εφαρμογή οικολογικών αρχών συντήρησης της γονιμότητας και της καταπολέμησης των ασθενειών, τη χρήση μεγαλύτερου εύρους ειδών, -

²⁰⁴Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Introduction to the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Rome 2011, p. 95, Ιστότοπος: http://www.planttreaty.org/sites/default/files/edm1_full_en.pdf, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²⁰⁵Idem

²⁰⁶Βλ. Cooper D. (2002), "The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture", στο *Review of European Community & International Environmental Law, Volume 11, Issue 1*, p. 3

²⁰⁷Βλ. Introduction to the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, op. cit., p. 96

²⁰⁸Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Article 6 – Sustainable Use of Plant Genetic Resources Rome 2009, p. 7-8, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

συμπεριλαμβανομένων των τοπικά προσαρμοσμένων και των υπο-χρησιμοποιούμενων ειδών-, και την προώθηση των διαφοροποιημένων αγροτικών συστημάτων.²⁰⁹ Δεν παραλείπεται, βέβαια, η αναφορά στην επανεξέταση των στρατηγικών γενετικής βελτίωσης και των κανονισμών για την πώληση των ποικιλιών και τη διανομή των σπόρων.²¹⁰

7.1.2. Τα δικαιώματα των αγροτών

Τα δικαιώματα των αγροτών, όσον αφορά στους φυτογενετικούς πόρους, έχουν υπάρξει αμφιλεγόμενα, υπό το διεθνές δίκαιο. Κι αυτό διότι, πριν από τη Συνθήκη του FAO, παρά το ότι υπήρχε μια γενική αντίληψη του τι συνιστούν, δεν είχε υπάρξει ποτέ συναίνεση περί της έννοιάς τους, της έκτασης του περιεχομένου τους ή του τρόπου εφαρμογής τους –και συνεπαγόμενα των υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτή.²¹¹ Η γενική αυτή αντίληψη του τι συνιστούν, ως πολιτική αντίληψη, χρονολογείται στη δεκαετία του 1980, όταν οι Mooney P.R. και Fowler C.²¹² επινόησαν τον όρο για να τονίσουν τις πολύτιμες αλλά άνευ ανταμοιβής συνεισφορές των αγροτών για τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία. Η αντίληψη αυτή είχε προκύψει ως αντιστάθμισμα στα δικαιώματα των βελτιωτών των φυτών που καλύπτονταν από το σύστημα της UPOV, με τα δικαιώματα των αγροτών να μην τυγχάνουν αναγνώρισης, προστασίας και ανταμοιβής παρά το γεγονός ότι θεωρούνταν ως το θεμέλιο της μοντέρνας βελτίωσης των φυτών.²¹³ Το 1989 ήταν το έτος που αναγνωρίστηκαν

²⁰⁹Βλ. Cooper D. (2002), “The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”, στο *Review of European Community & International Environmental Law, Volume 11, Issue 1*, p. 3

²¹⁰Βλ. International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, op. cit., Article 6

²¹¹Βλ. Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, op. cit., p. 202 και Moore G., Tymowski W. (2005), “*Explanatory Guide to the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture*”, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK, p. 68

²¹²Οι Mooney P.R. και Fowler C. ίδρυσαν το Διεθνές Ίδρυμα Αγροτικής Προόδου (Rural Advancement Foundation International-RAFI) με τη Hope Shand το 1977. Το RAFI ήταν ο Μ.Κ.Ο. με την περισσότερη επιρροή στις διαπραγματεύσεις του FAO τις δεκαετίες του 1980 και του 1990. Η Mooney και η Shand βρίσκονται ακόμη επικεφαλής του οργανισμού, ο οποίος έχει αλλάξει το όνομά του από τότε σε Ομάδα Δράσης για τη Διάβρωση, την Τεχνολογία και τη Συγκέντρωση (Action Group on Erosion, Technology and Concentration-ETC Group). (Βλ. Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, op. cit., p. 233)

²¹³Βλ. Andersen R. (2005), *The History of Farmers’ Rights: A Guide to Central Documents and Literature*, FNI Report 8/2005, Lysaker, Norway, Fridtjof Nansen Institute, p. 2

επίσημα για πρώτη φορά σε ψήφισμα που προσαρτήθηκε στη Διεθνή Πρωτοβουλία με την πρόβλεψη ταμείου για την πραγματοποίησή τους. Η Διεθνής Πρωτοβουλία, βέβαια, όπως και είδαμε, ποτέ δεν κατέστη δεσμευτική και ούτε το ταμείο υλοποιήθηκε.²¹⁴ Λίγα χρόνια αργότερα, η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα περιείχε διατάξεις που περιείχαν ομοιότητες με αυτές της Διεθνούς Πρωτοβουλίας, όσον αφορά τα δικαιώματα των αγροτών. Το περίφημο Άρθρο 8(θ) της Σύμβασης, ήταν ένα τέτοιο παράδειγμα, όπως αναλύσαμε σε προηγούμενη ενότητα. Το δε Πρωτόκολλο της Ναγκόγια περιείχε αρκετά πιο εκτεταμένες διατάξεις σχετικά με τις αυτόχθονες και τοπικές κοινότητες και τα οφέλη που αυτές δικαιούνται με βάση το σύστημα ABS, αλλά πάντοτε ρυθμιζόμενα από την εκάστοτε εθνική νομοθεσία.

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων της Συνθήκης του FAO, τα δικαιώματα των αγροτών εξακολουθούσαν να είναι αμφιλεγόμενα. Η αντιπαράθεση που έλαβε χώρα μεταξύ αφρικανικού γκρουπ-αναπτυσσόμενων κρατών και των ΗΠΑ ήταν μεγάλη, με τους πρώτους να απειλούν με αποχώρηση από τις διαπραγματεύσεις και μη παραχώρηση πρόσβασης στους φυτογενετικούς τους πόρους εάν δεν περιλαμβάνονταν τα δικαιώματα αυτά στο κείμενο της Συνθήκης. Οι δεύτεροι υποστήριζαν ότι *«το διεθνές δίκαιο προστατεύει μόνο ατομικά και όχι συλλογικά δικαιώματα, και η περίληψη συλλογικών δικαιωμάτων (στο κείμενο) θα κατέστρεφε τα ατομικά δικαιώματα»*.²¹⁵ Τελικά, τα δικαιώματα των αγροτών περιελήφθησαν στη Συνθήκη αποτελώντας τον ακρογωνιαίο λίθο της. Ήταν η πρώτη φορά στην ιστορία που οι προσπάθειες και η τεράστια συνεισφορά των αγροτών –συμπεριλαμβανομένων των αυτόχθονων και τοπικών κοινοτήτων– στην ανάπτυξη και τη διατήρηση της φυτικής ποικιλότητας αναγνωρίζονταν σε ένα διεθνώς νομικά δεσμευτικό όργανο.²¹⁶

²¹⁴Ibid, p. v

²¹⁵Βλ. Santilli J., op. cit., p. 203-204

²¹⁶Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Article 9 –Farmers’ Rights, Rome 2009, p.12. Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

Για τα δικαιώματα των αγροτών γίνεται λόγος στο προοίμιο, στο Άρθρο 9 και σε δύο άλλα Άρθρα της Συνθήκης του FAO. Στο προοίμιο²¹⁷, επιβεβαιώνεται η διαχρονική και παγκόσμια συνεισφορά των αγροτών –ειδικά εκείνων στα κέντρα προέλευσης και ποικιλότητας- στη διατήρηση, βελτίωση και διάθεση των φυτογενετικών πόρων. Αυτό ακριβώς συνιστά και τη βάση των δικαιωμάτων των αγροτών. Θεμελιώδεις προϋποθέσεις –όπως δηλώνεται επίσης στο προοίμιο- για την πραγματοποίηση των δικαιωμάτων των αγροτών και την προώθησή τους τόσο σε εθνικά όσο και σε διεθνή επίπεδα είναι η αναγνώριση των δικαιωμάτων τους να αποθηκεύουν, να χρησιμοποιούν, να ανταλλάσσουν και να πωλούν σπόρους από τα αγροκτήματα και άλλο πολλαπλασιαστικό υλικό. Θεμελιώδεις προϋποθέσεις, αποτελούν, τέλος, και η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και στην κατανομή των ωφελειών που σχετίζονται με τους φυτογενετικούς πόρους.²¹⁸

Στο Άρθρο 9²¹⁹ και συγκεκριμένα στις παραγράφους 9.1, 9.2 και 9.3 αναφέρεται ότι τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναγνωρίζουν την τεράστια συνεισφορά των αγροτών σε ό, τι αφορά τους φυτογενετικούς πόρους. Μάλιστα, η ευθύνη για την εφαρμογή των δικαιωμάτων των αγροτών εναπόκειται στις εθνικές κυβερνήσεις. Αυτό σημαίνει, ότι οι κυβερνήσεις θα πράξουν αναλόγως των αναγκών και των προτεραιοτήτων του εκάστοτε κράτους. Προτείνονται λοιπόν, -ενδεικτικά και όχι αποκλειστικά- τρεις κατηγορίες μέτρων προς εφαρμογή σε εθνικό, πλέον, επίπεδο για την προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων αυτών: η προστασία της παραδοσιακής γνώσης της σχετιζόμενης με τους φυτογενετικούς πόρους, το δικαίωμα στη συμμετοχή των ωφελειών που προκύπτουν από τη χρήση των φυτογενετικών πόρων, το δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετιζόμενων με τους φυτογενετικούς πόρους. Σε εθνικό, επίσης, επίπεδο αναφέρεται το δικαίωμά τους για αποθήκευση, χρήση, ανταλλαγή και πώληση σπόρων από τα αγροκτήματα και άλλου πολλαπλασιαστικού υλικού.

²¹⁷Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Preamble, Rome 2009, p. v-vi, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²¹⁸Idem

²¹⁹Ibid, Article 9 – Farmers’ Rights, p. 12

Τα δύο άλλα Άρθρα της Συνθήκης περιλαμβάνουν διατάξεις σχετικά με την πραγματοποίηση των δικαιωμάτων των αγροτών και είναι τα Άρθρα 13 και 18²²⁰. Τα Άρθρα αυτά δεν αφορούν τη νομοθεσία σε εθνικό επίπεδο, αλλά όπως και το προοίμιο, είναι διεθνώς δεσμευτικά. Εμπίπτουν, δηλαδή, στο πεδίο ρύθμισης του Διευθύνοντος Οργάνου. Στην παράγραφο 13.3 του ίδιου Άρθρου προβλέπεται η λήψη ωφελειών από τους αγρότες όλων των κρατών μέσω του πολυμερούς συστήματος πρόσβασης και κατανομής ωφελειών που εγκαθιδρύει η Συνθήκη (για το οποίο θα γίνει λόγος αμέσως μετά).²²¹ Στη δε παράγραφο 18.5 του ίδιου Άρθρου επιβεβαιώνεται ότι θα δοθεί προτεραιότητα στη χρηματοδότηση της εφαρμογής σχεδίων και προγραμμάτων για τους αγρότες στα αναπτυσσόμενα κράτη, στα ελάχιστα αναπτυγμένα κράτη και στα κράτη των οποίων οι οικονομίες είναι σε μετάβαση.²²²

Πρέπει να υπογραμμίσουμε, σε αυτό το σημείο, τη διαφορετική φύση του Άρθρου 9 σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα Άρθρα που αφορούν τα δικαιώματα των αγροτών. Το Άρθρο 9, λοιπόν, κάνει λόγο για ρυθμίσεις σε εθνικό επίπεδο, που σημαίνει ότι οι διατάξεις του είναι προαιρετικές. Εξαρτώνται από τις ανάγκες και τις προτεραιότητες κάθε κράτους. Επομένως, είναι αδύνατον να επιβληθεί στα κράτη να συμμορφωθούν με αυτές. Η κατάσταση, βέβαια, αυτή έχει δημιουργήσει σημαντική αβεβαιότητα στο Διευθύνον Όργανο σχετικά με το πώς θα επιτευχθεί η εφαρμογή του Άρθρου αυτού.²²³ Η Συνθήκη δεν καθιερώνει διεθνείς παραμέτρους με υποχρεωτική εφαρμογή από τα κράτη, κάτι το οποίο αντανάκλα την έλλειψη συναίνεσης σχετικά με την εφαρμογή των δικαιωμάτων των αγροτών.²²⁴ Λαμβάνοντας υπόψη, όμως, το προοίμιο και τα δύο άλλα Άρθρα (τα οποία υπογραμμίζουν την ανάγκη για προώθηση των δικαιωμάτων των αγροτών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο) θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι ο ρόλος του Διευθύνοντος Οργάνου είναι ακριβώς αυτή η προώθηση της πραγματοποίησης των δικαιωμάτων αυτών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο και ότι το Άρθρο 9 παρέχει κάποιες κατευθυντήριες γραμμές για το έργο

²²⁰Ibid, Article 13 – Benefit-sharing in the Multilateral System, p. 19 και Article 18 – Financial Resources, p. 32

²²¹Ibid, Article 13

²²²Ibid, Article 18

²²³Βλ. Andersen R. (2005), *The History of Farmers' Rights: A Guide to Central Documents and Literature*, FNI Report 8/2005, Lysaker, Norway, Fridtjof Nansen Institute, p. 21-22

²²⁴Βλ. Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, op. cit., p. 207

αυτό.²²⁵ Εξακολουθεί, πάντως, να είναι δύσκολη για το Διευθύνον Όργανο η αξιολόγηση της εφαρμογής -ή μη- των δικαιωμάτων των αγροτών από κάποιο κράτος.²²⁶

7.1.3. Το πολυμερές σύστημα πρόσβασης και κατανομής ωφελειών

7.1.3.1. Περιγραφή του πολυμερούς συστήματος

Η φράση «Πολυμερές Σύστημα ABS» ίσως να μοιάζει πολύ γενική και συγκεχυμένη, σε πρώτη ανάγνωση. Ο λόγος που χρησιμοποιείται είναι για να δείξει την διαφορά που υπάρχει μεταξύ του πολυμερούς συστήματος πρόσβασης και κατανομής ωφελειών της Συνθήκης του FAO και του αντίστοιχου διμερούς της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα. Χρησιμοποιείται, επίσης, για να υποδηλώσει τη διαχείριση του πολυμερούς αυτού συστήματος από τον FAO.

Με το πολυμερές σύστημα παρακάμπτεται η ανάγκη για τον προσδιορισμό του κράτους προέλευσης και των διαπραγματευτικών όρων της πρόσβασης στους φυτογενετικούς πόρους (με την προηγούμενη συναίνεση μετά από πληροφόρηση) σε μία κατα περίπτωση βάση.²²⁷ Κι αυτό διότι, η επίτευξη της πρόσβασης στους φυτογενετικούς πόρους και η κατανομή των ωφελειών προκύπτουν από έναν διαφορετικό μηχανισμό, τη λειτουργία του οποίου θα εξηγήσουμε παρακάτω. Η λογική, λοιπόν, του πολυμερούς συστήματος βασίζεται στη διαπίστωση –η οποία είχε εκφραστεί για πρώτη φορά με πολιτικό τρόπο με τη Διεθνή Πρωτοβουλία- ότι η γεωργία βασίζονταν ανέκαθεν στην ανταλλαγή σπόρων μεταξύ αγροτών και αγροτικών κοινοτήτων. Με τον τρόπο αυτό αναπτύχθηκαν και συνεχίζουν να αναπτύσσονται πολλές φυτικές ποικιλίες για τη διατροφή και τη γεωργία. Αυτό το είδος της αλληλεξάρτησης ισχύει και για όλα τα κράτη καθώς εξαρτώνται γενικά σε μεγάλο βαθμό από φυτογενετικούς πόρους που προέρχονται από άλλα κράτη. Ήδη οι φυτογενετικοί πόροι των βασικών, για τη διατροφή και τη γεωργία, ειδών βρίσκονται είτε σε *exsitu* συλλογές είτε σε περιοχές διαφορετικές από αυτές της αρχικής τους προέλευσης. Γι' αυτό το λόγο, είναι εξαιρετικά σημαντικό το να υπάρχει ένα σύστημα που να αναγνωρίζει την αλληλεξάρτηση αυτή και να διασφαλίζει την απρόσκοπτη πρόσβαση σε μια

²²⁵Βλ. Andersen R., *op. cit.*, p. 22

²²⁶Βλ. Santilli J., *op. cit.* p. 207

²²⁷Βλ. Moore G., Tymowski W. (2005), *“Explanatory Guide to the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”*, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK, p. 79

μεγάλη βάση φυτογενετικών πόρων, η οποία θα εμπλουτίζεται συνεχώς. Είναι επίσης εξαιρετικά σημαντικό το να διασφαλίζεται η δίκαιη κατανομή των ωφελειών από τη χρήση των πόρων αυτών στους δικαιούχους.²²⁸

Το πολυμερές, λοιπόν, σύστημα πρόσβασης και κατανομής ωφελειών της Συνθήκης του FAO, το οποίο περιλαμβάνεται στα Άρθρα της 10-13,²²⁹ αποτελεί και τον πυρήνα της συνθήκης αυτής διότι μέσω αυτού επιτυγχάνονται οι στόχοι της –τόσο η διατήρηση και βιώσιμη χρήση των φυτογενετικών πόρων όσο και η δίκαιη και ισότιμη κατανομή των ωφελειών από τη χρήση τους. Είναι ο μηχανισμός εκείνος ο οποίος εγκαθιδρύει ένα ειδικό καθεστώς για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στους φυτογενετικούς πόρους με σκοπό την έρευνα, τη γενετική τους βελτίωση και την επιμόρφωση για τη διατροφή και τη γεωργία.²³⁰ Το πεδίο εφαρμογής του είναι τα 64, στον αριθμό, καλλιεργούμενα καθώς επίσης και χορτολιβαδικά (κτηνοτροφικά) είδη που εμπεριέχονται στο Παράρτημα 1 της Συνθήκης του FAO (βλέπε Annex 1, στο τέλος).²³¹ Αυτά και μόνον, τα είδη αποτελούν μέρος ενός παγκόσμιου κοινού αποθετηρίου φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία, δημιουργημένου από τα κράτη μέλη της Συνθήκης για τους παραπάνω σκοπούς και μέσω του πολυμερούς συστήματος.²³² Πρόκειται για μια «εικονική» τράπεζα σπόρων που συνίσταται από ένα παγκόσμιο δίκτυο διεθνών και εθνικών τραπεζών και άλλων ιδρυμάτων που διατηρούν φυτογενετικούς πόρους. Δηλαδή, το γενετικό υλικό των παραπάνω ειδών είναι γεωγραφικά κατανεμημένο σε ένα μεγάλο αριθμό συλλογών

²²⁸Βλ. Cooper D. (2002), “The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”, στο *Review of European Community & International Environmental Law, Volume 11, Issue 1*, p. 4

²²⁹Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Articles 10-13, Rome 2009, p. 16-23, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²³⁰Ibid, Article 12.3(a)–Facilitated access to plant genetic resources for food and agriculture within the Multilateral System, Rome 2009, p.17-18. Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²³¹Ibid, Article 11–Coverage of the Multilateral System, Rome 2009, p. 16-17, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²³²Βλ. Halewood M. et al. (2013), “Implementing “Mutually Supportive” Access and Benefit Sharing Mechanisms Under the Plant Treaty, Convention on Biological Diversity, and Nagoya Protocol”, στο *Law, Environment and Development Journal, Volume 9/1*, p. 71

που βρίσκονται σε διάφορα κράτη.²³³ Για τη διαχείριση του συγκεκριμένου γενετικού υλικού, και συγκεκριμένα για την πρόσβαση σε αυτό και την κατανομή των ωφελειών από τη χρήση του, ισχύουν οι παγκόσμιοι, κοινοί και ενιαίοι κανόνες του πολυμερούς συστήματος. Όσον αφορά τα είδη του Παραρτήματος 1 που διατηρούνται στις συλλογές αυτές μπορούν να αποκτηθούν μέσω ομοιόμορφων και τυποποιημένων όρων, οι οποίοι εμπεριέχονται σε μία συμβατική συμφωνία/συμβόλαιο, την Τυποποιημένη Συμφωνία Μεταφοράς Υλικού (Standard Material Transfer Agreement-SMTA). Η Συμφωνία αυτή έχει υιοθετηθεί από το Διευθύνον Όργανο, για να ρυθμίζεται η μεταφορά του υλικού αυτού.²³⁴

7.1.3.2. Η νομική βάση του πολυμερούς συστήματος

Η νομική βάση του πολυμερούς συστήματος πρόσβασης και κατανομής ωφελειών αναφέρεται στο Άρθρο 10²³⁵ της Συνθήκης και στις παραγράφους 12.1 και 12.2 του αντίστοιχου Άρθρου. Στο Άρθρο 10, επιβεβαιώνονται τα κυριαρχικά δικαιώματα των κρατών επί των φυτογενετικών τους πόρων στις σχέσεις τους με τα άλλα κράτη.²³⁶ Στις δε παραγράφους 1 και 2 του Άρθρου 12 τα κράτη συμφώνησαν ότι η διευκόλυνση της πρόσβασης στους φυτογενετικούς πόρους που υπάγονται στο σύστημα αυτό θα ρυθμίζεται υπό τις προϋποθέσεις που τίθενται από την ίδια τη Συνθήκη.²³⁷ Χαρακτηριστικά, και κατά τη Συνθήκη, το κύριο όργανο που ευθύνεται για την παροχή πολιτικών κατευθύνσεων και καθοδήγησης για τη λειτουργία του συστήματος είναι το

²³³Βλ. Chiarolla C., Jungcurt S. (2011), “Outstanding Issues on Access and Benefit Sharing under the Multilateral System of the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”, a Background Study Paper by the Berne Declaration and the Development Fund, p. 20-21, Ιστότοπος: <http://www.evb.ch/en/p25019093.html>, όπως προσπελάστηκε την 17/05/2014

²³⁴Βλ. Standard Material Transfer Agreement, Sweden-Alnarp, 2006, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/ag/agp/planttreaty/agreements/smta/SMTAe.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 18/06/2014

²³⁵Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Article 10—The multilateral system of access and benefit-sharing, Rome 2009, p.15-16, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²³⁶Idem

²³⁷Ibid, Article 12—Facilitated access to plant genetic resources for food and agriculture within the Multilateral System, Rome 2009, p.17-19, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 03/03/2014

Διευθύνον Όργανο.²³⁸ Τα συμβαλλόμενα κράτη, από την άλλη, στο πλαίσιο των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων και υπό το διεθνές δίκαιο, είναι υποχρεωμένα να διευκολύνουν την πρόσβαση στα άλλα συμβαλλόμενα κράτη καθώς και στα νομικά και φυσικά πρόσωπα υπό τη δικαιοδοσία τους.²³⁹

Ο τρόπος, όμως, με τον οποίο ρυθμίζεται και παραχωρείται η πρόσβαση στους φυτογενετικούς πόρους και που συνάμα αποτελεί την καθεαυτή νομική βάση του πολυμερούς συστήματος είναι η SMTA, όπως προαναφέρθηκε. Η συμβατική αυτή συμφωνία αναπαράγει και καθορίζει με λεπτομέρεια τις σχετικές διατάξεις για την πρόσβαση αλλά και τις διατάξεις που αφορούν την κατανομή των ωφελειών στους φυτογενετικούς πόρους. Το περιεχόμενό της είναι μη διαπραγματεύσιμο και η ίδια είναι νομικά δεσμευτική ως προς τα μέρη της. Τα μέρη της είναι οι τράπεζες και λοιπά ιδρύματα-πάροχοι και οι τράπεζες και λοιπά ιδρύματα-λήπτες φυτογενετικών πόρων –και όχι τα ίδια τα κράτη καθώς είναι συμβαλλόμενα μόνο της Συνθήκης του FAO και όχι της SMTA, που αποτελεί τμήμα του πολυμερούς συστήματος. Σημειωτέον, ότι η δεσμευτικότητά της ισχύει για τα μέρη της ασχέτως του εάν το κράτος στο οποίο εδράζονται έχει επικυρώσει ή όχι τη Συνθήκη του FAO.²⁴⁰

Πρακτικά λοιπόν, και ως προς τη φύση της, η συμφωνία αυτή είναι ένα ιδιωτικού δικαίου διμερές συμβόλαιο με το οποίο ρυθμίζεται το παγκόσμιο σύστημα πρόσβασης και κατανομής των ωφελειών των φυτογενετικών πόρων, που αναφέρονται στο οικείο Παράρτημα 1 (Annex 1), όπως προαναφέρθηκε. Η διαπίστωση αυτή είναι εξαιρετικά σημαντική καθώς η δημιουργία αυτού του εγγράφου και οι ρυθμίσεις που αυτό προβλέπει είναι άνευ προηγουμένου στα ιστορικά χρονικά των κανόνων δικαίου για τους φυτογενετικούς πόρους.

7.1.3.3. Το πεδίο εφαρμογής του πολυμερούς συστήματος

²³⁸Ibid, Article 19–Institutional Provisions, Rome 2009, p.35-38, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²³⁹Βλ. Standard Material Transfer Agreement, Sweden-Alnarp, 2006. Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/ag/agp/planttreaty/agreements/smta/SMTAe.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 18/06/2014

²⁴⁰Βλ. Manzella D. (2013), “The design and mechanics of the multilateral system of access and benefit sharing” στο Halewood M., Noriega I.L., Louafi S. (eds), *Crop Genetic Resources as a Global Commons: challenges in international law and governance*, Earthscan, New York, p. 152 και Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, op. cit., p. 133-134, 137

Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, το πεδίο εφαρμογής του πολυμερούς συστήματος περιορίζεται στα είδη που υπάρχουν στο Παράρτημα 1 της Συνθήκης του FAO. Η συγκεκριμένη λίστα συντάχθηκε με βάση τα κριτήρια της διατροφικής ασφάλειας και αλληλεξάρτησης. Για την ακρίβεια, τα είδη αυτά συνιστούν το 80% της παγκόσμιας διατροφικής κατανάλωσης.²⁴¹ Πρέπει να γίνει η διευκρίνιση, ωστόσο, ότι αρχικά το πολυμερές σύστημα δεν εφαρμοζόταν σε όλους τους πόρους του Παραρτήματος 1 που βρίσκονταν στην επικράτεια κάποιου Συμβαλλόμενου Μέρους. Είχαν προβλεφθεί οι εξής δύο προϋποθέσεις: οι πόροι αυτοί έπρεπε να βρίσκονται υπό τη διαχείριση και τον έλεγχο του Συμβαλλόμενου Μέρους καθώς επίσης να ανήκουν στο δημόσιο τομέα, δηλαδή να μην υπόκεινται στις ρυθμίσεις των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.²⁴² Όσον αφορά την πρώτη προϋπόθεση, ήταν προφανές ότι τα κράτη δεν είχαν την αρμοδιότητα να συμπεριλάβουν στο σύστημα τους πόρους που δε βρίσκονταν υπό την άμεση δικαιοδοσία τους αλλά αντιθέτως ανήκαν, για παράδειγμα, σε διάφορα νομικά πρόσωπα ή αγροτικές κοινότητες. Όσον αφορά τη δεύτερη προϋπόθεση, και πάλι, δεν ήταν δυνατόν να επέμβουν στους πόρους που καλύπτονταν από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Δεδομένου όμως ότι το πνεύμα της Συνθήκης υπαγορεύει τη διευκόλυνση της πρόσβασης στους πόρους, δεν αποκλείεται η ένταξη στο πολυμερές σύστημα των πόρων που δεν ελέγχονται από τα κράτη μέλη. Μάλιστα, τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα, δημόσια και ιδιωτικά, ενθαρρύνονται να τους εντάξουν στο σύστημα εθελοντικά, κατά τις παραγράφους 11.2 και 11.3 του ίδιου Άρθρου.²⁴³

Ένα τέτοιο πολύ σημαντικό παράδειγμα είναι η ένταξη στο πολυμερές σύστημα των κέντρων CGIAR (όπως προείδαμε, πρόκειται για τα Κέντρα Διεθνούς Αγροτικής Έρευνας της Συμβουλευτικής Ομάδας Διεθνούς Αγροτικής Έρευνας

²⁴¹Βλ. Grugel Ch. (2009), "The Role of the International Treaty in Facing the Global Challenge of Mitigation and Adaptation to Climate Change, Policy Seminar on the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: Global Challenges and Future Direction, Bari, Italy, December 15-18 2009, p. 4, Ιστότοπος: http://www.planttreaty.org/sites/default/files/role_IT_climate_change.pdf, όπως προσπελάστηκε την 12/06/2013

²⁴²Βλ. Manzella D. (2013), "The design and mechanics of the multilateral system of access and benefit sharing" στο Halewood M., Noriega I.L., Louafi S. (eds), *Crop Genetic Resources as a Global Commons: challenges in international law and governance*, Earthscan, New York, p. 153

²⁴³Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Article 11—Coverage of the Multilateral System, Rome 2009, p.17, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

(Consultative Group on International Agricultural Research - κέντρα CGIAR). Η Συμβουλευτική Ομάδα IAR (Διεθνής Αγροτική Έρευνα – International Agricultural Research) είχε συσταθεί το 1971, ως οργανισμός, με σκοπό την αγροτική έρευνα και είχε συγκεντρώσει τα διεθνή αγροτικά ερευνητικά κέντρα σε ένα δίκτυο. Τα κέντρα αυτά ανέρχονται σε 15 σήμερα, 11 από τα οποία έχουν τράπεζες συλλογής φυτογενετικού υλικού. Το υλικό αυτό, που προέρχεται από τους αγρούς και συλλέγεται επί δεκαετίες, διανέμεται προς όφελος της διεθνούς κοινότητας ήδη από το 1994.²⁴⁴ Τα κέντρα λοιπόν, αυτά, υπέγραψαν συμφωνίες τον Οκτώβριο του 2006 με το Διευθύνον Όργανο για τη διάθεση των φυτογενετικών τους πόρων στα συμβαλλόμενα μέρη. Άρχισαν να χρησιμοποιούν τη SMTA για τα είδη του Παραρτήματος 1 τον Ιανουάριο του 2007. Οι συμφωνίες που υπέγραψαν τα κέντρα για την ένταξή τους στο πολυμερές σύστημα, δεν τα απέτρεπαν από το να διαθέσουν το φυτογενετικό υλικό και σε μη συμβαλλόμενα μέρη (βάσει του πνεύματος της Συνθήκης που υπαγορεύει τη διευκόλυνση της πρόσβασης στους πόρους), μέσω της SMTA, ακόμη και σε αγρότες για άμεση καλλιέργεια και χρήση.²⁴⁵ Επίσης, τέτοιου είδους συμφωνίες ένταξης στο πολυμερές σύστημα υπέγραψαν και άλλοι οργανισμοί που είχαν συλλογές φυτογενετικών πόρων, οπότε και οι δικές τους συλλογές ήταν διαθέσιμες μέσω της SMTA. Μία πολύ σημαντική παρατήρηση είναι ότι τα κέντρα CGIAR είχαν εξουσιοδοτηθεί από το Διευθύνον Όργανο να εφαρμόζουν τη SMTA και για τη διανομή φυτογενετικών πόρων που δεν ανήκαν στο Παράρτημα 1, αρκεί να είχαν συλλεχθεί πριν από τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης του FAO. Ένα μεγάλο, λοιπόν, ποσοστό ποικιλότητας σημαντικών ειδών, το οποίο μάλιστα δε δύναται να βρεθεί σε *insitu* συνθήκες, τέθηκε εντός νομικού πλαισίου.²⁴⁶

Κάνοντας μια συνολική αποτίμηση, η SMTA χρησιμοποιείται για το σύνολο του υλικού που συλλέχθηκε πριν τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης, το 2004, και για το υλικό του Παραρτήματος 1 που συλλέχθηκε μετά τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης (το οποίο βρίσκεται στα κέντρα CGIAR). Όσον αφορά την περίπτωση των ειδών που δεν περιέχονται στο Παράρτημα 1, τα οποία διατηρούνται στα κέντρα CGIAR και συλλέχθηκαν μετά τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης είναι

²⁴⁴ Βλ. Manzella D. (2013), “The design and mechanics of the multilateral system of access and benefit sharing”, στο Halewood M., Noriega I.L., Louafi S. (eds), *Crop Genetic Resources as a Global Commons: challenges in international law and governance*, Earthscan, New York, p. 153-154

²⁴⁵ Βλ. Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, Earthscan, New York, p. 134

²⁴⁶ Ibid, Santilli J. p. 134

εκτός του πεδίου εφαρμογής του πολυμερούς συστήματος και ρυθμίζονται από τις διατάξεις της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα και του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια.²⁴⁷ Δηλαδή, η πρόσβαση σε αυτά ρυθμίζεται μέσω των αμοιβαίως συμφωνηθέντων όρων μεταξύ των κέντρων CGIAR και του κράτους προέλευσής τους. Αναφορικά με τη χρήση των φυτογενετικών πόρων του πεδίου κάλυψης του πολυμερούς συστήματος, αφορά μόνο σκοπούς έρευνας και αναπαραγωγής για τη διατροφή και τη γεωργία, όπως προείπαμε. Οποιοσδήποτε άλλες χρήσεις, όπως για παράδειγμα, χημικές, φαρμακευτικές, βιομηχανικές και γενικά χρήσεις όχι για τη διατροφή αποκλείονται του πολυμερούς συστήματος. Συμπεραίνουμε συνολικά, ότι ούτε το πεδίο εφαρμογής των ειδών που αφορά το πολυμερές σύστημα ούτε και οι χρήσεις τους είναι απεριόριστες.

7.1.3.4. Η διαδικασία της πρόσβασης

Η πρόσβαση στους φυτογενετικούς πόρους του πολυμερούς συστήματος καθίσταται εφικτή με τη SMTA και παρέχεται σύμφωνα με τους όρους, που ορίζει η παράγραφος 12.3 του αντίστοιχου Άρθρου στη Συνθήκη.²⁴⁸ Το κείμενο της SMTA αποτέλεσε αντικείμενο διαπραγματεύσεων μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών για πάνω από δύο χρόνια. Τελικά, υιοθετήθηκε από το Διευθύνον Όργανο τον Ιούνιο του 2006. Εφαρμόζεται σε κάθε μεταφορά φυτογενετικών πόρων στο πολυμερές σύστημα και, πρακτικά, μέσω αυτής η πρόσβαση λαμβάνει χώρα ταχέως, χωρίς την ανάγκη για την παρακολούθηση της πορείας κάθε πόρου και σχεδόν με μηδενικό κόστος. Εκτός από τη μείωση του κόστους της πρόσβασης και την επιτάχυνσή της, επιτυγχάνεται, ειδικότερα, η τυποποίησή της, δηλαδή η ισχύς των ίδιων όρων και προϋποθέσεων όταν το ίδιο υλικό επί του οποίου γίνεται η πρόσβαση από έναν λήπτη μεταφέρεται διαδοχικά σε άλλους λήπτες και η ομοιομορφία, δηλαδή επίσης η ισχύς των ίδιων όρων και προϋποθέσεων, όταν λαμβάνουν χώρα μεταφορές διαφορετικών δειγμάτων του ίδιου είδους σε διάφορους παραλήπτες. Αναγνωρίζεται, τέλος, ότι εάν το υλικό αλλαχθεί από τον λήπτη, ο ίδιος έχει τη δυνατότητα να το καταστήσει μη διαθέσιμο για ελεύθερη πρόσβαση. Στην τελευταία περίπτωση τίθεται θέμα δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Πρέπει να

²⁴⁷Ibid, Santilli J. p. 153

²⁴⁸Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Article 12– Facilitated access to plant genetic resources for food and agriculture within the Multilateral System, Rome 2009, p.17-19, Ιστότοπος: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

διευκρινιστεί, ότι ο λήπτης δεν έχει το δικαίωμα να ιδιοποιηθεί το ληφθέν υλικό διεκδικώντας δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας επί αυτού ή οποιοδήποτε άλλο δικαίωμα που να περιορίζει τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε αυτό, εφόσον το υλικό παραμένει στη μορφή με την οποία ελήφθη από το σύστημα. Εάν ο λήπτης αλλάξει το υλικό κατά τρόπο που αυτή η αλλαγή να συνιστά καινοτομία ή τροποποίηση του ίδιου, μερών του ή συστατικών του, έχει την ευχέρεια να το θέσει –ή όχι– στη διάθεση άλλων ληπτών ζητώντας όρους και και προϋποθέσεις που υπάγονται στα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.²⁴⁹ Χαρακτηριστικά, όταν η Ευρωπαϊκή Ένωση έγινε μέλος της Συνθήκης, στις 31 Μαρτίου 2004, δήλωσε ότι αναγνωρίζει ότι οι φυτογενετικοί πόροι ή τα γενετικά μέρη τους ή τα συστατικά τους που έχουν υποστεί επεξεργασία και θεωρούνται πλέον καινοτόμα είναι δυνατόν να αποτελούν αντικείμενο ρύθμισης των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας δεδομένου ότι πληρούνται τα κριτήρια για την απόδοση των δικαιωμάτων αυτών.²⁵⁰ Με άλλα λόγια, κάθε καινοτομία είναι αρκετή για τη διεκδίκηση δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Βέβαια, το τι συνιστά καινοτομία και το τι προϋποθέσεις πρέπει να ισχύουν επ’ακριβώς για να θεωρηθεί ότι ένας πόρος αποτελεί προϊόν βιοτεχνολογίας, αποτελεί θέμα, μεταξύ άλλων, νομικής ερμηνείας και νομολογίας.

7.1.3.5. Η διαδικασία της κατανομής ωφελειών

Η λογική θεμελίωση του πολυμερούς συστήματος είναι ότι οι φυτογενετικοί πόροι δεν ανήκουν σε κάποιον συγκεκριμένο ιδιοκτήτη, οπότε η πρόσβαση και η κατανομή των ωφελειών δεν γίνονται με διμερείς διαπραγματεύσεις, όπως έχει προαναφερθεί. Επομένως, τα ωφέλη που προκύπτουν από τη χρήση τους δεν επιστρέφουν σε κάποιον πάροχο. Αντιθέτως, κατανέμονται μέσω του πολυμερούς συστήματος. Στο Άρθρο 13,²⁵¹ η Συνθήκη προβλέπει δύο τρόπους

²⁴⁹Βλ. Manzella D. (2013), “The design and mechanics of the multilateral system of access and benefit sharing”, στο Halewood M., Noriega I.L., Louafi S. (eds), *Crop Genetic Resources as a Global Commons: challenges in international law and governance*, Earthscan, New York, p. 154-155

²⁵⁰ Βλ. Απόφαση 2004/869/EK του Συμβουλίου της 24ης Φεβρουαρίου 2004 σχετικά με την υπογραφή, εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της διεθνούς συνθήκης σχετικά με τους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία (ΕΕ L 378 της 23.12.2004, σ. 0001 έως 0002)

²⁵¹Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Article 13–Benefit-sharing in the Multilateral System, Rome 2009, p.19-23, Ιστότοπος: <http://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

κατανομής των ωφελειών: ο πρώτος δεν συνδέεται με την πρόσβαση σε γενετικό υλικό ή με τη μεταφορά του. Είναι η λεγόμενη μη-χρηματική κατανομή ωφελειών καθώς περιλαμβάνει γενικούς μηχανισμούς, όπως η ανταλλαγή πληροφοριών, η πρόσβαση στην τεχνολογία και η μεταφορά της ή η ενίσχυση των ικανοτήτων των αναπτυσσόμενων χωρών, που σχετίζονται με τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση των φυτογενετικών πόρων, όπως η ανάπτυξη προγραμμάτων για την επιστημονική έρευνα, την τεχνική εκπαίδευση κλπ. Ο τρόπος αυτός βασίζεται στις γενικές υποχρεώσεις των κρατών στο πλαίσιο της Συνθήκης. Ο δεύτερος τρόπος, αντίθετα, σχετίζεται με τη διαδικασία της πρόσβασης ή της μεταφοράς γενετικού υλικού και εξαρτάται από την εμπορευματοποίησή του. Περιλαμβάνει την κατανομή των χρηματικών ωφελειών από την εμπορευματοποίηση αυτή.²⁵²

Κατά τη Συνθήκη, λοιπόν, και όσον αφορά τη χρηματική κατανομή των ωφελειών ισχύουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Ένας λήπτης φυτογενετικών πόρων που εμπορευματοποιεί ένα προϊόν το οποίο αποτελεί φυτογενετικό πόρο για τη διατροφή και τη γεωργία και που ενσωματώνει υλικό το οποίο προέρχεται από το πολυμερές σύστημα, «ενθαρρύνεται» να πληρώσει εθελοντικά αντίστοιχο μερίδιο των κερδών από το εμπόριο του προϊόντος αυτού στο Ταμείο Κατανομής Ωφελειών²⁵³. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι το προϊόν αυτό να το διαθέτει ελεύθερα και χωρίς περιορισμούς προς περαιτέρω έρευνα και καλλιέργεια. Σε περίπτωση που ο λήπτης εμπορευματοποιεί το προϊόν και δεν το καθιστά διαθέσιμο σε άλλους προς περαιτέρω έρευνα και καλλιέργεια, η πληρωμή μεριδίου των κερδών στο Ταμείο γίνεται υποχρεωτική. Είναι υποχρεωμένος, δηλαδή, να πληρώσει ένα καθορισμένο ποσοστό επί των πωλήσεων στο συγκεκριμένο Ταμείο. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, εάν ο λήπτης λάβει δίπλωμα ευρεσιτεχνίας για το καινούριο υλικό, δηλαδή εάν το υλικό αυτό τεθεί υπό τις ρυθμίσεις των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, οπότε δεν επιτρέπεται η διευκόλυνση της πρόσβασης σε αυτό σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης.²⁵⁴

²⁵² Idem

²⁵³ Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, The Benefit-sharing Fund, Ιστότοπος: <http://www.planttreaty.org/node/3072>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²⁵⁴ Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Article 13, op. cit.

Εκεί όπου αναφέρεται και καθορίζεται η πληρωμή των κερδών μεταξύ παρόχου και λήπτη, είναι η SMTA. Ο λήπτης έχει δύο εναλλακτικές επιλογές σχετικά με την πληρωμή, όπως αναφέρεται σε πρόσφατη Έκθεση²⁵⁵ σχετικά με την έβδομη σύνοδο της adhoc Συμβουλευτικής Επιτροπής για τη Στρατηγική Χρηματοδότηση: Πρώτον, μπορεί να πληρώσει ένα καθορισμένο ποσοστό 0,77% επί των καθαρών πωλήσεων ενός -εμπορευματοποιημένου και περιορισμένου προς διάθεση σε άλλους- προϊόντος για όσο διάστημα διαρκεί ο περιορισμός αυτός (για παράδειγμα, οι περιορισμοί των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ανέρχονται στα 20 χρόνια). Δεύτερον, μπορεί να πληρώσει μειωμένο ποσοστό επί των πωλήσεων όλων των προϊόντων που προέρχονται από γενετικό υλικό του ίδιου είδους. Η δεύτερη αυτή επιλογή ισχύει για μια περίοδο 10 ετών με δυνατότητα ανανέωσης, ισχύει ανεξαρτήτως περιορισμών διάθεσης και καλλιέργειας και ο λήπτης έχει πρόσβαση σε όλο το γενετικό υλικό του συγκεκριμένου είδους στο πολυμερές σύστημα.²⁵⁶

Τα χρηματικά οφέλη που προκύπτουν από τη χρήση των φυτογενετικών πόρων κατανέμονται από το Ταμείο Κατανομής Ωφελειών σε εκείνους που συμβάλλουν ενεργώς στη διατήρηση και βιώσιμη χρήση της φυτικής ποικιλότητας, δηλαδή τους αγρότες και τις αγροτικές κοινότητες ειδικά των αναπτυσσόμενων κρατών. Το Ταμείο αυτό είναι ένας καινοτόμος μηχανισμός ο οποίος υποστηρίζει πρωτοβουλίες που επικεντρώνονται ακριβώς στην onfarm διατήρηση. Μάλιστα, αποτελεί τη μόνη πηγή χρηματοδότησης των στόχων της Συνθήκης, επί της οποίας τον άμεσο έλεγχο έχει το Διευθύνον Όργανο. Οι πηγές χρηματοδότησής του, συγκεκριμένα, είναι οι υποχρεωτικές χρηματικές πληρωμές και οι εθελοντικές εισφορές. Στην πραγματικότητα, όμως, έως και σήμερα το Ταμείο Κατανομής Ωφελειών βασίζεται ολοκληρωτικά σε εθελοντικές εισφορές. Κι αυτό διότι η χρόνος που χρειάζεται να αναπτυχθεί μια νέα ποικιλία έως την εμπορευματοποίησή της είναι 10-15 χρόνια. Άρα, δεδομένου ότι η Συνθήκη του FAO τέθηκε σε

²⁵⁵Βλ. Report of the Resumed Seventh Meeting of the Ad Hoc Advisory Committee on the Funding Strategy, Item 9 of the Provisional Agenda, Fifth Session of the Governing Body, The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Muscat, Oman, 24-28 September 2013, p. 14-17, Ιστότοπος: http://www.planttreaty.org/sites/default/files/gb5i4ea1_Resumed_ACF57_RES1.pdf, όπως προσπελάστηκε την 14/06/2013

²⁵⁶Idem

ισχύ το 2004, οι υποχρεωτικές χρηματικές πληρωμές από την εμπορευματοποίηση των προϊόντων δεν αναμένονται πριν από την περίοδο 2015-2020.²⁵⁷

7.1.3.6. Ζητήματα εφαρμογής

Πριν προβούμε στην αναφορά και επεξήγηση των κινήτρων και των προκλήσεων για την εφαρμογή της Συνθήκης του FAO και ειδικότερα του πολυμερούς συστήματος, κρίνουμε εξαιρετικά σημαντικό να αποσαφηνίσουμε και να συνοψίσουμε, κατά κάποιον τρόπο, τις ρυθμίσεις στο πολυμερές σύστημα που ισχύουν για τους *exsitu* αλλά και τους *insitu* φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία, με αναφορά στις παραδοσιακές ποικιλίες.

Οι διατάξεις, λοιπόν, του πολυμερούς συστήματος της Συνθήκης που αφορούν τις *exsitu* συλλογές του Παραρτήματος 1 είναι πολύ ξεκάθαρες, όπως διαπιστώσαμε. Οι συλλογές αυτές υπάγονται στις ρυθμίσεις του πολυμερούς συστήματος. Φυσικά, εκτός από τις *exsitu*, και οι διατάξεις περί των *insitu* φυτογενετικών πόρων του Παραρτήματος 1 ανήκουν επίσης στο πολυμερές σύστημα, αρκεί οι πόροι αυτοί να ανήκουν στο δημόσιο τομέα και να βρίσκονται υπό τη διαχείριση και τον έλεγχο των Συμβαλλόμενων Μερών.

Ωστόσο, όσον αφορά τους φυτογενετικούς πόρους που ανήκουν στο πεδίο κάλυψης της Συνθήκης και όχι του πολυμερούς συστήματος, έχουν προκύψει κάποια ζητήματα. Για τους πόρους αυτούς που διατηρούνται *exsitu*, τα κράτη προβλέπεται να καθιερώσουν διαφοροποιημένα καθεστώτα ABS, στην εθνική τους νομοθεσία, κατά το Άρθρο 5. Μπορούν επίσης να περιλάβουν εθελοντικά τις *exsitu* δημόσιες συλλογές τους -που δεν ανήκουν στο Παράρτημα 1- στο πολυμερές σύστημα. Κάποια Ευρωπαϊκά κράτη, για παράδειγμα η Γερμανία και η Ολλανδία, ήδη διαθέτουν τις συλλογές του φυτογενετικού υλικού τους υπό το πολυμερές σύστημα. Κάποια άλλα κράτη, ωστόσο, ιδίως αναπτυσσόμενα, εξακολουθούν να αμφιβάλλουν για την αποτελεσματικότητα του μηχανισμού της κατανομής των ωφελειών.²⁵⁸

²⁵⁷Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Introduction to the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Rome 2011, p. 111-112, Ιστότοπος:

http://www.planttreaty.org/sites/default/files/edm1_full_en.pdf, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²⁵⁸Βλ. Santilli J., op. cit., p. 169

Όσον αφορά τους *insitu* πόρους που καλύπτονται από τη Συνθήκη και όχι από το πολυμερές σύστημα, η πρόσβαση, κατά την υποπαράγραφο 12.3(η) της Συνθήκης, προβλέπεται να λαμβάνει χώρα επίσης «*σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ή, ελλείψει τέτοιας νομοθεσίας, σύμφωνα με τους κανόνες που μπορεί να θεσπίσει το Διευθύνον Όργανο*».²⁵⁹ Αυτό σημαίνει ότι τα διεθνή πρότυπα εφαρμόζονται μόνο απουσία εθνικών νόμων, και κάθε διεθνές πρότυπο που έχει καθιερωθεί από το Διευθύνον Όργανο της Συνθήκης όσον αφορά την πρόσβαση σε αυτούς τους πόρους είναι επικουρικό της εθνικής νομοθεσίας. Το ζήτημα, όμως, είναι ότι δεν έχουν καθιερωθεί έως σήμερα διεθνή πρότυπα από το Διευθύνον Όργανο, οπότε η ρύθμιση της πρόσβασης επαφίεται στην εθνική νομοθεσία.²⁶⁰ Επομένως, όσον αφορά τα κράτη που έχουν υπογράψει τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, η διαδικασία της πρόσβασης στους πόρους αυτούς -περιλαμβανομένων των άγριων συγγενικών ειδών των καλλιεργούμενων ειδών καθώς και των παραδοσιακών ποικιλιών- είναι αντικείμενο ρύθμισης από τους αμοιβαίως αποδεκτούς όρους και μέσω της συναίνεσης μετά από πληροφόρηση μεταξύ των παρόχων και των ληπτών αυτών των πόρων. Πρέπει, δηλαδή, να ακολουθηθούν διμερείς διαδικασίες με το κράτος προέλευσης των πόρων για την παραχώρηση της πρόσβασης.²⁶¹ Ωστόσο δεν έχουν όλα τα κράτη που έχουν υπογράψει τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, συστήματα ABS. Γι' αυτό και το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια αναμένεται να αποτελέσει ισχυρό κίνητρο για την υιοθέτηση των συστημάτων αυτών καθώς αποσκοπεί στο να διευκολύνει και να αποσαφηνίσει τις διαδικασίες ABS, όπως έχουμε δει.

Πάντως, κάνοντας μια πρακτική αποτίμηση των ρυθμίσεων της Συνθήκης του FAO, η έλλειψη χρηματοδότησης και δέσμευσης από τα κράτη μέλη έχει επιβραδύνει το ρυθμό εφαρμογής της. Αυτό έχει οδηγήσει σε σκεπτικισμό τα μέρη σχετικά με την αποτελεσματικότητά της. Και για να είναι το πολυμερές σύστημα αποτελεσματικό, πρέπει να επιτευχθεί τόσο η διευκόλυνση της

²⁵⁹Βλ. Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Article 12– Facilitated access to plant genetic resources for food and agriculture within the Multilateral System, Rome 2009, p.17-19, Ιστότοπος: [ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf](http://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf), όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014

²⁶⁰Βλ. Santillij., op. cit., p. 167-168

²⁶¹Idem. Σημειωτέον, πάντως, και ας θυμηθούμε, ότι οι ρυθμίσεις ABS της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα εφαρμόζονται τόσο στις εθνικές όσο και στις διεθνείς τράπεζες φυτογενετικού υλικού αλλά και στους ερευνητές ή τις εταιρείες που επιδιώκουν την πρόσβαση σε *in situ* γενετικό υλικό.

πρόσβασης, όσο και η πραγματοποίηση της ροής των ωφελειών ιδιαίτερα στα αναπτυσσόμενα κράτη και τα κράτη με οικονομίες υπό μετάβαση.

Είναι, βέβαια, ιδιαίτερος σημαντικό να γίνουν και ορισμένες ενέργειες για τη διευκόλυνση της εφαρμογής της Συνθήκης. Εκτός από τη νομοθεσία που πρέπει να θεσπιστεί για τους *insitu* πόρους είναι απαραίτητο να γίνει αναθεώρηση και αναπροσαρμογή του Παραρτήματος 1. Κι αυτό διότι χρειάζεται να προστεθούν σε αυτό κι άλλοι φυτογενετικοί πόροι χρήσιμοι για τη διατροφή και τη γεωργία ούτως ώστε να υπάρχει η απρόσκοπτη ροή τους από και προς τα αναπτυσσόμενα κράτη. Για την επιπλέον υποστήριξη της εφαρμογής της Συνθήκης είναι ιδιαίτερα σημαντικό να συντονιστεί και να διευρυνθεί το περιφερειακό δίκτυο των συλλογών φυτογενετικών πόρων. Προς το παρόν, η υποστήριξη που λαμβάνουν οι συλλογές αυτές γενικά δεν είναι ενθαρρυντική λόγω κυρίως έλλειψης ενημέρωσης. Γι' αυτό και θεωρείται αναγκαίο να επωφεληθούν από την τεχνολογία πληροφόρησης ούτως ώστε να δημιουργηθούν παγκόσμια δίκτυα και συστήματα ενημέρωσης που να προωθούν την ανταλλαγή πληροφοριών και γνώσης σχετικά με τη διαθεσιμότητα και προσβασιμότητα των συλλογών στο πολυμερές σύστημα.²⁶²

3^ο ΜΕΡΟΣ

Η δημιουργία του διεθνούς νομικού πλαισίου, στα τέλη του 20ού αιώνα, για την προστασία, διατήρηση και βιώσιμη χρήση της παγκόσμιας βιοποικιλότητας, γενικά, και της αγροβιοποικιλότητας, ειδικότερα, και η περαιτέρω εξέλιξη και διαμόρφωσή του μας δίνουν ιδιαίτερα σημαντικές πληροφορίες και μας παρέχουν τα βασικά εργαλεία πολιτικής ούτως ώστε

²⁶²Βλ. Mwila G. (2013), "From negotiations to implementation: global review of achievements, bottlenecks and opportunities for the Treaty in general and for the multilateral system in particular", στο Halewood M., Noriega I.L., Louafi S. (eds), *Crop Genetic Resources as a Global Commons: challenges in international law and governance*, Earthscan, New York, p. 234-237

να κατανοήσουμε το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο. Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο σχεδιάστηκε και συνήφθη για να τεθούν σε εφαρμογή τα συμφωνηθέντα σε διεθνές επίπεδο. Αφού αναλύσουμε και αυτό, θα εμβαθύνουμε στις ρυθμίσεις που αφορούν τη βιοποικιλότητα και την αγροβιοποικιλότητα συνδυαστικά με το αγροτικό τοπίο ως ένα σύνολο πολιτικών με έμφαση στις παραδοσιακές ποικιλίες χωρίς να παραλείψουμε τα αντίστοιχα στην Ελλάδα.

1. Ευρωπαϊκό Νομικό Πλαίσιο

Πρέπει να σημειώσουμε, διευκρινιστικά, ότι στο διεθνές νομικό πεδίο, η εφαρμογή των υποχρεώσεων που επιβάλλουν τόσο η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα όσο και η Συνθήκη του FAO επαφίεται στα κράτη που τις έχουν υπογράψει και κυρώσει, μεταξύ αυτών και τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η δε Ευρωπαϊκή Ένωση είχε υπογράψει τότε ως Ευρωπαϊκή Κοινότητα και οι διεθνείς αυτές συμφωνίες αποτελούν πηγή δικαίου για το κοινοτικό δίκαιο. Στο ευρωπαϊκό νομικό πεδίο, η Πολιτική Περιβάλλοντος και η Αγροτική Πολιτική αποτελούν συντρέχουσες αρμοδιότητες της Ένωσης που σημαίνει ότι τα κράτη μέλη και η Ένωση έχουν την εξουσία να νομοθετούν και να εκδίδουν νομικά δεσμευτικές –και μη- πράξεις στους συγκεκριμένους τομείς, μεταξύ άλλων. Τα κράτη μέλη ασκούν τις αρμοδιότητές τους στους τομείς αυτούς, στο βαθμό που η Ένωση δεν έχει ασκήσει τη δική της ή αποφάσισε να παύσει να την ασκεί.²⁶³ Δεσμευμένη, λοιπόν, διεθνώς, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει εκδόσει πλήθος πράξεων, άλλες από αυτές δεσμευτικές και άλλες όχι, στο πλαίσιο πολιτικών, στρατηγικών, σχεδίων δράσεως, προγραμμάτων τα οποία συγκεκριμενοποιούνται από κανονισμούς, οδηγίες, αποφάσεις, ανακοινώσεις κλπ. Τα κράτη μέλη οφείλουν να αναπτύξουν/διαμορφώσουν τη νομοθεσία τους για την εφαρμογή τόσο των διεθνών όσο και των ευρωπαϊκών ρυθμίσεων.

Θα επιχειρήσουμε, σε αυτό το σημείο, να κάνουμε μια κατά το δυνατόν περιεκτική –και όχι εξαντλητική- ενδοσκόπηση στο κοινοτικό και ελληνικό δίκαιο, έχοντας ως κεντρικό άξονα ρυθμίσεις που αποσκοπούν στην προστασία, στη διατήρηση και στη βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας, της αγροβιοποικιλότητας, του αγροτικού τοπίου και δη των παραδοσιακών ποικιλιών. Επομένως, από ένα γενικότερο και συνδυαστικό νομικό πλαίσιο ανάλυσης πράξεων που αφορούν τη βιοποικιλότητα και την αγροβιοποικιλότητα στην Ευρώπη, θα περάσουμε σε

²⁶³Βλ. Οι θεμελιώδεις αρχές της Ένωσης, Ιστότοπος:

http://europa.eu/scadplus/european_convention/competences_el.htm, όπως προσπελάστηκε την 16/04/2014

ένα ειδικότερο που αφορά τις παραδοσιακές ποικιλίες. Δηλαδή, η θεώρηση, θα γίνει σε γενικές γραμμές, γύρω από το πλαίσιο που παρέχει κυρίως η ΚΑΠ για τις παραδοσιακές ποικιλίες και το τοπίο, και το πλαίσιο που παρέχει η νομοθεσία για το φυτογενετικό υλικό και τις ποικιλίες αυτές. Προχωρώντας στο ειδικό αυτό πλαίσιο, θα μπορέσουμε να κάνουμε ορισμένες παρατηρήσεις. Κατά πρώτον, θα δούμε τον τρόπο που αυτό δομείται νομοθετικά, το περιεχόμενό του και τις αντιφάσεις που αυτό παρουσιάζει. Κατόπιν, θα εξετάσουμε τη σχετική νομολογία, δηλαδή την υπόθεση Kokopelli, και θα κλείσουμε με την πιο πρόσφατη -μεν ατελεσφορείσα δε- νομική εξέλιξη επί του θέματος. Τέλος, θα αναλύσουμε το αντίστοιχο ελληνικό νομικό πλαίσιο και τη δομή του.

2. Οι ρυθμίσεις για τη βιοποικιλότητα στην Ευρώπη

Η βιοποικιλότητα, ως αποτέλεσμα φυσικών διεργασιών και ανθρώπινων πρακτικών έχει αρχίσει να επηρεάζεται αρνητικά όλο και πιο πολύ από την ανθρώπινη δραστηριότητα τις τελευταίες δεκαετίες. Η απώλειά της είναι δεδομένη και η αναστροφή της –η μείωση του ρυθμού της αναστροφής της, έστω- αποτελεί πρόκληση σε παγκόσμιο, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Η διατήρησή της κρίνεται επιτακτική και ειδικά στο ευρωπαϊκό επίπεδο έχει γίνει ζήτημα πολιτικής προς ρύθμιση.

Ήδη, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, η αυξανόμενη εμπορική σημασία των πόρων και η ικανοποίηση των οικονομικών συμφερόντων ήταν ακόμη ένας παράγοντας που κινητοποιούσε τόσο τα κράτη μέλη όσο και την Κοινότητα στη λήψη μέτρων. Αυτό συνέβαινε εν μέσω βιοτεχνολογικών εξελίξεων (όπως για παράδειγμα η δημιουργία γενετικά τροποποιημένων οργανισμών) και της ανησυχίας για τις αρνητικές τους επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα – δεδομένης της αξίας της.²⁶⁴

Οι ρυθμίσεις που αφορούσαν τη βιοποικιλότητα στην Ευρώπη, έως τότε, δεν ήταν επαρκείς καθώς η νομική της βάση έκειτο σε σχετικά ετερογενή νομοθεσία που υιοθετούνταν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους χωρίς κανένα γενικό πλάνο. Αναφορικά με το πρωτογενές

²⁶⁴Βλ. Baker S. (2003), “The dynamics of European Union biodiversity policy: interactive, functional and institutional logics, *Environmental Politics, Volume 12, Issue 3*, p. 24, Ιστότοπος: <http://dx.doi.org/10.1080/09644010412331308264>, όπως προσπελάστηκε την 16/04/2014

κοινοτικό δίκαιο, υφίστανται κανόνες που εμπεριέχουν τη βιοποικιλότητα στο πλαίσιο πολιτικών όπως η Πολιτική του Περιβάλλοντος ή η Κοινή Αγροτική Πολιτική. Έλειπε, δηλαδή, μια ολιστική στρατηγική διατήρησής της και αντιμετώπισης της απώλειάς της, δηλαδή η θεώρησή της ως ενιαίου συνόλου, ως ξεχωριστής πολιτικής που θα αλληλεξαρτά και θα συζεύγει τις παραπάνω πολιτικές. Στο δε δευτερογενές κοινοτικό δίκαιο, η νομοθεσία, εκτός από δύο πολύ σημαντικές Οδηγίες, είχε κινηθεί σε μια σειρά από μη δεσμευτικές πράξεις προερχόμενες από τα κοινοτικά όργανα. Οι περισσότερες από αυτές, που κάνουν αναφορά στην αγροβιοποικιλότητα, την κοινή αγροτική πολιτική ή/και τους γενετικούς πόρους στη γεωργία, αποτελούν στρατηγικές για τη βιοποικιλότητα που εξειδικεύονται με τα διάφορα σχέδια δράσης. Οι πιο πρόσφατες από αυτές είναι διατυπωμένες υπό το 6^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον.

Η πρώτη ολοκληρωμένη, συμπαγής και αυτοτελής διάσταση της Βιοποικιλότητας στην Ευρώπη, λοιπόν, διατυπώνεται πια, για πρώτη φορά, το 1998 στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα. Διατυπώνεται επίσης στην Ανακοίνωση της *Επιτροπής* το 1999 με τίτλο «*Το Περιβάλλον της Ευρώπης: Ποιές οι κατευθύνσεις για το Μέλλον;*»²⁶⁵. Όσο για την περίοδο πριν από το 1998 είχαν προηγηθεί, ωστόσο, δύο πολύ σημαντικές Οδηγίες: η Οδηγία για τα Πτηνά το 1979 (79/409/ΕΟΚ όπως τροποποιήθηκε με την 2009/147/ΕΚ)²⁶⁶ και η Οδηγία για τους Οικότοπους το 1992 (92/43/ΕΚ)²⁶⁷.

Η Οδηγία για τα Πτηνά αποτελούσε τον πρώτο κοινοτικό νόμο που έθετε το ζήτημα της προστασίας της φύσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Με βάση τις διατάξεις της τα κράτη μέλη υποχρεούντο να διατηρήσουν τα πληθυσμιακά επίπεδα των άγριων πτηνών μέσω της

²⁶⁵ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Το περιβάλλον της Ευρώπης: ποιές θα είναι οι μελλοντικές κατευθύνσεις; Σφαιρική αξιολόγηση του προγράμματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σχετικά με την πολιτική και τη δράση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη «Στόχος η αειφορία», Βρυξέλλες 1999, COM/99/0543 τελικό, Ιστότοπος: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:51999DC0543&from=EN>, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014

²⁶⁶ Βλ. Οδηγία 79/409/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979 περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 103 της 25/04/1979 σ. 0001 – 0018) και Οδηγία 2009/147/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30ής Νοεμβρίου 2009 περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών (κωδικοποιημένη έκδοση) (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 20/7-25)

²⁶⁷ Βλ. Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 1992 για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 206 της 22/07/1992 σ. 0007 – 0050)

προστασίας των οικοτόπων. Η δε Οδηγία για τους Οικοτόπους περιείχε ένα πιο περιεκτικό πλαίσιο για απειλούμενους οικοτόπους και είδη και αναφερόταν στην ενσωμάτωση των απαιτήσεων για την προστασία της φύσης σε πολιτικές όπως η γεωργία, η περιφερειακή ανάπτυξη και οι μεταφορές. Τα κράτη μέλη ήταν υποχρεωμένα να δημιουργήσουν Ειδικές Ζώνες Διατήρησης βάσει της Οδηγίας για τους Οικοτόπους οι οποίες μαζί με τις Ζώνες Ειδικής Προστασίας της Οδηγίας για τα Πτηνά αποτελούν το δίκτυο Natura 2000²⁶⁸. Επίσης, καμία από τις δύο Οδηγίες δεν περιλάμβανε διατάξεις για τη χρηματοδότηση της εφαρμογής τους. Αυτό κατέστη ικανό μέσω του προγράμματος LIFE-Φύση²⁶⁹. Το πρόγραμμα αυτό, διαχειριζόμενο από την Επιτροπή, αποτελεί έως και σήμερα χρηματοδοτικό μέσο της Ένωσης για το περιβάλλον. Ο γενικός στόχος του είναι να συμβάλει στην εφαρμογή, την ενημέρωση και την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής πολιτικής και νομοθεσίας της Ένωσης.²⁷⁰

Το πρόγραμμα Natura 2000 είναι, ουσιαστικά, η μεταφορά των ανειλημμένων δεσμεύσεων της Κοινότητας, στο πλαίσιο της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα, στο εσωτερικό της. Δημιουργήθηκε υπό την Οδηγία για τους Οικοτόπους και αποτελεί το βασικό εργαλείο της πολιτικής της Ένωσης για τη φύση και τη βιοποικιλότητα. Πρόκειται για ένα οικολογικό δίκτυο για την προστασία των ευρωπαϊκών οικοτόπων και τα απειλούμενα είδη που διαβιούν σε αυτούς. Μέσω αυτού οι Οδηγίες για τα Πτηνά και τους Οικοτόπους είναι τα πρώτα εργαλεία της Ένωσης για την *insitu* διατήρηση. Εφαρμόζεται λοιπόν σε θέσεις που είναι σημαντικές για τα πτηνά, σε οικοτόπους και θαλάσσιες περιοχές και περιλαμβάνει τις Ζώνες Διατήρησης και Ειδικής Προστασίας. Το δίκτυο αυτό δεν απαγορεύει συστηματικά τις ανθρώπινες δραστηριότητες, υπαγορεύει ωστόσο μια βιώσιμη διαχείριση των περιοχών που καλύπτει. Χρηματοδοτείται εν μέρει από το πρόγραμμα LIFE-Φύση.²⁷¹

²⁶⁸Βλ. Natura 2000 Networking Programme, Ιστότοπος: <http://www.natura.org/about.html>, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014

²⁶⁹Βλ. European Commission, Environment – The LIFE Programme, Ιστότοπος: <http://ec.europa.eu/environment/life/about/index.htm#lifeplusreg>, όπως προσπελάστηκε την 24/04/2014

²⁷⁰ Idem

²⁷¹Βλ. Natura 2000 Networking Programme, Ιστότοπος: <http://www.natura.org/about.html>, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014 και European Commission, Environment – Natura 2000 network, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/index_en.htm, όπως προσπελάστηκε την 26/04/2014. Βλ. επίσης Baker S. (2003), “The dynamics of European Union biodiversity policy: interactive, functional and

Στη δε Ανακοίνωση του 1999, ένα χρόνο μετά τη θέσπιση της Κοινοτικής Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα, η απώλεια της βιοποικιλότητας συνιστούσε, πλέον, έναν από τους επτά περιβαλλοντικούς τομείς στους οποίους, μεταξύ άλλων, έπρεπε να δοθεί προτεραιότητα στο μέλλον. Οι τομείς αυτοί, όπως κατονομάζονται στην Ανακοίνωση είναι η κλιματική αλλαγή, η οξύνιση και η ποιότητα του αέρα, η προστασία της φύσης και η βιοποικιλότητα, το νερό, το αστικό περιβάλλον, οι παράκτιες ζώνες και τα απόβλητα. Για καθέναν από τους τομείς αναφερόταν η τρέχουσα κατάσταση, τα ήδη ληφθέντα μέτρα και οι πιθανές μελλοντικές κατευθύνσεις. Όσον αφορά τη βιοποικιλότητα, σύμφωνα πάντα με την Ανακοίνωση, βρισκόταν υπό απειλή λόγω διάφορων τομεακών προβλημάτων, όπως η απώλεια γης που μεταφράζεται σε αλλαγή στη χρήση της λόγω της αστικής ανάπτυξης, της κατασκευής δρόμων και της εντατικοποίησης της γεωργίας. Απειλούνταν επίσης από την περιθωριοποίηση ή την εγκατάλειψη των αγροτικών δραστηριοτήτων, τη μόλυνση και την εισαγωγή ξενικών ειδών. Στην Ανακοίνωση γινόταν επίσης μνεία στην Κοινοτική Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα που είχε ανακοινωθεί το προηγούμενο έτος από την Επιτροπή καθώς και στην ΚΑΠ. Αυτό που τονίστηκε, πάντως, ήταν η ενσωμάτωση της βιοποικιλότητας και σε άλλες πολιτικές της Κοινότητας, η απόδοση έμφασης δηλαδή στην τομεακή ενοποίηση των πολιτικών.²⁷²

2.1. Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα (1998)

Έως το 1997, λοιπόν, η Κοινότητα δεν είχε εναρμονιστεί επαρκώς με τις υποχρεώσεις των διατάξεων της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα καθώς στερούνταν μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για την εφαρμογή τους. Η κοινοτική νομοθεσία περιοριζόταν, όπως είδαμε, κυρίως στις δύο Οδηγίες για τα Πτηνά και τους Οικοτόπους που ασχολούνταν περισσότερο ή λιγότερο άμεσα με τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, γεγονός που είχε ήδη επισημανθεί σε επίσημες αξιολογικές εκθέσεις.

institutional logics, *Environmental Politics*, Volume 12, Issue 3, p. 30-31, Ιστότοπος: <http://dx.doi.org/10.1080/09644010412331308264>, όπως προσπελάστηκε την 16/04/2014

²⁷²Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής, Το περιβάλλον της Ευρώπης: ποιές θα είναι οι μελλοντικές κατευθύνσεις; Σφαιρική αξιολόγηση του προγράμματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σχετικά με την πολιτική και τη δράση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη «Στόχος η αειφορία», Βρυξέλλες 1999, COM/99/0543 τελικό

Η Κοινοτική Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα, που θεσπίστηκε το 1998²⁷³, καθόριζε ένα γενικό πλαίσιο επεξεργασίας και υιοθέτησης των αναγκαίων κοινοτικών πολιτικών και μέσων για τη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις που προέβλεπε η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα. Ήταν διαρθρωμένη γύρω από τέσσερις βασικούς άξονες για καθέναν από τους οποίους ορίζονταν τομείς δραστηριοτήτων που περιλάμβαναν ειδικούς στόχους. Οι στόχοι αυτοί θα πραγματοποιούνταν με σχέδια δράσης. Οι τέσσερις άξονες ήταν: α) η διατήρηση και βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας, β) η κατανομή των ωφελειών από τη χρήση των γενετικών πόρων, γ) η έρευνα, ο εντοπισμός, η παρακολούθηση και ανταλλαγή πληροφοριών, δ) η εκπαίδευση, επιμόρφωση και ευαισθητοποίηση. Όσον αφορά τον πρώτο άξονα, προβλεπόταν τόσο η *insitu* όσο και η *exsitu* διατήρηση των ειδών και οικοσυστημάτων σε συνδυασμό με την προστασία των καλλιεργούμενων φυτικών ή οικόσιτων ζωικών ειδών που έχουν αποκτήσει ιδιαίτερα γενετικά χαρακτηριστικά. Ο δεύτερος άξονας προβλέπει τη συνεργασία μεταξύ των κρατών σε θέματα πρόσβασης και κατανομής ωφελειών επιβεβαιώνοντας τα κυριαρχικά τους δικαιώματα. Προβλέπεται επίσης η υποχρέωσή τους να μην επιβάλλουν αδικαιολόγητους περιορισμούς στην πρόσβαση στους πόρους. Όσον αφορά τον τρίτο άξονα, γίνεται λόγος για την εμβάθυνση των γνώσεων για τη βιοποικιλότητα και τη δημιουργία δικτύου πληροφοριών και δεικτών μέτρησής της. Για την εμβάθυνση των γνώσεων και τη συνειδητοποίηση της σημασίας της προστασίας της βιοποικιλότητας από το κοινό κάνει λόγο και ο τέταρτος άξονας.

Μεταξύ των τομέων δραστηριοτήτων που ορίζονταν για τους παραπάνω άξονες ήταν η γεωργία. Εκεί, γίνεται λόγος για τη διατήρηση των γενετικών πόρων, για την προαγωγή των ορθών γεωργικών πρακτικών για τη διαφύλαξη της γενετικής ποικιλότητας, για την ενίσχυση γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων, για την προώθηση εμπορικών πολιτικών συμβατών με την προστασία της βιοποικιλότητας, κλπ.

Όσον αφορά τα σχέδια δράσης για την πραγματοποίηση των στόχων που όριζαν οι τομείς δραστηριοτήτων, ένα από αυτά ήταν το Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα στον τομέα της Γεωργίας, για το οποίο θα γίνει λόγος παρακάτω. Πρέπει να τονίσουμε, πάντως, ότι η ανάπτυξη και εφαρμογή της Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα και τα σχέδια δράσης πρέπει να ιδωθούν υπό το ευρύτερο πλαίσιο δέσμευσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την επίτευξη της βιώσιμης

²⁷³ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής της 4ης Φεβρουαρίου 1998 για τη στρατηγική βιοποικιλότητας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας [COM\(1998\) 42](#)

ανάπτυξης και την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ανησυχιών σε διάφορους τομείς πολιτικής.²⁷⁴

2.2. Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη (2001-2010).

Το ευρύτερο πλαίσιο δέσμευσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης εκφράζεται μέσω της Στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη²⁷⁵. Το έγγραφο αυτό αποτελεί ανακοίνωση-πρόταση της Επιτροπής ενόψει του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Göteborg τον Ιούνιο του 2001. Συγκεκριμένα, αποτελεί απάντηση στο αίτημα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στη σύνοδο του Ελσίνκι το 1999, όταν είχε ζητήσει από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή *«να προτείνει μια μακροπρόθεσμη στρατηγική που θα συνδυάζει πολιτικές με στόχο την οικονομικά, κοινωνικά και οικολογικά αειφόρο ανάπτυξη και η οποία θα υποβληθεί στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ιουνίου 2001»*.²⁷⁶

Η Στρατηγική αυτή αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο προτείνονται στόχοι και μέτρα πολιτικής για την αντιμετώπιση μιας σειράς σημαντικών απειλών για την αειφόρο ανάπτυξη, μεταξύ των οποίων και η ταχεία απώλεια της βιοποικιλότητας στην Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες. Στο δεύτερο, το οποίο θεωρείται και πιο φιλόδοξο, προβλέπεται μια νέα προσέγγιση στη χάραξη πολιτικής κατά την οποία οι οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές πολιτικές της Κοινότητας θα αλληλοϋποστηρίζονται θέτοντας συγκεκριμένους στόχους δράσης κατά των απειλών για την αειφόρο ανάπτυξη. Όσον αφορά τις πολιτικές, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται, μεταξύ άλλων, και στην Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ). Αναφέρεται, μάλιστα, ότι η αναθεώρησή της το 2002 θα πρέπει να ανταμείβει την ποιότητα και όχι την ποσότητα της παραγωγής ενθαρρύνοντας τη βιολογική γεωργία και διαθέτοντας πόρους για την αγροτική ανάπτυξη. Όσον αφορά την πρόκληση της ανασχεσης της μείωσης της βιοποικιλότητας, συμπεριλαμβανομένης της προστασίας και αποκατάστασης των ενδιαιτημάτων και των φυσικών συστημάτων, ο

²⁷⁴ Idem

²⁷⁵ Βλ. European Commission, Sustainable Development, Ιστότοπος: <http://ec.europa.eu/environment/eussd/>, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014

²⁷⁶ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής - Αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης για έναν καλύτερο κόσμο: Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη (Πρόταση της Επιτροπής ενόψει του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Göteborg) /* COM/2001/0264 τελικό */

χρονικός ορίζοντας που τίθεται είναι έως το 2010. Προβλέπεται επίσης και η θέσπιση συστήματος δεικτών βιοποικιλότητας έως το 2003.

Η Στρατηγική αυτή αποτέλεσε τον πυρήνα των ευρωπαϊκών πολιτικών που αφορούν την αειφόρο ανάπτυξη. Οι πολιτικές αυτές ενσωματώνονται και σε άλλα προγράμματα και σχέδια δράσης της Κοινότητας, το πλαίσιο των οποίων παρέχεται μέσω του 6^{ου} Προγράμματος Δράσης για το Περιβάλλον.²⁷⁷

2.3. Έκτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (2002-2012)

Εκεί όπου επίσης εξετάζεται το ζήτημα της βιοποικιλότητας συνολικά, ως άξονας δράσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και ως συνιστώσα άλλων πολιτικών είναι στο Έκτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον. Το Πρόγραμμα αυτό με τίτλο «*Περιβάλλον 2010: Το Μέλλον μας, Η Επιλογή μας*»,²⁷⁸ υιοθετήθηκε στις 22 Ιουνίου 2002 και αποτελεί το πλαίσιο της κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής κατά τη δεκαετία 2002-2012. Σε σχέση με τα προηγούμενα προγράμματα θεωρείται ότι είναι καινοτόμο καθώς για την έγκρισή του συμμετείχε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο από κοινού με την Επιτροπή και το Συμβούλιο, ενώ στα προηγούμενα συμμετείχαν μόνο τα δύο τελευταία.²⁷⁹ Επίσης, καθορίζει στρατηγικές κατευθύνσεις χωρίς να περιέχει λεπτομερείς ποσοτικούς στόχους και χρονοδιαγράμματα ενώ βασίζεται στη δυνατότητα συνύπαρξης και θετικής αλληλεπίδρασης μεταξύ της προστασίας του περιβάλλοντος και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και της επιχειρηματικότητας.

2.4. Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα (2006-2010)

²⁷⁷Idem

²⁷⁸ Βλ. Απόφαση αριθ. 1600/2002/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουλίου 2002, για τη θέσπιση του έκτου κοινοτικού προγράμματος δράσης για το περιβάλλον (ΕΕ L 242 της 10.9.2002, σ. 1 έως 15)

²⁷⁹ Βλ. Διαδικασία της συναπόφασης: Θεωρείται ότι αίρεται το δημοκρατικό έλλειμμα. Ιστότοπος: http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/codecision_procedure_el.htm, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014

Η απώλεια της βιοποικιλότητας έχει επισημανθεί ήδη από το 2001 στην Κοινότητα και η επίτευξη της ανάσχεσής της έχει χρονικό ορίζοντα το 2010. Ο ρυθμός προόδου όμως, προς αυτήν την κατεύθυνση, φαίνεται να είναι πολύ αργός και η βιοποικιλότητα συνεχίζει να μειώνεται. Πάνω από τα μισά είδη θηλαστικών και πουλιών της Ευρώπης βρίσκονται υπό απειλή ενώ τα οικοσυστήματα υποβαθμίζονται με την εντατικοποίηση της γεωργίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, λοιπόν, αναγνώρισε το 2003 ότι παρόλο που το υφίστατο το πλαίσιο πολιτικής, στερούνταν δέσμευσης για την εφαρμογή του.

Στο Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα²⁸⁰ και στην αντίστοιχη Ανακοίνωση της Επιτροπής²⁸¹ που προηγείται αυτού ορίζεται μια λεπτομερής ατζέντα δράσεων για την ανάσχεση της απώλειας της βιοποικιλότητας έως το 2010. Συγκεκριμένα, ορίζονται τέσσερις θεματικές περιοχές δράσης: α) βιοποικιλότητα στην ΕΕ, β) η ΕΕ και η παγκόσμια βιοποικιλότητα, γ) η βιοποικιλότητα και η κλιματική αλλαγή, δ) το γνωστικό υπόβαθρο. Αναφορικά με την πρώτη περιοχή δράσης, οι στόχοι έχουν να κάνουν με τη διαφύλαξη και τη διατήρηση των οικολογικών ενδιαιτημάτων και βιολογικών ειδών στην ΕΕ. Γι' αυτό σκιαγραφούνται μέθοδοι για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και των υπηρεσιών οικοσυστήματος τόσο στην ευρύτερη ύπαιθρο της ΕΕ όσο και στο ευρύτερο θαλάσσιο περιβάλλον της. Στόχος επίσης υψηλής προτεραιότητας είναι η ενδυνάμωση της περιφερειακής και χωροταξικής ανάπτυξης και η διασύνδεσή της με τις πολιτικές της ΕΕ για τη βιοποικιλότητα ενώ αποσκοπείται η μείωση, κατά το δυνατόν, της επίδρασης στη βιοποικιλότητα από την εισβολή ξενικών ειδών. Αναφορικά με τη δεύτερη περιοχή δράσης, εκεί που δίνεται βάρος είναι στην ενίσχυση του διεθνούς καθεστώτος διακυβέρνησης, δηλαδή της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα, και στην εξωτερική βοήθεια με τη χρηματοδότηση προγραμμάτων. Παράλληλα, επιδιώκεται και η μείωση των επιπτώσεων του διεθνούς εμπορίου στην παγκόσμια βιοποικιλότητα και τις αντίστοιχες υπηρεσίες οικοσυστημάτων ιδίως για να περιοριστεί η καταστροφή των τροπικών δασών. Όσο για τον τρίτο στόχο επιδιώκεται η προσαρμογή της βιοποικιλότητας στην κλιματική αλλαγή. Τέλος, όσον αφορά το γνωστικό υπόβαθρο, είναι ζωτικής σημασίας η ενίσχυσή του μέσω της

²⁸⁰Βλ. European Commission, Environment, EU Biodiversity Action Plan, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/comm2006/index_en.htm, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014

²⁸¹ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής της 22ας Μαΐου 2006 με τίτλο: «Η ανάσχεση της απώλειας της βιοποικιλότητας έως το 2010 και μετέπειτα - Η υποστήριξη των υπηρεσιών οικοσυστήματος με στόχο την ευημερία του ανθρώπου», COM(2006) 216 τελικό

έρευνας, των ερευνητικών υποδομών, της σύζευξης των δεδομένων και των επιστημονικών απόψεων που θα συμβάλλουν στη διαμόρφωση της αντίστοιχης πολιτικής. Για το σκοπό αυτό μάλιστα, και ιδιαίτερα για τη συγκέντρωση των επιστημονικών απόψεων, η Επιτροπή προτίθεται να δημιουργήσει κατάλληλο μηχανισμό.²⁸²

Τα δε υποστηρικτικά μέτρα για την υλοποίηση των στόχων αυτών αφορούν τη διασφάλιση της χρηματοδότησης, την ενδυνάμωση της λήψης αποφάσεων στην ΕΕ, τη δημιουργία εταιρικών σχέσεων μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα και την εξασφάλιση της επιμόρφωσης, της ευαισθητοποίησης και της συμμετοχής των πολιτών.²⁸³

2.5. Νέα Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα(2011-2020)

Το Μάρτιο του 2010 διαπιστώθηκε από τους ηγέτες των ευρωπαϊκών κρατών ότι ο στόχος που είχε τεθεί για την ανάσχεση της απώλειας της βιοποικιλότητας έως εκείνη τη χρονιά δε θα επιτυγχανόταν, παρά κάποιες μεγάλες επιτυχίες όπως η συγκρότηση του δικτύου Natura 2000 που αποτελεί το μεγαλύτερο δίκτυο προστατευόμενων περιοχών. Γι' αυτό και εγκρίθηκε η Νέα Στρατηγική της ΕΕ για τη βιοποικιλότητα.²⁸⁴

Η Στρατηγική αυτή αποτελεί τη συνέχεια του Σχεδίου Δράσης για τη Βιοποικιλότητα του 2006. Υιοθετήθηκε το Μάιο του 2011 με σκοπό να ανασχεθεί η απώλεια της βιοποικιλότητας στην ΕΕ και παγκοσμίως με ορίζοντα το 2020 και να αποκατασταθούν τα οικοσυστήματα, όπου αυτό είναι δυνατόν. Συμβαδίζει, μάλιστα, με τις δεσμεύσεις που ανέλαβε η ΕΕ στο πλαίσιο του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα, το 2010. Η καινοτομία του κειμένου είναι ότι λαμβάνεται, πλέον, ρητά η αγροβιοποικιλότητα υπόψη στο πλαίσιο της ΚΑΠ και μάλιστα προβλέπεται η θέσπιση πολιτικής για τους αγροτικούς γενετικούς πόρους.

Έξι, λοιπόν, είναι οι στόχοι προτεραιότητας που αναφέρονται. Η αγροβιοποικιλότητα λαμβάνεται υπόψη στον τρίτο στόχο. Ο πρώτος στόχος, λοιπόν, αφορά τη διατήρηση και την

²⁸²Βλ. EU Biodiversity Action Plan, op. cit.

²⁸³Idem

²⁸⁴ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής της 3ης Ιουνίου 2011, με τίτλο: «Η ασφάλεια ζωής μας, το φυσικό μας κεφάλαιο: στρατηγική της ΕΕ για τη βιοποικιλότητα με ορίζοντα το 2020», [COM\(2011\) 244](#) τελικό

αποκατάσταση της φύσης. Συγκεκριμένα, έχει να κάνει με τη διασφάλιση της καλύτερης εφαρμογής των Οδηγιών για τα Πτηνά και το Οικοσύστημα και της σχετικής νομοθεσίας. Ο δεύτερος στόχος αφορά τη διατήρηση και την ενίσχυση των οικοσυστημάτων και των υπηρεσιών τους (όπως, για παράδειγμα, τη γονιμοποίηση των καλλιεργειών από τις μέλισσες) με την αναβάθμισή τους μέσω πράσινων υποδομών. Η διασφάλιση της βιωσιμότητας της γεωργίας και της δασοκομίας, όπως υπαγορεύει ο τρίτος στόχος, αφορά την Κοινή Αγροτική Πολιτική (για την οποία θα γίνει λόγος παρακάτω) και τα Σχέδια Διαχείρισης των Δασών. Για τη μεν πρώτη, προβλέπεται μεγιστοποίηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων –από βοσκότοπους έως και μόνιμες καλλιέργειες- που υπάγονται σε μέτρα σχετιζόμενα με τη βιοποικιλότητα στο πλαίσιο της ΚΑΠ. Στοχευμένα, πλέον, στο πλαίσιο της ΚΑΠ προβλέπεται η αύξηση των άμεσων ενισχύσεων για περιβαλλοντικά δημόσια αγαθά. Προβλέπεται επίσης η διατήρηση της βιοποικιλότητας από τα προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης καθώς και η θέσπιση στρατηγικής για τη διατήρηση της αγροτικής γενετικής ποικιλότητας της Ευρώπης. Έτσι, καθίσταται δυνατή η βελτίωση όχι μόνον της κατάστασης διατήρησης των ειδών και ενδιαιτημάτων που εξαρτώνται από τη γεωργία αλλά και των λειτουργιών του οικοσυστήματος, ως συνόλου. Για τα μεν δεύτερα, προβλέπεται η εφαρμογή σχεδίων δασικής διαχείρισης ή ισοδύναμων μέσων για όλα τα δάση που ανήκουν στο δημόσιο και τις δασικές εκμεταλλεύσεις που υπερβαίνουν ένα ορισμένο μέγεθος, για τις οποίες θα δίνεται χρηματοδότηση στο πλαίσιο της πολιτικής της ΕΕ για την αγροτική ανάπτυξη. Ο τέταρτος στόχος αφορά την αλιεία και την επίτευξη της μέγιστης βιώσιμης απόδοσης έως το 2015, κάτι που σημαίνει επίτευξη πληθυσμιακής κατανομής των αποθεμάτων, διαχείριση της αλιείας και καλής περιβαλλοντικής κατάστασης έως το 2020. Όπως και στον πέμπτο στόχο προβλέπεται η επιτακτική λήψη μέτρων για τον έλεγχο της εισόδου και εγκατάστασης των νέων χωροκατακτητικών ξένων ειδών στην αλιεία. Τέλος, ο έκτος στόχος έχει να κάνει με την παγκόσμια κρίση όσον αφορά τη βιοποικιλότητα και προβλέπει την επίτευξη των παραπάνω στόχων έως το 2020, την εφαρμογή του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια για το σύστημα ABS, και την κινητοποίηση για την εξεύρεση πόρων για την προστασία της βιοποικιλότητας παγκοσμίως.²⁸⁵

²⁸⁵ Ήδη η ΕΕ προχώρησε στην έκδοση του Κανονισμού 511 για την εφαρμογή του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια στην ΕΕ.

3. Οι ρυθμίσεις για τους φυτογενετικούς πόρους στην Ευρώπη

Ενώ η προστασία και βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας και της αγροβιοποικιλότητας αποτελεί σταδιακά όλο και μεγαλύτερη πρόκληση για τις Ευρωπαϊκές χώρες, το ζήτημα των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία αποτελεί το πλέον κατακερματισμένο πεδίο ρυθμίσεων στην Ευρώπη, το οποίο τέμνει αρκετούς τομείς πολιτικής: τη Γεωργία και την Αγροτική Ανάπτυξη, την Υγεία και την Προστασία του Καταναλωτή, το Περιβάλλον, την Έρευνα και την Καινοτομία και την Ανάπτυξη και Συνεργασία. Παρά το γεγονός, όμως, ότι οι πόροι καλύπτονται από τους παραπάνω τομείς πολιτικής, δεν υφίσταται ακόμη μια συμπαγής πολιτική ή συνολική στρατηγική γι' αυτούς. Εμφανίζονται δε, συχνότερα, στην Κοινή Αγροτική Πολιτική ως αντικείμενα ρυθμίσεων που χρίζουν προστασίας και διατήρησης, κυρίως τις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Όσον αφορά τη νομοθεσία για τους σπόρους και το πολλαπλασιαστικό υλικό, ουσιαστικά πρόκειται για έναν όγκο νομοθετικών ρυθμίσεων οι περισσότερες από τις οποίες προέρχονται από τις Γενικές Διευθύνσεις της Υγείας και Προστασίας του Καταναλωτή (SANCO²⁸⁶) και της Γεωργίας και της Αγροτικής Ανάπτυξης της Επιτροπής αλλά και από το Συμβούλιο (υπό διάφορες συνθέσεις), με κύριο χαρακτηριστικό την έλλειψη συντονισμού ως προς το περιεχόμενό τους. Χαρακτηρίζονται σαφώς ως διάσπαρτες, αποσπασματικές και αντικρουόμενες, με τις περισσότερες από αυτές να καθορίζουν κριτήρια προδιαγραφών για την εμπορία των πόρων αυτών. Δεν υπάρχει, δηλαδή, ένα νομικό πλαίσιο που να λαμβάνει υπόψη όλη την αλυσίδα: από τη συλλογή στη διατήρηση, την αξιολόγηση, τη βελτίωση, τη βιώσιμη χρήση από τους αγρότες και τους βελτιωτές.

Σημειωτέον ότι, οι παραπάνω ρυθμίσεις, δε χαρακτηρίζονται διάσπαρτες, αποσπασματικές και αντικρουόμενες, μόνο αντιπαραβαλλόμενες μεταξύ τους, αλλά και θεωρούμενες συνδυαστικά με τους, μετά το 1992, στόχους λειτουργίας της ΚΑΠ αλλά και με τις Ευρωπαϊκές Στρατηγικές για τη Βιοποικιλότητα και τα Σχέδια Δράσης αυτών.

²⁸⁶Βλ. Directorate-General for Health and Consumer Protection / Santé & Consommateurs (SANCO) of the European Commission, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/dgs/health_consumer/index_en.htm, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014

Μόλις το 2011 λοιπόν, στο πλαίσιο της Νέας Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα του 2011-2020, προβλέφθηκε η θέσπιση στρατηγικής για τους γενετικούς πόρους, παρά το ότι η πρώτη Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα είχε θεσπιστεί αρκετά χρόνια νωρίτερα, το 1998. Το Συμβούλιο, σε συμπεράσματά του προς την Επιτροπή, στο πλαίσιο της Νέας αυτής Στρατηγικής *«ενθαρρύνει τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση όλων των γενετικών πόρων, ειδικά των γενετικών πόρων για τη διατροφή, τη γεωργία και τη δασοκομία, τονίζει την πολύτιμη συνεισφορά του Κοινοτικού Προγράμματος για τη Διατήρηση, το Χαρακτηρισμό, τη Συλλογή και τη Χρήση των Γενετικών Πόρων στη Γεωργία και προσμένει στην εξερεύνηση, μαζί με την Επιτροπή, του πεδίου για την ανάπτυξη μιας στρατηγικής για τη διατήρηση των γενετικών πόρων στη διατροφή, στη γεωργία και στη δασοκομία»*.²⁸⁷ Στα ίδια συμπεράσματα έχει καταλήξει, άλλωστε, και το Επιστημονικό Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Ακαδημιών (EASAC²⁸⁸)²⁸⁹ το οποίο υπογραμμίζει την κρίσιμη συνεισφορά των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία στο χειρισμό των κοινωνικών αλλαγών που συμβαίνουν στην Ευρώπη και το ζωτικό ρόλο των ιθυνόντων, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο, να μεριμνήσουν για τη διατήρηση και βιώσιμη χρήση των πόρων αυτών. Άλλωστε, αυτά υπαγορεύουν η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα και ιδιαίτερα η Συνθήκη του FAO, παρά το ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει κωλυσιεργήσει σε μεγάλο βαθμό για την ικανοποιητική εφαρμογή τους.

Άρα, λοιπόν, υπογραμμιζόταν από νωρίς το γενικό πλαίσιο που πρέπει να θεσπιστεί και να αναπτυχθεί, όπου χρειάζεται, για την καθιέρωση μιας ευρωπαϊκής στρατηγικής για τη διατήρηση και βιώσιμη χρήση των φυτογενετικών πόρων ως πλαισίου πολιτικής, ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα για την εφαρμογή της στρατηγικής αυτής τόσο *insitu* όσο και *exsitu* και η αναθεώρηση της νομοθεσίας για τους σπόρους ώστε να αποσκοπεί στη διατήρηση και βιώσιμη χρήση τους.

²⁸⁷Βλ. Council Conclusions-EU Biodiversity Strategy to 2020: towards implementation, No. 18862/11, Brussels 19 December 2011, Ιστότοπος: <http://consilium.europa.eu/media/1379139/st18862.en11.pdf>, όπως προσπελάστηκε στις 12/09/2014

²⁸⁸Βλ. European Academies Science Advisory Council (EASAC), Ιστότοπος: <http://www.easac.eu/>, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014

²⁸⁹Βλ. EASAC (2011), "Plant genetic resources for food and agriculture: roles and research priorities in the European Union", EASAC Policy Report 17, p. 1-2, Ιστότοπος: http://www.easac.eu/fileadmin/PDF_s/reports_statements/Easac_12_PGR_complete_Web.pdf, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014

3.1. In situ/On farm διαχείριση των φυτογενετικών πόρων

Είδαμε παραπάνω ότι η insitu διαχείριση των φυτογενετικών πόρων επιτυγχάνεται μέσω των Οδηγιών για τα Πτηνά και τους Οικοτόπους καθώς και του δικτύου Natura. Η insitu αυτή διατήρηση των φυτογενετικών πόρων μέσω της προστασίας προστατευόμενων περιοχών ή ειδών είναι ιδιαίτερης σημασίας για τα άγρια συγγενικά είδη. Η γνώση όμως σχετικά με την ακριβή ύπαρξη των ειδών αυτών τόσο στις προστατευόμενες περιοχές όσο και έξω από αυτές είναι περιορισμένη και γι' αυτό χρειάζεται μια ευρεία ευρωπαϊκή στρατηγική για την καταγραφή και διαχείρισή τους. Υπάρχει, πάντως, εξέλιξη προς αυτή την κατεύθυνση καθώς πρόσφατα εκδόθηκε έκθεση από την Επιτροπή στην οποία αναλύονται τα οικονομικά οφέλη του δικτύου Natura 2000.²⁹⁰

3.1.1. Κοινή Αγροτική Πολιτική: Η αναθεώρηση του 1992

Εξετάζοντας την onfarm διατήρηση -μιλώντας δηλαδή για τα καλλιεργούμενα είδη-, εκτός από τη νομοθεσία για τους σπόρους και το πολλαπλασιαστικό υλικό, η οποία ήταν εξαιρετικά δυσμενής για τη διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών, άλλο ανάλογο «αγκάθι» πολιτικής υπήρξε η ΚΑΠ, πριν το 1992. Συγκεκριμένα, η ΚΑΠ, είχε υπάρξει μια άκρως αμφιλεγόμενη πολιτική όσον αφορά τους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία, έως τότε. Σκοπός της, όταν θεσπίστηκε αρχικά, ήταν να παρέχει διατροφική ασφάλεια και ένα σταθερό επίπεδο διαβίωσης στους αγρότες με τον ταυτόχρονο εκμοντερνισμό και ανάπτυξη της αγροτικής βιομηχανίας. Η διασφάλιση των τιμών των αγροτικών προϊόντων όμως, με το πέρασμα των χρόνων, οδήγησε στην εντατικοποίηση και εξειδίκευση της αγροτικής παραγωγής. Το αποτέλεσμα ήταν, βέβαια, θετικό για την απόδοση, την παραγωγή και το εισόδημα των αγροτών αλλά αρνητικό για το περιβάλλον, το τοπίο και τη βιοποικιλότητα. Ειδικότερα, όσον

²⁹⁰Βλ. European Commission (2013), "The Economic Benefits of the Natura 2000 Network", Publications Office of the European Union, Luxembourg, p. 1-73, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/financing/docs/ENV-12-018_LR_Final1.pdf, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014

αφορά την Ευρώπη, έγινε αντικατάσταση όσο και αναδιανομή των καλλιεργειών. Οι μόνιμες καλλιέργειες, δηλαδή, και οι οπωρώνες αντικαταστάθηκαν από μόνιμους λειμώνες, ειδικά στα βορειότερα κράτη μέλη ενώ υπήρξε μια ραγδαία αύξηση στην παραγωγή του μαλακού σιταριού και του καλαμποκιού σε σχέση με την παραγωγή κριθαριού, βρώμης και σικάλεως. Υπήρξε επίσης μια μεγάλη αύξηση στην παραγωγή βιομηχανικών καλλιεργειών, όπως κράμβη, ηλιοτρόπιο και σόγια. Οι δε ποικίλες μεσογειακές καλλιέργειες αντικαταστάθηκαν, σε μεγάλο βαθμό, από κτηνοτροφικά φυτά. Η έκταση της εντατικοποίησης, πάντως, εκεί, δεν ήταν τόσο μεγάλη λόγω του σχετικά υψηλού ποσοστού ορεινών περιοχών.²⁹¹

Για να αντισταθμιστούν τα αρνητικά οφέλη από την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί, η αναθεώρηση της ΚΑΠ του 1992, μείωσε τις τιμές για την παραγωγή σιτηρών, ελαιούχων σπόρων και πρωτεϊνούχων καλλιεργειών.²⁹² Το πιο σημαντικό όμως στοιχείο της χρονιάς εκείνης, ήταν το ότι εισήχθη ο Κανονισμός 2078/92²⁹³, ο βασικός πρόδρομος των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων προστασίας στο πλαίσιο της ΚΑΠ. Αντικείμενο του Κανονισμού αυτού ήταν η θέσπιση ενός καθεστώτος ενισχύσεων, με σκοπό την προώθηση της εκμετάλλευσης των αγροτικών γαιών σύμφωνα με τους κανόνες προστασίας και βελτίωσης του περιβάλλοντος, του φυσικού χώρου, του τοπίου, των φυσικών πόρων, των εδαφών και της γενετικής πολυμορφίας. Ο στόχος, συνδυάζοντας και τον Κανονισμό 1760/1987²⁹⁴, ήταν η εξασφάλιση της διατήρησης παραδοσιακών μορφών καλλιέργειας σε συνδυασμό με τη λήψη

²⁹¹Βλ. EASAC (2011), "Plant genetic resources for food and agriculture: roles and research priorities in the European Union", EASAC Policy Report 17, p. 13, Ιστότοπος: http://www.easac.eu/fileadmin/PDF_s/reports_statements/Easac_12_PGR_complete_Web.pdf, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014

²⁹²Idem

²⁹³ Βλ. Κανονισμό (ΕΟΚ) αριθ. 2078/92 του Συμβουλίου της 30ής Ιουνίου 1992 σχετικά με μεθόδους γεωργικής παραγωγής που συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις προστασίας του περιβάλλοντος καθώς και με τη διατήρηση του φυσικού χώρου (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 215 της 30/07/1992 σ. 0085 – 0090*)

²⁹⁴ Βλ. Κανονισμό (ΕΟΚ) αριθ. 1760/87 του Συμβουλίου της 15ης Ιουνίου 1987 που τροποποιεί τους κανονισμούς (ΕΟΚ) αριθ. 797/85, (ΕΟΚ) αριθ. 270/79, (ΕΟΚ) αριθ. 1360/78 και (ΕΟΚ) αριθ. 355/77 όσον αφορά τις γεωργικές διαρθρώσεις και την προσαρμογή της γεωργίας στη νέα κατάσταση των αγορών και τη διατήρηση του αγροτικού χώρου (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 167 της 26/06/1987 σ. 0001 – 0008*)

μέτρων για την προστασία του τοπίου, όπως θα δούμε παρακάτω. Μάλιστα, τέτοιες περιοχές σημαντικές για τη βιοποικιλότητα θα μπορούσαν να είναι επιλέξιμες για επιδοτήσεις.²⁹⁵

3.1.2. Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα στον τομέα της Γεωργίας του 2001

Πριν τις επόμενες αναθεωρήσεις της ΚΑΠ, το 2003 και το 2004 πρέπει να σημειώσουμε ότι είχε ήδη εκδοθεί –το 2001- το Σχέδιο Δράσης για τη Γεωργία²⁹⁶ στο πλαίσιο της Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα του 1998 (βλέπε παραπάνω). Το Σχέδιο αυτό είχε ως προτεραιότητες, βάσει της Ατζέντας 2000, τη διασφάλιση της ανάπτυξης των ισχυρόνων εντατικών αγροτικών πρακτικών, με έναν όμως, όπως αναφέρεται, λογικότερο βαθμό εντατικοποίησης με τη λήψη υπόψη της βιοποικιλότητας, τη χρήση λιγότερων εισροών (π.χ. φυτοφάρμακα), την προώθηση της οργανικής γεωργίας και της ολοκληρωμένης διαχείρισης αλλά και την προώθηση αγροπεριβαλλοντικών μέτρων για τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας. Αυτά τα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα έχουν να κάνουν, όπως αναφέρεται στο Σχέδιο Δράσης, εκτός από το δίκτυο Natura 2000, και με το αγροτικό τοπίο και περιλαμβάνουν τη διατήρηση και ανάπτυξη των γραμμικών χαρακτηριστικών απομονωμένων περιοχών όπως οι φράκτες, οι παρυφές των αγρών που αφήνονται χωρίς λίπασμα και φυτοφάρμακα, οι καλυμμένες με γρασίδι όχθες των υδάτινων πόρων, τα δάση και οι δρόμοι. Ιδιαίτερα τονίζονται μέτρα που έχουν να κάνουν με τη χρήση των γενετικών πόρων, και ειδικά τη διατήρηση των παραδοσιακών ποικυλίων των οποίων η εμπορία θα πρέπει να ενθαρρυνθεί. Μάλιστα, αφιερώνεται ιδιαίτερο κεφάλαιο στους γενετικούς πόρους καθώς αυτοί αποτελούν ξεχωριστό τομεακό στόχο. Ουσιαστικά –όσον αφορά τον τομεακό αυτόν στόχο- το Σχέδιο κάνει λόγο για την πρόοδο που επετεύχθη με το πρώτο 5ετές πρόγραμμα για την εφαρμογή του Κανονισμού 1467/94/ΕΚ²⁹⁷. Το πρόγραμμα αυτό επικεντρώθηκε στην *ex situ* διατήρηση των γενετικών πόρων και ιδιαίτερα στο χαρακτηρισμό αυτών που βρίσκονταν στις τράπεζες σπόρων. Χάρη στην έρευνα των ιδρυμάτων

²⁹⁵ Βλ. Μαριά Ε-Α. (2009), *Η Νομική Προστασία του Τοπίου στο Διεθνές, Κοινοτικό και Εθνικό Δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 159-160

²⁹⁶ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Σχέδιο Δράσης για τη βιοποικιλότητα: Γεωργία /* COM/2001/0162 τελικό */

²⁹⁷ Βλ. Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1467/94 του Συμβουλίου της 20ής Ιουνίου 1994 για τη διατήρηση, το χαρακτηριστικό, τη συλλογή και τη χρησιμοποίηση των γενετικών πόρων στη γεωργία (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 159 της 28/06/1994 σ. 0001 – 0010*)

αυτών, βελτιώθηκαν τα χαρακτηριστικά των παραδοσιακών ποικιλιών, ενώ κρίθηκε απαραίτητη η συμμετοχή των διαφόρων χρηστών των γενετικών πόρων στα ερευνητικά προγράμματα. Απαραίτητη κρίθηκε επίσης η δημιουργία ενός μελλοντικού προγράμματος που να αφορά την *insitu* και την *onfarm* διατήρηση, με σκοπό να ληφθούν υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των οικοτόπων και η διατήρηση και εξέλιξη των ειδών που είναι συνδεδεμένα με τις περιοχές αυτές, πάντα με τη συμμετοχή των αγροτών. Αναφέρεται, χαρακτηριστικά, ότι για την ενδυνάμωση της *onfarm* διατήρησης των παραδοσιακών ποικιλιών απαιτούνται προγράμματα που να αυξάνουν ταυτόχρονα το εισόδημα και τη βιώσιμη παραγωγή αλλά να μη βασίζονται στη μετατόπιση της γενετικής ποικιλότητας.

Υπογραμμίζεται, επίσης, ότι τα σύνθετα αγροτικά συστήματα έχουν δυναμικές που μπορούν να κατανοηθούν μόνον εάν ληφθούν υπόψη διάφοροι πολιτισμικοί και κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες ταυτόχρονα. Επομένως, τα προγράμματα διατήρησης *onfarm* θα έπρεπε να βασίζονται στα τοπικά συστήματα γνώσης και διαχείρισης, τους τοπικούς θεσμούς και την κοινωνική οργάνωση. Κι όλα αυτά, εξαρτώνται φυσικά από την ύπαρξη ενός κατάλληλου μακρο-οικονομικού και πολιτικού περιβάλλοντος. Άρα, λοιπόν, δύο είναι οι κατηγορίες με βάση τις οποίες μπορεί να οργανωθεί η *onfarm* διαχείριση: Η μία είναι η διατομεακή προσέγγιση, δηλαδή η προσέγγιση εκείνη που αφορά αλλαγές στις πολιτικές και στις υπηρεσίες με σκοπό την προώθησή της και η άλλη είναι η στοχευμένη προσέγγιση που εστιάζει στη διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών ιδιαίτερης σημασίας σε εθνικό/τοπικό επίπεδο. Και φυσικά, καθώς τίποτε δε βοηθά περισσότερο στη διατήρηση, από τη χρήση των παραδοσιακών ποικιλιών, η χρήση τους αυτή, κατά το Σχέδιο Δράσης πάντα, θα πρέπει να αφορά την εισαγωγή τους στην κύρια παραγωγή, αποτελώντας στοιχείο είτε της οργανικής γεωργίας, είτε αποτελώντας εξειδικευμένες αγορές, είτε χρησιμοποιούμενες για την παραγωγή συγκεκριμένων προϊόντων ποιότητας είτε απλώς πωλούμενες ως ποικιλίες υψηλής γενετικής ποικιλότητας.²⁹⁸

Τονίζεται ακόμη, ότι είναι σημαντική η ανάπτυξη συμμετοχικών προσεγγίσεων στη βελτίωση των φυτών, με αυξημένη ζήτηση για υλικό από τις τράπεζες σπόρων. Όπως αναφέρει το Σχέδιο,

²⁹⁸ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Σχέδιο Δράσης για τη βιοποικιλότητα: Γεωργία /* COM/2001/0162 τελικό */

αυτά τα μαζικά αποθετήρια γονιδίων αποτελούν έναν πολύ φθηνό και αποτελεσματικό τρόπο διατήρησης «πρώτων υλών» οι οποίες είναι άμεσα διαθέσιμες στους αγρότες/βελτιωτές.²⁹⁹

Τέλος, στο κομμάτι της νομοθεσίας για τους σπόρους και το πολλαπλασιαστικό υλικό των παραδοσιακών ποικιλιών, γίνεται αναφορά στην εμπορία του ποικίλου γενετικού υλικού και τις προϋποθέσεις επίσημης αποδοχής των ποικιλιών αυτών για εγγραφή στους κοινούς καταλόγους υπό την ένδειξη «ποικιλίες διατήρησης».³⁰⁰ Γι' αυτά τα τελευταία όμως, θα γίνει λόγος παρακάτω.

3.1.3. Κοινή Αγροτική Πολιτική: Οι αναθεωρήσεις του 2003-2004 έως σήμερα

Επιστρέφοντας στην ΚΑΠ και τις αναθεωρήσεις του 2003 και 2004, πρέπει να τονίσουμε ότι μέσω αυτών αναδιοργανώθηκε σημαντικά. Δηλαδή, εισήχθησαν σημαντικές αλλαγές στον τρόπο απόδοσης των ενισχύσεων στους παραγωγούς καθώς αποσυνδέθηκαν οι άμεσες πληρωμές από την ποσότητα της γεωργικής παραγωγής και καθιερώθηκε το σύστημα της ενιαίας ενίσχυσης των παραγωγών. Αυτό είχε άμεσες συνέπειες στη στήριξη του σιταριού, της σίκαλης, του σκληρού σίτου, στο ρύζι και στις πρωτεϊνούχες καλλιέργειες, μεταξύ άλλων, η οποία μειώθηκε.³⁰¹ Όσο για τις μεσογειακές καλλιέργειες των ελαιόδεντρων, του βαμβακιού και του καπνού, η αποσύνδεση από την παραγωγή άρχισε να λαμβάνει χώρα από το 2004.³⁰²

Επίσης, εφαρμόστηκαν οι κανόνες της πολλαπλής συμμόρφωσης, το κατεξοχήν βασικό στοιχείο της αναμόρφωσης του 2003³⁰³. Οι κανόνες αυτοί είχαν να κάνουν γενικώς με την τήρηση καλών γεωργικών και περιβαλλοντικών συνθηκών όσον αφορά τη γεωργική γη και την αποτροπή της εγκατάλειψής της, από τους αγρότες που λάμβαναν άμεσες πληρωμές. Είχαν να κάνουν ακόμη,

²⁹⁹Idem

³⁰⁰Idem

³⁰¹Βλ. Organization for Economic Cooperation and Development, "Analysis of the 2003 CAP Reform", Paris 2004, p. 6-9

³⁰²Βλ. Gay S.H., Osterburg B., Baldock D., Zdanowicz A. (2005), "Recent evolution of the EU Common Agricultural Policy (CAP): state of play and environmental potential", MEACAP, p. 35

³⁰³Ibid, p. 5-8

με την προστασία του περιβάλλοντος, τη δημόσια, τη φυτική και τη ζωική υγεία. Τόσο η αποσύνδεση των ενισχύσεων όσο και η πολλαπλή συμμόρφωση, αποτελούν μέρη του 1^{ου} πυλώνα της ΚΑΠ. Σχετίζονται άμεσα όμως με το 2^ο πυλώνα της ΚΑΠ, ο οποίος αφορούσε την πολιτική αγροτικής ανάπτυξης, η ύπαρξη του οποίου είχε αποφασιστεί το 1999 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Βερολίνου και εισήχθη στο πλαίσιο της Agenda 2000. Το 2003 η πολιτική αυτή, ήταν ισχυρότερη, με περισσότερα χρήματα από την ΕΕ για νέα μέτρα για την προώθηση της προστασίας του περιβάλλοντος, της ποιότητας των προϊόντων και των συνθηκών διαβίωσης των ζώων.³⁰⁴

Η στόχευση, πλέον, της ΚΑΠ στην αγροτική ανάπτυξη έγινε μέσω της εισαγωγής ενός χρηματοδοτικού οργάνου και ενός προγράμματος για την περίοδο 2007-2013, το οποίο ήταν το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (Ε.Γ.Τ.Α.Α.)³⁰⁵. Το Ταμείο αυτό θεσπίστηκε με τον Κανονισμό 1698/2005³⁰⁶ του Συμβουλίου και παρείχε ευκαιρίες για την υποστήριξη αγροπεριβαλλοντικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένης της onfarm διαχείρισης των φυτογενετικών πόρων σε εθνικό επίπεδο. Στο σημείο 35, λοιπόν, του προοιμίου αλλά και στο Άρθρο 39, του κανονισμού αυτού γίνεται ξεκάθαρη αναφορά στη στήριξη της διατήρησης των γενετικών πόρων στη γεωργία. Συγκεκριμένα, στο σημείο 35 αναφέρεται ότι στο πλαίσιο της απόδοσης γεωργοπεριβαλλοντικών ενισχύσεων για τη στήριξη της βιώσιμης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών θα πρέπει να δίδεται ιδιαίτερη προσοχή στη διατήρηση των γενετικών πόρων στη γεωργία. Στο δε Άρθρο 39, γίνεται ανάλογη αναφορά στους γενετικούς πόρους στη γεωργία και τη δυνατότητα στήριξης της διατήρησής τους. Δεδομένου, βέβαια, ότι η εφαρμογή των μέτρων του κανονισμού αυτού υπό το Ε.Γ.Τ.Α.Α. είναι εθνική, διαπιστώνουμε ότι ο βαθμός εφαρμογής σε κάθε κράτος διαφέρει.³⁰⁷

³⁰⁴ Idem

³⁰⁵ Βλ. Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (Ε.Γ.Τ.Α.Α.), Ιστότοπος: http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/general_framework/l60032_el.htm#amendingact, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014

³⁰⁶ Βλ. Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1698/2005 του Συμβουλίου, της 20ής Σεπτεμβρίου 2005, για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ)(ΕΕ L 277 της 21.10.2005, σ. 1 έως 40)

³⁰⁷ Idem

Κάνοντας ένα είδος αποτίμησης, διαπιστώνουμε ότι οι παραδοσιακές ποικιλίες συνεχίζουν να καλλιεργούνται στην Ευρώπη και υπάρχουν και διάφορα πρότζεκτ για τη διατήρησή τους, όπως π.χ. το “PGRSecure”³⁰⁸, ωστόσο, για ακόμη μια φορά παρατηρούμε ότι δεν υφίσταται λεπτομερές σύστημα για την καταγραφή της ύπαρξής τους σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τα δε μέτρα στο πλαίσιο του Ε.Γ.Τ.Α.Α. υποστηρίζονται σε εθνικό επίπεδο μόνο, ενώ οι ποσότητες των υφιστάμενων παραδοσιακών ποικιλιών παραμένουν πολύ μικρές. Επιπλέον, οι πληρωμές που δίνονται μέσω του παραπάνω Ταμείου, είναι σε ετήσια βάση και ναι μεν καλύπτουν τα επιπρόσθετα κόστη (που προκύπτουν από τη δέσμευση για την καλλιέργεια απειλούμενων με εξαφάνιση γενετικών πόρων) όπως και το διαφυγόν εισόδημα λόγω αυτής της επιλογής, ωστόσο, δε φαίνεται να επαρκούν ως κίνητρο για την προσέλκυση πολλών αγροτών να ασχοληθούν με την onfarm διαχείριση των παραδοσιακών ποικιλιών. Και είναι λογικό, διότι η βάση για οποιαδήποτε εξέλιξη στην onfarm διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών θα έπρεπε να είναι η ύπαρξη εθνικών αποθετηρίων φυτογενετικών πόρων που είναι φυσικά προσαρμοσμένοι στις τοπικές συνθήκες και βρίσκονται υπό την απειλή γενετικής διάβρωσης καθώς και ένα σαφές οικονομικό αντίκρισμα από την εμπορία τους.

Όσο για την πρόσφατη εξέλιξη της ΚΑΠ, για το 2014-2020, κινείται στο πλαίσιο της αμέσως προηγούμενης αναμόρφωσης καθώς διατηρούνται οι δύο πυλώνες όσο και οι δεσμοί μεταξύ τους, ενώ επιδιώκεται το περαιτέρω «πρασίνισμά» της μέσω της ενδυνάμωσης του πυλώνα της αγροτικής ανάπτυξης. Όπως αναφέρεται, χαρακτηριστικά, στον Κανονισμό 1305/2013/ΕΚ³⁰⁹ που αντικαθιστά τον Κανονισμό 1698/2005/ΕΚ³¹⁰, οι αγρο-περιβαλλοντικο-κλιματικές πληρωμές θα πρέπει να συνεχίζουν να παίζουν σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη της βιώσιμης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών. Οι δε αγρότες θα πρέπει να ενθαρρύνονται να εφαρμόζουν αγροτικές πρακτικές συμβατές με την προστασία του περιβάλλοντος, του τοπίου και των χαρακτηριστικών του, τους φυσικούς πόρους, τη γενετική ποικιλότητα. Μάλιστα, γίνεται λόγος για την ιδιαίτερη προσοχή που θα πρέπει να απολαύει η διατήρηση των γενετικών πόρων στη

³⁰⁸ Βλ. PGRSecure, Ιστότοπος: <http://www.pgrsecure.org/>, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014

³⁰⁹ Βλ. Κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 1305/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Δεκεμβρίου 2013, για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1698/2005 του Συμβουλίου (ΕΕ L 347 της 20.12.2013, σ. 487 έως 548)

³¹⁰ Βλ. Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1698/2005 του Συμβουλίου, *op. cit.*

γεωργία και οι επιπρόσθετες ανάγκες των αγροτικών συστημάτων υψηλής φυσικής αξίας. Ιδιαίτερα προωθείται η ορεινή καθώς και η οργανική γεωργία.

4.1. Ex situ διατήρηση των φυτογενετικών πόρων

Όσον αφορά, λοιπόν, την exsitu διατήρηση, με την υπογραφή της Συνθήκης του FAO το 2001 η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε χρηματοδοτήσει το πρόγραμμα με το όνομα «Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Συνεργασίας για τους Γενετικούς Πόρους (European Cooperative Programme for Genetic Resources, ECPGR), στο πλαίσιο της διατήρησης των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία. Το πρόγραμμα αυτό είχε ήδη αρχίσει να λειτουργεί από τη δεκαετία του 1980 και σκοπός του ήταν *«να συμβάλλει στην ανάπτυξη της γεωργίας στα κράτη μέλη με την πιο αποτελεσματική χρήση των φυτογενετικών πόρων, οι οποίοι είναι καλά διατηρημένοι και προσβάσιμοι, και να επεκτείνει τις δραστηριότητες των εθνικών και υπο-περιφερειακών θεσμών για τους φυτογενετικούς πόρους στην Ευρώπη, ενδυναμώνοντας τη συνεργασία μεταξύ των θεσμών αυτών»*.³¹¹ Στο πλαίσιο του είχε δημιουργηθεί η βάση δεδομένων AEGIS (A european Genebank Integrated System) για την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος μιας Ευρωπαϊκής Τράπεζας Γενετικού Υλικού ενώ σε μία τρίτη βάση, την EURISCO, είναι καταγεγραμμένες 1,1 εκατ. συλλογές φυτογενετικού υλικού από τις Ευρωπαϊκές Τράπεζες Γενετικού Υλικού.³¹²

Εξετάζοντας την exsitu διατήρηση των φυτογενετικών πόρων στην Ευρώπη, θα πρέπει να επικεντρωθούμε στους δύο σχετικούς Κανονισμούς που έχουν εκδοθεί: ο πρώτος, είναι ο Κανονισμός που έχει αναφερθεί παραπάνω, δηλαδή ο 1698/2005/EK³¹³ και ο δεύτερος ο 870/2004/EK³¹⁴. Για την υποστήριξη των δράσεων, όσον αφορά τον πρώτο Κανονισμό,

³¹¹Βλ. Maggioni L. (2002), "The ECP/GR, an example of cooperation for crop genetic resources in Europe" στο Engels J.M.M., Kiambi D., Watts J., Zoungrana I. (eds), *Strengthening policy and institutional frameworks for conservation and sustainable use of plant genetic resources*, Proceedings of an international workshop, IPGRI, National programmes and networks as strategic tools 1-10 October 2002, Zschortau, Germany, p. 58-59

³¹² Βλ. Μαριά Ε-Α, Φουρναράκη Χρ., Θάνος Κ. (2012), «Εκτός τόπου (exsitu) διατήρηση της φυτικής ποικιλότητας – Σκέψεις και προτάσεις για ένα αποτελεσματικό σύστημα διοικητικής οργάνωσης των Ελληνικών Τραπεζών Σπόρων (SeedBanks)», op. cit., σελ. 633

³¹³ Βλ. Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1698/2005 του Συμβουλίου, op. cit.

³¹⁴ Βλ. Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 870/2004 του Συμβουλίου, της 24ης Απριλίου 2004, σχετικά με τη θέσπιση κοινοτικού προγράμματος για τη διατήρηση, τον χαρακτηρισμό, τη συλλογή και τη χρησιμοποίηση των γενετικών πόρων στη

υπεύθυνο είναι το Ε.Γ.Τ.Α.Α. με βάση και πάλι το Άρθρο 39 του Κανονισμού. Λίγες όμως δραστηριότητες έχουν όντως υποστηριχθεί με αυτό τον τρόπο σε εθνικό επίπεδο. Αντίθετα, με τον δεύτερο Κανονισμό, έχει υπάρξει εξέλιξη στην *ex situ* διατήρηση, τουλάχιστον σε νομοθετικό επίπεδο. Κι αυτό διότι, κατά πρώτον, ο Κανονισμός αυτός αντικατέστησε τον προηγούμενο αντίστοιχο Κανονισμό 1467/94³¹⁵, ο οποίος είχε εκδοθεί κατά την επικύρωση από την Ευρωπαϊκή Ένωση της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα και αφορούσε την *ex situ* διατήρηση των γενετικών πόρων μέσω ενός 5ετούς προγράμματος, κατά δεύτερον, διότι εκδόθηκε κατά την επικύρωση από την Ευρωπαϊκή Ένωση της Συνθήκης του FAO και συνεπώς είχαν ιδιαίτερη βαρύτητα οι διατάξεις του και κατά τρίτον, εγκαθίδρυσε το νέο κοινοτικό πρόγραμμα για τη διατήρηση, το χαρακτηρισμό, τη συλλογή και τη χρήση των γενετικών πόρων στη γεωργία που είχε εξαγγελθεί από το Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα στον τομέα της Γεωργίας του 2001. Οι διατάξεις του Κανονισμού, κάνουν λόγο για στοχευμένες δράσεις, από τις οποίες θα απαρτιζόταν το νέο κοινοτικό πρόγραμμα.

Στο νέο αυτό πρόγραμμα, συμμετείχαν περίπου 180 εταίροι σε 25 κράτη μέλη και 12 κράτη μη-μέλη, ενώ η χρηματοδότηση που έλαβε ήταν 8,9 εκατ. ευρώ περίπου. Είχε ως αποτέλεσμα τη συλλογή και το χαρακτηρισμό χιλιάδων νέων καταχωρήσεων φυτογενετικού υλικού και την εγκαθίδρυση υποδομών διατήρησης, βάσεων δεδομένων, κύριων συλλογών, τραπεζών σπόρων και καταλόγων.³¹⁶ Οι πολύ σημαντικές, ομολογουμένως, στοχευμένες δράσεις από τις οποίες απαρτιζόταν, άρχισαν το 2007 και είχαν μέγιστη διάρκεια 4 χρόνια. Επρόκειτο ουσιαστικά, για διακρατικά πρότζεκτ, 17 στον αριθμό, που προέβλεπαν την εγκαθίδρυση ενός ευρωπαϊκού αποκεντρωμένου, μόνιμου και ευρέως προσβάσιμου διαδικτυακού αποθετηρίου γενετικών πόρων με την συμπερίληψη *insitu/onfarm* δραστηριοτήτων διατήρησης των γενετικών πόρων, αλλά και την εγκαθίδρυση ενός ανάλογου αποθετηρίου για την συμπερίληψη διάφορων διαθέσιμων *ex situ* συλλογών αλλά και συλλογών που θα προέρχονταν από τα εθνικά αποθετήρια. Επιπλέον, τα πρότζεκτ αυτά προέβλεπαν και την ανταλλαγή γενετικού υλικού

γεωργία και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1467/94 (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ) (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 162 της 30/04/2004 σ. 0018 – 0028)

³¹⁵ Βλ. Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1467/94 του Συμβουλίου, *op. cit.*

³¹⁶ Βλ. Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, «Γεωργικοί γενετικοί πόροι – από τη διατήρηση στη βιώσιμη χρήση» (COM 2013) 838 τελικό, σελ. 6-7

μεταξύ των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα και των τελικών χρηστών (αγροτών, βελτιωτών, κηπουρών).³¹⁷

Η λήξη του προγράμματος έλαβε χώρα το 2011, όταν συμπληρώθηκαν οι τρέχουσες δράσεις, και αξιολογήθηκε το 2012 από ανεξάρτητους αξιολογητές οι οποίοι συνέστησαν να συνεχιστεί. Τη συνέχισή του συνέστησαν και τα κράτη μέλη.³¹⁸ Όπως υπογραμμίστηκε στην αξιολόγηση, το πρόγραμμα συνέβαλε στη βελτίωση της επιστημονικής γνώσης, στη διαχείριση και τη δυναμική διάφορων αγροτικών γενετικών πόρων και προώθησε την κατανόηση των τοπικών πρακτικών και αναγκών. Βοήθησε επίσης στη διασυνοριακή συνεργασία και στη διαδικτύωση καθώς και στην προσέλκυση του ενδιαφέροντος των ενδιαφερόμενων σχετικά με τη σπουδαιότητα των δραστηριοτήτων διατήρησης.³¹⁹ Βέβαια, πρέπει να παρατηρηθεί ότι, τελικά, η ανάμειξη των τελικών χρηστών ήταν περιορισμένη με άμεσες συνέπειες στη χρήση των γενετικών πόρων και την ανεπαρκή συνεργασία και ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των σχετικών δρώντων. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, όπως τονίστηκε στην αξιολόγηση, έπρεπε να γίνουν πολύ περισσότερες ενέργειες όσον αφορά τους τελικούς χρήστες με σκοπό την τόνωση και την επέκταση της βιώσιμης χρήσης των γενετικών πόρων στη γεωργία. Η δε επιστημονική γνώση όφειλε να βρει διόδους ώστε να διοχετευτεί στις αγροτικές πρακτικές όπου θα προσαρμοστεί αλληλεπιδρώντας με την παραδοσιακή γνώση σε επίπεδο αγροκτήματος. Κι εκεί ακριβώς, όπως τονίζεται στην αξιολόγηση, θα έπρεπε να δοθεί το βάρος της χρηματοδότησης, δηλαδή στη διασύνδεση των ερευνητών και των τελικών χρηστών, ειδικά των αγροτών και των βελτιωτών.³²⁰

³¹⁷Ibid, p. 7-8

³¹⁸Βλ. European Cooperative Programme for Plant Genetic Resources, "Strategy Paper on the ECPGR Relationship with the European Union/European Commission", Thirteenth meeting of the ECPGR Steering Committee, 4-7 December 2012, Vienna, Austria, p. 8

³¹⁹Βλ. European Commission, Commission Staff Working Document *accompanying the document: "Agricultural Genetic Resources – from conservation to sustainable use"*, Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the Economic and Social Committee, SWD (2013) 486 final, p. 3

³²⁰Idem

Λίγο αργότερα, το 2013, η Επιτροπή υπέβαλε Έκθεση³²¹ προς το Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή στην οποία, μεταξύ των προτάσεων της αξιολόγησης των αξιολογητών, όπως είδαμε, τονίστηκε ιδιαίτερα η ανάγκη ύπαρξης ενός ευρωπαϊκού νομοθετικού πλαισίου που να λαμβάνει υπόψη τους γενετικούς πόρους στη γεωργία για τη διευκόλυνση των δραστηριοτήτων διατήρησης και βιώσιμης χρήσης τους. Για το σκοπό αυτό, μάλιστα, η ίδια η Επιτροπή έχει πρόσφατα προτείνει μια σημαντική αναθεώρηση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας όσον αφορά το φυτικό αναπαραγωγικό υλικό με σκοπό την ενίσχυση της διατήρησης των γενετικών πόρων επί της ουσίας, καθώς με αυτό τον τρόπο θα διευκολυνθεί σημαντικά η πρόσβαση στις παραδοσιακές ποικιλίες (λίγο παρακάτω, θα μιλήσουμε εκτενέστερα για το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τις παραδοσιακές ποικιλίες).

Το κείμενο της Έκθεσης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί καινοτόμο και πρωτοποριακό καθώς περιγράφει στοχευμένα και εμφατικά τις περιοχές δράσης που χρήζουν προτεραιότητας, τους δρώντες-κλειδιά και την ανάγκη διασύνδεσης της έρευνας με τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση των φυτογενετικών πόρων στη γεωργία και δη των παραδοσιακών ποικιλιών.³²²

Προτεραιότητα, λοιπόν, σύμφωνα με την Έκθεση, πρέπει να δοθεί σε μια ολοκληρωμένη και ολιστική προσέγγιση του ζητήματος αυτού, πέραν του καθιερωμένου πλαισίου. Αυτή η προσέγγιση θα διασφαλίζει το συντονισμό των προσπαθειών διατήρησης μέσω της βιώσιμης χρήσης και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των σχετικών δρώντων. Η βιώσιμη χρήση των γενετικών πόρων, λοιπόν, θα πρέπει να αναπτυχθεί παράλληλα με τη βελτίωση της οικονομικής βιωσιμότητας των αγροτικών συστημάτων. Δηλαδή, οι καλλιεργητικές δραστηριότητες σε επίπεδο γεωργικής εκμετάλλευσης θα πρέπει να δώσουν έμφαση σε υποχρησιμοποιούμενα είδη, σε παραδοσιακές και τοπικές φυλές και καλλιέργειες σε συνδυασμό με την αξιοποίηση του υλικού αυτού για την προώθηση του ρόλου της γεωργίας στην ανάπτυξη αγροτικών περιοχών, στη διατήρηση των παραδόσεων και των παραδοσιακών αγροτικών πρακτικών. Για το λόγο αυτό, είναι απαραίτητο να γίνουν ενέργειες ώστε οι αγρότες να ανακτήσουν την παραδοσιακή γνώση και να τους παρασχεθεί η κατάλληλη τεχνογνωσία, ώστε να ασχοληθούν με τις τοπικές

³²¹ Βλ. Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, «Γεωργικοί γενετικοί πόροι – από τη διατήρηση στη βιώσιμη χρήση» (COM 2013) 838 τελικό, σελ. 1-16

³²² Idem

φυλές. Τα οικονομικά κίνητρα, φυσικά, θα μπορούσαν να είναι η ανάμειξη μικρών και εξειδικευμένων βιομηχανιών τροφίμων, τοπικών επιχειρήσεων εστίασης και η δημιουργία εναλλακτικών μορφών τουρισμού.³²³

Η ολοκληρωμένη και ολιστική προσέγγιση προϋποθέτει, επίσης, τη χρήση των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων για την αξιολόγηση των χαρακτηριστικών των γενετικών πόρων και των ποικιλιών αλλά και την ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων. Τα αποτελέσματα των αξιολογήσεων θα πρέπει να κοινοποιούνται στους αγρότες από τις αρμόδιες αρχές, ενώ η έρευνα θα πρέπει να επικεντρώνεται στις πρακτικές ανάγκες που υφίστανται και που παρουσιάζονται και στην παροχή πληροφοριών και λύσεων στους τελικούς χρήστες. Μελέτες, θα πρέπει να γίνουν, ακόμη σε μακρο και μικρο επίπεδο, δηλαδή σε κλίμακα τοπίου και κλίματος αλλά και σε κλίμακα βιοποικιλότητας εδάφους και μικροχλωρίδας, για παράδειγμα. Όσο για τις συλλογές, τις βάσεις δεδομένων γενετικού υλικού και ποικιλιών και τα πληροφοριακά συστήματα, οφείλουν να συντονίσουν και να βελτιώσουν τη δια-λειτουργικότητά τους. Η ενεργή δικτύωση, αναφέρει η Έκθεση, βοηθά τόσο στη συνεργασία των ερευνητών, όσο και στην ευκολότερη διάχυση των ερευνητικών αποτελεσμάτων στους τελικούς χρήστες.³²⁴

Οι δρώντες-κλειδιά, κατά την Έκθεση πάντα, είναι τόσο οι επιστήμονες, οι αγρότες, οι βελτιωτές όσο φυσικά οι καταναλωτές αλλά και οι διαχειριστικές αρχές, οι οποίοι είναι αναγκαίο να αλληλεπιδρούν, να συλλειτουργούν και να εναρμονίζουν τις δραστηριότητές τους για τη διατήρηση των γενετικών πόρων. Αυτό που επιχειρεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, με τη συμμετοχή των δρώντων αυτών, είναι η καθιέρωση ενός νέου συμπαγούς πλαισίου πολιτικής με νέα όργανα και εργαλεία που θα αποσκοπεί στην ενεργή, βιώσιμη χρήση των πόρων. Γι' αυτό το σκοπό, έχει εγκαθιδρύσει δύο νέα προγράμματα, εκτός από την πολιτική αγροτικής ανάπτυξης, που διαδέχονται το πρόγραμμα του Κανονισμού 870/2004. Τα προγράμματα αυτά είναι η Ευρωπαϊκή Σύμπραξη Καινοτομίας και ο Ορίζοντας 2020. Η Ευρωπαϊκή Σύμπραξη Καινοτομίας³²⁵ προωθείται σε συγκεκριμένες περιοχές δράσης, μία από τις οποίες είναι και η Αγροτική

³²³ Idem

³²⁴ Idem

³²⁵ Βλ. European Innovation Partnership – Agriculture and Innovation (EIP-AGRI), Ιστότοπος: <http://ec.europa.eu/eip/agriculture/en/content/eip-agri-part-eu%E2%80%99s-growth-strategy-decade>, όπως προσπελάστηκε την 10/07/2014

Βιωσιμότητα και Παραγωγικότητα, η οποία αποσκοπεί στην προώθηση μιας ανταγωνιστικής και βιώσιμης γεωργίας και δασοκομίας. Συγκεκριμένα, αποσκοπεί στην εξασφάλιση μιας σταθερής προμήθειας τροφίμων, των ζωοτροφών και στη βιώσιμη διαχείριση των απαραίτητων φυσικών πόρων, από τους οποίους εξαρτάται η γεωργία και η δασοκομία, σε αρμονία με το περιβάλλον. Προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες για την ολοκλήρωση δραστηριοτήτων που αφορούν τους γενετικούς πόρους κι έχει κατασκευαστεί για να κινητοποιήσει τους δρώντες, να ενημερώσει και να διευκολύνει τη γνώση. Ο Ορίζοντας 2020³²⁶ είναι το πρόγραμμα-πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Έρευνα και την Καινοτομία και χωρίζεται σε τμήματα, ένα από τα οποία είναι και οι Κοινωνικές Προκλήσεις. Κατά τη 2^η θεματική των κοινωνικών προκλήσεων³²⁷, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση σε προσεγγίσεις με πολλούς συμμετέχοντες, όπου οι ερευνητές και οι τελικοί χρήστες από διάφορους τομείς μπορούν να αλληλεπιδράσουν με συμβουλευτικές υπηρεσίες ούτως ώστε να αποκομίσουν επιστημονικές γνώσεις και να τις μεταφέρουν στις on-farm δραστηριότητές τους, έχοντας την πιστοποίηση της εργαστηριακής εξέτασης.³²⁸

4. Το ευρωπαϊκό αγροτικό τοπίο

Σε αυτήν την ενότητα, ας υπογραμμίσουμε γι' ακόμη μια φορά, ότι η γεωργία διαμορφώνει τη γη, για να παραχθούν πρωταρχικώς αγροτικά προϊόντα, στη σφαίρα του ιδιωτικού δικαίου, ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνεται και το τοπίο, ένα μεγάλης κλίμακας δημόσιο αγαθό. Έχουμε ήδη δει ότι, το τοπίο, ως δημόσιο αγαθό, επηρεάζεται από τη χρήση γης και τις αποφάσεις για την αγροτική παραγωγή από τους αγρότες, σε σχέση, μεταξύ άλλων, με τη ζήτηση στην αγορά και με τις αγροτικές πολιτικές.

³²⁶Βλ. Horizon 2020 – The EU Framework Programme for Research and Innovation, Ιστότοπος: <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020>, όπωςπροσπελάστηκετην 10/07/2014

³²⁷Idem καιHorizon 2020 – Food Security, Sustainable Agriculture and Forestry, Marine, Maritime and Inland Water Research and the Bioeconomy, Ιστότοπος: <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/food-security-sustainable-agriculture-and-forestry-marine-maritime-and-inland-water>, όπωςπροσπελάστηκετην 10/07/2014

³²⁸ Βλ. Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, «Γεωργικοί γενετικοί πόροι – από τη διατήρηση στη βιώσιμη χρήση» (COM 2013) 838 τελικό, σελ. 6, 11

Τους τελευταίους αιώνες, τα ευρωπαϊκά αγροτικά τοπία ήταν πολυποίκιλα καθώς χαρακτηρίζονταν από παραδοσιακές, χαμηλής έντασης και προσαρμοσμένες στις τοπικές συνθήκες, πρακτικές χρήσεων γης. Η ετερογένεια αυτή, μειώθηκε δραματικά μετά τη ραγδαία εντατικοποίηση, συγκέντρωση και εξειδίκευση της αγροτικής παραγωγής μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε και είτε έδωσε τη θέση της στην ομοιογένεια των τοπίων αυτών είτε οδήγησε στην περιθωριοποίηση και εγκατάλειψη της γης. Η ομοιογένεια συνίστατο στην εξαφάνιση στοιχείων όπως οι φυτοφράκτες, οι λόγκοι και τα αναχώματα που από τη μια προσέδιδαν ταυτότητα στην κάθε περιοχή και από την άλλη αποτελούσαν καθοριστικούς παράγοντες της αγροοικολογικής της λειτουργίας.³²⁹

Αυτές οι διαδικασίες επιταχύνθηκαν από τότε που θεσπίστηκε η ΚΑΠ, το 1957. Η ΚΑΠ, παρόλο που δεν ήταν –ούτε και είναι– μια πολιτική για το τοπίο, ήταν, ωστόσο, ο κύριος παράγοντας των αλλαγών στη χρήση γης και στις αγροτικές πρακτικές στην Ευρώπη με κύριο μέλημά της την οικονομική διάσταση της αγροτικής παραγωγής, βάσει, φυσικά, της δεδομένης κοινωνικο-οικονομικής συγκυρίας.³³⁰ Το ενδιαφέρον για το τοπίο, κατά το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου αυτής, ήταν ανύπαρκτο, επομένως, ενώ η αγροτική παραγωγή αυξανόταν, το τοπίο ως δημόσιο αγαθό υποβαθμιζόταν καθώς θεωρούνταν ως το λιτό αποτέλεσμα της χωρικής οργάνωσης των συστημάτων καλλιέργειας.³³¹ Δεν υφίστατο ούτε στο ελάχιστο η αντίληψη περί της αλληλεπιδράσεως των περιβαλλοντικών και συμβολικών διαδικασιών που συμβαίνουν στα αγροτικά χωρικά πρότυπα, η αντίληψη δηλαδή κατά την οποία μπορούμε να θεωρήσουμε το τοπίο ως το πλαίσιο αναφοράς των διαδικασιών που συμβαίνουν εντός του και μετασχηματίζεται από αυτές, όπως και αυτές μετασχηματίζονται από αυτό.

Εκτός από την ΚΑΠ, βέβαια, τόσο η περιβαλλοντική πολιτική της ΕΕ όσο και οι εθνικές και οι περιφερειακές πολιτικές σχεδιασμού υποδομών και χρήσεων γης έχουν επηρεάσει τα ευρωπαϊκά αγροτικά τοπία, με την ΚΑΠ, ωστόσο, να είναι το κύριο χρηματοδοτικό όργανο για την

³²⁹ Βλ. Μπεόπουλος Ν. (2010), «Σκέψεις και ερωτήματα από την εμφάνιση δημόσιων παρεμβάσεων στο τοπίο μέσω μέτρων αγροπεριβαλλοντικής πολιτικής» στο *σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Πρακτικά της 1^{ης} Συνάντησης Εργασίας στο πλαίσιο του προγράμματος Διαφύλαξη και Διαχείριση του Ελληνικού Τοπίου, επιμ. Παπαγιάννης Θ., Σορώτου Α., Αθήνα, σελ. 56-57

³³⁰ Βλ. οπ.π. Μαριά Ε-Α (2009), *Η Νομική Προστασία του Τοπίου στο Διεθνές, Κοινοτικό και Εθνικό Δίκαιο*, σελ. 160

³³¹ Βλ. Μπεόπουλος Ν., *op. cit.*, p. 56-57

ευρωπαϊκή γεωργία. Δεδομένου ότι επηρεάζει τη διαχείριση του μεγαλύτερου μέρους της αγροτικής γης, επηρεάζει, συνεπαγόμενα, και το τοπίο.³³²

Επομένως, οι όποιες αναλύσεις για το τοπίο και δη το αγροτικό θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την ΚΑΠ. Κι αυτό διότι, εξάλλου, δεν υφίσταται μια ειδική νομική βάση και μια αυτόνομη πολιτική για το τοπίο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης με αποτέλεσμα η προστασία του να εντάσσεται στο πλαίσιο των παραπάνω πολιτικών. Έτσι, η όποια δράση αναλαμβάνεται όσον αφορά το τοπίο, αναπτύσσεται μόνο συνδυαστικά με τους στόχους των πολιτικών αυτών. Με τον τρόπο αυτόν, αποκλείονται, βέβαια, των αναλύσεων, των δράσεων αλλά και της εφαρμογής τους εγγενείς συνιστώσες του, όπως η πολιτισμική, καθώς η αναφορά της στην κοινοτική νομοθεσία είναι αφενός πρόσφατη και αφετέρου έμμεση και συμπληρωματική.³³³

4.1. Διαχείριση αγροτικού τοπίου

Κάνοντας μια γενική θεώρηση στη διαχείριση της αγροτικής γης κι επομένως του αγροτικού τοπίου και πριν προχωρήσουμε στο ρόλο της ΚΑΠ σε αυτή, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι αυτού του είδους η διαχείριση, λαμβάνει χώρα σε τρία επίπεδα: το πρώτο είναι η διαχείριση της αγροτικής εκμετάλλευσης προσανατολισμένης στο τοπίο, το δεύτερο είναι ο συντονισμός των ενεργειών των ιδιοκτητών γης σε επίπεδο τοπίου και το τρίτο είναι η διατήρηση της ποικιλότητας των αγροτικών τοπίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως δημόσιου αγαθού.

4.2. Η διαχείριση της αγροτικής εκμετάλλευσης με βάση το τοπίο

Για την αποτελεσματική διαχείριση του ευρωπαϊκού αγροτικού τοπίου σήμερα, είναι αναγκαίο να ληφθούν υπόψη και τα τρία επίπεδα.

³³²Βλ. Lefebvre M. et al. (2013), "Agricultural landscapes as multi-scale public good and the role of the Common Agricultural Policy", Paper prepared for presentation at the 2nd AIEAA Conference "Between Crisis and Development: which Role for the Bio-Economy", 6-7 June, Parma, Italy, p. 2

³³³Βλ. . Μαριά Ε-Α., op. cit., p. 149-150

Αναλυτικότερα, όσον αφορά το πρώτο επίπεδο, ας λάβουμε υπόψη ότι το αγροτικό τοπίο διαθέτει ποικιλία χωρικών χαρακτηριστικών, τα οποία του προσδίδουν ταυτότητα, όπως είπαμε, δηλαδή τεμάχια γης (καλλιεργούμενες εκτάσεις, εκτάσεις για φύτεμα δέντρων, ημι-φυσική βλάστηση), γραμμικά χαρακτηριστικά (φυτοφράκτες, λόγκοι, αναχώματα, ακαλλιέργητες λωρίδες γης, πέτρινους φράχτες) και μεμονωμένα στοιχεία (μεμονωμένα δέντρα ή κτίσματα).³³⁴

Οι αγρότες, έχοντας συχνά τρεις ιδιότητες, αυτή του παραγωγού, του ιδιοκτήτη γης και, φυσικά, του μέλους του κοινωνικού συνόλου, λαμβάνουν αποφάσεις ως προς το να τροποποιήσουν, να οργανώσουν, να διατηρήσουν ή ακόμη να υποβαθμίσουν τα χαρακτηριστικά αυτά βάσει του οικονομικού κόστους και του οφέλους κάθε επιλογής. Οι ιδιότητες αυτές, δηλαδή, λειτουργούν ως σωρευτικά φίλτρα κι έπειτα ως συνισταμένη της εκάστοτε επιλογής τους. Ως παραγωγοί, λοιπόν, επιλέγουν τι είδους χρήση γης θα κάνουν (είδος καλλιέργειας, θέση καλλιέργειας) και τι είδους αγροτικές πρακτικές θα εφαρμόσουν (όργωμα, ψέκασμα, λίπανση, βιολογική γεωργία).³³⁵

Η αγροτική εκμετάλλευση, όμως, αποτελεί πολλές φορές όχι μόνο χώρο εργασίας αλλά και περιουσιακό στοιχείο και τόπο διαβίωσης. Οι δραστηριότητες των αγροτών, ως ιδιοκτητών γης, εκτός από το δικαίωμα χρήσης, εκμετάλλευσης της γης και του ελέγχου των χαρακτηριστικών του τοπίου υπόκεινται και σε άλλες νομοθετικές ρυθμίσεις. Για παράδειγμα, το νερό, ο αέρας, το έδαφος αλλά και βιοτικά στοιχεία, όπως είδη προς εξαφάνιση ρυθμίζονται από ευρωπαϊκές, εθνικές και περιφερειακές αρχές ενώ η φύτευση δέντρων, η άρδευση ή η αναδάσωση είναι επίσης θέματα που αφορούν το τοπίο σε σχέση με την ιδιοκτησία και δεν έχουν να κάνουν τόσο με την παραγωγή.³³⁶

Τέλος, όσον αφορά τους αγρότες ως μέλη του κοινωνικού συνόλου, προκύπτει ότι, πολλές φορές, δεν εστιάζουν μόνον στη μεγιστοποίηση του εισοδήματός τους από την αγροτική παραγωγή αλλά συμμετέχουν σε συλλογικές δράσεις για την αναβάθμιση του περιβάλλοντος και την τόνωση της αισθητικής αξίας του χώρου. Επομένως, οι αισθητικές και οι περιβαλλοντικές

³³⁴Βλ. Lefebvre M. et al. (2013), "Agricultural landscapes as multi-scale public good and the role of the Common Agricultural Policy", Paper prepared for presentation at the 2nd AIEAA Conference "Between Crisis and Development: which Role for the Bio-Economy", 6-7 June, Parma, Italy, p. 2

³³⁵Ibid, p. 3

³³⁶Idem

λειτουργίες του τοπίου έρχονται στο προσκήνιο, ειδικά όταν πρόκειται για θέματα αγροτουρισμού.³³⁷

4.3. Ο συντονισμός των ενεργειών των ιδιοκτητών γης σε επίπεδο τοπίου

Το αγροτικό τοπίο είναι μια περιοχή, που συχνά, υφίσταται χωρικά πάνω από το επίπεδο της αγροτικής εκμετάλλευσης. Είναι μια ολιστική απεικόνιση του χώρου γενικά ορισμένου με όρους «σύνθεσης» και «διάρθρωσης». Ουσιαστικά, πρόκειται για τις καλλιεργούμενες εκτάσεις και τα άλλα στοιχεία του, το πώς αυτά ορίζονται ποσοτικά και το πώς είναι τοποθετημένα στο χώρο. Η λήψη των αποφάσεων, όπως είδαμε, για ένα είδος καλλιέργειας ή τη θέση της στο χώρο, ορίζεται από την επίτευξη κέρδους από την εκμετάλλευσή της. Αυτό όμως, δεν μπορεί παρά να επηρεάζει τη δομή του τοπίου. Επομένως, όταν μιλάμε για «διατήρηση του αγροτικού τοπίου» εννοούμε τη συλλογική και συνδυασμένη προσπάθεια των αγροτών για τη διατήρηση της αξίας του μέσω της σύνθεσης των επιλογών τους όσον αφορά τα στοιχεία του σε επίπεδο αγροτικής εκμετάλλευσης. Βέβαια, είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς ότι, από τη μια, η διαχείριση του τοπίου στη βάση μόνον της αγροτικής εκμετάλλευσης είναι ανεπαρκής, ενώ από την άλλη, δεν είναι πάντοτε εφικτή η συνεργασία των αγροτών.³³⁸

4.4. Η διατήρηση της ποικιλότητας των αγροτικών τοπίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι υπηρεσίες που παρέχονται από τα τοπία παρέχουν οφέλη εκτός του εδάφους όπου βρίσκεται το τοπίο, κι αυτό λόγω της ροής των εμπορευμάτων, των ανθρώπων και των πληροφοριών. Είναι δυνατόν τα τοπία να καλύπτουν περισσότερα από ένα κράτη και να ωφελείται ένα ευρύ φάσμα του ευρωπαϊκού/παγκόσμιου πληθυσμού. Επίσης, τα οφέλη, δεν καθορίζονται από την ποσότητα των τοπίων αλλά και από την ποικιλομορφία τους. Η ευρωπαϊκή χωρική επικράτεια είναι διαφοροποιημένη από πολλές απόψεις τόσο εντός όσο και μεταξύ των κρατών μελών.

³³⁷Idem

³³⁸Ibid, p.3-4

Η πολυμορφία αυτή εκτιμάται θετικά ωστόσο τα στοιχεία από τις προτιμήσεις του κοινού για την ποικιλότητα του τοπίου σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι σπάνια. Στις περισσότερες από τις μελέτες αξιολόγησης του τοπίου και δη του αγροτικού αποτιμώνται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του (όπως οι δεντροστοιχίες, τα καλλιεργημένα χωράφια, οι υγρότοποι κλπ.) και συγκεκριμένες λειτουργίες του (όπως η διατήρηση της βιοποικιλότητας). Η αλήθεια είναι ότι παρόλο που υφίστανται μελέτες για τη εκτίμηση και ανάλυση κάποιου τοπίου δεν υφίστανται μελέτες για την ενοποίηση των αποτελεσμάτων για τα κράτη μέλη της ΕΕ ή για την ΕΕ στο σύνολό της.³³⁹

Οι όποιες ανησυχίες, πάντως, υπάρχουν για την εξαφάνιση της περιφερειακής ιδιαιτερότητας και ποικιλομορφίας των ευρωπαϊκών αγροτικών τοπίων τις τελευταίες δεκαετίες, έχουν κοινή βάση. Μεταξύ των κινητήριων δυνάμεων ομοιομορφίας και πόλωσης των τοπίων της ΕΕ είναι η ΚΑΠ. Δεδομένης της πόλωσης αυτής και της έλλειψης των προτιμήσεων του κοινού για το τοπίο, θα πρέπει να υπάρξει ένας ολοκληρωμένος σχεδιασμός και μια συμπαγής πολιτική για τη διατήρηση της ποικιλομορφίας και της συνοχής τους. Η ποικιλομορφία του τοπίου, άλλωστε, χρήζει διατήρησης όπως ακριβώς ή βιοποικιλότητα και η πολιτισμική ποικιλομορφία. Η μέχρι σήμερα περιορισμένη δράση όσον αφορά το τοπίο σε επίπεδο ΕΕ οφείλεται στην έλλειψη συμφωνίας σχετικά με τον τύπο του τοπίου. Αυτό που πρέπει να, τονιστεί, όμως για την υπέρβαση της διαφωνίας αυτής είναι η λήψη υπόψη της διττής διάστασης του τοπίου. Αφενός ως αυτό καθαυτό αποτελεί ένα τοπικό δημόσιο αγαθό αφετέρου η ποικιλομορφία του αποτελεί ένα ευρωπαϊκό δημόσιο αγαθό, το οποίο χρήζει νομοθετικής ρύθμισης σε επίπεδο ΕΕ. Φυσικά, αυτές οι δύο διαστάσεις αλληλοτροφοδοτούνται και αλληλουποστηρίζονται καθώς η αποτελεσματική διαχείριση του τοπίου σε κάθε κράτος μέλος λειτουργεί υποστηρικτικά στη διασφάλιση της ποικιλομορφίας των τοπίων σε επίπεδο ΕΕ τα θετικά αποτελέσματα της οποίας ανατροφοδοτούν την εθνική διαχείριση. Άρα η διατήρηση και η ποικιλομορφία των τοπίων εξαρτώνται άμεσα από την εθνική και ευρωπαϊκή διακυβέρνηση. Η ΚΑΠ έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει τη διακυβέρνηση αυτή εάν διαχειριστεί το αγροτικό τοπίο και τα χαρακτηριστικά του μέσα από αυτή την κλίμακα.

³³⁹Ibid, p. 4

Ο τρόπος με τον οποίο είναι δυνατόν να γίνει αυτό είναι μέσω του συντονισμού των ενεργειών των ιδιοκτητών αγροτικής γης ούτως ώστε να δημιουργηθεί ένα αντιληπτό και διακριτό περιβαλλοντικό αποτέλεσμα στην κλίμακα του τοπίου. Η ΚΑΠ, έως σήμερα, μέσω των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων που έχουν θεσπιστεί στο πλαίσιο της (αρχής γενομένης το 1992) αποσκοπεί στη διαχείριση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και στην παροχή κινήτρων σε μεμονωμένους αγρότες ώστε να υιοθετήσουν φιλοπεριβαλλοντικά μέτρα, να αναδείξουν δηλαδή παραδοσιακά στοιχεία του αγροτικού τοπίου.³⁴⁰ Αυτή η διασπορά των ενεργειών όμως πρέπει να συντονιστεί. Διότι μόνο με αυτό τον τρόπο θα διασφαλιστεί η παραγωγή των μέγιστων δυνατών οφελών για το περιβάλλον. Άρα λοιπόν, μιλάμε για συλλογική διαχείριση του τοπίου με τον έκαστο μεμονωμένο αγρότη να συμβάλλει αναλόγως των φυσικών και τεχνητών μέσων που διαθέτει ή και άλλων δυνατοτήτων του στη διαμόρφωσή του. Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να τεθούν υπό συλλογική διαχείριση ειδικά μηχανήματα για τη διαχείριση της γης. Και όντως, εάν το καλοσκεφτούμε, η συλλογική αυτή δράση ακούγεται ως μια ελκυστική ιδέα για τη διαχείριση του τοπίου. Πάντα θα υπάρχουν βέβαια οι “freeriders” αλλά οπωσδήποτε δε θα χαρακτηρίζεται με αυτό τον τρόπο η πλειοψηφία των μεμονωμένων αγροτών. Για το συντονισμό των ενεργειών τους, πάντως, υπάρχουν πολλοί τρόποι και μηχανισμοί, όπως πρώτα απ’όλα το ρυθμιστικό πλαίσιο, πληροφοριακά συστήματα, ο θεσμός των αγροτικών συμβούλων, εθελοντικές συμφωνίες, κλπ.³⁴¹

Η Ευρωπαϊκή, πάντως, εμπειρία σχετικά με τη διαχείριση δημόσιων αγαθών, όπως το κλίμα ή η βιοποικιλότητα, θα μπορούσε να αποδειχθεί πολύτιμη για τη διαχείριση της ποικιλότητας των ευρωπαϊκών τοπίων. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, την πρόσφατη Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα για το 2011-2020. Ανάλογη νομική, αρχικά, δράση θα μπορούσε να ληφθεί και για το τοπίο. Υπάρχουν, βέβαια, σε επίπεδο νομικού πλαισίου, τέτοιες ρυθμίσεις, και συγκεκριμένα δύο περιφερειακές συμφωνίες στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης.

³⁴⁰ Βλ. Μπεόπουλος Ν. (2010), «Σκέψεις και ερωτήματα από την εμφάνιση δημόσιων παρεμβάσεων στο τοπίο μέσω μέτρων αγροπεριβαλλοντικής πολιτικής» στο *σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Πρακτικά της 1^{ης} Συνάντησης Εργασίας στο πλαίσιο του προγράμματος Διαφύλαξη και Διαχείριση του Ελληνικού Τοπίου, επιμ. Παπαγιάννης Θ., Σορώτου Α., Αθήνα, σελ. 58-59

³⁴¹ Βλ. Lefebvre M. et al., *op. cit.*, p. 4-5

Πρόκειται για την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Τοπίου³⁴² και για την Παν-Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα και την ποικιλότητα Τοπίου³⁴³. Είναι αναγκαίο, ωστόσο, να υπάρξει και σε επίπεδο ΕΕ μια αυτόνομη πολιτική για το τοπίο ούτως ώστε να είναι δυνατόν να εμφολωθεί η διάσταση του τοπίου ως απαραίτητου παράγοντα υλοποίησης και όλων των υπόλοιπων πολιτικών της ΕΕ. Έως τώρα, πάντως, δύο είναι τα κείμενα που φιλοξενούν την έννοια του τοπίου σε έναν ικανοποιητικό βαθμό. Το πρώτο είναι μια Γνώμη και το δεύτερο μια Απόφαση. Πρόκειται για τη Γνώμη της Επιτροπής Περιφερειών με τίτλο «Η Κοινή Αγροτική Πολιτική και η διατήρηση του ευρωπαϊκού πολιτιστικού τοπίου»³⁴⁴ του 2000 και είναι ίσως το μοναδικό κείμενο που αφιερώνεται σε μεγάλο βαθμό στο τοπίο. Κάνει κριτική για το έλλειμμα στην ΕΕ ως προς τη διατήρησή του, παραθέτει πληροφορίες για τη διαχρονική του εξέλιξη ενώ το αποδέχεται ως ολότητα με ποικίλες διαστάσεις.³⁴⁵ Πρόκειται επίσης για την Απόφαση του Συμβουλίου του 2006 σχετικά με τις στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές για την αγροτική ανάπτυξη όπου η βελτίωση του περιβάλλοντος και του τοπίου αποτελεί μία από τις πέντε κατευθυντήριες γραμμές.³⁴⁶ Στο έγγραφο αυτό το τοπίο εξετάζεται με την αγροτική του διάσταση διεκδικώντας μια αυτοτελή έκφραση του αγροτικού περιβάλλοντος. Η θέση του ως έναν από τους στόχους της μελλοντικής αγροτικής ανάπτυξης δείχνει την πρόθεση της αναβάθμισης της σημασίας και του ρόλου του στους νέους αυτούς προσανατολισμούς της αγροτικής ανάπτυξης.

5. Η διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών στην Ευρώπη

5.1. Η ευρωπαϊκή νομοθεσία για τους σπόρους και το πολλαπλασιαστικό υλικό

³⁴² Βλ. Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο, Ιστότοπος: <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/versionsconvention/greek.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 25/07/2014

³⁴³ Βλ. Συμβούλιο της Ευρώπης, Πανευρωπαϊκή Στρατηγική Βιοποικιλότητας και Ποικιλότητας Τοπίου, Ιστότοπος: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/biodiversity/default_en.asp, όπως προσπελάστηκε στην 25/07/2014

³⁴⁴ Βλ. Μαριά Ε-Α. (2009), *Η Νομική Προστασία του Τοπίου στο Διεθνές, Κοινωνικό και Εθνικό Δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 169

³⁴⁵ Idem

³⁴⁶ Ibid, p. 169-171

Όπως έχουμε ήδη δει, η βιομηχανοποίηση της γεωργίας στην Ευρώπη έχει αλλάξει δραματικά το τοπίο της υπαίθρου τα τελευταία 50 περίπου χρόνια. Η διαφοροποίηση της παραγωγής έχει αντικατασταθεί από την ομοιομορφία και την τυποποίηση των καλλιεργειών για την αύξηση της απόδοσης και της αποτελεσματικότητάς τους. Στόχος των δημόσιων πολιτικών αλλά και του ιδιωτικού τομέα, όπως, για παράδειγμα, των βιομηχανιών επεξεργασίας τροφίμων, είναι η εξειδίκευση της παραγωγής, οι μεγάλες αποδόσεις και η μονοκαλλιέργεια. Ένας φαύλος κύκλος δημιουργούνται με την άνθηση των δικαιωμάτων των βελτιωτών των φυτών. Τα δικαιώματα αυτά, βασισμένα, όπως είδαμε, στα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας είχαν σημαντικές επιπτώσεις στη γενετική ποικιλότητα καθώς οι φυτικές ποικιλίες ελέγχονταν τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Βάσει αυτών, οι βελτιωτές αποκτούσαν αποκλειστικά δικαιώματα επί της ποικιλίας που είχαν αναπτύξει ως εμπορεύσιμου προϊόντος, κι επομένως περιόριζαν την ελεύθερη πρόσβαση στους γενετικούς πόρους.

Σε αυτό το πλαίσιο κινήθηκε και η ευρωπαϊκή νομοθεσία για τους σπόρους και το πολλαπλασιαστικό υλικό, η οποία εισήχθη στη δεκαετία του 1960. Καθώς οι σπόροι αποτελούν τη βασική εισροή για την αγροτική παραγωγή, θεωρούνταν πολύ σημαντική η διασφάλιση μιας επαρκούς ποιότητας και ποσότητας από αυτούς για τη διατροφή και τη γεωργία. Αυτό όμως έδινε κίνητρα για την εμπορική βελτίωση των φυτών που επικεντρωνόταν στις ποικιλίες με μεγάλες δυνατότητες κέρδους από την εμπορία τους.

Με τη νομοθεσία αυτή έπρεπε να εναρμονιστούν οι αντίστοιχες εθνικές νομοθεσίες. Με την πάροδο των χρόνων, βέβαια, θεσπίστηκαν πολυάριθμες νομοθετικές ρυθμίσεις και κανόνες, βάσει ενός επίσημου συστήματος διανομής σπόρων. Το επίσημο αυτό σύστημα, συναποτελείται από πολλές αλληλοεξαρτώμενες και μετρήσιμες συνιστώσες που έχουν να κάνουν με την εξέλιξη, την αξιολόγηση, την εγγραφή και τη διανομή των ποικιλιών, την παραγωγή και αποθήκευση των σπόρων, την εμπορία και διανομή των σπόρων αλλά και τη διασφάλιση της ποιότητάς τους. Οι πυλώνες-μέρη του συστήματος αυτού, που παρέχουν τα εργαλεία για τη λειτουργία του είναι δύο: Ο ένας είναι η εγγραφή των φυτικών ποικιλιών και του φυτικού υλικού και ο άλλος είναι η πιστοποίησή τους.³⁴⁷

³⁴⁷Βλ. Bishaw Z., van Gastel A. (2009), "Variety release and policy options", στο Ceccarilli S., Guimarães E.P., Weltzien E. (eds), *Plant breeding and farmer participation*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome 2009, p. 566-567

Η νομοθεσία, έχοντας στον πυρήνα της τους πυλώνες αυτούς, απαρτίζεται από 12 βασικές Οδηγίες του Συμβουλίου από τις οποίες μία είναι οριζόντια και αφορά τον κοινό κατάλογο ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών και οι υπόλοιπες είναι κάθετες και αφορούν την εμπορία σπόρων και πολλαπλασιαστικού υλικού.

Η οριζόντια Οδηγία, η Οδηγία 2002/53/EK του Συμβουλίου περί του κοινού καταλόγου ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών³⁴⁸, όπως ονομάζεται επακριβώς, προβλέπει την κατάρτιση ενός κοινού ευρωπαϊκού καταλόγου ποικιλιών στη βάση εθνικών καταλόγων που προβλέπεται να έχουν συνταχθεί³⁴⁹ –υπό ομοιόμορφους κανόνες- και περιέχουν τα επισήμως αναγνωρισμένα καλλιεργούμενα φυτικά είδη (τεύτλα, κτηνοτροφικά φυτά, δημητριακά, φυτά πατάτας, ελαιούχα και κλωστικά). Όσες ποικιλίες δεν είναι εγγεγραμμένες στους εθνικούς ή τον κοινό ευρωπαϊκό κατάλογο, δεν επιτρέπεται να τεθούν προς πώληση και αγορά στην ΕΕ. Καθεμία από τις κάθετες Οδηγίες ρυθμίζει την εμπορία σπόρων και πολλαπλασιαστικού υλικού για εξειδικευμένα φυτικά είδη, το καθένα με τα δικά του χαρακτηριστικά όσον αφορά την αναπαραγωγή, τη δομή της παραγωγής και της εμπορίας του αλλά και διαφορετικές προσεγγίσεις όσον αφορά τους εμπλεκόμενους φορείς (βελτιωτές, χρήστες, δημόσιες αρχές κλπ). Μόνο όσα από αυτά τα εξειδικευμένα φυτικά είδη είναι καλλιεργούμενα εμπίπτουν στο πεδίο της Οδηγίας 2002/53/EK. Για τα μη καλλιεργούμενα, υπάρχει η αντίστοιχη Οδηγία 2002/55/EK περί εμπορίας σπόρων προς σπορά κηπευτικών³⁵⁰, που ρυθμίζει τα των εθνικών καταλόγων και του κοινού ευρωπαϊκού καταλόγου περί κηπευτικών ειδών. Όσον αφορά το σύνολο, πάντως, των έντεκα αυτών Οδηγιών, είναι Οδηγίες που αφορούν εμπορικούς και βασικούς ή πιστοποιημένους σπόρους και τις οποίες τα κράτη μέλη έχουν υποχρεωτικά ενσωματώσει στην εθνική τους νομοθεσία προσαρμόζοντάς τις σε αυτήν.

³⁴⁸ Βλ. Οδηγία 2002/53/EK του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, περί του κοινού καταλόγου ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 193 της 20/07/2002 σ. 0001 – 0011*)

³⁴⁹ Κάθε κράτος μέλος της ΕΕ είναι υποχρεωμένο να διατηρεί έναν εθνικό κατάλογο ή «λίστα», όπως ονομάζεται, επισήμως αναγνωρισμένων ποικιλιών οι οποίες μπορούν να τεθούν ελεύθερα προς πώληση και αγορά στην επικράτειά του (βλ. Kastler G. (2005), “Seed laws in Europe: locking farmers out” στο *Seedling*, p. 12).

³⁵⁰ Βλ. Οδηγία 2002/55/EK του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, περί εμπορίας σπόρων προς σπορά κηπευτικών (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 193 της 20/07/2002 σ. 0033 – 0059*)

Αναφορικά με τους δύο πυλώνες της νομοθεσίας για τους σπόρους, την εγγραφή στους καταλόγους και την πιστοποίηση, λαμβάνουν χώρα υπό ορισμένα κριτήρια τα οποία αναφέρονται στην οριζόντια Οδηγία 2002/53/EK. Τα κριτήρια αυτά τίθενται ούτως ώστε να διασφαλίζεται ότι τα χαρακτηριστικά των εγγραφόμενων καλλιεργούμενων ποικιλιών είναι σαφώς προσδιορισμένα. Πρόκειται για τα κριτήρια της Διακριτότητας, της Ομοιομορφίας και της Σταθερότητας (κριτήρια ΔΟΣ) –όπως έχει ορίσει ήδη και η UPOV στο ψήφισμά της του 1991- που συμπληρώνονται με τον έλεγχο της Αξίας για Καλλιέργεια και Χρήση (έλεγχος AKX), όταν πρόκειται για ποικιλίες αγροτικών φυτικών ειδών.³⁵¹

Μια ποικιλία, λοιπόν, θεωρείται διακριτή όταν είναι σαφώς προσδιορισμένη σε ένα ή παραπάνω σημαντικά χαρακτηριστικά της από κάθε άλλη γνωστή ποικιλία στην Κοινότητα. Ομοιόμορφη θεωρείται όταν τα φυτά από τα οποία προκύπτει έχουν συνολικά παρόμοια ή γενετικά πανομοιότυπα χαρακτηριστικά ενώ σταθερή νοείται όταν διατηρεί τα χαρακτηριστικά της κατά τη διάρκεια της συνεχόμενης αναπαραγωγής και πολλαπλασιασμού της. Ο δε έλεγχος της Αξίας της ποικιλίας για Καλλιέργεια και Χρήση είναι βασισμένος, κατά τη Γενική Διεύθυνση Υγείας και Προστασίας των Καταναλωτών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στην απόδοση, την αντοχή της σε επιβλαβείς οργανισμούς, τη συμπεριφορά της σε σχέση με παράγοντες του φυσικού περιβάλλοντος και ποιοτικά χαρακτηριστικά.³⁵² Μάλιστα, κατά την Οδηγία 2002/53/EK, η AKX μιας ποικιλίας θεωρείται ποιοτικώς ικανοποιητική εάν τα χαρακτηριστικά της παρουσιάζουν συγκεκριμένη και σαφώς μεγαλύτερη γενετική πρόοδο για καλλιέργεια ή για μελλοντικές χρήσεις της (όπως για παράδειγμα τα προϊόντα που μπορούν να παραχθούν με βάση αυτή), σε μια δεδομένη περιοχή, σε σχέση με άλλες εγγεγραμμένες ποικιλίες. Πρόοδο, δηλαδή, με όρους απόδοσης στην εντατικοποιημένη γεωργία ή κριτηρίων βιομηχανικής ποιότητας.

Τέλος, για να διασφαλιστεί η ταυτότητα και η καθαρότητα των ποικιλιών και του πολλαπλασιαστικού υλικού, υπόκεινται σε ένα σύστημα πιστοποίησης, μιας υποχρεωτικής διαδικασίας που πρέπει να ακολουθηθεί πριν αυτά τεθούν προς αγορά και πώληση. Διεξάγεται από επίσημους φορείς ή υπό επίσημη επίβλεψη και περιλαμβάνει οπτικές επιθεωρήσεις των

³⁵¹ Βλ. Οδηγία 2002/53/EK του Συμβουλίου, *op. cit.*

³⁵² Βλ. DGSANCO, Ιστότοπος:

http://ec.europa.eu/food/plant/plant_propagation_material/eu_marketing_requirements/index_en.htm,
όπως προσπελάστηκε την 09/07/2014 και BishawZ., van GastelA., *op. cit.*, p. 568-570

ποικιλιών και του πολλαπλασιαστικού υλικού περιλαμβανομένης της δειγματοληψίας και του ελέγχου. Σημαίνει ότι ο παραγωγός-προμηθευτής τα έχει παράγει σε εγκεκριμένες καταστάσεις και υπό καθορισμένες διαδικασίες παραγωγής. Σε κάποιες Οδηγίες, μάλιστα, είναι υποχρεωτική η αναγραφή του παραγωγού-προμηθευτή καθώς η ποικιλία ή το πολλαπλασιαστικό υλικό προς εμπορία φέρει την ετικέτα του.³⁵³

5.2. Ειδικό Νομικό Πλαίσιο για τη Διατήρηση των Παραδοσιακών Ποικιλιών στην Ευρώπη

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για τις ποικιλίες και το πολλαπλασιαστικό υλικό στην Ευρώπη κινήθηκαν γύρω από ένα αυστηρό και ομογενοποιητικό πλαίσιο με τη θέσπιση κριτηρίων ποιότητας για τη διάθεσή τους στην αγορά. Το πλαίσιο αυτό όμως άφηνε ένα νομικό κενό. Το νομικό κενό αφορούσε στο ότι δεν υπήρχε νομοθετική πρόβλεψη για την onfarm διατήρηση, βιώσιμη χρήση και εμπορία των παραδοσιακών ποικιλιών³⁵⁴, παρά το γεγονός ότι ο κίνδυνος της γενετικής διάβρωσης ήταν ολοένα αυξανόμενος. Η έλλειψη νομοθετικής ρύθμισης υπέρ των παραδοσιακών ποικιλιών καθιστούσε αδύνατη τη θέση τους προς αγορά και πώληση διότι η εγγραφή στον κοινό κατάλογο απαιτούσε, εκτός από τη διακριτότητα και τη σταθερότητα, και ομοιομορφία, χαρακτηριστικό το οποίο οι παραδοσιακές ποικιλίες δεν έχουν. Όσον αφορά τον κίνδυνο της γενετικής διάβρωσης, γίνεται ευρύτερα κατανοητή η σπουδαιότητά του εάν λάβουμε υπόψη τα χαρακτηριστικά και την κοινωνική και πολιτισμική σημασία των παραδοσιακών ποικιλιών όπως τα έχουμε εξετάσει συνολικά και ολιστικά, ως ένα διεπιστημονικό σημείο τομής.

³⁵³Βλ. DG SANCO (2011), "Options and Analysis of Possible Scenarios for the Review of the EU Legislation of the Marketing of Seed and Plant Propagating Material", Brussels, DG SANCO, p. 3, 4, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/food/plant/plant_propagation_material/review_eu_rules/docs/15042011_options_analysis_paper_en.pdf, όπως προσπελάστηκε την 09/07/2014 και ΣύκαςΚ. (2006), «Έλεγχος και πιστοποίηση φυτικού πολλαπλασιαστικού υλικού», Υπουργείο Γεωργίας Κύπρου, σελ. 1, Ιστότοπος: [http://www.moa.gov.cy/moa/da/da.nsf/All/FCA5FFF53695961CC2257A23003270D4/\\$file/142006Pollaplasiaistikolliko.pdf?OpenElement](http://www.moa.gov.cy/moa/da/da.nsf/All/FCA5FFF53695961CC2257A23003270D4/$file/142006Pollaplasiaistikolliko.pdf?OpenElement), όπως προσπελάστηκε την 09/07/2014

³⁵⁴Η Ευρωπαϊκή νομοθεσία εξέταζε τη διατήρηση των αγροτικών γενετικών πόρων από επιστημονική σκοπιά, δηλαδή μέσω της υποστήριξης επιστημονικών φορέων, τη δικτύωση των ερευνητών και τις τράπεζες σπόρων(Βλ. Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 870/2004 του Συμβουλίου, της 24ης Απριλίου 2004 σχετικά με τη θέσπιση κοινοτικού προγράμματος για τη διατήρηση, τον χαρακτηρισμό, τη συλλογή και τη χρησιμοποίηση των γενετικών πόρων στη γεωργία και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1467/94(Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 162 της 30/04/2004 σ. 0018 – 0028)).

Μόλις το 1998, λοιπόν, στην Οδηγία 98/95/ΕΚ³⁵⁵, η οποία συμπίπτει χρονικά με την Κοινοτική Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα του 1998, υπάρχει επίσημη αναφορά της φράσης «ποικιλίες διατήρησης» οι οποίες ορίζονται ως «οι ντόπιες αβελτίωτες φυλές και ποικιλίες». ³⁵⁶³⁵⁷Συγκεκριμένα, δημιουργείται μια νομική βάση για τις ποικιλίες διατήρησης, με τον καθορισμό ειδικών προϋποθέσεων για να «λαμβάνονται υπόψη οι εξελίξεις της επί τόπου διατήρησης και της αειφόρου χρήσης των φυτικών γενετικών πόρων μέσω της καλλιέργειας και της εμπορίας³⁵⁸ εντοπίων αβελτίωτων φυτών ή ποικιλιών που είναι φυσικά προσαρμοσμένες στις τοπικές και περιφερειακές συνθήκες και απειλούνται από γενετική διάβρωση». Οι ειδικές αυτές προϋποθέσεις, αναφέρονται στο Άρθρο 6(17) και συνίστανται στο ότι «η διαδικασία επίσημης αποδοχής πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα ειδικά ποιοτικά χαρακτηριστικά και τις σχετικές απαιτήσεις». ³⁵⁹

«Πρέπει να λαμβάνονται υπόψη..», κατά το ίδιο Άρθρο, «...τα αποτελέσματα ανεπίσημων δοκιμών και οι γνώσεις που έχουν αποκτηθεί από την πρακτική πείρα κατά τη διάρκεια της καλλιέργειας,

³⁵⁵ Βλ. Οδηγία 98/95/ΕΚ του Συμβουλίου της 14ης Δεκεμβρίου 1998 για την τροποποίηση, στα πλαίσια της ενοποίησης της εσωτερικής αγοράς, των γενετικώς τροποποιημένων φυτικών ποικιλιών και των φυτικών γενετικών πόρων, των οδηγιών 66/400/ΕΟΚ, 66/401/ΕΟΚ, 66/402/ΕΟΚ, 66/403/ΕΟΚ, 69/208/ΕΟΚ, 70/457/ΕΟΚ και 70/458/ΕΟΚ που αφορούν, αντίστοιχα, την εμπορία σπόρων προς σπορά τεύτλων, κτηνοτροφικών φυτών, σιτηρών, γεωμήλων, ελαιούχων και κλωστικών φυτών, κηπευτικών και τον κοινό κατάλογο ποικιλιών των καλλιεργούμενων φυτικών ειδών(Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 025 της 01/02/1999 σ. 0001 – 0026)

³⁵⁶ Idem

³⁵⁷ Βασικά, εκτός από τις ντόπιες αβελτίωτες φυλές και ποικιλίες, υπάρχει και ο τύπος των ποικιλιών με μη εγγενή αξία για εμπορική φυτική παραγωγή –που αναπτύσσονται για καλλιέργεια υπό ιδιαίτερες συνθήκες(τέτοιες συνθήκες δημιουργούνται όταν, για παράδειγμα, καλλιεργούνται όχι από επαγγελματίες αγρότες αλλά από ερασιτέχνες αγρότες ή κηπουρούς). Χαρακτηρίζονται ως «ποικιλίες με μη εμπορική αξία»(“amateurvarieties”), είναι οι τύποι ποικιλιών που αναφέρονται στο Άρθρο 8(37) και εμπίπτουν στο πεδίο ρυθμίσεων των «ποικιλιών διατήρησης», με πολύ πιο ελαστικά κριτήρια, όπως διατυπώνονται στην Οδηγία 2009/145/ΕΚ. (Βλ. Οδηγία 2009/145/ΕΚ της Επιτροπής της 26^{ης} Νοεμβρίου 2009 σχετικά με την πρόβλεψη ορισμένων παρεκκλίσεων για την αποδοχή ντόπιων αβελτίωτων φυλών και ποικιλιών κηπευτικών που καλλιεργούνται κατά παράδοση σε συγκεκριμένους τόπους και περιφέρειες και απειλούνται με γενετική διάβρωση και ποικιλιών κηπευτικών οι οποίες δεν έχουν εγγενή αξία για εμπορική φυτική παραγωγή αλλά αναπτύσσονται για καλλιέργεια υπό ιδιαίτερες συνθήκες, και για την εμπορία σπόρων προς σπορά των εν λόγω ντόπιων φυλών και ποικιλιών (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 312 της 27/11/2009σ. 44–54)).

³⁵⁸ Διευκρινίζεται στην Οδηγία, στο Άρθρο 3(2), ότι: «..ως “εμπορία” νοείται η πώληση, η κατοχή προς πώληση, η προσφορά προς πώληση και κάθε διάθεση, προμήθεια ή μεταβίβαση σπόρων σε τρίτους, δωρεάν ή επ’ ανταλλάγματι, με σκοπό την εμπορική εκμετάλλευση».

³⁵⁹ Ibid, Άρθρο 6(17)

του πολλαπλασιασμού και της χρήσης, καθώς και οι λεπτομερείς περιγραφές των ποικιλιών και των σχετικών ονομασιών(...)στην περίπτωση που αυτά επαρκούν, πρέπει να προβλέπεται εξαίρεση από την προβλεπόμενη επίσημη εξέταση». Τέλος, «...μετά την αποδοχή της, η συγκεκριμένη ντόπια αβελτίωτη φυλή ή ποικιλία καταγράφεται ως “ποικιλία προς διατήρηση” στον κοινό κατάλογο».³⁶⁰ Δε λείπει η αναφορά, βέβαια, της ύπαρξης ανάλογων ποσοτικών περιορισμών, που όπως θα δούμε στη συνέχεια, αποτελεί εμπόδιο στην αποτελεσματική προστασία της βιοποικιλότητας.

Όπως βλέπουμε, η νομική αυτή βάση που δημιουργήθηκε, αποτελούνταν από τρεις θεμελιώδεις αρχές: τη σύνδεση μεταξύ μιας ποικιλίας και της περιοχής προέλευσής της, την αναγνώριση του κινδύνου διάβρωσης και της ύπαρξης ανάλογων ποσοτικών περιορισμών. Μέσω αυτής δίδεται η δυνατότητα να επιτρέπεται, στο μέλλον, η εμπορία των παραδοσιακών ποικιλιών που δεν περιλαμβάνονται στους επίσημους καταλόγους και που επομένως δε συνάδουν με τα κριτήρια ΔΟΣ. Ανοίγεται, δηλαδή, η προοπτική της αναγνώρισης της συνεισφοράς των αγροτών και αγροτικών κοινοτήτων στην ανάπτυξη και καλλιέργεια ποικιλιών, προσαρμοσμένες στις τοπικές συνθήκες, που, έως τότε, αποτελούσαν μέρος ενός ανεπίσημου συστήματος βασισμένου στην παραδοσιακή γνώση, στην ανταλλαγή σπόρων και στην τοπική διαχείρισή τους. Παρά την προοπτική που ανοίγει η Οδηγία αυτή, το Άρθρο, ωστόσο, όπου γίνεται αναφορά στις ποικιλίες διατήρησης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και αμφιλεγόμενο. Κι αυτό διότι η ερμηνεία που επιδέχεται, εκτός του ότι μπορεί να επιτρέψει τη αναγνώριση και τη νομιμοποίηση ενός συστήματος για την εμπορία των σπόρων παράλληλου με το επίσημο, που θα επιτρέπει στους χρήστες την παράκαμψη των κανόνων, του ελέγχου και του όγκου των γραφειοκρατικών διαδικασιών, είναι εξίσου δυνατόν να το καταστήσει μη εφαρμόσιμο λόγω των αυστηρών προϋποθέσεων που ορίζει.³⁶¹

Πράγματι, από το 1998, η Οδηγία εξακολουθούσε να στερείται πλήρους εφαρμογής από τα κράτη μέλη. Χρειάστηκε να συζητηθούν 14 αναθεωρήσεις του κειμένου της και 10 χρόνια για τη θέσπιση των νέων Οδηγιών. Από τη μια μεν, είχαν αναγνωριστεί οι ποικιλίες διατήρησης ως τέτοιες, αλλά από την άλλη, κάποιοι υποστήριζαν ότι οι ρυθμίσεις που εισήχθησαν με την Οδηγία 98/95/EK θα υπονόμευαν το κύριο εμπορικό σύστημα εισαγωγής νέων ποικιλιών στην

³⁶⁰Idem

³⁶¹Βλ. Bocci R. (2009), “Seed legislation and agrobiodiversity: conservation varieties”, στο *Journal of Agriculture and Environment for International Development*, Volume 103, No. ½, p. 34

αγορά, ενώ κάποιοι άλλοι τις θεώρησαν ως ευκαιρία για την εμπορία ποικιλιών που θα εξυπηρετούσαν άλλα είδη γεωργίας, όπως τη βιολογική.³⁶²

Το 2008, λοιπόν, εγκρίθηκε η νέα Οδηγία 2008/62/EK³⁶³ για τα αγροτικά είδη και το 2009 η Οδηγία 2009/145/EK³⁶⁴ για τα κηπευτικά. Όσον αφορά την Οδηγία 2008/62/EK κινήθηκε, σε γενικές γραμμές, στο πνεύμα της Οδηγίας 98/95/EK καθώς επιτρέπει την πώληση των «ποικιλιών διατήρησης» υπό καθεστώς διαφορετικών ρυθμίσεων σε σχέση με άλλες ποικιλίες. Σημειωτέον, ωστόσο, ότι οι περιορισμοί που περιέχει, την καθιστούν δυσεφάρμοστη. Η Οδηγία αυτή έπρεπε να ανταποκριθεί στη δυσκολία του να συμπεριλάβει τις παραδοσιακές ποικιλίες παρέχοντας λιγότερο αυστηρά κριτήρια εγγραφής, ωστόσο οι διατάξεις της δεν είναι πολύ ανεκτικές όσον αφορά την ομοιογένεια, και τις ρυθμίσεις στην παραγωγή και την εμπορία των σπόρων. Θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν, μάλιστα, αρκετά αυστηρές.

Αναλυτικότερα, η Οδηγία αποτελείται από 24 Άρθρα που αφορούν ζητήματα όπως τον ορισμό της διατήρησης *insitu*, το τι συνιστά ντόπια αβελτίωτη φυλή (παραδοσιακή ποικιλία), τον ορισμό της γενετικής διάβρωσης αλλά και του σπόρου. Θέτει επίσης κριτήρια και απαιτήσεις για την αποδοχή των παραδοσιακών ποικιλιών ως ποικιλιών διατήρησης με ιδιαίτερη αναφορά στον ιστορικό τους δεσμό με την περιοχή προέλευσής τους. Καθιερώνει, τέλος, κανόνες για την εμπορία, την πιστοποίηση και τους ελέγχους τους.

Εξετάζοντας τους ορισμούς που δίδονται, θα πρέπει να σημειώσουμε, ότι αφενός δεν καλύπτουν όλη την ορολογία που αναφέρεται στην Οδηγία και αφετέρου οι ήδη υπάρχοντες παρουσιάζονται σχετικά ελλιπείς στην έκταση και στο περιεχόμενό τους. Ας μην ξεχνάμε, από

³⁶² Βλ. Farm Seed Opportunities, “Conservation, breeding and production”, European Project 2007-2009, Sixth Framework Programme, Priority 8.1 Special Targeted Research Project, p. 4

³⁶³ Βλ. Οδηγία 2008/62/EK της Επιτροπής, της 20ής Ιουνίου 2008, για την πρόβλεψη ορισμένων παρεκκλίσεων για την αποδοχή γεωργικών ντόπιων αβελτίωτων φυλών και ποικιλιών που είναι φυσικώς προσαρμοσμένες στις τοπικές και περιφερειακές συνθήκες και απειλούνται από γενετική διάβρωση καθώς και για τη διάθεση στην αγορά σπόρων και σπόρων γεωμήλων των εν λόγω ντόπιων φυλών και ποικιλιών (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)

³⁶⁴ Βλ. Οδηγία 2009/145/EK της Επιτροπής, της 26ης Νοεμβρίου 2009, σχετικά με την πρόβλεψη ορισμένων παρεκκλίσεων για την αποδοχή ντόπιων αβελτίωτων φυλών και ποικιλιών κηπευτικών που καλλιεργούνται κατά παράδοση σε συγκεκριμένους τόπους και περιφέρειες και απειλούνται με γενετική διάβρωση και ποικιλιών κηπευτικών οι οποίες δεν έχουν εγγενή αξία για εμπορική φυτική παραγωγή αλλά αναπτύσσονται για καλλιέργεια υπό ιδιαίτερες συνθήκες, και για την εμπορία σπόρων προς σπορά των εν λόγω ντόπιων φυλών και ποικιλιών (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ) (ΕΕ L 312 της 27.11.2009, σ. 44 έως 54)

τη μια, ότι δεν είναι εύκολο να δοθούν οι ορισμοί αυτοί λόγω της μεταβλητότητας των χαρακτηριστικών των ποικιλιών αυτών, από την άλλη όμως παρουσιάζονται προβλήματα στη μετάφραση της νομικής ορολογίας στις ευρωπαϊκές γλώσσες που δυσχεραίνουν την εφαρμογή της Οδηγίας από τα κράτη μέλη και τους εμπλεκόμενους φορείς.³⁶⁵ Για παράδειγμα, ο αγγλικός όρος για την «παραδοσιακή ποικιλία» είναι “landrace”, ενώ στα ιταλικά αποδίδεται ως «οικότυπος» (“ecotype”).³⁶⁶

Γενικά, πάντως, κατά το Άρθρο 4 της Οδηγίας, για την αποδοχή μιας ποικιλίας ως ποικιλίας διατήρησης κι επομένως για την εγγραφή της στους καταλόγους, θα πρέπει αυτή να παρουσιάζει ενδιαφέρον για τη διατήρηση των φυτογενετικών πόρων, πρόταση η οποία όμως είναι πολύ γενική στη διατύπωσή της. «Επισκιάζεται» δε, από την υποχρέωση συμμόρφωσης, σε ένα βαθμό, στα κριτήρια ΔΟΣ. Συγκεκριμένα, τα κράτη έχουν την ευχέρεια να εκδώσουν τις δικές τους διατάξεις όσον αφορά τα κριτήρια αυτά για τις ποικιλίες διατήρησης. Ωστόσο, δεσμεύονται στο να εξασφαλίσουν ότι για τα κριτήρια της διακριτότητας και της σταθερότητας θα πρέπει να εφαρμόζονται τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται στα αντίστοιχα τεχνικά ερωτηματολόγια που έχουν να κάνουν με τα πρωτόκολλα δοκιμών του Κοινοτικού Γραφείου Φυτικών Ποικιλιών (Community Plant Variety Office – CPVO)³⁶⁷ και τις κατευθυντήριες γραμμές της UPOV. Όσο για την ομοιομορφία, τα αποκλίνοντα φυτά, δηλαδή τα «ανομοιομορφα» -σε σχέση με τα υπόλοιπα φυτά ενός πληθυσμού- ή οι «ανώμαλοι τύποι», όπως ονομάζονται, θα πρέπει να ανέρχονται στο 10% του πληθυσμού αυτού. Ωστόσο, ένας πληθυσμός μιας ποικιλίας διατήρησης είναι

³⁶⁵ Αυτό το έχουμε ήδη εξετάσει στο πρώτο μέρος της διατριβής αυτής. Βλέπε και Winge T. (2012), “A Guide to EU Legislation on the Marketing of Seed and Plant Propagating Material in the Context of Agricultural Biodiversity”, FNI Report 11, Fridtjof Nansen Institute, p. 55

³⁶⁶ Βλ. Bocci R. (2009), “Seed legislation and agrobiodiversity: conservation varieties”, στο *Journal of Agriculture and Environment for International Development*, Volume 103, No. ½, p. 37

³⁶⁷ Κοινοτικό Γραφείο Φυτικών Ποικιλιών (Community Plant Variety Office – CPVO). Με τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2100/94 του Συμβουλίου της 27ης Ιουλίου 1994 θεσπίστηκε ένα σύστημα κοινοτικών δικαιωμάτων επί φυτικών ποικιλιών ως μόνη και αποκλειστική μορφή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για νέες φυτικές ποικιλίες. Η διαχείριση του συστήματος έχει ανατεθεί στο Κοινοτικό Γραφείο Φυτικών Ποικιλιών (CPVO). Το CPVO είναι αυτοχρηματοδοτούμενος κοινοτικός οργανισμός με νομική προσωπικότητα που ιδρύθηκε στις 27 Απριλίου 1995. Από τον Αύγουστο του 1997, το CPVO εδρεύει στην Ανζέ (Γαλλία). Το CPVO λαμβάνει αποφάσεις επί των αιτήσεων για κοινοτικά δικαιώματα επί φυτικών ποικιλιών με βάση την τυπική εξέταση και την τεχνική εξέταση της υποψήφιας ποικιλίας. Το κοινοτικό δικαίωμα επί φυτικής ποικιλίας ισχύει για 25 ή 30 έτη, ανάλογα με το είδος. Τα δικαιώματα ισχύουν και στα 28 κράτη μέλη της ΕΕ. (http://europa.eu/about-eu/agencies/regulatory_agencies_bodies/policy_agencies/cpvo/index_el.htm)

ποικιλόμορφος εξ'ορισμού για όλες του τις συνιστώσες και όχι μόνο για το 10%. Αυτές οι ρυθμίσεις, λοιπόν, αποτελούν εσωτερικές αντιφάσεις της Οδηγίας και δε δημιουργούν ευελιξία υπέρ των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των ποικιλιών διατήρησης σε σχέση με τα κριτήρια ΔΟΣ. Αρκετά θετικό σημείο, πάντως, και παρέκκλιση από τον παραπάνω περιορισμό, είναι το γεγονός ότι δεν απαιτείται επίσημος έλεγχος για την αποδοχή μιας ποικιλίας στους καταλόγους. Αυτό καθίσταται δυνατό, αρκεί να είναι επαρκής η περιγραφή και η ονομασία της ποικιλίας, τα αποτελέσματα ανεπίσημων ελέγχων, η γνώση που αποκτήθηκε από την πρακτική εμπειρία και κατά την καλλιέργειά της και άλλες πληροφορίες που προέρχονται από αναγνωρισμένους οργανισμούς (βλ. Άρθρο 5 Οδηγίας 2008/62/EK).³⁶⁸

Όσον αφορά τον κίνδυνο διάβρωσης που επίσης αναφέρεται στην Οδηγία, αποτελεί σημαντικό παράγοντα για το χαρακτηρισμό των παραδοσιακών ποικιλιών ως ποικιλιών διατήρησης, για την εγγραφή τους, κι επομένως για την εθνική εφαρμογή της Οδηγίας. Πρέπει να σημειώσουμε ότι για να υπολογιστεί ο κίνδυνος αυτός, κρίνεται απαραίτητος ο καθορισμός κάποιου ελάχιστου επιπέδου απώλειας ποικιλότητας. Χρειάζονται, δηλαδή, συγκεντρωτικά και στατιστικά στοιχεία του συνόλου και δειγμάτων από παραδοσιακές ποικιλίες για τον υπολογισμό και της διαποικιλιακής αλλά και της εσω-ποικιλιακής διάβρωσης. Ας υπογραμμίσουμε ότι, σημαντικό μέρος των στοιχείων αυτών, θα πρέπει να βασίζεται σε κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα, όπως για παράδειγμα, τις προτιμήσεις των αγροτών στη λήψη των αποφάσεών τους για την καλλιέργεια κάποιου είδους.³⁶⁹ Φυσικά, θα ήταν ευχής έργον το να υφίστανται τέτοιου είδους ολοκληρωμένες αναλύσεις και μελέτες σε όλα τα κράτη μέλη.

Όσο για την ιστορική προέλευση των ποικιλιών διατήρησης αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμά τους, γεγονός που αναγνωρίζεται και αναδεικνύεται στην Οδηγία. Όπως αναφέρεται, λοιπόν, στο Άρθρο 8, πρέπει να προσδιορίζεται³⁷⁰, κατά την εγγραφή στον κατάλογο, η περιοχή ή οι

³⁶⁸ Βλ. Οδηγία 2008/62/EK της Επιτροπής, της 20ής Ιουνίου 2008, για την πρόβλεψη ορισμένων παρεκκλίσεων για την αποδοχή γεωργικών ντόπιων αβελτίωτων φυλών και ποικιλιών που είναι φυσικώς προσαρμοσμένες στις τοπικές και περιφερειακές συνθήκες και απειλούνται από γενετική διάβρωση καθώς και για τη διάθεση στην αγορά σπόρων και σπόρων γεωμήλων των εν λόγω ντόπιων φυλών και ποικιλιών (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)

³⁶⁹ Βλ. Winge T. (2012), "A Guide to EU Legislation on the Marketing of Seed and Plant Propagating Material in the Context of Agricultural Biodiversity", FNI Report 11, Fridtjof Nansen Institute, p. 56

³⁷⁰ Ο προσδιορισμός, μάλιστα, αυτός επαφίεται στα κράτη μέλη καθώς υπάρχει ασάφεια στη χωρική οριοθέτηση της περιοχής στην Οδηγία.

περιοχές όπου η ποικιλία έχει αναπτυχθεί για κάποιο χρονικό διάστημα (ιστορικά δηλαδή) και εκεί όπου έχει προσαρμοστεί φυσικά –η περιοχή ή περιοχές προέλευσης, όπως ονομάζονται. Αυτός ο προσδιορισμός είναι κρίσιμος για να τονιστεί η ανάγκη προστασίας, διατήρησης και βιώσιμης χρήσης των ποικιλιών αυτών, ωστόσο υπόκειται επίσης σε περιορισμούς.

Οι περιορισμοί αυτοί έχουν να κάνουν με την παραγωγή και την εμπορία των σπόρων. Η Οδηγία, λοιπόν, προβλέπει ότι η περιοχή παραγωγής του σπόρου πρέπει να είναι η ίδια η περιοχή προέλευσής του δεδομένου ότι δεν υπάρχουν περιβαλλοντικά προβλήματα που να καθιστούν αδύνατη την εφαρμογή των απαιτήσεων για την πιστοποίησή του. Πέραν αυτού, τα κράτη μέλη είναι υποχρεωμένα να προσκομίζουν αποδείξεις ότι μια συγκεκριμένη ποικιλία καλλιεργείται παραδοσιακά στην περιοχή. Αυτό βέβαια καθιστά αποτρεπτικό το να λαμβάνονται υπόψη ποικιλίες από σχετικά πρόσφατες επιλογές των αγροτών ή από οποιαδήποτε εξέλιξη των παραδοσιακών ποικιλιών, δηλαδή την τοπική τους προσαρμογή. Και η εμπορία όμως των σπόρων λαμβάνει χώρα υπό γεωγραφικούς περιορισμούς. Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει να γίνεται μόνο στην περιοχή προέλευσης³⁷¹. Ο περιορισμός αυτός, βέβαια, ενισχύει την προστασία των τοπικών ονομασιών –οι οποίες μπορεί να ανέρχονται και σε παραπάνω από μια, αρκεί τα ονόματα να είναι παραδοσιακώς γνωστά- αλλά, γενικά, δεν δικαιολογείται.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι, τόσο η παραγωγή όσο και η εμπορία των ποικιλιών διατήρησης - και υπό τις παραπάνω αναφερθείσες συνθήκες- αποβαίνουν επιζήμιες για τη διατήρηση και βιώσιμη χρήση τους σε μια στενώς ορισμένη περιοχή. Κι αυτό διότι κάτι τέτοιο συνεπάγεται ότι και η αντίστοιχη αγορά είναι μικρή κι επομένως τα κόστη που σχετίζονται με την εγγραφή των ποικιλιών στους καταλόγους, των ελέγχων ποιότητας, της διατήρησης των ποικιλιών και της ίδιας της παραγωγής και της εμπορίας των σπόρων είναι πολύ υψηλά.

Τέλος, οι ποσοτικοί περιορισμοί που καθιερώνονται, με την Οδηγία, στις ποσότητες των ποικιλιών διατήρησης που μπορούν να τεθούν προς πώληση αποτελούν άλλο ένα πιθανό εμπόδιο στην αποτελεσματική διατήρηση και βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας για οικονομικούς λόγους. Εφόσον η παραγωγή και η πώληση των ποικιλιών διατήρησης λαμβάνει

³⁷¹Εκτός κι εάν, κατά παρέκκλιση, ένα κράτος μέλος εγκρίνει κι άλλες περιοχές προς πώληση των σπόρων αρκεί να είναι συγκρίσιμες –όσον αφορά τα φυσικά και ημιφυσικά ενδιαιτήματα της εν λόγω ποικιλίας- με την περιοχή προέλευσης.

χώρα, βασικά, μόνο στην περιοχή προέλευσής τους, οι ποσοτικοί αυτοί περιορισμοί είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε μειωμένη επένδυση στην παραγωγή των ποικιλιών αυτών.

Με την Οδηγία 2009/145/EK που αφορά ποικιλίες κηπευτικών ειδών η Επιτροπή απομάκρυνε μερικούς από αυτούς τους περιορισμούς. Συγκεκριμένα, η Οδηγία αποτελείται από δύο μέρη: Το πρώτο αφορά ρυθμίσεις για τις ποικιλίες διατήρησης και το δεύτερο ρυθμίσεις για τις «ποικιλίες με μη εμπορική αξία» (“amateur varieties”, όπως ονομάζονται, δηλαδή ποικιλίες που δεν έχουν εγγενή αξία για εμπορική παραγωγή που έχουν αναπτυχθεί υπό ιδιαίτερες συνθήκες, βλ. υποσημείωση παραπάνω). Όσον αφορά τις ποικιλίες διατήρησης ισχύουν τα της Οδηγίας 2008/62/EK με τη διαφορά ότι οι ποσοτικοί περιορισμοί μετρώνται με διαφορετικά κριτήρια. Όσο για τις «ποικιλίες με μη εμπορική αξία» καταργούνται οι γεωγραφικοί περιορισμοί για την εμπορία τους. Πάντως, και στις δύο περιπτώσεις, γίνονται αποδεκτές και πρόσφατα επιλεγμένες ή προσαρμοσμένες ποικιλίες.³⁷²

Η τελευταία από τις Οδηγίες για τις ποικιλίες διατήρησης είναι η 2010/60/EK³⁷³, η οποία αφορά μείγματα σπόρων κτηνοτροφικών φυτών. Τίθεται σε διαφορετική βάση από τις υπόλοιπες Οδηγίες καθώς αποσκοπεί ρητά στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος. Επιπλέον, δεν απαιτείται εγγραφή ούτε και πιστοποίηση των μειγμάτων αυτών. Ωστόσο, ακριβώς λόγω αυτών των παρεκκλίσεων δεν εντάσσεται στη *strictosensu* έννοια των παραδοσιακών ποικιλιών.³⁷⁴

6. Νομολογία

6.1. Η υπόθεση Kokopelli

³⁷²Βλ. Spataro G., Negri V. (2013), “The European seed legislation on conservation varieties: focus, implementation, present and future impact on landrace on farm conservation”, στο *Genetic Resources Crop Evolution, Volume 60*, p. 2422-2423

³⁷³Βλ. Οδηγία 2010/60/ΕΕ της Επιτροπής, της 30ής Αυγούστου 2010, σχετικά με την πρόβλεψη ορισμένων παρεκκλίσεων όσον αφορά την εμπορία μειγμάτων σπόρων κτηνοτροφικών φυτών που χρησιμοποιούνται για τη διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ) (ΕΕ L 228 της 31.8.2010, σ. 10 έως 14)

³⁷⁴Βλ. Spataro G., Negri V., op. cit.

Κι ενώ ούτως εχούσης της ευρωπαϊκής νομοθεσίας για τις εμπορικές ποικιλίες και τις ποικιλίες διατήρησης, τα συμφέροντα των ενδιαφερόμενων όσον αφορά την εμπορία των ποικιλιών και του πολλαπλασιαστικού υλικού είναι καταφανώς αποκλίνοντα, για οικονομικούς λόγους. Ενδεικτική της απόκλισης των συμφερόντων αυτών και η απαρχή μιας μεγάλης σύγκρουσης μεταξύ των ενδιαφερόμενων, η οποία κορυφώνεται με τις πρόσφατες ενέργειες για την αναθεώρηση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, είναι η υπόθεση *Association Kokopelli vs Graines Baumaux SAS*³⁷⁵.

Το 2005, λοιπόν, η γαλλική εταιρεία σπόρων Graines Baumaux κατέθεσε αγωγή εναντίον του αγροτικού δικτύου Kokopelli για αθέμιτο ανταγωνισμό, διότι θεώρησε παράνομη την εκ μέρους του διαδικτυακή εμπορία 460 παραδοσιακών ποικιλιών σπόρων που δεν είχαν εγγραφεί στους επίσημους καταλόγους. Συγκεκριμένα, 233 από τις ποικιλίες που εμπορευόταν η εταιρεία ήταν κοινές με τις ποικιλίες που πωλούσε το Kokopelli. Η εταιρεία διεκδικούσε το συνολικό ποσό των 50.000 ευρώ ως ζημία από τη δραστηριότητα του Kokopelli και την παύση της διαφήμισης των ποικιλιών του. Το 2008 το Περιφερειακό Δικαστήριο του Νανσύ στη Γαλλία, επιδίκασε το ποσό των 10.000 ευρώ στην εταιρεία ως αποζημίωση με το αιτιολογικό ότι, πράγματι, επρόκειτο για αθέμιτο ανταγωνισμό. Κι αυτό διότι το Kokopelli δραστηριοποιούνταν στον ίδιο τομέα παραγωγής (σπόροι), με πανομοιότυπα προϊόντα (ποικιλίες με μη εγγενή αξία) και την ίδια κατηγορία αγοραστών (ερασιτέχνες κηπουρούς), με τη διαφορά ότι δεν πλήρωνε όλες τις χρεώσεις και τα κόστη που επιβάρυναν τη Baumaux λόγω της εγγραφής των ποικιλιών της στους καταλόγους και της επίσημης πιστοποίησής τους.³⁷⁶

Το Kokopelli, με τη σειρά του, άσκησε έφεση ενώπιον του Εφετείου του Νανσύ, το οποίο έθεσε προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο της ΕΕ το 2011. Το ερώτημα αυτό είχε να κάνει με την εγκυρότητα των οριζόντιων Οδηγιών 2002/53/EK και 2002/55/EK και των Οδηγιών για τις ποικιλίες διατήρησης όσον αφορά τις θεμελιώδεις αρχές της ΕΕ, δηλαδή, την ελευθερία άσκησης οικονομικής δραστηριότητας, την αρχή της αναλογικότητας, την ίση μεταχείριση (αρχή

³⁷⁵ Η Kokopelli είναι ένα Αγροτικό Δίκτυο που πωλεί, μέσω διαδικτύου, σπόρους παραδοσιακών ποικιλιών, αρχαίων και ποικιλιών με μη εγγενή αξία. Η Baumaux είναι ιταλική εταιρεία σπόρων. (Βλ. Bocci R. (2014), "Seeds between freedom and rights", στο *Scienze del Territorio*, N. 2, p. 115)

³⁷⁶ Βλ. Bocci R. (2014), "Seeds between freedom and rights", στο *Scienze del Territorio*, N. 2, p. 116

της μη-διάκρισης), την ελευθερία κυκλοφορίας των αγαθών αλλά και τις δεσμεύσεις που απορρέουν από τη Συνθήκη του FAO.³⁷⁷

6.1.1. Η γνωμοδότηση της Γενικής Εισαγγελέως Juliane Kokott

Όσον αφορά το προδικαστικό αυτό ερώτημα –και πριν την έκδοση απόφασης από το Δικαστήριο, δηλ. τον Ιανουάριο του 2012- η Γενική Εισαγγελέας Juliane Kokott, εξέδωσε γνώμη με ένα μακροσκελές κείμενο με το οποίο αφού πραγματεύεται ενδελεχώς το ερώτημα, καταλήγει σε συμπεράσματα και προτείνει στο Δικαστήριο τον τρόπο με τον οποίο οφείλει να αποφανθεί.

Καταλήγει, λοιπόν, η Γενική Εισαγγελέας, στο ότι η απαγόρευση της εμπορίας σπόρων των ποικιλιών που δεν ικανοποιούν τα κριτήρια ΔΟΣ και τον έλεγχο AKX –όπως καθιερώνονται με την Οδηγία 2002/55/EK για τα κηπευτικά, στα Άρθρα 3 παράγραφος 1, Άρθρο 4 και Άρθρο 5³⁷⁸, είναι άκυρη καθώς παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας, την ελευθερία άσκησης οικονομικής δραστηριότητας, την ελεύθερη κυκλοφορία των αγαθών και την αρχή της ίσης μεταχείρισης (τις θεμελιώδεις αρχές, δηλαδή, που είχαν αναφερθεί στο προδικαστικό ερώτημα).

Αναλυτικότερα, όσον αφορά την αναλογικότητα³⁷⁹, ζυγίζονται τα μειονεκτήματα με τα πλεονεκτήματα της απαγόρευσης αυτής. Αναφέρει, λοιπόν, ότι τα μειονεκτήματα της

³⁷⁷ Βλ. Υπόθεση C-59/11 Association Kokopelli κατά Graines Baumaux SAS, Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Juliane Kokott της 19^{ης} Ιανουαρίου 2012, Παράγραφος 35, Ιστότοπος: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?doclang=EL&text=&pageIndex=0&docid=118143&cid=50477>, όπως προσπελάστηκε την 10/07/2014

³⁷⁸ Βλ. Άρθρο 3 παράγραφος 1 της Οδηγίας 2002/55/EK: «Τα κράτη μέλη ορίζουν ότι οι σπόροι κηπευτικών είναι δυνατόν να πιστοποιούνται, να ελέγχονται ως τυποποιημένοι σπόροι και να τίθενται σε εμπορία, μόνο αν η ποικιλία τους είναι επίσημα αποδεκτή σε ένα τουλάχιστον κράτος μέλος».

Άρθρο 4 της Οδηγίας 2002/55/EK: «Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε η ποικιλία να είναι αποδεκτή μόνο αν είναι σαφώς διακρινόμενη, σταθερή και επαρκώς ομοιόμορφη».

Άρθρο 5 της Οδηγίας 2002/55/EK: «Μια ποικιλία ξεχωρίζει, ανεξάρτητα από την προέλευσή της, τεχνητή ή φυσική, από την αρχική ποικιλία από την οποία δημιουργήθηκε, εάν διακρίνεται εμφανώς λόγω ενός ή περισσότερων σημαντικών χαρακτηριστικών από κάθε άλλη ποικιλία γνωστή στην Κοινότητα».

³⁷⁹ «Η αρχή της αναλογικότητας, η οποία ανήκει στις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, απαιτεί να μην υπερβαίνουν οι πράξεις των οργάνων της Ένωσης τα όρια του κατάλληλου και αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη των θεμιτών σκοπών που επιδιώκει η σχετική ρύθμιση, εξυπακουμένου ότι, όταν υφίσταται δυνατότητα

απαγόρευσης είναι δυσανάλογα περισσότερα σε σχέση με τα πλεονεκτήματά της ακόμη και μετά την εισαγωγή της Οδηγίας 2009/145/EK καθώς η τελευταία περιείχε πολλούς περιορισμούς. Η απαγόρευση αυτή, όπως εξηγεί, αποσκοπεί στο να παρέχει προστασία υπέρ των σπόρων ποικιλιών που ανταποκρίνονταν στα κριτήρια ΔΟΣ έναντι των σπόρων ποικιλιών που δεν ανταποκρίνονταν σε αυτά και να διασφαλίσει την παραγωγικότητα του αγροτικού τομέα, όπως άλλωστε όριζε η ΚΑΠ και τα συμφέροντα πολλών αγροτών.³⁸⁰ Το ζήτημα που τίθεται, όμως, είναι ότι η αύξηση της παραγωγικότητας δεν αποτελεί το κύριο μέλημα όλων των αγροτών και των χρηστών των αγροτικών προϊόντων, αλλά ούτε και όλοι οι καταναλωτές ζητούν προς κατανάλωση τις ποικιλίες που ανταποκρίνονται στα κριτήρια ΔΟΣ. Εξάλλου, η απαγόρευση αυτή αποβαίνει εις βάρος, σε τελική ανάλυση, της γενετικής ποικιλότητας για τη διαφύλαξη της οποίας έχει δεσμευτεί η Ένωση τόσο με τη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, όσο και με τη Συνθήκη του FAO. Κι ένας αποτελεσματικός τρόπος διατήρησης και προστασίας της γενετικής ποικιλότητας είναι ακριβώς η εμπορική χρήση των παραδοσιακών ποικιλιών, σύμφωνα και με τις διεθνείς συνθήκες.³⁸¹

Όσον αφορά στα πλεονεκτήματα της απαγόρευσης, υστερούν σαφώς ενώπιον των μειονεκτημάτων της. Κι αυτό διότι η απαγόρευση τίθεται για να αποτρέψει τη λανθασμένη χρήση των σπόρων που δεν έχουν γίνει αποδεκτοί, η οποία λανθασμένη χρήση περιορίζεται ούτως ή άλλως με τις υποχρεώσεις σήμανσης που επιβάλλουν οι Οδηγίες για τις ποικιλίες διατήρησης. Επιπλέον, όσον αφορά το φόβο ότι οι αγρότες δε θα έχουν πλέον πρόσβαση στις εγγεγραμμένες ποικιλίες είναι αδικαιολόγητος καθώς εξακολουθούν να έχουν απρόσκοπτη πρόσβαση σε αυτές. Επίσης, δεν τίθεται καν θέμα ανταγωνισμού μεταξύ των σποροβιομηχανιών και των καλλιεργητών μη εγγεγραμμένων ποικιλιών. Κι αυτό διότι οι εγγεγραμμένες ποικιλίες εξακολουθούν να είναι διαθέσιμες, όπως ισχύοντα είναι και τα δικαιώματα για τις φυτικές

επιλογής μεταξύ περισσότερων του ενός κατάλληλων μέτρων, πρέπει να επιλέγεται το λιγότερο επαχθές και ότι τα μειονεκτήματα που προκαλούνται δεν πρέπει να είναι υπέρμετρα σε σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς» (Βλ. Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Juliane Kokott της 19^{ης} Ιανουαρίου 2012, Υπόθεση C-59/11 Association KokopellivsGrainesBaumauxSAS, Ιστότοπος: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=118143&pageIndex=0&doclang=EL>, όπως προσπελάστηκε την 12/08/2014).

³⁸⁰ Βλ. Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Juliane Kokott, Παράγραφος 63, *op. cit.*

³⁸¹ Βλ. Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Juliane Kokott, Παράγραφοι 82-85, *op. cit.*

ποικιλίες όπως περιέχονται στον Κανονισμό 2100/94 του Συμβουλίου³⁸². Αναφορικά, τέλος, με τους περιορισμούς που εμπεριέχει η Οδηγία 2009/145/EK, για τους οποίους κάναμε λόγο παραπάνω ή όπως, για παράδειγμα, τους περιορισμούς του Άρθρου 22³⁸³, αποβαίνουν εις βάρος των καταναλωτών και των χρηστών των ποικιλιών με μη εγγενή αξία καθώς παρεμποδίζεται η πρόσβασή τους σε αυτές.

Εξετάζοντας, λοιπόν, συνολικά τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα της απαγόρευσης της Οδηγίας 2002/55/EK περί του καταλόγου ποικιλιών συνοδευόμενα από τους περιορισμούς της Οδηγίας για τις ποικιλίες διατήρησης κηπευτικών 2009/145/EK, η Γενική Εισαγγελέας διαπιστώνει ότι τα μειονεκτήματα υπερτερούν κατά πολύ κι επομένως η απαγόρευση καθίσταται άκυρη καθώς παραβιάζεται η αρχή της αναλογικότητας. Όσον αφορά τις υπόλοιπες θεμελιώδεις αρχές της Ένωσης παραβιάζονται επίσης από την απαγόρευση της Οδηγίας 2002/55/EK και των περιορισμών της Οδηγίας 2009/145/EK. Προτείνει, λοιπόν, στο Δικαστήριο να αποφανθεί ότι η απαγόρευση της εμπορίας σπόρων των ποικιλιών που δεν ικανοποιούν τα κριτήρια ΔΟΣ και ΚΧΑ στερείται κύρους.

Η γνώμη της Γενικής Εισαγγελέως συνάντησε ποικίλες αντιδράσεις. Αυτοί που χαιρέτησαν το κείμενό της ήταν φυσικά το Kokopelli και κυρίως μη-κυβερνητικοί οργανισμοί που ήλπιζαν σε λιγότερο αυστηρούς κανόνες για την εμπορία των ποικιλιών διατήρησης στην ΕΕ. Αυτοί που δυσαρεστήθηκαν αποτελούσαν μέλη του EuropeanSeedAssociation, το οποίο, μάλιστα, έστειλε γράμμα στο Δικαστήριο, το Φεβρουάριο του 2012, με το οποίο διαφωνούσε με τη γνώμη της Γενικής Εισαγγελέως.³⁸⁴ Κι ενώ όλοι ανέμεναν την έκδοση της απόφασης του Δικαστηρίου εντός ολίγων εβδομάδων από τη διατύπωση της γνώμης της Γενικής Εισαγγελέως, η απόφαση εξεδόθη τελικά τον Ιούλιο του 2012. Ήταν μια απόφαση που προκάλεσε αίσθηση σε όλους τους

³⁸² Βλ. Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2100/94 του Συμβουλίου της 27ης Ιουλίου 1994 για τα κοινοτικά δικαιώματα επί φυτικών ποικιλιών (ΕΕ L 227 της 1.9.1994, σ. 1 έως 30)

³⁸³ Βλ. Άρθρο 22 της Οδηγίας: «Για να γίνει αποδεκτή ως ποικιλία που αναπτύσσεται για καλλιέργεια υπό ιδιαίτερες συνθήκες, όπως αναφέρεται στο άρθρο 1 παράγραφος 1 στοιχείο β), μια ποικιλία πρέπει να μην έχει εγγενή αξία για εμπορική φυτική παραγωγή αλλά να αναπτύσσεται για καλλιέργεια υπό ιδιαίτερες συνθήκες. Μια ποικιλία θεωρείται ότι έχει αναπτυχθεί για καλλιέργεια υπό ιδιαίτερες συνθήκες, αν έχει αναπτυχθεί για καλλιέργεια υπό ιδιαίτερες γεωργοτεχνικές, κλιματικές ή εδαφολογικές συνθήκες».

³⁸⁴ Βλ. Γράμμα από European Seed Association προς Court of Justice of the European Union, 27/02/2012, Ιστότοπος: <http://kokopelli-semences.fr/medias/Letter-ESA.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 12/08/2014

ενδιαφερόμενους καθώς αναμενόταν να ακολουθηθεί η γραμμή που είχε δοθεί με τη γνώμη της Γενικής Εισαγγελέως, όμως συνέβη το αντίθετο. Το Δικαστήριο, δηλαδή, παρέκκλινε της γνώμης της Kokott.

6.1.2. Η απόφαση του Δικαστηρίου

Απεφάνθη, λοιπόν, με την απόφασή του της 12 Ιουλίου 2012³⁸⁵, ότι το κύρος των Οδηγιών 2002/55/EK και 2009/145/EK δεν επηρεάζεται από τις αρχές του δικαίου της ΕΕ ή από τις δεσμεύσεις της ΕΕ που απορρέουν από τη Συνθήκη του FAO. Η αρχή της αναλογικότητας τηρείται για την επίτευξη των θεμιτών στόχων, και μάλιστα, καθώς διαπιστώνει ότι ο πρωταρχικός στόχος των ρυθμίσεων για την αποδοχή των σπόρων για τα κηπευτικά είναι η βελτίωση της παραγωγικότητας, τότε η δημιουργία ενός κοινού καταλόγου των ποικιλιών των κηπευτικών ειδών, βάσει των εθνικών καταλόγων, είναι ικανή να εξασφαλίσει την επίτευξη του στόχου αυτού. Το καθεστώς αυτό αποδοχής, μάλιστα, ευνοεί την αύξηση της παραγωγικότητας καθώς απαιτεί η ποικιλία να είναι διακριτή, ομοιόμορφη και σταθερή, κι άρα εγγυάται την καταλληλότητα του σπόρου της προς χρήση, ενώ τον καθιστά αξιόπιστο ως προς τα χαρακτηριστικά του. Επιπλέον, το καθεστώς αυτό εξασφαλίζει ότι οι σπόροι τίθενται προς πώληση στα διάφορα κράτη μέλη έχοντας τις ίδιες προδιαγραφές. Όσο για το καθεστώς απόκλισης όσον αφορά τις ποικιλίες διατήρησης και τις ποικιλίες που αναπτύσσονται για καλλιέργεια υπό ιδιαίτερες συνθήκες, είναι ικανό να διασφαλίσει τη διατήρησή τους. Στη διατήρησή τους, δηλαδή, αποσκοπούν και οι διάφοροι γεωγραφικοί και ποσοτικοί περιορισμοί και οι περιορισμοί συσκευασίας. Απώτερος στόχος, σύμφωνα με το Δικαστήριο, είναι η αποτροπή της δημιουργίας μιας παράλληλης αγοράς για τέτοιου είδους σπόρους καθώς θα αποτελούσε εμπόδιο στην ελευθερία διακίνησης των σπόρων των κηπευτικών ποικιλιών. Οι εξεταζόμενες Οδηγίες, καταλήγει, δεν παραβιάζουν τις αρχές της ίσης μεταχείρισης, της

³⁸⁵Βλ. Judgment in Case C-59/11 Association Kokopelli v Graines Baumaux SAS, Court of Justice of the European Union, PRESS RELEASE No97/12, Luxembourg, 12 July 2012, Ιστότοπος: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-07/cp120097en.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 12/08/2014

ελευθερίας άσκησης οικονομικής δραστηριότητας, την ελεύθερη κυκλοφορία των αγαθών ή ακόμη τις ανειλημμένες δεσμεύσεις της ΕΕ στο πλαίσιο της Συνθήκης του FAO.³⁸⁶

Με άλλα λόγια, παρατηρούμε ότι, δεν ελήφθησαν υπόψη από το Δικαστήριο, οι σοβαροί περιορισμοί (ποσοτικοί, γεωγραφικοί, γραφειοκρατικοί) που είχαν επιβληθεί από τη νομοθεσία στην παραγωγή, διακίνηση και εμπορία των παραδοσιακών ποικιλιών παρά το ότι είχαν εκφραστεί πολύ έντονα κατά τις διαβουλεύσεις με τους κοινωνικούς εταίρους. Εντύπωση κάνει το γεγονός ότι οι παραδοσιακές ποικιλίες δε δύνανται να εγγραφούν στον κατάλογο καθώς δε διαθέτουν τα κριτήρια ΔΟΣ. Οι δε ευρωπαϊκοί κανονισμοί για τους σπόρους των παραδοσιακών ποικιλιών κρίνονται έγκυροι και νόμιμοι με το αιτιολογικό ότι εξυπηρετείται η αναγκαιότητα των αποδόσεων, θυμίζοντας έτσι το «κυνήγι» της παραγωγικότητας που είχε «στοιχειώσει» την ΚΑΠ για πολλές δεκαετίες. Με τον τρόπο αυτό, οι παραδοσιακές ποικιλίες αποκλείονται από την ελεύθερη αγορά, όπως αποκλείονται και οι αγρότες. Μάλιστα, αυτό που συμβαίνει είναι ότι όσες εισάγονται τελικά στην αγορά, αποτελούν το μονοπώλιο σποροπαραγωγών εταιρειών. Δεν είναι, φυσικά, τυχαίο ότι η Kokopelli ονομάζεται «εταιρεία σπόρων» (“trader” στο κείμενο)³⁸⁷, φερόμενη ως ανταγωνιστής της Bamaux, παρά το ότι δεν είναι.

Ούτως έχει η ευρωπαϊκή νομοθεσία για τις «ποικιλίες διατήρησης» με τις πρόσφατες εξελίξεις με τον Κανονισμό του 2013 να προκαλούν επίσης ποικίλες αντιδράσεις. Ο Κανονισμός αυτός, καθώς έθετε επαχθείς ρυθμίσεις για τις ποικιλίες αυτές, με ένα φιλοπεριβαλλοντικό περίβλημα, θα λέγαμε, κατεψηφίσθη από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Αναμένεται, όμως, η επανεξέταση του ζητήματος μετά την 31 Οκτώβρη 2014.

4^ο ΜΕΡΟΣ

Παρά το μικρό της μέγεθος, η Ελλάδα θεωρείται από τα πιο πλούσια κράτη της Ευρώπης και μια σημαντική κοιτίδα στη Μεσόγειο όσον αφορά την ποικιλότητα των γενετικών της πόρων. Η μεγάλη ποικιλότητα των πόρων της συνδέεται με την ποικιλότητα των τύπων οικοσυστημάτων της. Συνδέεται επίσης με τη μεγάλη ποικιλότητα των τοπίων της ο σχηματισμός των οποίων

³⁸⁶ Idem

³⁸⁷ Idem

οφείλεται, μεταξύ άλλων, στη μακρόχρονη παρουσία του ανθρώπου και των πολιτισμών του στην περιοχή.

Ειδικότερα ως προς τους φυτογενετικούς πόρους η Ελλάδα θεωρείται ένα από τα αρχαιότερα λίκνα της γεωργίας. Η ύπαρξη του ευνοϊκού φυσικού περιβάλλοντος που διαθέτει για την καλλιέργεια ενός ευρέως φάσματος ειδών, σε συνδυασμό με τη γεωργία της τοπικής αυτάρκειας ή συντήρησης, όπως είθιστο στις αρχές του αιώνα είχε οδηγήσει στη συνέχιση της καλλιέργειας ενός μεγάλου αριθμού παραδοσιακών ποικιλιών προσαρμοσμένων στις τοπικές συνθήκες και προτιμήσεις.³⁸⁸ Η πρακτική αυτή, ωστόσο, κράτησε σχετικά λίγο καθώς με την έλευση της σύγχρονης γεωργίας στην Ελλάδα κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70 επήλθε απαξίωση στο καλλιεργούμενο γενετικό υλικό. Το γενετικό αυτό υλικό εκτοπίστηκε από μοντέρνες ποικιλίες που προέκυψαν από εγχώρια Ινστιτούτα Βελτίωσης αλλά και από το εξωτερικό με αποτέλεσμα τη γενετική διάβρωση των φυτογενετικών πόρων και ειδικά των παραδοσιακών ποικιλιών.³⁸⁹ Η διάβρωση ήταν ιδιαιτέρως έντονη και ραγδαία στα σιτηρά σε βαθμό τέτοιο που, το 1995³⁹⁰, οι τοπικοί πληθυσμοί και οι παραδοσιακές ποικιλίες αναλογούσαν μόνο στο 2% του συνόλου των σχετικών καλλιεργούμενων εκτάσεων, με το ποσοστό αυτό να φτάνει σήμερα, μόλις στο 1%. Μια ανάλογη τάση είχε αρχίσει να γίνεται ορατή, την περίοδο εκείνη, που αφορούσε τα κηπευτικά καθώς είχαν αρχίσει να αντικαθίστανται με γοργούς ρυθμούς. Σε πολλές δενδρώδεις καλλιέργειες δε, όπως ελιές, αμπέλια, κερασιές, αχλαδιές, βερυκοκιές, καρυδιές, χρησιμοποιούνταν ακόμη παραδοσιακές ποικιλίες, με τον αριθμό τους ωστόσο να έχει ακολουθήσει επίσης πτωτική πορεία.³⁹¹ Παρά τη μείωση, λοιπόν των παραδοσιακών ποικιλιών διατηρούμενων onfarm, έχει υπάρξει κάποια πρόοδος όσον αφορά την exsitu διατήρηση, από το 1995. Η πρόοδος αυτή αφορά τον αριθμό των καταχωρήσεων του γενετικού υλικού, τόσο στην Τράπεζα Γενετικού Υλικού όσο και σε άλλα Ινστιτούτα του ΕΘΙΑΓΕ (Εθνικό Ίδρυμα Αγροτικής

³⁸⁸Βλ. Greece: Country Report to the FAO International Technical Conference on Plant Genetic Resources (Leipzig, 1996), Prepared by Nikolaos Stavropoulos, Thessaloniki, 10 May 1995, p. 12

³⁸⁹ Βλ. Εθνική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας & Κλιματικής Αλλαγής, 2014, σελ. 31

³⁹⁰Έτος σύνταξης της 1ης Εθνικής Έκθεσης της Ελλάδας προς τον Οργανισμό Τροφίμων και Γεωργίας.

³⁹¹Βλ. Greece: Country Report to the FAO International Technical Conference on Plant Genetic Resources, op. cit., p. 14

Έρευνας). Από 7.220 που ήταν το 1995, ανήλθαν σε 10.650 το 2005, μέσω μιας σειράς αποστολών συλλογής σε όλη την επικράτεια.³⁹²

1. Εθνικό θεσμικό πλαίσιο για τη διατήρηση των φυτογενετικών πόρων

Κάνοντας μια αναλυτικότερη αναφορά στο θεσμικό πλαίσιο για την προστασία των φυτογενετικών πόρων στην Ελλάδα, μπορούμε να το διακρίνουμε σε δύο περιόδους: η μία είναι από το μεσοπόλεμο έως τα τέλη της δεκαετίας του '70 και η άλλη από τις αρχές του '80 έως σήμερα. Όσον αφορά την πρώτη περίοδο, ας σημειώσουμε ότι το ενδιαφέρον για τους φυτογενετικούς πόρους ξεκίνησε τη δεκαετία του '20. Τότε είχαν πρωτοσυσταθεί τα Ινστιτούτα Βελτίωσης Σιτηρών, Βάμβακος κλπ. και είχαν αρχίσει τη συστηματική συλλογή γενετικού υλικού με αποτέλεσμα την ανάπτυξη μιας σειράς σύγχρονων ποικιλιών. Με τον τρόπο αυτό, η Ελλάδα κατέστη αυτάρκης σε ζωτικής σημασίας καλλιέργειες (σιτηρά, κτηνοτροφικά φυτά, όσπρια, λαχανικά, βαμβάκι κλπ.). Από τα μέσα της δεκαετίας του '50 κι έπειτα, η κατάσταση της αυτάρκειας είχε δώσει τη θέση της στο άνοιγμα στις διεθνείς αγορές, στα πλεονάσματα, και στις εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων. Οι αρχικές συλλογές γενετικού υλικού, ωστόσο, χάθηκαν σε μικρό χρονικό διάστημα λόγω των μη επαρκών επιστημονικών γνώσεων και των ελλείψεων απαραίτητων εγκαταστάσεων και εξοπλισμών. Η Πράσινη Επανάσταση, τη δεκαετία του '60, με τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας είχε ως συνέπεια ραγδαίες απώλειες του καλλιεργούμενου γενετικού υλικού, το οποίο εκτοπίστηκε από τις μοντέρνες ποικιλίες, οι οποίες είτε παράγονταν τοπικά είτε εισάγονταν. Έως τα τέλη, πάντως, της δεκαετίας του '70, δεν είχε γίνει πλήρης εκτίμηση της διάβρωσης των φυτογενετικών πόρων στην Ελλάδα, λόγω, κυρίως, της έλλειψης νομοθετικού πλαισίου.³⁹³

Όσον αφορά τη δεύτερη περίοδο, σηματοδοτήθηκε από την ίδρυση της Τράπεζας Γενετικού Υλικού το 1981 και τη «διοικητική μεταστέγάσή της» στον ΕΛΓΟ Δήμητρα. Η Τράπεζα λειτούργησε ως τμήμα του Κέντρου Γεωργικής Έρευνας Μακεδονίας-Θράκης υπό τη Διεύθυνση

³⁹² Βλ. Εθνική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας & Κλιματικής Αλλαγής, 2014, σελ. 31

³⁹³ Βλ. Ιστότοπο:

<http://www.aktorama.gr/index.php/topic,16.0.html?PHPSESSID=392bddd0c5b61ee8cca774595d4a8a33#ixzz3Ge0h8r6f>, όπως προσπελάστηκε την 20/10/2014

Έρευνας του Υπουργείου Γεωργίας και με χρηματοδότηση από τον FAO. Οι δε εγκαταστάσεις της βρίσκονταν στη Θεσσαλονίκη ενώ από το 1992 ανήκε στο ΕΘΙΑΓΕ και πιο πρόσφατα στον Οργανισμό «Δήμητρα», με κανονιστική πράξη του Υπουργείου Οικονομικών και Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Σκοπός της ίδρυσής της ήταν η έγκαιρη συλλογή και αποτελεσματική προστασία των φυτογενετικών πόρων και της αγροβιοποικιλότητας της Ελλάδας. Πρέπει να σημειώσουμε ότι από την ίδρυσή της έως πρόσφατα, είχε οργανώσει πολλές εξερευνητικές αποστολές στην Ελλάδα για τη συλλογή και την καταγραφή του γενετικού υλικού και της αγροβιοποικιλότητας. Είχε συμβάλλει επίσης στην εκτίμηση του βαθμού της διάβρωσης των παραδοσιακών ποικιλιών ενώ είχε επισημάνει και περιοχές για την προστασία των φυτογενετικών πόρων τόσο insitu όσο και onfarm. Τα τελευταία χρόνια, ο αριθμός των παραδοσιακών ποικιλιών που διέθετε ανέρχονταν σε 10.650 περίπου, όπως είπαμε παραπάνω, και η Τράπεζα συμμετείχε σε προγράμματα όπως το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Συνεργασίας επί των Φυτογενετικών Πόρων (EuropeanCooperativeProgramforPlantGeneticResources – ECPGR). Εκτός, βέβαια, από την Τράπεζα Γενετικού Υλικού, έχουν συσταθεί και άλλα ιδρύματα όπως η Τράπεζα Σπόρων Αιγαίου «Κιβωτός» στην Ικαρία, που ανήκει στο Ινστιτούτο Θαλάσσιας και Περιβαλλοντικής Έρευνας Αιγαίου «Αρχιπέλαγος», η Τράπεζα Σπερμάτων του Μεσογειακού Αγρονομικού Ινστιτούτου Χανίων ή η Τράπεζα Σπερμάτων του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.³⁹⁴ Σήμερα, βέβαια, καθεμία από αυτές τις Τράπεζες κινδυνεύει να παύσει τη λειτουργία της λόγω υποχρηματοδότησης. Όσον αφορά την Τράπεζα Γενετικού Υλικού, πάντως, είναι εμφανή τα σημάδια της οικονομικής κρίσης σε αυτή ενώ η συγχώνευσή της στον Οργανισμό «Δήμητρα» -μαζί με άλλα νομικά πρόσωπα εποπτευόμενα από το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων- φανερώνει τον κατακερματισμό των νομοθετικών πρωτοβουλιών και την έλλειψη στρατηγικής για τους φυτογενετικούς πόρους καθώς και την έλλειψη συντονισμού μεταξύ των φορέων όσον αφορά πολύ σημαντικά ζητήματα για τη βιοποικιλότητα.

³⁹⁴ Βλ. Σαμαράς Σ., Ματθαίου Αντ. (2006), «Ελληνική Τράπεζα Γενετικού Υλικού» στο *ΕΘΙΑΓΕ Τεύχ. 23 (Ιαν.-Μάρ. 2006)*, σελ. 24-26 και Μαριά Ε-Α, Φουρναράκη Χρ., Θάνος Κ. (2012), «Εκτός τόπου (ex situ) διατήρηση της φυτικής ποικιλότητας – Σκέψεις και προτάσεις για ένα αποτελεσματικό σύστημα διοικητικής οργάνωσης των Ελληνικών Τραπεζών Σπόρων (SeedBanks)», *op. cit.*, σελ. 634-635

1.1. Εθνικό νομικό πλαίσιο για τη διατήρηση των φυτογενετικών πόρων – παραδοσιακών ποικιλιών

Έως τα τέλη της δεκαετίας του '70, η νομική προστασία του φυτογενετικού υλικού περιοριζόταν μόνον σε ειδικά προστατευόμενες περιοχές. Κινητικότητα όσον αφορά τη νομοπαραγωγή για τη διατήρηση των φυτογενετικών πόρων εκτός προστατευόμενων περιοχών, παρατηρήθηκε τη δεκαετία του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90.³⁹⁵

Έως το 1995, λοιπόν, δεν υφίστατο άλλη επίσημη ενθάρρυνση ή αποθάρρυνση της καλλιέργειας των παραδοσιακών ποικιλιών πέραν της εισαγωγής του Εθνικού Καταλόγου των Φυτικών Ποικιλιών με το Νόμο 1564/85³⁹⁶ ο οποίος ρυθμίζει ακόμη και σήμερα την παραγωγή κι εμπορία του πολλαπλασιαστικού υλικού στην Ελλάδα. Πρόκειται για ένα Νόμο-πλαίσιο ο οποίος, μέσω εξουσιοδοτήσεων, επιτρέπει την έκδοση κανονιστικών διατάξεων –προεδρικών διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων- σχετικά με την παραγωγή του πολλαπλασιαστικού υλικού (Κεφ. Β'), την εμπορία του (Κεφ. Γ'), τα μέτρα προστασίας γεωργικής παραγωγής (Κεφ. Δ') καθώς επίσης οργανωτικές διατάξεις και ποινικές διατάξεις (Κεφ. Ε' και Στ').³⁹⁷

Με το Νόμο αυτό, το εμπόριο σπόρων ποικιλιών που δεν είναι εγγεγραμμένες στον εθνικό και συνεπώς στον κοινοτικό κατάλογο θεωρείται παράνομο. Η δε προμήθεια εγγεγραμμένων σπόρων στους αγρότες προβλεπόταν να εξασφαλίζεται από τις τοπικές και διεθνείς σποροπαραγωγικές και εμπορικές επιχειρήσεις, εφόσον αυτές εποπτεύονται από τις κρατικές αρχές. Επιτρέπεται, βέβαια, η χρήση των σπόρων των παραδοσιακών ποικιλιών από αγρότες που διατηρούσαν τους δικούς τους σπόρους για οποιονδήποτε σκοπό, όχι όμως για εμπορία. Όσον αφορά τη χρήση δε, γινόταν δεκτή η μη πληρωμή τελών για τη χρήση των σπόρων που κρατήθηκαν από τους αγρότες για τον επόμενο χρόνο, καθώς η διάταξη του Νόμου που προέβλεπε αποκλειστικά δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας για τους δημιουργούς φυτικών ποικιλιών παρέμεινε ανενεργή και εξακολουθεί έως και σήμερα να είναι ανενεργή. Αναφορικά με την απαγόρευση της εμπορίας των παραδοσιακών ποικιλιών, υπάρχει η πρόβλεψη μιας

³⁹⁵Βλ. Greece: Country Report to the FAO International Technical Conference on Plant Genetic Resources, op. cit., p. 16

³⁹⁶Βλ. Ν.1564/85 «Οργάνωση παραγωγής και εμπορίας πολλαπλασιαστικού υλικού φυτικών ειδών» (ΦΕΚ164/Α/85)

³⁹⁷Idem

μελλοντικής τέτοιας δυνατότητας από το Άρθρο 14³⁹⁸ –μέσω έκδοσης υπουργικής απόφασης ή/και προεδρικού διατάγματος. Στο Άρθρο αυτό, για πρώτη φορά στα ελληνικά δεδομένα γίνεται ειδική αναφορά στην προστασία των εγχώριων αβελτίωτων καλλιεργούμενων φυτικών και εκτρεφόμενων ζωικών ειδών, των φυλών, των ποικιλιών και των τύπων τους που έχουν διαμορφωθεί και σταθεροποιηθεί στο χώρο και το χρόνο χωρίς επέμβαση της γενετικής επιστήμης. Όλα αυτά –κατά το ίδιο Άρθρο- αποτελούν πολύτιμα στοιχεία του περιβάλλοντος και προστατεύονται από το κράτος με μέριμνα των υπηρεσιών του Υπουργείου Γεωργίας. Συγκεκριμένα, προβλέπεται η έκδοση ειδικών Προεδρικών Διαταγμάτων για τον καθορισμό, τη διατήρηση και την προστασία των ειδών αυτών καθώς και των βιοτόπων που αυτά καλλιεργούνται ή εκτρέφονται παραδοσιακά. Προβλέπεται, επίσης, η ρύθμιση, μέσω υπουργικών αποφάσεων, θεμάτων βιογενετικής αξιοποίησης και οικονομικής εκμετάλλευσης των ειδών με τον ορισμό φορέων για τις δράσεις αυτές καθώς και άλλων λεπτομερειών, όπως περιοχών και εμπορίας για την αποτελεσματική εφαρμογή των δράσεων.

Έως την έκδοση, λοιπόν, του Προεδρικού Διατάγματος 80/90³⁹⁹ οι παραδοσιακές ποικιλίες δε θα απέφεραν κανένα οικονομικό όφελος από τη διατήρησή τους (εννοώντας ούτε μέσω επιδότησης ούτε εμπορικά), ενώ έως την έκδοση των Υπουργικών Αποφάσεων (το 2009 και το 2011) που αφορούν την ενσωμάτωση των Οδηγιών για τις «ποικιλίες διατήρησης», όπως θα ονομάζονταν, πια, η εμπορία τους θεωρούνταν παράνομη.

Το εν λόγω διάταγμα, λοιπόν, αποτελεί ένα πολύ σημαντικό κείμενο, για την εποχή του, μεν – ετεροχρονισμένο και πεπαλαιωμένο δε, σε σχέση με τα σημερινά δεδομένα- για την προστασία και τη διατήρηση του φυτικού γενετικού υλικού της χώρας. Στο κείμενο αυτό, ορίζεται επ’ακριβώς η έκταση της εφαρμογής του διατάγματος η οποία είναι τόσο τα καλλιεργούμενα όσο και τα άγρια είδη ενώ το φυτογενετικό υλικό διακρίνεται σε ομάδες, μεταξύ των οποίων, φυσικά, η ομάδα των παραδοσιακών ποικιλιών. Προβλέπονται, επίσης, οικογεωγραφικές μελέτες για την προστασία του, οι οποίες μπορεί να ανατίθενται, με απόφαση του Υπουργού Γεωργίας, σε κρατικά ιδρύματα, νομικά πρόσωπα ή πανεπιστημιακά ιδρύματα, ακόμη και σε ιδιωτικούς φορείς, αδυναμία δράσεως των παραπάνω.

³⁹⁸Ibid, Άρθρο 14

³⁹⁹Βλ. Π.Δ 80/90 περί «Προστασίας του φυτικού γενετικού υλικού της χώρας» (ΦΕΚ 40/Α’/22-3-1990)

Ο ιδιαιτέρης σπουδαιότητας, πάντως, καινούριος θεσμός που εισάγει το διάταγμα, με το Άρθρο 6, είναι το Εθνικό Σύστημα Διατήρησης και Προστασίας Φυτογενετικών Πόρων Καλλιεργούμενων Ειδών στο οποίο εντάσσονται:

α) Η Τράπεζα Διατηρήσεως Γενετικού Υλικού του Κέντρου Γεωργικής Έρευνας Βορείου Ελλάδος, μετέπειτα του ΕΘΙΑΓΕ και νυν του Οργανισμού «ΔΗΜΗΤΡΑ».

β) Οι συλλογές - φυτείες που έχουν εγκατασταθεί ήδη ή εγκαθίστανται, ιδιαίτερα δενδρωδών και θαμνωδών ειδών, παραδοσιακών ποικιλιών κλώνων και αντίστοιχων αγρίων ειδών που κινδυνεύουν με εξαφάνιση.

γ) Οι ζώνες προστασίας όπου αναπτύσσονται συγκεκριμένες άγριες μορφές καλλιεργουμένων φυτικών ειδών.

δ) Οι συνεταιρισμοί ή ομάδες παραγωγών ή μεμονωμένοι παραγωγοί που μετά από ειδική σύμβαση όπου προβλέπεται ειδική επιδότηση, καλλιεργούν παραδοσιακές ποικιλίες, τις οποίες πολλαπλασιάζουν με τον παραδοσιακό τρόπο.⁴⁰⁰

Συντονιστικό - Εκτελεστικό Όργανο του Εθνικού Συστήματος διατήρησης και προστασίας φυτογενετικών πόρων καλλιεργούμενων ειδών ορίζεται, σύμφωνα με το άρθρο 7, η Τράπεζα Διατηρήσεως Γενετικού Υλικού, με τις εξής αρμοδιότητες:

α) Συντονισμό και εποπτεία όλων των δραστηριοτήτων του Άρθρου 6.

β) Τήρηση πλήρους μηχανογραφημένου αρχείου των διατηρουμένων και προστατευομένων ειδών και ποικιλιών - κλώνων του Άρθρου 6.

γ) Εισηγήσεις για νέες δραστηριότητες που αφορούν τις παραγράφους β, γ και δ του Άρθρου 6 προς την αρμόδια για την προστασία του περιβάλλοντος υπηρεσιακή μονάδα του Υπουργείου Γεωργίας, από κοινού ή ύστερα από εισήγηση από το αρμόδιο για τη συγκεκριμένη καλλιέργεια Τδρυμα του Υπουργείου.⁴⁰¹

Ας σημειώσουμε ότι, συνολικά, τόσο ο Νόμος 1564/85 όσο και το Διάταγμα 80/90 αποτέλεσαν πρωτοπόρα κείμενα, για την εποχή τους στην Ελλάδα, ωστόσο, καθώς και τα δύο συντάχθηκαν

⁴⁰⁰Ibid, Άρθρο 6

⁴⁰¹Ibid, Άρθρο 7

λίγο πριν από την υπογραφή της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα, δεν περιλαμβάνουν στις διατάξεις τους όλες τις πτυχές που η Σύμβαση αυτή εξετάζει. Για παράδειγμα, το Διάταγμα 80/90 αναλώνεται στις προβλέψεις περί των αρμοδιοτήτων της Τράπεζας Γενετικού Υλικού καθώς και στην insitu διατήρηση, χωρίς να δίνει αρκετό χώρο στην onfarm διατήρηση του γενετικού υλικού.

Όσο για την εγγραφή των παραδοσιακών ποικιλιών της Ελλάδας στον εθνικό κατάλογο, έχουν υπογραφεί οι Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις 4975/11378/2009⁴⁰² και 134599/2011⁴⁰³ στο πλαίσιο του Νόμου 1564/85 οι οποίες ενσωματώνουν τις Οδηγίες 2008/62/EK και 2009/145/EK για τις «ποικιλίες διατήρησης», αντίστοιχα. Όπως έχουμε θίξει, σύμφωνα με τις Οδηγίες αυτές και, κατ' επέκταση, τις δύο ΚΥΑ, προβλέπονται παρεκκλίσεις από τη διαδικασία εγγραφής των εν λόγω ποικιλιών στους εθνικούς καταλόγους, ώστε η διατήρηση των τοπικών ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών, καθώς και η παραγωγή και η εμπορία των σπόρων σποράς τους, να γίνεται αποκλειστικά στην περιοχή καταγωγής τους και η εμπορία του υλικού αυτού να υπόκειται σε ποσοτικούς περιορισμούς. Όσον αφορά, πάντως, τις καθεαυτές διαδικασίες εγγραφής στον εθνικό κατάλογο, όπως ορίζονται από τις δύο αυτές αποφάσεις, η πολυπλοκότητά τους είναι σχεδόν αποτρεπτική της προσπάθειας εγγραφής σε αυτόν μιας «ποικιλίας διατήρησης». Κι αυτό διότι, υφίσταται ένας κυκλώνας ρυθμίσεων και προϋποθέσεων που αποτυπώνουν τις δυσκολίες στην ένταξη σε ένα κεντρικό ρυθμιστικό πλαίσιο, ενός υλικού που είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την ελευθερία της επιλογής σε τοπική κλίμακα αφενός και αφετέρου παρουσιάζει ιδιαιτερότητες όσον αφορά τα «τεχνικά» χαρακτηριστικά του. Η επίσημη εγγραφή του, όμως, είναι αυτή που αποτελεί ένα είδος δικλείδας ασφάλισης της ποιότητας και

⁴⁰²Βλ. ΚΥΑ 4975/11378/2009 «Μέτρα για την κατά παρέκκλιση αποδοχή γεωργικών τοπικών αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών που είναι φυσικά προσαρμοσμένοι στις τοπικές και περιφερειακές συνθήκες και απειλούνται από γενετική διάβρωση, καθώς και για την εμπορία σπόρων σποράς και κονδύλων πατάτας προς φύτευση των εν λόγω τοπικών αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών, σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2008/62/EK της Επιτροπής της 20ης Ιουνίου 2008 (L 162)» (Β' 2038/21.9.2009)

⁴⁰³ Βλ. ΚΥΑ 134599/2011 «Μέτρα για την κατά παρέκκλιση αποδοχή ντόπιων αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών κηπευτικών που καλλιεργούνται κατά παράδοση σε συγκεκριμένους τόπους και περιφέρειες και απειλούνται από γενετική διάβρωση και ποικιλιών κηπευτικών οι οποίες δεν έχουν πραγματική αξία για εμπορική φυτική παραγωγή αλλά προορίζονται για καλλιέργεια κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες, και για την εμπορία σπόρων προς σπορά των εν λόγω ντόπιων αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών, σε συμμόρφωση προς την οδηγία 2009/145/EK της Επιτροπής της 26ης Νοεμβρίου 2009» (Β' 194/11-02-2011)

της ασφάλειάς του καθώς και της παραγωγικής του αξιοποίησης στο σύγχρονο κοινωνικο-οικονομικό σύστημα παραγωγής.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα της πολυπλοκότητας των ρυθμίσεων που αφορούν τις παραδοσιακές ποικιλίες, είναι ότι στην ΚΥΑ 523/8481⁴⁰⁴ της 30ής Ιανουαρίου 2014, που τροποποιεί την ΚΥΑ 4975/11378/16.9.2009 προβλέπεται ότι οι «διατηρητές των ποικιλιών διατήρησης», οι οποίοι δύναται να είναι είτε φυσικά είτε νομικά πρόσωπα είτε οργανώσεις παραγωγών, θα πρέπει να διαθέτουν αποδεδειγμένα γνώσεις ή/και εμπειρία στη διατήρηση του φυτικού είδους τουλάχιστον τριών ετών ή να βρίσκονται σε σχέση συνεργασίας με αρμόδιο φορέα του Δημοσίου γεωπονικής κατεύθυνσης και να διαθέτουν την απαραίτητη έκταση και τις εγκαταστάσεις για τη διατήρηση των ποικιλιών. Όσο για τις «ποικιλίες διατήρησης» θα πρέπει να απαντούν σε προδιαγραφές πλήθους τεχνικών ερωτηματολογίων κατά τα πρότυπα του Κοινοτικού Γραφείου Φυτικών Ποικιλιών (CPVO) και της Διεθνούς Ένωσης για την Προστασία Νέων Ποικιλιών Φυτών (UPOV) κλπ., όσον αφορά τη διακριτότητα και τη σταθερότητα και στην Υπουργική Απόφαση 581/118230/2.10.2013⁴⁰⁵ όσον αφορά την ομοιομορφία. Επιπλέον, δεν είναι υποχρεωτική, η διενέργεια επίσημων εξετάσεων για τη συμμόρφωση με τα κριτήρια ΔΟΣ, αρκεί ο διατηρητής της ποικιλίας να υποβάλλει αίτηση προς το Ινστιτούτο Ελέγχου Ποικιλιών Καλλιεργούμενων Φυτών συνοδευόμενη από επιπλέον τεχνικά ερωτηματολόγια από το ΙΕΠΚΦ για την ονομασία και περιγραφή της ποικιλίας, από τα αποτελέσματα ανεπίσημων ή επίσημων δοκιμών, από έκθεση για την αποκτηθείσα γνώση από την πρακτική εμπειρία της καλλιέργειας και από έκθεση με λοιπές πληροφορίες. Εκτός αυτών, απαιτείται η καταβολή τέλους, διόλου ευκαταφρόνητου εάν συνυπολογιστεί με τα παράβολα που πρέπει να δοθούν για την έκδοση των απαραίτητων αδειών παραγωγής κι εμπορίας των ποικιλιών διατήρησης για τις οποίες απαιτούνται επιπλέον χρονοβόρες διαδικασίες.

⁴⁰⁴ Βλ. ΚΥΑ 523/8481 Τροποποίηση της αριθμ. 324975/11378/16.9.2009 απόφασης των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων «Μέτρα για την κατά παρέκκλιση αποδοχή γεωργικών τοπικών αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών που είναι φυσικά προσαρμοσμένοι στις τοπικές και περιφερειακές συνθήκες και απειλούνται από γενετική διάβρωση, καθώς και για την εμπορία σπόρων σποράς και κονδύλων πατάτας προς φύτευση των εν λόγω τοπικών αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών, σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2008/62/ΕΚ της Επιτροπής της 20ης Ιουνίου 2008 (L 162)» (Β' 2038/21.9.2009)

⁴⁰⁵ Βλ. ΥΑ 581/118230/2.10.2013 Τεχνικός Κανονισμός για τον καθορισμό των ελαχίστων προς εξέταση χαρακτηριστικών και των ελαχίστων προϋποθέσεων για τη διενέργεια της εξέτασης ορισμένων ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών, σε συμμόρφωση προς τις Οδηγίες 2003/90/ΕΚ, 2003/91/ΕΚ, 2011/68/ΕΕ, 2012/8/ΕΕ και 2012/44/ΕΕ της Επιτροπής.

Παρά τις μη «φιλικές», όπως θα περιγράφαμε τις διαδικασίες για όποιον ενδιαφέρεται για τη διατήρηση, τελικά, την παραγωγή κι εμπορία των ποικιλιών διατήρησης στην Ελλάδα ως σημειώσουμε, ενδεικτικά, ότι ο ΕΛΓΟ «Δήμητρα» είναι διατηρητής σχεδόν όλων των παραδοσιακών ποικιλιών λαχανικών που είναι εγγεγραμμένες στον εθνικό κατάλογο των κηπευτικών ειδών και, προκειμένου να ικανοποιήσει την αυξημένη ζήτηση των τελευταίων δύο ετών, διαθέτει σπόρους λαχανικών σε μικροσυσκευασίες σε ερασιτέχνες γεωργούς και σε μικροκαλλιεργητές σε όλη την επικράτεια με μικρό κόστος, όπως αναφέρεται σε έγγραφο του Ελληνικού Κοινοβουλίου.⁴⁰⁶

1.2. Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης

Ερευνώντας και άλλες πράξεις που αφορούν, μεταξύ άλλων, και τη διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών που κινδυνεύουν από διάβρωση, και χρησιμοποιώντας τις ως πέρασμα στην ενότητα του ελληνικού αγροτικού τοπίου καθώς κάνουν αναφορά και σε αυτό, θα πρέπει να κάνουμε μνεία στα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ), στο πλαίσιο των γεωργοπεριβαλλοντικών ενισχύσεων της ΚΑΠ. Τα επταετούς, περίπου, διάρκειας Προγράμματα αυτά, καταρτίζονται από τα κράτη μέλη βάσει κοινών προτεραιοτήτων της ΕΕ καθεμία από τις οποίες περιλαμβάνει επιμέρους τομείς παρέμβασης («τομείς εστίασης»). Στο πλαίσιο των Προγραμμάτων, τα κράτη μέλη καθορίζουν ποσοτικούς στόχους για κάθε τομέα εστίασης, αφού προηγουμένως αναλύσουν τις ανάγκες της περιοχής που καλύπτεται από το ΠΑΑ. Στη συνέχεια, προσδιορίζουν τα μέτρα που θα λάβουν για την επίτευξη των στόχων αυτών καθώς και το ύψος της χρηματοδότησης που θα χορηγήσουν για κάθε μέτρο. Η χρηματοδότηση προέρχεται εν μέρει από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (Ε.Γ.Τ.Α.Α.) και εν μέρει από εθνικές/περιφερειακές και, κάποιες φορές, ιδιωτικές πηγές.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Βλ. Ελληνικό Κοινοβούλιο, Ιστότοπος: <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/8134198.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 23/09/2014

⁴⁰⁷ Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γεωργία και Αγροτική Ανάπτυξη, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_el.htm, όπως προσπελάστηκε την 03/09/2014

Ειδικότερα, στο πλαίσιο του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης για την Ελλάδα, την περίοδο 2000-2006⁴⁰⁸, προβλέπονταν 6 άξονες προτεραιότητας, ο καθένας από τους οποίους περιλάμβανε μέτρα εφαρμογής. Ο άξονας 3 του συγκεκριμένου Προγράμματος αφορούσε γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα με σκοπό τη στήριξη των μεθόδων αγροτικής παραγωγής που αποσκοπούν στην προστασία του περιβάλλοντος και στη διατήρηση του φυσικού χώρου. Ορισμένα πολύ σημαντικά τέτοιου είδους μέτρα αφορούσαν τις παραδοσιακές ποικιλίες και τη διατήρηση στοιχείων του τοπίου. Ένα από αυτά λοιπόν, το Μέτρο 3.1, είχε να κάνει με τη βιολογική γεωργία και την παραγωγή ανταγωνιστικών προϊόντων ποιότητας διατηρώντας τη βιοποικιλότητα των αγροτικών συστημάτων, μεταξύ άλλων. Το Μέτρο 3.8 αποσκοπούσε στη διατήρηση της καλλιέργειας ορισμένων ειδών και ποικιλιών που κινδύνευαν από γενετική διάβρωση με παρεμβάσεις σχετικά με την onfarm προστασία των απειλούμενων παραδοσιακών ποικιλιών της Ελλάδας, την ανανέωση και διατήρηση του γενετικού υλικού των ειδών και των ποικιλιών και την ευαισθητοποίηση του τοπικού αγροτικού πληθυσμού στη διατήρηση της αγροτικής βιοποικιλότητας. Τα δε Μέτρα 3.11 και 3.12, αφορούσαν, αντίστοιχα, τη διατήρηση στοιχείων του τοπίου και συγκεκριμένα τη διατήρηση των φυτοφρακτών στις αγροτικές εκτάσεις αλλά και τη διατήρηση και ανακατασκευή αναβαθμίδων σε επικλινείς εκτάσεις προς προστασία των εδαφών από τη διάβρωση καθώς και τη διατήρηση του αγροτικού τοπίου και των χαρακτηριστικών του καθώς και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας.⁴⁰⁹

Παρά τη σπουδαιότητα των μέτρων αυτών, η αποτελεσματικότητά τους χώλαινε. Ο άξονας προτεραιότητας 3, γενικά, εμφάνισε αυξητικές τάσεις από το 2004 και μετά καθώς περιλάμβανε μέτρα που εφαρμόστηκαν πρώτη φορά στην Ελλάδα και ενεργοποιήθηκαν σχετικά καθυστερημένα. Ουσιαστικά, η εφαρμογή του μέτρου για τις παραδοσιακές ποικιλίες εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το 2006 με τους δικαιούχους να ανέρχονται, αρχικά στους 301 από 22 Νομαρχίες. Οι δικαιούχοι αυτοί είχαν επιλέξει 44 ποικιλίες από τον Κατάλογο Τοπικών Ποικιλιών του Μέτρου, ωστόσο, τα προβλήματα στην εφαρμογή του ήταν πολλά, κυρίως λόγω του μικρού ορίου επιλέξιμων εκτάσεων, της παρερμηνείας των στόχων του μέτρου από τους πιθανούς υποψήφιους και της αναποτελεσματικής μηχανογραφικής εφαρμογής για την εισαγωγή

⁴⁰⁸ Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γεωργία και Αγροτική Ανάπτυξη, Έκθεση εκ των υστέρων αξιολόγησης του εγγράφου Προγραμματισμού Αγροτικής Ανάπτυξης 2000-2006, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/agriculture/rur/countries/el/ex_post_el.pdf, όπως προσπελάστηκε την 03/09/2014

⁴⁰⁹ Idem

των στοιχείων των δικαιούχων. Επίσης, δεν υφίστατο γενετικό υλικό προς διάθεση στους δικαιούχους και ο χρόνος δημοσιοποίησης της συγκεκριμένης πράξης ήταν περιορισμένος. Ο βαθμός διατήρησης, έτσι, και ενίσχυσης των παραδοσιακών ποικιλιών ήταν σχετικά χαμηλός. Όσο για το μέτρο διατήρησης των φυτοφρακτών, δεν υλοποιήθηκε καθόλου, καθώς δεν υπήρξε κανένα ενδιαφέρον από τους παραγωγούς, ενώ το ενδιαφέρον τους για τη διατήρηση και κατασκευή αναβαθμίδων ήταν περιορισμένο. Παραδόξως, το μέτρο για τη βιολογική γεωργία παρουσίασε μεγάλη επιτυχία, πράγμα που μας κάνει να διερωτώμαστε για το αν οι σχετικές ενισχύσεις είχαν ως απολήπτες παραγωγούς που όντως καλλιεργούσαν παραδοσιακές ποικιλίες σε συγκεκριμένες περιοχές.⁴¹⁰

Όσον αφορά το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της περιόδου 2007-2013⁴¹¹, η νομική του βάση έγκειται στο γνωστό Κανονισμό 1698/2005. Οι θεματικοί άξονες που περιλαμβάνει είναι τρεις: η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του αγροτικού και του δασικού τομέα, η βελτίωση του περιβάλλοντος και της υπαίθρου και η βελτίωση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές καθώς και η ενθάρρυνση της διαφοροποίησης της αγροτικής οικονομίας.

Αντίστοιχη με εκείνη του προηγούμενου Προγράμματος, είναι η Δράση 3.2 που αφορά τις εκτατικές καλλιέργειες που κινδυνεύουν από γενετική διάβρωση με γεωγραφικό πεδίο ολόκληρη τη χώρα. Η Δράση περιλάμβανε: 1. Την καλλιέργεια ετήσιων και πολυετών φυτών, 2. Τη διατήρηση ντόπιων ειδών πολυετών καλλιεργειών που περιλαμβάνονται στον κατάλογο των απειλούμενων με γενετική διάβρωση και 3. Την αναπαραγωγή πολλαπλασιαστικού υλικού από τα καλλιεργούμενα φυτά, ετήσια και πολυετή είδη και ποικιλίες. Εφαρμόστηκε σε 4.380 εκτάρια και όσο για τους δικαιούχους των ενισχύσεων, ήταν αγρότες, φυσικά και νομικά πρόσωπα καλλιεργητές ποικιλιών που κινδυνεύουν από γενετική διάβρωση, εφόσον το απειλούμενο είδος προς καλλιέργεια που επέλεξαν προσιδιάζει στις τοπικές συνθήκες σύμφωνα με τις οδηγίες των αρμόδιων υπηρεσιών του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Έπρεπε επίσης να διαθέσουν, εάν αυτό τους ζητούνταν, μέρος του παραγόμενου γενετικού υλικού στην

⁴¹⁰ Idem

⁴¹¹ Βλ. Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης Ελλάδας 2007-2013 «Αλέξανδρος Μπαλτατζής», Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Ιστότοπος: <http://www.agrotikianaptixi.gr/>, όπως προσπελάστηκε την 03/09/2014

αρμόδια Υπηρεσία του ίδιου Υπουργείου. Τέλος έπρεπε να τηρούν αρχεία καλλιέργειας σύμφωνα με τις υποδείξεις των επίσης αρμόδιων υπηρεσιών του εν λόγω Υπουργείου.⁴¹²

Όσον αφορά τη βιολογική γεωργία, στο Πρόγραμμα αναφέρεται ότι η λογική της παρέμβασης αυτής, είναι ότι αποτελεί μια ολιστική προσέγγιση της αειφόρου αγροτικής ανάπτυξης καθώς συμβάλλει, μεταξύ άλλων, στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, στην παροχή εγγυήσεων στους καταναλωτές και στην επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων, ένας από τους οποίους είναι η βελτίωση της βιοποικιλότητας. Συνίσταται μάλιστα, για τα ελληνικά δεδομένα καθώς ο πολυτεμαχισμένος κλήρος της Ελλάδας καθώς και οι ειδικές εδαφοκλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν αποτελούν συγκριτικό πλεονέκτημα στην πρόωση της βιολογικής παραγωγής. Όσο για την εφαρμογή της, δεν υφίσταται πρόβλημα καθώς, ουσιαστικά, πρόκειται για τη μετατροπή των υφιστάμενων συμβατικών συστημάτων παραγωγής σε βιολογικά ενώ τα ανάλογα προϊόντα, λόγω του ότι είναι εγγυημένα, δεν παρουσιάζουν προβλήματα διάθεσης στους καταναλωτές. Οπότε, η παρέμβαση έχει να κάνει με τη συνέχιση της εφαρμογής του μέτρου από το προηγούμενο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης με στόχο το τρίπτυχο της προστασίας των φυσικών πόρων και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, την παροχή εγγυήσεων στους καταναλωτές περί ασφαλών προϊόντων και την αειφόρο αγροτική ανάπτυξη. Οι δικαιούχοι, πρέπει, βέβαια, αφού εντάξουν στο σύστημα της βιολογικής γεωργίας τα αγροτεμάχια με τις καλλιέργειες που επιθυμούν, να συμμορφώνονται με τις προδιαγραφές που αυτή ορίζει και να συνάψουν συμβόλαιο με εγκεκριμένο Οργανισμό Πιστοποίησης βιολογικών προϊόντων. Σημειωτέον, ότι τα οπωροκηπευτικά δεν ενισχύονται στο πλαίσιο της δράσης αυτής.⁴¹³

Όσον αφορά την αποκατάσταση στοιχείων του τοπίου, δηλαδή αναβαθμίδων και φυτοφρακτών, αποτελούν υπομέτρο των μη παραγωγικών επενδύσεων. Οι αναβαθμίδες, διαμορφωμένες από την αγροτική δραστηριότητα και ως χαρακτηριστικά στοιχεία του αγροτικού τοπίου, αποτελούν ενδιαίτημα της άγριας πανίδας και μέσα για την προστασία του εδάφους από τη διάβρωση. Η διατήρησή τους αποτελεί δέσμευση των αγροτών στο πλαίσιο του 1^{ου} Πυλώνα της ΚΑΠ, δηλαδή της πολλαπλής συμμόρφωσης. Η επαναδημιουργία ή η αποκατάστασή τους ωστόσο καθίσταται επιτακτική καθώς στο πέρασμα των χρόνων έχουν υποστεί σοβαρές καταστροφές, λόγω π.χ. πλημμυρών ή ανθρωπογενών παρεμβάσεων. Οι δικαιούχοι, λοιπόν, ενισχύονται ώστε να

⁴¹²Idem

⁴¹³Idem

ανακατασκευάσουν, με την αρμόζουσα τεχνοτροπία, τα τοιχία στήριξης που έχουν υποστεί ζημιές καθώς και να τηρήσουν τις υπόλοιπες δεσμεύσεις που θέτει η πολλαπλή συμμόρφωση. Όσο για την αναδημιουργία των φυτοφρακτών, η δράση έχει καταργηθεί.⁴¹⁴

Όσον αφορά το πλέον πρόσφατο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της περιόδου 2014-2020⁴¹⁵, που υποβλήθηκε στην Επιτροπή τον Ιούλιο του 2014, οι στρατηγικοί του στόχοι είναι η μετάβαση σε ένα ισχυρό και αειφόρο αγρο-διατροφικό σύστημα με την ενδυνάμωση της σχέσης του αγροτικού τομέα με αυτόν της μεταποίησης/τυποποίησης των αγροτικών προϊόντων και την επίτευξη της βιώσιμότητας τους καθώς και η αύξηση της «προστιθέμενης αξίας» των αγροτικών περιοχών, δηλαδή την επίτευξη της βιωσιμότητας και της πολυ-λειτουργικότητάς τους. Παρατηρούμε ότι στο πλαίσιο των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων, και συγκεκριμένα στο υπομέτρο 10.2 που αφορά τη βιώσιμη χρήση και ανάπτυξη των γενετικών πόρων στη γεωργία, προβλέπονται δράσεις, μεταξύ άλλων, για την προστασία των τοπικών αβελτίωτων πληθυσμών – ποικιλιών που κινδυνεύουν από γενετική διάβρωση και για τη διατήρηση των τοπικών αβελτίωτων πληθυσμών – ποικιλιών στη γεωργία. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στη βιολογική γεωργία και στην πιστοποίηση των αγροτικών προϊόντων με την αναφορά στα «προϊόντα ορεινής και νησιωτικής γεωργίας». Όσον αφορά το αγροτικό τοπίο, δεν παρατηρήσαμε κάποια ιδιαίτερη αναφορά σε αυτό εκτός ίσως από την αναφορά στην Προστασία του Παραδοσιακού Ελαιώνα της Άμφισσας που ανήκει στο Δελφικό τοπίο. Εξάλλου το Πρόγραμμα είναι πολύ πρόσφατο και προφανώς επιδεκτικό τροποποιήσεων και βελτιώσεων.⁴¹⁶

2. Το ελληνικό αγροτικό τοπίο

Η αγροτική πολιτική των τελευταίων χρόνων έχει επηρεάσει το αγροτικό τοπίο της Ελλάδας και έχει προκαλέσει μεταβολές στην οικονομία, την κοινωνική συνοχή και την πολιτιστική ταυτότητα της αγροτικής κοινωνίας. Η εικόνα της αγροτικής υπαίθρου έχει επηρεαστεί

⁴¹⁴Idem

⁴¹⁵ Βλ. Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης Ελλάδας 2014-2020, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Ιστότοπος: <http://www.agrotikianaptixi.gr/>, όπως προσπελάστηκε την 03/09/2014

⁴¹⁶Idem

καταλυτικά, από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έως σήμερα, από τους αναδασμούς, την εξαφάνιση των φυτοφρακτών, τις αποξηράνσεις λιμνών, τη δημιουργία αιολικών πάρκων, τη δημιουργία χωματερών, την τοποθέτηση φωτοβολταϊκών στην αγροτική γη αλλά και από τη δημιουργία οδικού δικτύου και από διάφορες φυσικές καταστροφές (πλημμύρες, πυρκαγιές, κλπ.).⁴¹⁷

Χαρακτηριστικά, οι αναδασμοί στην ελληνική επικράτεια άρχισαν να λαμβάνουν χώρα τη δεκαετία του 1950 και αποτελούσαν εργαλείο εκσυγχρονισμού της ελληνικής γεωργίας. Η αναδιανομή της αγροτικής γης είχε φτάσει το 22% έως το 1992 και οι συνέπειες στο τοπίο ήταν παραπάνω από εμφανείς. Το φυσικό ανάγλυφο που υφίστατο έως τότε, το συντεθειμένο από καλλιεργημένες εκτάσεις, φυσική βλάστηση, φυτοφράκτες και ρέματα, ισοπεδώθηκε. Τη θέση του πήρε ένα ομοιόμορφο σύνολο με τη μονοκαλλιέργεια να κυριαρχεί. Η ύπαρξη ποικιλομορφίας δεν εκτιμούνταν πλέον καθώς αυτό που είχε σημασία ήταν το οικονομικό αντίκρισμα της καλλιέργειας των αγροτών.⁴¹⁸ Επρόκειτο, δηλαδή, για την τυποποίηση και απλοποίηση του τοπίου χάριν της τεχνολογικής και οικονομικής αποτελεσματικότητας.⁴¹⁹

Όσο για τις αποξηράνσεις λιμνών, διαπιστώθηκε έπειτα από χρόνια ότι δεν απέφεραν τα αναμενόμενα περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά αποτελέσματα εκεί όπου εφαρμόστηκαν. Αντιθέτως, χάθηκε ένα σημαντικό κομμάτι της βιοποικιλότητας καθώς και η ευκαιρία για εναλλακτικές δυνατότητες δραστηριοποίησης σε αυτό.⁴²⁰

Οι καταστροφή των φυτοφρακτών είχε ως αποτέλεσμα επίσης την απώλεια των ειδών που διαβιούσαν σε αυτούς, τη μεγαλύτερη όχληση από τους αυτοκινητόδρομους καθώς επίσης τη διάβρωση του εδάφους.⁴²¹ Βέβαια, αργότερα, δημιουργήθηκε επιδοτούμενη δράση, όπως αναφέραμε παραπάνω, με τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης, για τη διατήρηση και αποκατάστασή τους.

⁴¹⁷ Βλ. Κατσογιάννη Σ. (2014), «Επαναπροσδιορισμός του αγροτικού τοπίου», Εχέτλη-Γεωπονική Επικαιρότητα, Ιστότοπος: <http://www.echetle.info/17-arthra/552-epanaprosdiorismos-tou-agrotikoy-topiou.html>, όπως προσπελάστηκε την 03/09/2014

⁴¹⁸ Idem

⁴¹⁹ Βλ. Kizos T., Vlahos G. (2012), "The evolution of agricultural landscapes", στο Papayannis T. and Howard P. (eds), *Reclaiming the Greek Landscape*, Athens, Med-INA, p. 137, 141

⁴²⁰ Βλ. Κατσογιάννη Σ., op. cit.

⁴²¹ Idem

Σταδιακά, με την εντατικοποίηση της παραγωγής και την επιδίωξη των κοινοτικών επιδοτήσεων η αγροτική παραγωγή μετατοπίστηκε στον κάμπο. Αυτό δημιούργησε άλλη μια τάση. Εκεί όπου η εντατικοποίηση δεν ήταν εφικτή, δηλαδή στις ορεινές περιοχές και στα νησιά, η γεωργική δραστηριότητα απασχολούσε μεγάλους, σε ηλικία, ανθρώπους οι οποίοι την εξασκούσαν ως «ημιαπασχόληση», ενώ η κτηνοτροφία ήταν η μόνη επικερδής επιλογή. Επομένως, η γεωργία περιθωριοποιήθηκε ορισμένες ορεινές περιοχές εγκαταλείφθηκαν είτε αναδύθηκαν νέες δραστηριότητες σε άλλες (όπως, για παράδειγμα, ο τουρισμός στα νησιά).⁴²² Μια πολύ σημαντική διαπίστωση που προέκυψε από τις εξελίξεις αυτές, ήταν ότι, κυριάρχησε η αντίληψη ότι το ελληνικό τοπίο είναι ξερό, άγονο και φτωχό, παρά το γεγονός ότι διαθέτει πλούσια χλωρίδα.⁴²³

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η πληθυσμιακή απερίμωση των ορεινών αγροτικών περιοχών καθώς και τα έργα αναδασμού άρχισαν να προκαλούν ανησυχίες. Την ίδια δεκαετία ξεκίνησαν και οι αντιδράσεις στο μοντέλο της γεωργίας που αποσκοπεί στη μεγιστοποίηση της παραγωγής. Οι καταγγελίες αφορούσαν τη ρύπανση των νερών από τα νιτρικά άλατα γεωργικής προέλευσης, τη διάβρωση των εδαφών, τη ρύπανση από τα φυτοφάρμακα και τη μείωση της βιοποικιλότητας.⁴²⁴

Συν τοις άλλοις, η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1981 και οι μηχανισμοί της Κοινής Αγοράς συμπλήρωσαν τη μετάβαση στα μοντέρνα αγροτικά συστήματα διαχείρισης. Η επικράτηση καλλιεργειών που επιδοτούνταν οδήγησε έναν αριθμό αγροτών στη θησαύριση καθώς λάμβαναν υψηλές επιδοτήσεις (όπως, π.χ. για το βαμβάκι). Τότε ήταν που δημιουργήθηκε ο θεσμός του αγρότη-επιχειρηματία, ο οποίος επεδίωκε περισσότερο τη λήψη επιδοτήσεων παρά το άνοιγμα στις αγορές.⁴²⁵

⁴²²Βλ. Kizos T., VlahosG., *op. cit.*, 136

⁴²³*Idem*

⁴²⁴ Βλ. Μπεόπουλος Ν. (2009), «Σκέψεις και ερωτήματα από την εμφάνιση δημόσιων παρεμβάσεων στο τοπίο μέσω μέτρων αγροπεριβαλλοντικής πολιτικής», στο Παπαγιάννης Θ. – Σορώτου Α. (επιμ.), *Σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Αθήνα, Med-INA, p. 57

⁴²⁵Βλ. Kizos T., VlahosG. (2012), “The evolution of agricultural landscapes”, στο Papayannis T. and Howard P. (eds), *Reclaiming the Greek Landscape*, Athens, Med-INA, p. 136

Η εισαγωγή των γεωργοπεριβαλλοντικών μέτρων στην ΚΑΠ σταδιακά τα οποία περιλάμβαναν δράσεις ενίσχυσης της αγροτικής ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής προστασίας⁴²⁶ και η ακολουθούμενη αποσύνδεση των ενισχύσεων από την παραγωγή ανέδειξαν την κρίση που αντιμετώπιζε αυτό το σύστημα που βασιζόταν στις επιδοτήσεις. Κι αυτό διότι οι εξαιρετικά αρνητικές συνέπειες αυτών των εντατικών αγροτικών πρακτικών οδήγησε σε μια σταδιακή επανεξέταση κάποιων από τα χαρακτηριστικά παλαιότερων αγροτικών πρακτικών. Αναζητώντας εναλλακτικούς τρόπους απασχόλησης και παραγωγής το τοπίο αποτελεί παράγοντα κλειδί καθώς αποτελεί δημόσιο αγαθό και λαμβάνεται υπόψη ως σύνολο και όχι ως μεμονωμένα αγροτεμάχια. Για παράδειγμα, οι σύγχρονοι αγρότες έχουν τη δυνατότητα να καταστήσουν τις εκτάσεις τους πολυλειτουργικές συνδυάζοντας δραστηριότητες που προσφέρουν εναλλακτικές ευκαιρίες απασχόλησης. Ας σημειώσουμε ότι το αγροτικό τοπίο αποτελεί ήδη αντικείμενο ρυθμίσεων, αρχής γενομένης από το Νόμο 1650/86, που αναφέρεται στο τοπίο στο πλαίσιο των προστατευόμενων περιοχών ως «προστατευόμενου τοπίου». Μάλιστα, λίγο πριν τον πρόσφατο Νόμο 3937/2011 (για τον οποίο θα γίνει λόγος παρακάτω) είχε κυρωθεί η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο με το Νόμο 3827/2010⁴²⁷ ο οποίος σηματοδότησε την απαρχή αναθεώρησης της παραδοσιακής προσέγγισης του τοπίου ως «προστατευόμενου» και την αναγωγή του ως πλαισίου της καθημερινής ζωής.

Προχωρώντας στη θεώρηση του ελληνικού αγροτικού τοπίου ως αντικειμένου νομικών ρυθμίσεων και ενόψει της Εθνικής Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα, εκδόθηκε, το 2012, Μεθοδολογία για μελέτη του Τοπίου στα Περιφερειακά Χωροταξικά Σχέδια, ενσωματωμένη στο κείμενο με τις Προδιαγραφές Μελετών Αξιολόγησης – Αναθεώρησης και Εξειδίκευσης

⁴²⁶ Δράσεις για τη τη βιολογική γεωργία, τη βιολογική κτηνοτροφία, τη μείωση της νιτρορύπανσης, την προστασία απειλούμενων αυτόχθονων φυλών αγροτικών ζώων, τη διατήρηση ντόπιων ποικιλιών, τη διατήρηση και αποκατάσταση φυτοφρακτών, τη διαχείριση παραλίμνιων εκτάσεων του δικτύου Natura 2000, τη διατήρηση και ανακατασκευή αναβαθμίδων, τη διατήρηση γεωργικών εκτάσεων για την προστασία ειδών άγριας πανίδας.

⁴²⁷ Ν.3827/2010 «Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου» (ΦΕΚ 30/25.02.2010)

Θεσμοθετημένων Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της Ελλάδας.⁴²⁸

Αναγνωρίστηκε, λοιπόν, ο σημαντικός του ρόλος για το δημόσιο συμφέρον και από το καθεστώς προστασίας που απολάμβανε πέρασε στο καθεστώς διαχείρισης με αποτέλεσμα την ένταξή του στο χωρικό σχεδιασμό. Αναγνωρίζεται πλέον η προστασία και η διαχείριση των καθημερινών τοπίων και όχι μόνο των μοναδικών και υψηλής αξίας. Είναι πολύ σημαντικό να τονίσουμε ότι το βάρος δεν πέφτει στο τοπίο ως φυσικού περιβάλλοντος μόνο αλλά και ως ανθρωπογενούς.

Όπως αναφέρεται, λοιπόν, στο παραπάνω έγγραφο, «η μελέτη του τοπίου προϋποθέτει το να εξετάζει κανείς ταυτόχρονα και τις φυσικές αλλά και τις πολιτισμικές διαδικασίες και διεργασίες μέσα στο χώρο και το χρόνο, ο χωροταξικός σχεδιασμός που λαμβάνει υπόψη του το τοπίο εξασφαλίζει τη βέλτιστη διαχείριση των αλλαγών στο τοπίο έτσι ώστε οι ανθρώπινες δραστηριότητες να εναρμονίζονται με τις περιβαλλοντικές διεργασίες». Έτσι επιτυγχάνεται η εξασφάλιση της από κοινού διαφύλαξης και διαχείρισης φύσης και πολιτισμού και δημιουργείται ένα είδος επιμελητείας, δηλαδή, της απαραίτητης φροντίδας ώστε να εξασφαλίζεται η αειφορική ανάπτυξη τόσο των φυσικών όσο και των πολιτισμικών πόρων.

Ενώ η έννοια της προστασίας του τοπίου δεν είναι νέα στην ελληνική νομοθεσία, η κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου, επιφέρει μια νέα πραγματικότητα στα εθνικά δεδομένα. Η

⁴²⁸Τα Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης καταρτίζονται για κάθε περιφέρεια της χώρας και αποτελούν σύνολα κειμένων ή και διαγραμμάτων με τα οποία:

- καταγράφεται και αξιολογείται η θέση της περιφέρειας στο διεθνή και ευρωπαϊκό χώρο, ο ρόλος της σε εθνικό επίπεδο και σε σύγκριση με άλλες περιφέρειες και οι λειτουργίες διαπεριφερειακού χαρακτήρα που έχει ή μπορεί να αναπτύξει,
- καταγράφονται και αξιολογούνται οι παράγοντες εκείνοι που επηρεάζουν την μακροπρόθεσμη ανάπτυξη και διάρθρωση του χώρου στο επίπεδο της περιφέρειας,
- αποτιμώνται οι χωρικές επιπτώσεις των ευρωπαϊκών, εθνικών και περιφερειακών πολιτικών και προγραμμάτων στο επίπεδο της περιφέρειας και
- προσδιορίζονται με προοπτική δεκαπέντε ετών οι βασικές προτεραιότητες και οι στρατηγικές επιλογές για την ολοκληρωμένη και αειφόρο ανάπτυξη του χώρου στο επίπεδο της περιφέρειας, οι οποίες θα προωθούν την ισότιμη ένταξη της στον ευρύτερο διεθνή, ευρωπαϊκό και εθνικό χώρο. (Βλ. Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Ιστότοπος: <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=514&language=el-GR>, όπως προσελάστηκε την 30/10/2014).

έκδοση των προδιαγραφών για την αναθεώρηση του Περιφερειακού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης αποτελεί το πρώτο βήμα εισαγωγής της νέας αυτής θεώρησης. Επιδιώκεται, λοιπόν, η αναγνώριση στο χώρο κάθε Περιφέρειας τοπίων ιδιαίτερης σημασίας στα οποία θα επιδιωχθεί κατα προτεραιότητα η εφαρμογή συντονισμένων δράσεων ανάδειξης και διαχείρισης. Καθώς το τοπίο αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας, ως πόρου περιβαλλοντικού σχεδιασμού, κρίνεται σκόπιμη η διατύπωση προτάσεων γι' αυτό οι οποίες θα καταλήγουν σε:

- 1. Γενικές πολιτικές και κατευθύνσεις συγκεκριμένα για την προστασία, ανάδειξη και αειφορική διαχείριση του τοπίου στο σύνολο της Περιφέρειας καθώς και τις βασικές προτεραιότητες.*
- 2. Κατ' αρχήν αναγνώριση ζωνών τοπίου. Μόνο για τα τοπία ιδιαίτερης αξίας ή ιδιαιτέρως υποβαθμισμένα όπως προκύπτουν από την αξιολόγηση.*
- 3. Στόχους ποιότητας τοπίων για κάθε ζώνη τοπίου που ορίζεται σε αυτό το ΠΠΧΣΑΑ, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται ότι κάθε αναπτυξιακό έργο είναι συμβατό με την επίτευξη των στόχων αυτών.*
- 4. Προτάσεις για την ελαχιστοποίηση των πιέσεων που αλλοιώνουν το τοπίο και υπόδειξη προτάσεων για πολιτικές και μέτρα διαχείρισης που θα πρέπει να εξειδικευθούν στο χωρικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, τόσο στα προωθούμενα τροποποιητικά Ρυθμιστικά Σχέδια Αθήνας και Θεσσαλονίκης αντίστοιχα, όσο και στον υποκείμενο σχεδιασμό (Ρυθμιστικά σχέδια κατά το ν.2508/97, ΓΠΣ, ΣΧΟΟΑΠ, ΖΟΕ λοιπά σχέδια χρήσης γης, Ειδικές Περιβαλλοντικές Μελέτες κλπ.)⁴²⁹*

Τα Περιφερειακά Σχέδια σχετικά με το τοπίο θα πρέπει να συμπεριλαμβάνουν Χάρτη της Περιφέρειας όπου θα απεικονίζονται Ζώνες Τοπίου Διεθνούς, Εθνικής και Περιφερειακής αξίας καθώς και ιδιαιτέρως υποβαθμισμένες Ζώνες τοπίο που χρίζουν αποκατάστασης. Θα πρέπει να περιλαμβάνουν επίσης την περιγραφή συγκεκριμένων χαρακτηριστικών και στοιχείων του τοπίου ιδιαίτερης αξίας που συναντώνται σε ολόκληρη την Περιφέρεια καθώς και τον καθορισμό των σχετικών πολιτικών και διαχειριστικών προτάσεων. Τέλος θα πρέπει να περικλείουν κατευθύνσεις πολιτικών και διαχείρισης για κάθε μία από τις παραπάνω ζώνες τοπίου.

⁴²⁹Idem

Η δε μεθοδολογία που θα πρέπει να ακολουθηθεί αποτελείται από τρία στάδια, τα οποία είναι η αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης, αξιολόγηση και οριοθέτηση τοπίων ιδιαίτερης αξίας και αξιολόγηση και ενδεικτική οριοθέτηση ιδιαίτέρως υποβαθμισμένων τοπίων. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να τονίσουμε ότι σε καθένα από αυτά τα στάδια εντοπίζεται ως ζητούμενο το στοιχείο των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τοπίου που χρίζουν διατήρησης και ιδιαίτερης διαχείρισης (φυσιολογία, μορφολογία, βλάστηση, υδρογεωλογία, πολιτιστική κληρονομιά, αρχιτεκτονική μορφολογία, χαρακτηριστικά αγροτικής γης, καλλιέργειες).⁴³⁰

3. Οι σύγχρονες νομικές εξελίξεις

Το Μάρτιο του 2011, ως προσπάθεια διατήρησης της βιοποικιλότητας, υιοθετήθηκε ο Νόμος 3937⁴³¹, με πρωτοβουλία του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής. Ο στόχος του Νόμου είναι η ένταξη της πολιτικής διατήρησης της βιοποικιλότητας στις αναπτυξιακές και τομεακές πολιτικές της χώρας συνιστώντας συμμόρφωση της τελευταίας στις διεθνές και ευρωπαϊκές της δεσμεύσεις. Διαρθρώνεται σε έξι κεφάλαια σκοπός των οποίων είναι η αειφόρος διαχείριση και η αποτελεσματική διατήρηση της βιοποικιλότητας ως πολύτιμου, αναντικατάστατου και σπουδαίας σημασίας εθνικού κεφαλαίου. Μάλιστα, κατά ρητή διατύπωση του Άρθρου 15 το σύνολο των γενετικών πόρων της Ελλάδας λογίζεται ως προστατευόμενο εθνικό κεφάλαιο και η χρήση τους ρυθμίζεται με κοινή απόφαση των Υπουργών Αγροτικής Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.

Τα κεφάλαια στα οποία διαρθρώνεται η Νόμος είναι: Κεφ. 1: Σκοπός και στόχοι για τη Διατήρηση της βιοποικιλότητας, Κεφ. 2: Εθνικό Σύστημα προστατευόμενων Περιοχών, Κεφ. 3: Διατήρηση Ειδών Χλωρίδας και Πανίδας, Κεφ. 4: Διατήρηση των Φυσικών Οικοσυστημάτων και Πρόληψη της Υποβάθμισης, Κεφ. 5: Επιστημονική Έρευνα, Κοινωνική Ενημέρωση και Συμμετοχή, Κεφ. 6: Διάφορα θέματα.⁴³²

⁴³⁰ Idem

⁴³¹ Ν. 3937/2011 «Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α 60 / 31.03.2011)

⁴³² Idem

Στο κεφάλαιο 2⁴³³, λοιπόν, δίνεται για πρώτη φορά ο ορισμός της *exsitu* διατήρησης: «Είναι η διαδικασία της διατήρησης πολλαπλασιαστικού υλικού ή βιώσιμων πληθυσμών, αυτόχthonων φυτικών ή ζωικών ειδών εκτός του φυσικού τους περιβάλλοντος, σε ειδικά διαμορφωμένα ανθρωπογενή περιβάλλοντα όπως οι βοτανικοί κήποι και οι τράπεζες γενετικού υλικού. Το υλικό αυτό μπορεί να παρέχει τη δυνατότητα επαναφοράς ατόμων στο φυσικό περιβάλλον για ενίσχυση των φυσικών πληθυσμών, όποτε και αν κριθεί απαραίτητο». Ομοίως, δίνεται ο ορισμός και για την *insitu* διατήρηση: «Είναι η διατήρηση των οικοσυστημάτων και των φυσικών οικοτόπων και, όταν πρόκειται για άγρια είδη, η συντήρηση και αποκατάσταση βιώσιμων πληθυσμών των ειδών στο φυσικό τους περιβάλλον, ενώ για την περίπτωση καλλιεργούμενων φυτικών ειδών, η διατήρηση στο περιβάλλον, όπου έχουν αναπτυχθεί οι διακριτοί τους χαρακτήρες». Παρατηρούμε ότι πρόκειται για αρκετά αναλυτικούς ορισμούς, με τα αλλόχθονα, ωστόσο, είδη να μην περικλείονται.

Στο Άρθρο 10⁴³⁴, λοιπόν, γίνεται ρητή αναφορά στην εκπόνηση και εφαρμογή σχεδίων δράσεως από το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, σε συνεργασία με συναρμόδια Υπουργεία και άλλους αρμόδιους φορείς που αφορούν, μεταξύ άλλων, τις αυτόχθονες φυλές αγροτικών ζώων και τις τοπικές ποικιλίες φυτικών ειδών. Όσο για την *exsitu* διατήρηση των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία, προβλέπεται, στο Άρθρο 20⁴³⁵, ότι: «Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται μετά από πρόταση του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, καθορίζονται οι όροι προστασίας και αειφόρου διαχείρισης των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία, καθώς και η διαδικασία: α) ... β) απογραφής των ιδιωτικών και δημόσιων επιστημονικών ή μη συλλογών, δηλαδή της Εθνικής Τράπεζας Φυτογενετικού Υλικού (ΕΤΦΥ), των Διαπιστευμένων Τραπεζών Φυτογενετικού Υλικού (ΔΤΓΥ) και των Διατηρητών Φυτογενετικού Υλικού (ΔΓΥ) καθώς και των βοτανικών κήπων που διατηρούν τέτοιο υλικό και γ) ...».

Αποτιμώντας τις διατάξεις του Νόμου αυτού, παρατηρούμε ότι παρόλο που τονίζεται η σπουδαιότητα διατήρησης των φυτογενετικών πόρων, εντούτοις δεν υφίστανται συγκεκριμένες ενέργειες γι' αυτή. Δηλαδή, ο όποιες δράσεις μετατίθενται για το μέλλον με την έκδοση

⁴³³Ibid, Κεφάλαιο 2

⁴³⁴Ibid, Άρθρο 10

⁴³⁵Ibid, Άρθρο 20

μελλοντικών κανονιστικών πράξεων, ενώ η αναφορά στην ύπαρξη Εθνικής Τράπεζας Φυτογενετικού Υλικού, Διαπιστευμένων Τραπεζών Φυτογενετικού Υλικού καθώς και Διατηρητών Γενετικού Υλικού, χαρακτηρίζεται ως άνευ νοήματος και άρα δεν παράγει κανένα νομικό αποτέλεσμα καθώς οι φορείς αυτοί δεν υφίστανται θεσμικά παρόλο που υπάρχει πρόβλεψη γι' αυτούς σαν να υφίσταντο. Σημειωτέον, ότι έως σήμερα, καμία άλλη κανονιστική πράξη δεν έχει εκδοθεί για την προστασία και διατήρηση των φυτογενετικών πόρων εκτός από την άρτι υπογραφείσα Εθνική Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα.

Η Εθνική Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα εκδόθηκε τον Απρίλιο του 2014 και τέθηκε σε ισχύ λίγους μήνες αργότερα⁴³⁶. Το κείμενο αυτό, το οποίο θα συμπληρωθεί από ένα 15ετές σχέδιο δράσης, κυοφορούνταν για 14 χρόνια. Μεταξύ των γενικών στόχων του είναι η Διατήρηση των Γενετικών Πόρων της Ελλάδας-Ρυθμίσεις Πρόσβασης στους Γενετικούς Πόρους – Δίκαιος και Ισότιμος Καταμερισμός των Ωφελειών που θα προκύψουν από τη Χρήση τους. Υπό το στόχο αυτό, μετά την αναφορά στο διεθνές νομικό πλαίσιο για τους φυτογενετικούς πόρους καθώς και στο εθνικό, τονίζεται ότι στο πλαίσιο της στρατηγικής αυτής δίνεται προτεραιότητα στη συνέχιση της καταγραφής, χαρακτηρισμού και αξιολόγησης, όπως και διατήρησης των φυτικών γενετικών πόρων, των δασικών γενετικών πόρων και των γενετικών πόρων αγροτικών ζώων. Επίσης, δίνεται προτεραιότητα στη διατήρηση γενετικών πόρων επί τόπου (insitu διατήρηση), στον αγρό (onfarm), ή εκτός τόπου (exsitu διατήρηση), σε μονάδες διατήρησης, όπως τράπεζες γενετικού υλικού, βοτανικοί κήποι, μονάδες εκτροφής ζώων, κυρίως για εκείνους τους γενετικούς πόρους που παρουσιάζουν οικονομικό ενδιαφέρον για τη χώρα.⁴³⁷

Ειδική μέριμνα προβλέπεται για την πρόληψη των πιθανών επιπτώσεων στη βιοποικιλότητα από τους γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς. Σημειώνεται ότι, εκτός από τη Συνθήκη του FAO, υπάρχει σοβαρό νομικό κενό για τους φυτογενετικούς πόρους και, τουλάχιστον, όσον αφορά την Ελλάδα προβλέπεται να διασφαλίζεται η πρόσβαση στις επιστημονικές καταγραφές των γενετικών πόρων και η συμπλήρωση κενών στα επιστημονικά δεδομένα, η διατήρηση των γενετικών πόρων της χώρας επί τόπου (insitu) και εκτός τόπου (exsitu), η θεσμοθέτηση της πρόσβασης στους γενετικούς πόρους και του δίκαιου και ισότιμου καταμερισμού των ωφελειών

⁴³⁶ Η ως άνω Εθνική Στρατηγική εγκρίθηκε με την υπ' αριθμ. 40332/27-8-2014 Απόφαση του Υπουργού ΠΕΚΑ δημοσιευθείσα στο ΦΕΚ Β' 2383/8-9-2014

⁴³⁷ Idem

που προκύπτουν από τη χρήση των γενετικών πόρων, και η μελέτη, πρόληψη και μείωση των επιπτώσεων στη βιοποικιλότητα από γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς.

Στη Στρατηγική αυτή, όμως υπάρχει και ρητή αναφορά στη διατήρηση της ποικιλότητας των τοπίων υπό το Γενικό Στόχο «Διατήρηση της Ποικιλότητας του Τοπίου». Τονίζεται ότι η Ελλάδα διαθέτει μεγάλη ποικιλότητα τοπίων που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της τοπικής ταυτότητας, αποτελώντας βασική συνιστώσα της ευρωπαϊκής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Η πολιτική για το τοπίο έχει ήδη ενσωματωθεί στον περιφερειακό χωρικό σχεδιασμό, ωστόσο, θα πρέπει να ενσωματωθεί σε όλες τις τομεακές πολιτικές. Υπό τις παρατηρήσεις αυτές, ο γενικός αυτός στόχος εξειδικεύεται σε ειδικότερους οι οποίοι είναι η Ολοκλήρωση της ενσωμάτωσης της διατήρησης της ποικιλότητας του τοπίου σε όλες τις τομεακές πολιτικές, στη διατήρηση της ποικιλότητας του τοπίου και στοιχείων της υπαίθρου και εκτός των προστατευόμενων περιοχών, στη διατήρηση των γεωτόπων και της βιοποικιλότητάς τους.⁴³⁸

⁴³⁸ Idem

5^ο ΜΕΡΟΣ

1. Η Έρευνα

Αντικείμενο και σκοπός της έρευνας

Η έρευνα αυτή διεξήχθη μεταξύ 32 αγροτών/καλλιεργητών από περιοχές του Νομού Χανίων και σκοπός της είναι:

- η διερεύνηση της ενημέρωσης/γνώσης των αγροτών/καλλιεργητών (από περιοχές του Νομού Χανίων) αναφορικά με ζητήματα που αφορούν τις παραδοσιακές ποικιλίες και ιδιαίτερα τη σύνδεση των ποικιλιών αυτών με έναν συγκεκριμένο τόπο.
- Η αναζήτηση των κινήτρων με βάση τα οποία οι αγρότες/καλλιεργητές επιλέγουν μια μέθοδο καλλιέργειας και τι σημαίνει γι' αυτούς η επιλογή αυτή.

Η στατιστική επεξεργασία των ερωτηματολογίων, έγινε με την βοήθεια του στατιστικού πακέτου (Statistical Package for Social Sciences) S.P.S.S. 20.0. Τα δεδομένα του ερωτηματολογίου κωδικοποιήθηκαν στο πρόγραμμα με την μορφή μεταβλητών και στη συνέχεια, ακολούθησε η επεξεργασία των μεταβλητών και η ανάλυση των αποτελεσμάτων. Εφαρμόστηκε περιγραφική στατιστική ανάλυση, με την παράθεση περιγραφικών μέτρων (συχνοτήτων).

Ερωτήσεις

Οι ερωτήσεις χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: Η πρώτη αφορά σε δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων και η δεύτερη σε γνώσεις/προτιμήσεις/κίνητρα/απόψεις σε μια σειρά θεμάτων που αφορούν κυρίως την καλλιέργεια που έχουν επιλέξει και θέματα σχετικά με τις παραδοσιακές ποικιλίες.

Δημογραφικά χαρακτηριστικά

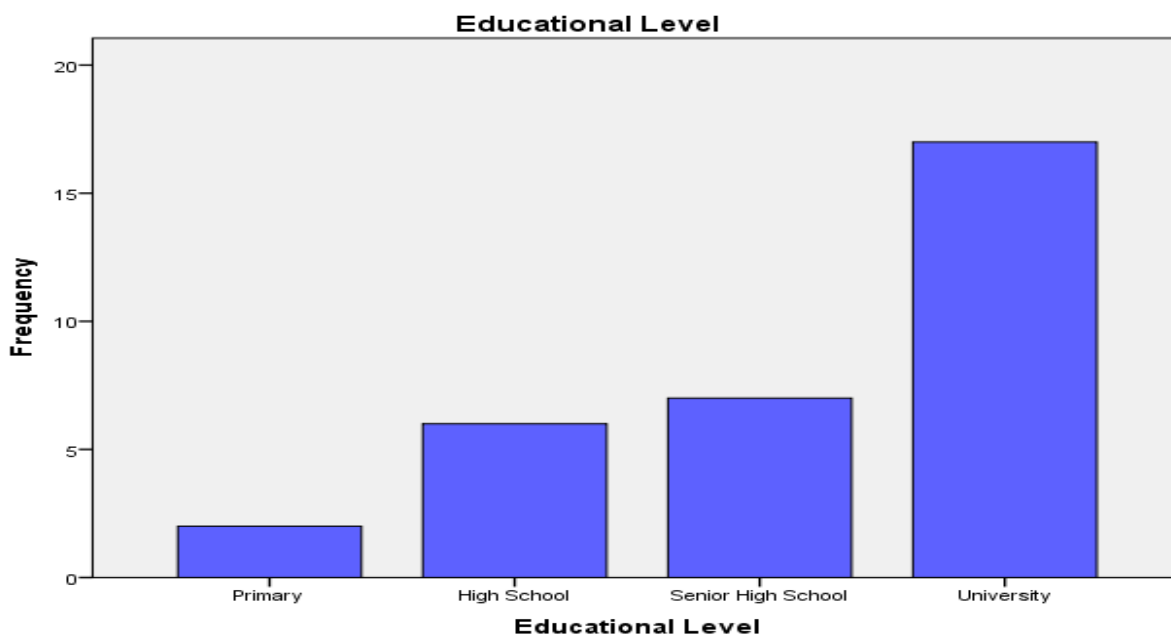
Όσον αφορά το φύλο των ερωτηθέντων προέκυψε ότι από τους 32, οι 26(81%) ήταν άνδρες και οι 6(19%) γυναίκες, όπως δείχνει και ο παρακάτω πίνακας.

Gender				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Male	26	81.3	81.3	81.3
Valid Female	6	18.8	18.8	100.0
Total	32	100.0	100.0	

Αναφορικά με την ηλικία τους, προέκυψε ότι το ποσοστό των ερωτώμενων με ηλικία κάτω των 50 ετών αντιστοιχεί στο 40,7% και εκείνων με ηλικία 50 ετών και άνω αντιστοιχεί στο 59,3%.

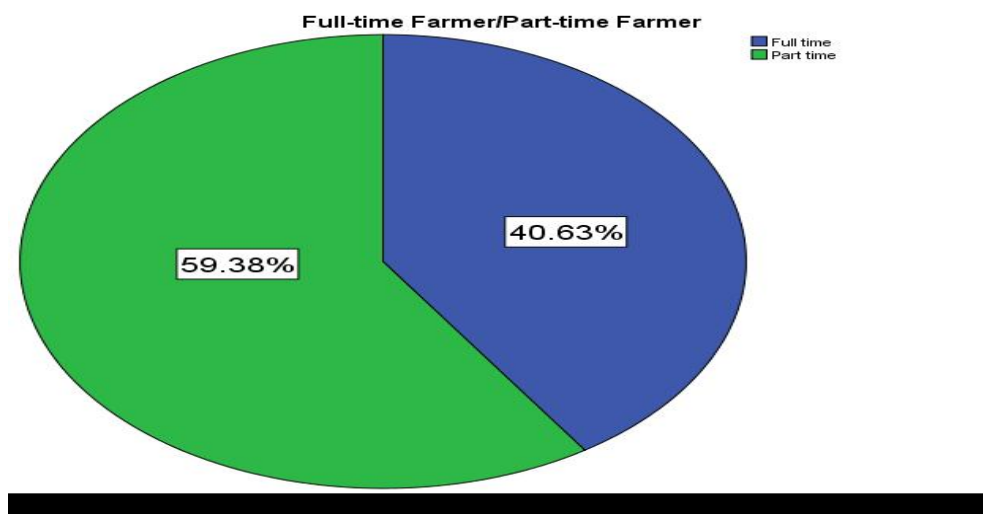
Age groups				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 50	11	34.4	40.7	40.7
Valid over 50	16	50.0	59.3	100.0
Total	27	84.4	100.0	
Missing No response	5	15.6		
Total	32	100.0		

Το δε μορφωτικό τους επίπεδο απεικονίζεται στο παρακάτω διάγραμμα, όπου φαίνεται ότι οι περισσότεροι είναι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ:

Όσον αφορά την περιοχή κατοικίας αλλά και καλλιέργειας, παραθέτουμε, χαρακτηριστικά, περιοχές/χωριά του Νομού Χανίων, από όπου συλλέχθηκε το δείγμα: Κουνουπιδιανά, Αγία Μαρίνα, Βαρύπετρο, Κεραμειά, Περιβόλια, Σκινές, Γαλατάς, Κόκκινο Χωριό, Αρμένιοι, Χαλέπα, Φρες, Δράπανο, Κίσσαμος κλπ.

Αναφορικά, με το αν επρόκειτο για αγρότη κατ' επάγγελμα ή απλώς καλλιεργητή προέκυψε ότι το 59,38%, ήταν καλλιεργητές, δηλαδή όχι κατ' επάγγελμα αγρότες.

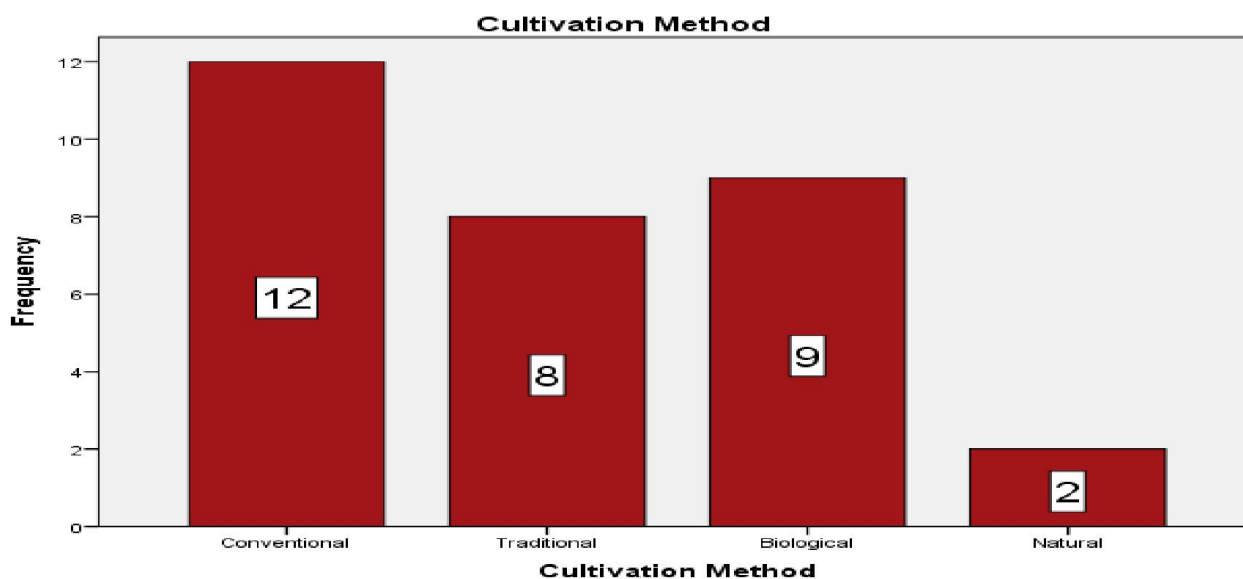

Ζητήματα επί της καλλιέργειας/απόψεις/γνώσεις

Προχωρώντας στις ερωτήσεις που αφορούν τις καλλιέργειες, έχουμε συγκεντρώσει τα εξής δεδομένα:

Αναφορικά με το τι μέθοδο καλλιέργειας έχει επιλέξει η πλειονοψηφία των αγροτών/καλλιεργητών, παρατηρούμε ότι σε ποσοστό 38,7% προτιμάται η συμβατική μέθοδος, με δεύτερη τη βιολογική (28,1%), τρίτη την παραδοσιακή(25%) και τέταρτη τη φυσική(6,3%), όπως φαίνεται στον πίνακα και στο αντίστοιχο διάγραμμα.

Cultivation Method		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Conventional	12	37.5	38.7	38.7
	Traditional	8	25.0	25.8	64.5
	Biological	9	28.1	29.0	93.5
	Natural	2	6.3	6.5	100.0
	Total	31	96.9	100.0	
Missing	No response	1	3.1		
Total		32	100.0		

Φυσικά, οι κύριες καλλιέργειες, ως είθισται, στο Νομό Χανίων είναι η αμπελουργία και τα εσπεριδοειδή, με τις εναλλακτικές, ωστόσο (π.χ. αβοκάντο) να κερδίζουν έδαφος. Τα ποσοστά, όπως φαίνεται, είναι: Εναλλακτικές 24,8%, αμπελουργία 23,9%, εσπεριδοειδή 20%.

Main Cultivation

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Main Cultivation ^a	Citrus Trees	24	20.5%	80.0%
	Olive Trees	15	12.8%	50.0%
	Grapevines	28	23.9%	93.3%
	Vegetables	21	17.9%	70.0%
	Alternative Crops	29	24.8%	96.7%
Total		117	100.0%	390.0%

a. Dichotomy group tabulated at value 1.

Όσον αφορά, τώρα, το λόγο επιλογής της καλλιέργειας, ποικίλλει, με το 22,8 % να οφείλεται στις επιδοτήσεις και το 19,5% στην περιβαλλοντική ευαισθησία, ενώ η προμήθεια των σπόρων, γίνεται με διάφορους τρόπους, όπως, αγορά σπόρων (19,6%), κράτηση σπόρου κάθε χρόνο (18,7%), αλλά ως επί το πλείστον με την ανταλλαγή σπόρων (23,4%).

Cultivation Reasons

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Cultivation reasons ^a	Income	17	13.8%	53.1%
	Subsidies	28	22.8%	87.5%
	Family tradition	18	14.6%	56.2%
	Hobby	22	17.9%	68.8%
	Own production	14	11.4%	43.8%
	Environmental awareness	24	19.5%	75.0%
Total		123	100.0%	384.4%

a. Dichotomy group tabulated at value 1.

Supply				
		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Supply ^a	Buy seeds	21	19.6%	67.7%
	Buy seedling	20	18.7%	64.5%
	Keep seeds annually	20	18.7%	64.5%
	Exchange seeds	25	23.4%	80.6%
	Family tradition	21	19.6%	67.7%
Total		107	100.0%	345.2%

a. Dichotomy group tabulated at value 1.

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (96,88%), γνωρίζει τι είναι ή έχει ακουστά περί των παραδοσιακών ποικιλιών, και θεωρεί ότι ασχολείται με αυτές.

Do you know what traditional varieties are?

No
Yes

Are you a traditional variety cultivator?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
No	7	21.9	21.9	21.9
Valid Yes	25	78.1	78.1	100.0
Total	32	100.0	100.0	

Αναφορικά με τον τρόπο ενημέρωσης για τις παραδοσιακές ποικιλίες, αυτός προέρχεται κυρίως από το διαδίκτυο/εφημερίδες καθώς και από φίλους/γνωστούς, σε ποσοστό 25,3% έκαστο με τη δεύτερη θέση να καταλαμβάνουν η επιμόρφωση και η εμπειρία, σε ποσοστό (18,2%) έκαστη.

Information

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Information ^a	Internet/Newspaper	25	25.3%	80.6%
	Friends/Acquaintances	25	25.3%	80.6%
	Family tradition	13	13.1%	41.9%
	Seminars/Education/Training	18	18.2%	58.1%
	Experience	18	18.2%	58.1%
Total		99	100.0%	319.4%

a. Dichotomy group tabulated at value 1.

Οι δε λόγοι ασχολίας (ή πιθανής ασχολίας) με αυτές οφείλονται κυρίως στις επιδοτήσεις (10,7%) και κατά δεύτερον στην εθελοντική απασχόληση (10,3%). Αυξημένα ποσοστά παρουσιάζει και το παράδειγμα από φίλους (9,9%), η παράδοση στην περιοχή (9,5%), οι οικονομικοί λόγοι γενικά (9,2%), οι αυξημένες αποδόσεις (9,2%).

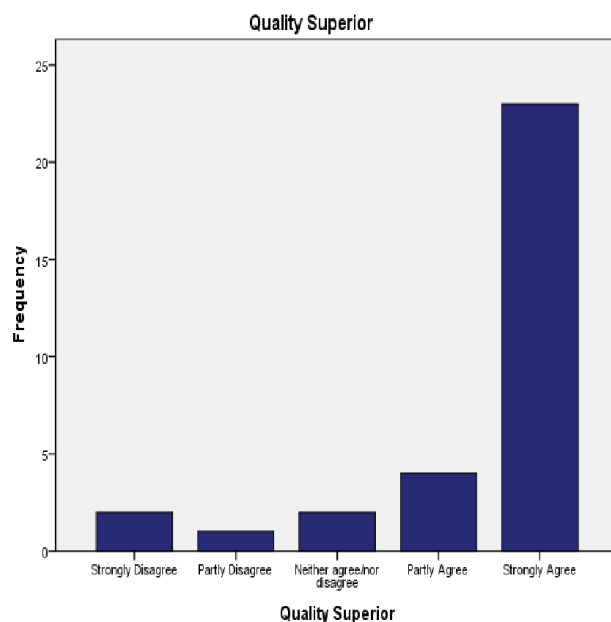
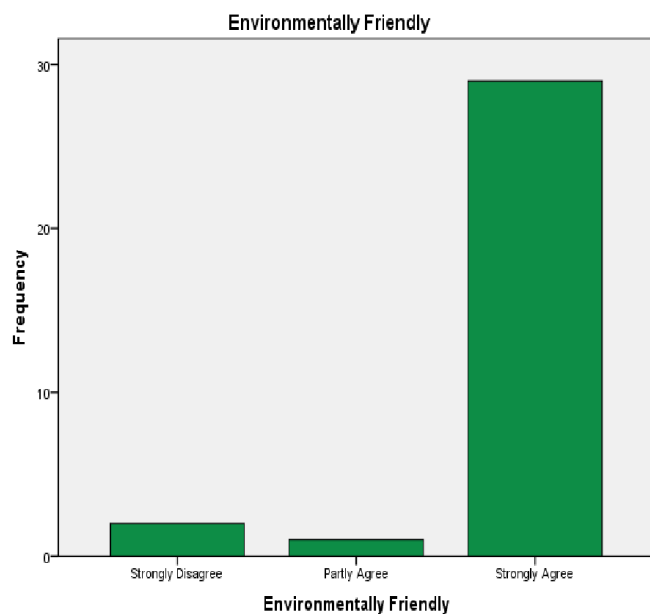
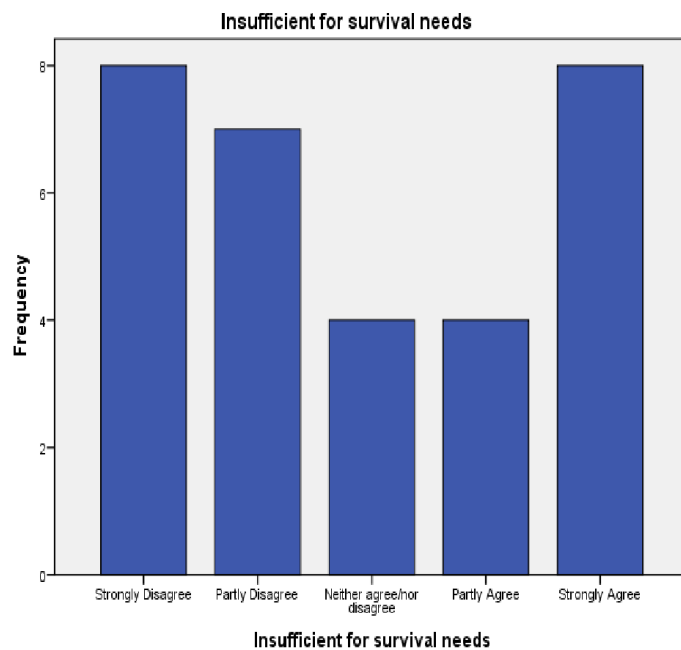
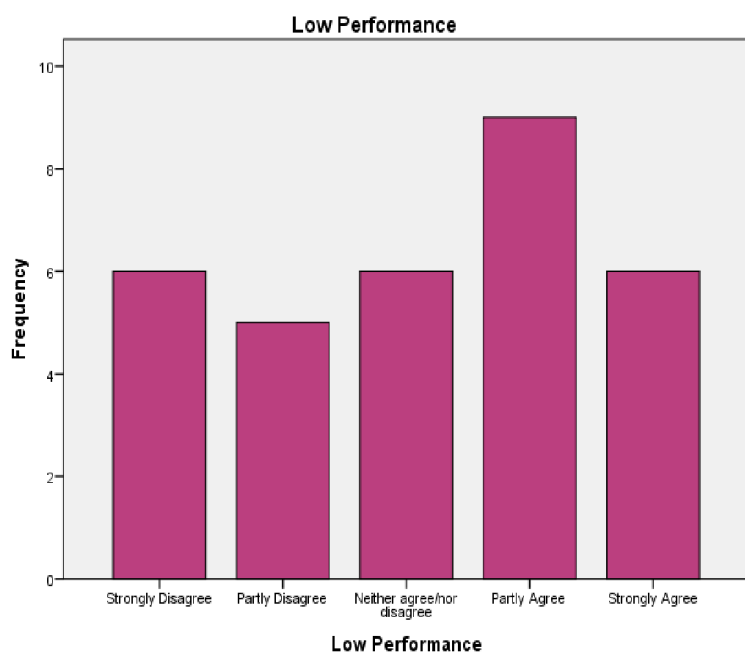
Traditional variety cultivation reasons

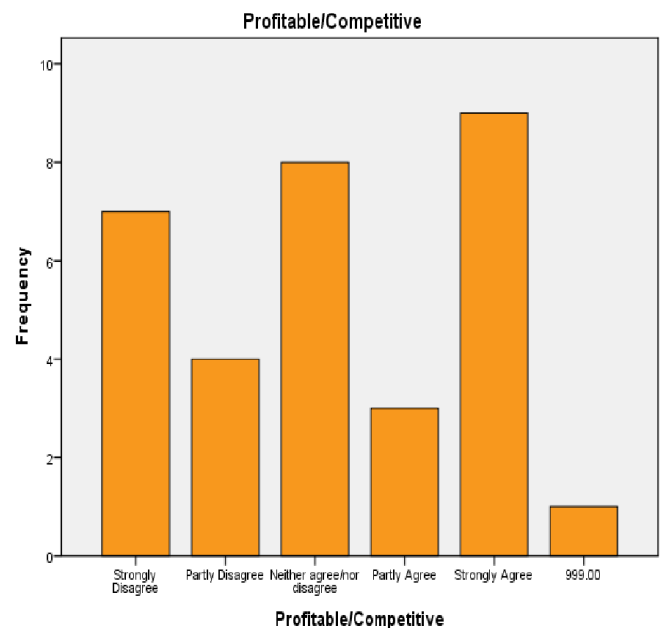
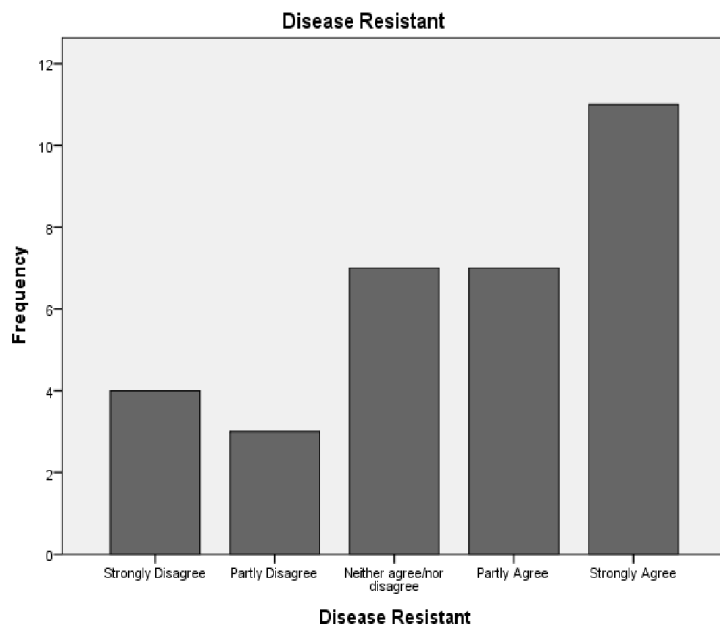
		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Traditonal variety cultivation reasons ^a	Endurance/Adaptability	22	8.4%	73.3%
	Organoleptic Characteristics	14	5.3%	46.7%
	Voluntarily	27	10.3%	90.0%
	Pastime	20	7.6%	66.7%
	Area Tradition	25	9.5%	83.3%
	Ideological Reasons	16	6.1%	53.3%
	Family tradition	13	5.0%	43.3%
	Example from friends etc.	26	9.9%	86.7%
	Improved Performance	24	9.2%	80.0%
	Economic Reasons	24	9.2%	80.0%
	Trade benefits	23	8.8%	76.7%
	Subsidies	28	10.7%	93.3%
Total		262	100.0%	873.3%

a. Dichotomy group tabulated at value 1.

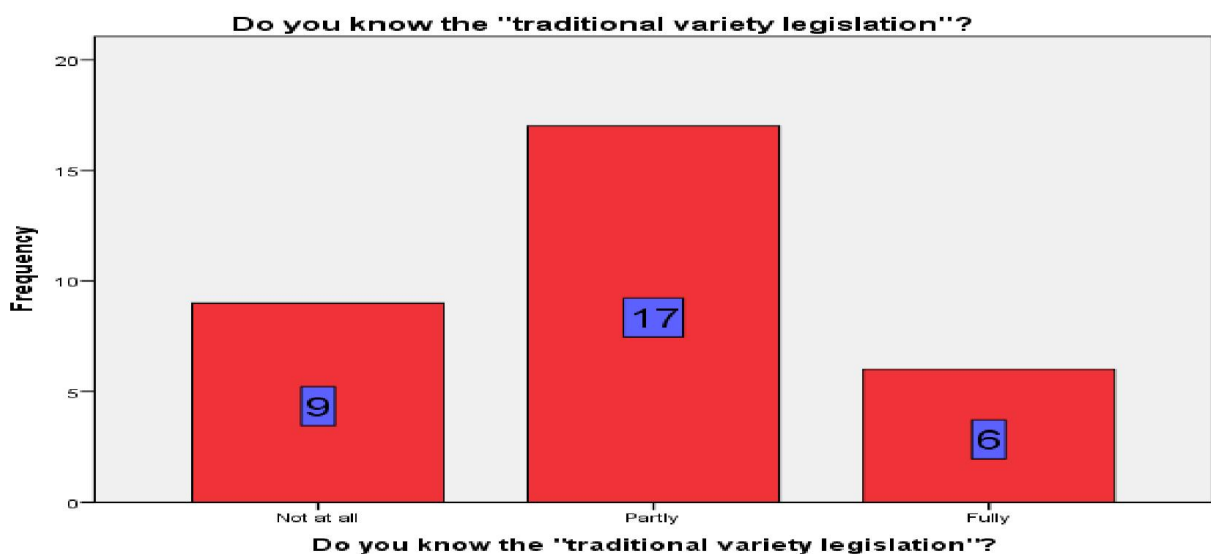
Έχοντας ρωτήσει για τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα από τα οποία διακρίνονται οι παραδοσιακές ποικιλίες σε μεγαλύτερο βαθμό έναντι των υβριδίων, είχαμε τα εξής

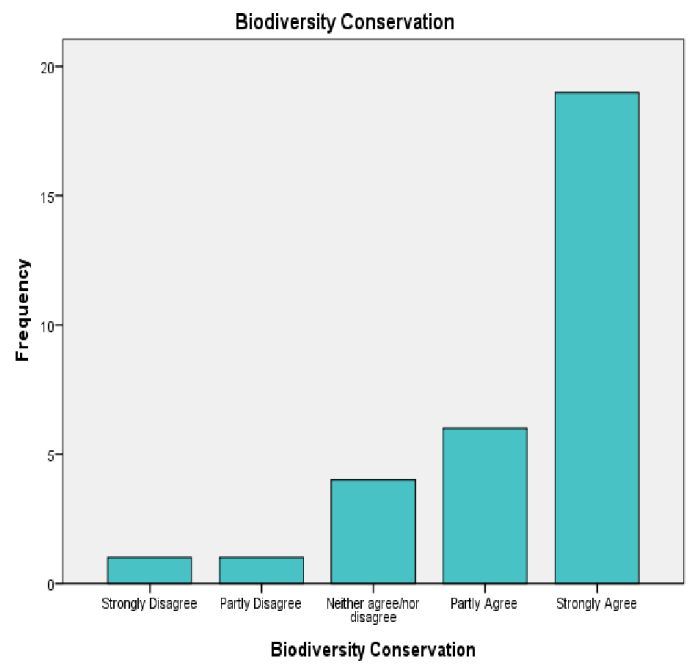
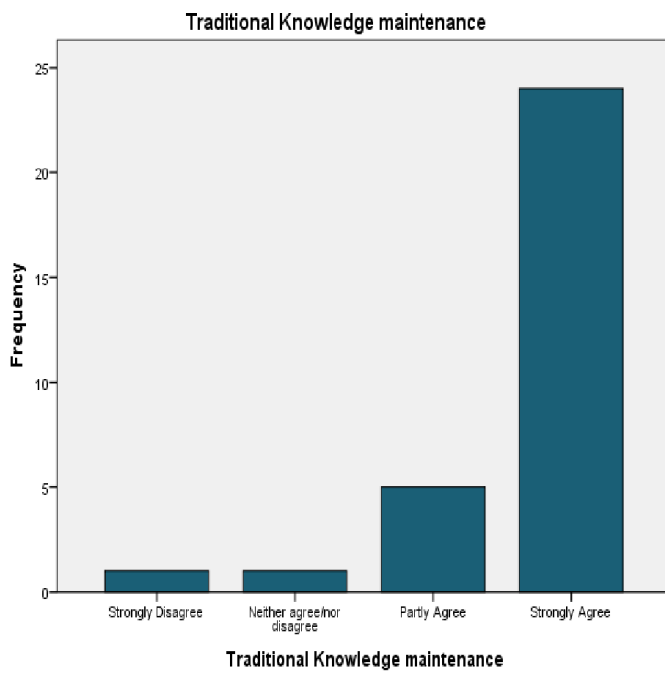
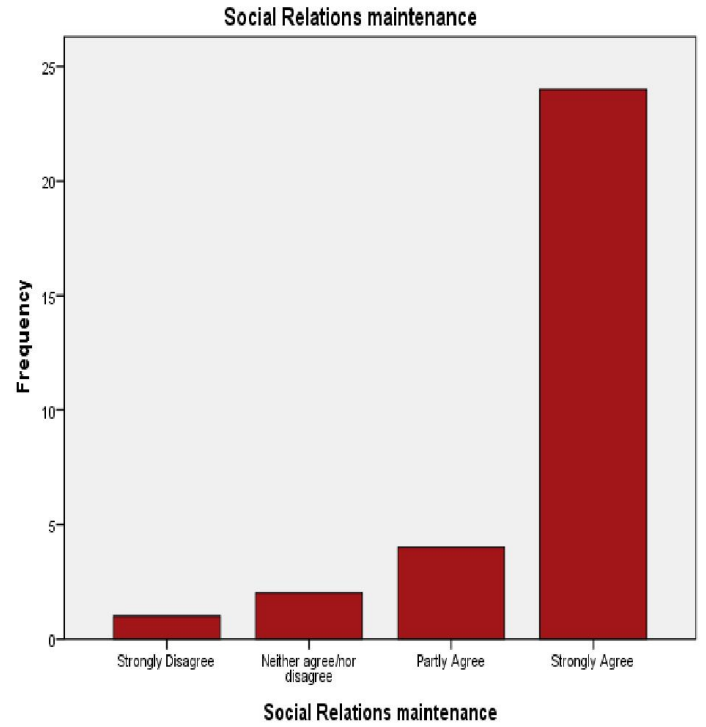
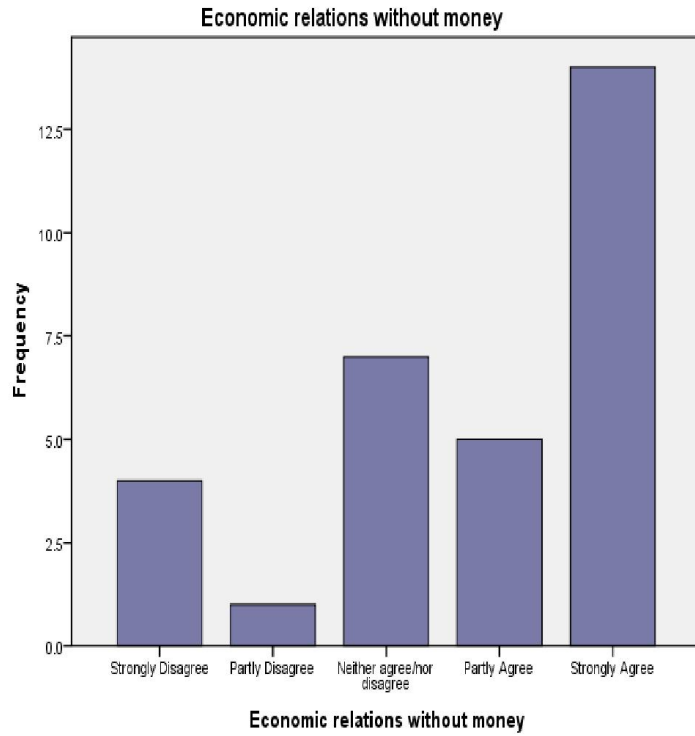
αποτελέσματα τα οποία φαίνονται στα παρακάτω διαγράμματα. Έδαφος φαίνεται να κερδίζει το γεγονός ότι έχουν χαμηλές αποδόσεις, ότι δεν επαρκούν για τις ανάγκες διαβίωσης, ότι είναι περιβαλλοντικά φιλικές καθώς επίσης ανώτερες ποιοτικά και ανθεκτικές στις ασθένειες:

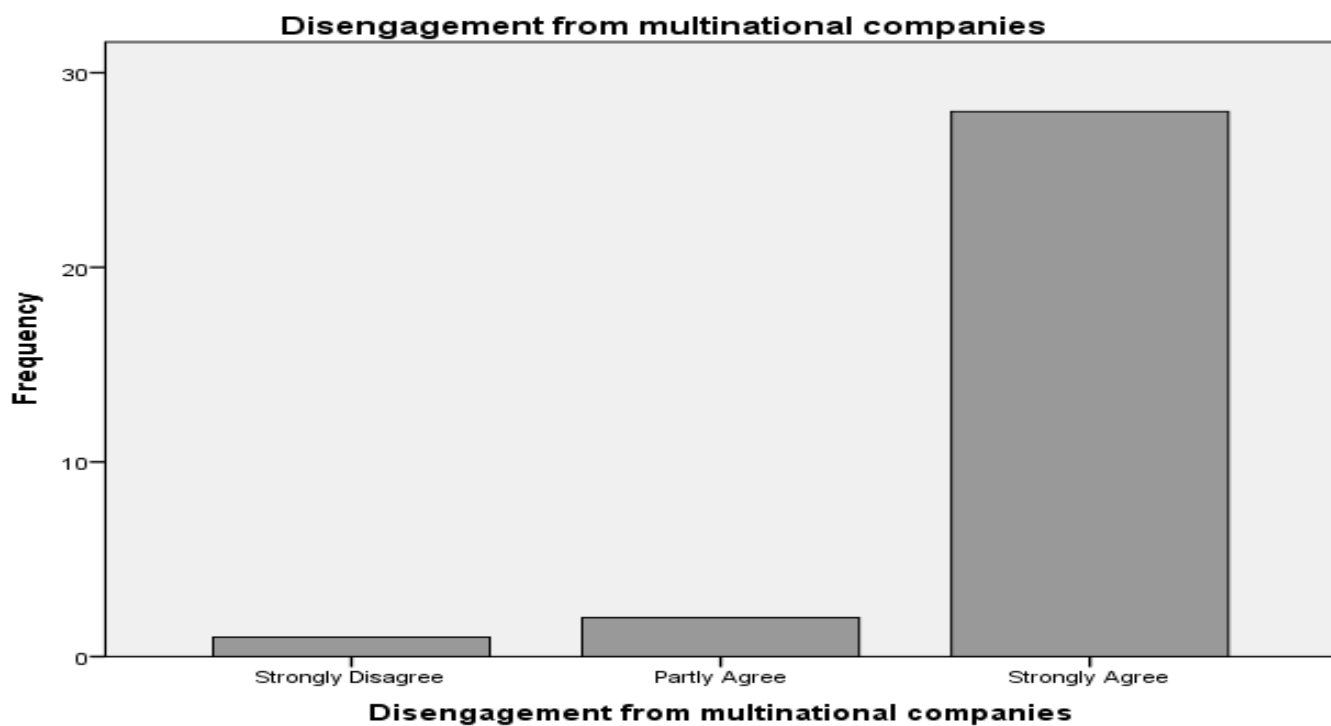

Σε ό, τι αφορά τη νομοθεσία για τις παραδοσιακές ποικιλίες, οι αγρότες/καλλιεργητές, φαίνεται να τη γνωρίζουν μερικώς, ενώ όσον αφορά τη σχέση των παραδοσιακών ποικιλιών με έναν συγκεκριμένο τόπο, φαίνεται να κερδίζουν έδαφος η ανταλλακτική οικονομία, η διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και της παραδοσιακής γνώσης αλλά και η διατήρηση της βιοποικιλότητας και η απεξάρτηση από τις πολυεθνικές σποροπαραγωγικές εταιρείες.

Αναφορικά με τα προϊόντα ΠΟΠ, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (65,6%) γνωρίζει ή έχει ακουστά γι' αυτά.

Are you aware of the Protected Designation of Origin Products?				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
No	11	34.4	34.4	34.4
Valid Yes	21	65.6	65.6	100.0
Total	32	100.0	100.0	

Βάσει των αποτελεσμάτων της έρευνας αυτής, και απαντώντας στα αρχικά ερωτήματα, οδηγούμαστε στο να θεωρήσουμε ότι η πλειοψηφία των αγροτών/καλλιεργητών γνωρίζει/έχει

ακουστά για τις παραδοσιακές ποικιλίες, όμως διακρίνουμε μια σύγχυση, γενικά, στις απαντήσεις τους καθώς, πολλοί, έχουν εσφαλμένη ενημέρωση περί των παραδοσιακών ποικιλιών. Ο κύριος λόγος για τον οποίο καλλιεργούν ή θα καλλιεργούσαν κάποιο είδος είναι το οικονομικό όφελος ή η επάρκεια για τις ανάγκες διαβίωσης ενώ αγνοούν, εκτός λίγων εξαιρέσεων τις οποίες θα εξετάσουμε παρακάτω, τη σχέση με έναν συγκεκριμένο τόπο. Πάντως, φαίνονται πρόθυμοι να μάθουν περισσότερα σχετικά με τα ζητήματα αυτά.

Στο τέλος της έρευνας ετέθησαν κάποιες ερωτήσεις ανοικτού τύπου, οι οποίες, δυστυχώς, απαντήθηκαν από σχετικά μικρό ποσοστό των ερωτηθέντων, και μάλιστα όχι πλήρως (13 στους 32). Συγκεκριμένα, στην ερώτηση του κατά πόσον θα μπορούσαν να σχετιστούν οι παραδοσιακές ποικιλίες με τα προϊόντα Προϊόντα Ονομασίας Προέλευσης (Π.Ο.Π.) ή Προϊόντα Γεωγραφικής Ένδειξης (Π.Γ.Ε.) λάβαμε διάφορες απαντήσεις οι οποίες αναφέρουν, για παράδειγμα, ότι είναι μια σχέση αμφίδρομη από την οποία θα μπορούσαν να αναδειχθούν κομμάτια του γεωργικού πολιτισμού του κάθε τόπου και ταυτόχρονα να δημιουργηθούν κάποιου τύπου ασφάλειες για τη συνέχιση της καλλιέργειας. Αναφέρουν, επίσης, ότι τέτοιου είδους πιστοποιήσεις μπορούν να κάνουν τις παραδοσιακές ποικιλίες γνωστές σε όλο τον κόσμο με αποτέλεσμα την ανάδειξη της ανώτερης ποιότητάς τους. Βέβαια, δεν παραλείφθηκε να αναφερθεί το γεγονός ότι τα προϊόντα αυτά πρέπει να ακολουθούν συγκεκριμένες προδιαγραφές, όρους και κανονισμούς για την παραγωγή τους.

Όσο για το ρόλο του παραδοσιακού αγροτικού τοπίου στην ενίσχυση των τοπικών κοινωνικών δεσμών, έχουμε να παρατηρήσουμε ότι τονίστηκε το γεγονός ότι το παραδοσιακό αγροτικό τοπίο θα μπορούσε να συμβάλλει ώστε να αποκτήσει ο εξωγεωργικός πληθυσμός επαφή με την έννοια της γεωργίας και του ίδιου του αγροτικού τοπίου. Άρα ο ρόλος του είναι, όντας αγνό, να δείξει τη φυσική μορφή του αγροτικού τοπίου, οπότε, αναλόγως της μορφολογίας και του υψόμετρου του να παράξει προϊόντα που ξεχωρίζουν. Τονίζεται επίσης η έννοια της βιωσιμότητας του αγροτικού τοπίου καθώς και οι δυνατότητες σύνδεσής του με τον τριτογενή τομέα (τουρισμός κλπ). Χαρακτηριστική, τέλος, ήταν η απάντηση που δόθηκε από έναν ερωτηθέντα ότι με την καταστροφή των φυτοφραχτών «γύμνωσε ο τόπος».

Τέλος, στο ερώτημα σχετικά με τα προβλήματα που υφίστανται σχετικά με τη νομοθεσία και τις προσδοκώμενες λύσεις, μπορούμε να πούμε ότι οι απαντήσεις χαρακτηρίζονται από ένταση και θέρμη. Συγκεκριμένα, οι απαντήσεις πουδόθηκαν κατά κόρον είναι η έλλειψη ενημέρωσης, η πολυπλοκότητα της νομοθεσίας, η πολυνομία και η γραφειοκρατία. Έτσι, δεν τηρείται η νομοθεσία και δημιουργείται σύγχυση στους αγρότες οι οποίοι δε γνωρίζουν τί οφείλουν να πράξουν για την καλλιέργειά τους με αποτέλεσμα να προβαίνουν σε εσφαλμένες ενέργειες. Η δε έλλειψη ελέγχου είναι εξίσου κατακριτέα. Δεν υπάρχει, αναφέρθηκε, οργανωμένος φορέας Γεωργίας και οι ήδη υπάρχουσες Διευθύνσεις είναι πάρα πολλές χωρίς σαφείς αρμοδιότητες. Όσο για τις παραδοσιακές ποικιλίες, αναφέρθηκε η ανάγκη διάδοσής τους και καταχώρησής τους στον εθνικό κατάλογο με το κόστος εγγραφής να μην είναι δυσβάστακτο.

2. Προβληματισμοί–Συμπεράσματα-Προτάσεις

Οι προβληματισμοί, τα συμπεράσματα και οι προτάσεις στα οποία καταλήγουμε έπειτα από μια τέτοια σύνθετη νομική θεώρηση των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία και δη των παραδοσιακών ποικιλιών δε θα μπορούσαν παρά να μην είναι και τα ίδια σύνθετα. Η τελική αυτή ενότητα της διατριβής αποτελεί την κορωνίδα, λοιπόν, το πεδίο σύνθεσης όλων των εξετασθέντων όψεων των πόρων αυτών.

Μόνο όμως, εάν αυτό το πεδίο σύνθεσης ιδωθεί σφαιρικά, υπό και εντός ενός πλαισίου αναφοράς έχει νόημα. Το πλαίσιο αναφοράς του πονήματος αυτού, είναι θεσμικό, κινείται δηλαδή, γύρω από τη νομοθεσία. Αυτό δεν μας κάνει να περιορίσουμε τους προβληματισμούς, τα συμπεράσματα και τις προτάσεις μας γύρω από αυτή, απαραιτήτως, οπωσδήποτε όμως, θα είναι με βάση αυτή.

Αρχής γενομένης, λοιπόν, από το πρώτο μέρος της διατριβής αυτής, το οποίο «ξεδιπλώνεται» υπό το τρίπτυχο: προσδιοριστικά χαρακτηριστικά παραδοσιακών ποικιλιών, αγροβιοποικιλότητα, πολιτισμικό αγροτικό τοπίο, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι το τρίπτυχο αυτό πρέπει να μας ακολουθεί σε όλη τη μετέπειτα σύνθεση που λαμβάνει χώρα. Κι αυτό διότι, όπως εξετάσαμε, η διατήρηση και η βιώσιμη χρήση των παραδοσιακών ποικιλιών εντός του δικού τους πλαισίου αναφοράς, του πολιτισμικού αγροτικού τοπίου, είναι θέμα

πολιτισμού. Λέγοντας ότι είναι θέμα πολιτισμού, εννοούμε ότι η διατήρηση και η βιώσιμη χρήση τους προάγει τόσο την πολυ-πολιτισμικότητα όσο και την πολιτισμική ταυτότητα, όπως διαπιστώσαμε. Οι δύο αυτές έννοιες, χαρακτηρίζονται ως αλληλοεξαρτώμενες και αλληλοσυμπληρούμενες και μάλιστα αποτελούν τις δύο όψεις της έννοιας της «συνείδησης», και μάλιστα της «συλλογικής συνείδησης». Πρόκειται για τη γνώση του τι είναι και πώς ορίζεται ένα συλλογικό υποκείμενο, δηλαδή μια ομάδα, μια κοινωνία και ποια τα χαρακτηριστικά του. Η γνώση αυτή, δεν μπορεί να είναι ολοκληρωμένη εάν δεν ιδωθεί μέσα από τη σχέση της με τη γνώση και την αλληλεξάρτηση με άλλα συλλογικά υποκείμενα, ομάδες, κοινωνίες. Αυτή ακριβώς είναι η βάση στην οποία αναπτύσσονται οι κοινωνικές σχέσεις, η αντίληψη δηλαδή και η κατανόηση του ότι ο πολιτισμός προάγεται μέσα από σύνολα, συλλογικότητες και σχέσεις και ανταλλαγές μεταξύ αυτών. Επομένως, η διατήρηση και η βιώσιμη χρήση των παραδοσιακών ποικιλιών σημαίνει πολλά παραπάνω από ό, τι ίσως πιστεύεται. Είναι πολυεπίπεδη και διατρέχει όλο το φάσμα των πολιτικών, κοινωνικών, νομικών, οικονομικών ρυθμίσεων.

Προχωρώντας στο δεύτερο μέρος της διατριβής, και χωρίς να ξεχνάμε τα συμπεράσματα του πρώτου μέρους, διαπιστώνουμε ότι η ένταξη και η ρύθμιση της διατήρησης και της χρήσης των φυτογενετικών πόρων σε ένα διεθνές νομικό πλαίσιο δεν είναι εύκολη υπόθεση. Η βάση της δυσκολίας έγκειται στο ερώτημα του πώς είναι δυνατόν, δηλαδή, με ποιον τρόπο μπορεί να ρυθμιστεί αυτό το κομμάτι της ύπαρξης και του πολιτισμού -οι φυτογενετικοί πόροι για τη διατροφή και τη γεωργία- εντός του κοινωνικο-οικονομικού πλαισίου αναφοράς, δηλαδή των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων. Δεδομένης της ολοένα και μεγαλύτερης αλληλεξάρτησης των κρατών στον τομέα της διατροφής και της γεωργίας και του ραγδαίου ρυθμού διάβρωσης των φυτογενετικών πόρων, έπρεπε να δημιουργηθούν νομικά εργαλεία που να ρυθμίζουν, βάσει των κυριαρχικών δικαιωμάτων των κρατών επί των φυτογενετικών τους πόρων, τη διατήρηση και βιώσιμη χρήση των πόρων αυτών, τα δικαιώματα των αγροτών καθώς και την πρόσβαση στους πόρους αυτούς και την κατανομή των ωφελειών από τη χρήση τους. Οι δύο μεγάλες συνθήκες-πλαίσια, η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα και η Συνθήκη του FAO, όντως, προέβλεψαν τα ζητήματα αυτά, όμως, τελικά δημιουργείται θέμα εφαρμογής των συνθηκών αυτών για πολλούς λόγους. Αυτό που έχει σημασία και πρέπει να τονίσουμε, είναι ότι και σε αυτό το επίπεδο, το διεθνές δηλαδή, τίθεται θέμα συλλογικών οντοτήτων και συλλογικής συνείδησης. Πρόκειται για τα κράτη και τις σχέσεις μεταξύ τους, δηλαδή τις διακρατικές σχέσεις. Προϋπόθεση, λοιπόν, για την εφαρμογή των συνθηκών είναι η δημιουργία θεσμών και φορέων από κάθε κράτος που θα

αποσκοπούν στη διατήρηση και χρήση των φυτογενετικών πόρων που ευδοκιμούν, διατηρούνται και χρησιμοποιούνται στο έδαφός τους στη βάση μιας συνεργατικής και συμπληρωματικής σχέσης με συλλογικές ομάδες στην επικράτειά του αλλά και με άλλα κράτη.

Ερχόμενοι στο τρίτο μέρος της διατριβής, ερευνήσαμε ενδελεχώς τις νομικές πτυχές των φυτογενετικών πόρων για τη διατροφή και τη γεωργία έχοντας τη δυνατότητα να μιλήσουμε συγκεκριμένα πια, για τις παραδοσιακές ποικιλίες ή τις «ποικιλίες διατήρησης», όπως ονομάζονται, της Ευρώπης. Διαπιστώσαμε ότι, παρά την ύπαρξη των δύο διεθνών συνθηκών-πλαισίων για τη βιοποικιλότητα και τους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία, η νομοθεσία στην ΕΕ είναι συγκεχυμένη. Το τετράπτυχο που παρουσιάζεται εδώ αποτελείται από τις ευρωπαϊκές στρατηγικές για τη βιοποικιλότητα, τη διατήρηση και βιώσιμη χρήση των φυτογενετικών πόρων/παραδοσιακών ποικιλιών στο πλαίσιο κυρίως της ΚΑΠ, τις ανεπαρκείς ρυθμίσεις της τελευταίας για το αγροτικό τοπίο (δεδομένου ότι δεν υφίσταται μια συμπαγής πολιτική για το τοπίο στην ΕΕ) και τη νομοθεσία για τους σπόρους και το πολλαπλασιαστικό υλικό. Εντοπίζουμε το βασικό πρόβλημα, στο ότι τα ζητήματα των φυτογενετικών πόρων/παραδοσιακών ποικιλιών και του τοπίου απασχολούν διαφορετικές πολιτικές και αντιμετωπίζονται τόσο ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, με τόσο διαφορετικούς στόχους αλλά και, προφανώς, υπό διαφορετικά συμφέροντα, ώστε αλληλοακυρώνονται. Σε αυτό το σημείο, λοιπόν, μπορούμε να κάνουμε συγκεκριμένες προτάσεις για τη διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών, ως στοιχείων του τοπίου, οι οποίες είναι οι εξής:

- Η επιτακτική αναγκαιότητα ύπαρξης αυτόνομης πολιτικής τόσο για τις παραδοσιακές ποικιλίες όσο και για το τοπίο.
- Η αναγκαιότητα ύπαρξης νομοθετημάτων για την ολιστική διαχείριση των παραδοσιακών ποικιλιών και του παραδοσιακού τοπίου, με το ένα να αποτελεί συνιστώσα του άλλου.
- Η διευκόλυνση της εγγραφής των παραδοσιακών ποικιλιών στους καταλόγους με την άρση των εμποδίων και των περιορισμών. Αυτό θα επιτευχθεί με τη συνεργασία επιστημονικών φορέων, π.χ. τράπεζες σπόρων, οι οποίοι θα είναι επιφορτισμένοι με την εξακρίβωση της ύπαρξης των στοιχείων ώστε να χαρακτηρίζεται μια ποικιλία παραδοσιακή αλλά και με τη διάχυση των αποτελεσμάτων στους αγρότες.

- Η δυνατότητα ενσωμάτωσης των παραδοσιακών ποικιλιών στα Προϊόντα Ονομασίας Προέλευσης και Προϊόντα Γεωγραφικής Ένδειξης⁴³⁹ με την παροχή των ανάλογων εγγυήσεων, φυσικά, δηλαδή, αφού έχει προηγηθεί, για παράδειγμα, η συνεργασία με κάποια τράπεζα σπόρων και η διενέργεια ελέγχων, και οι δυνατότητες σύνδεσης με τον τριτογενή τομέα. Με αυτό το σκεπτικό, δίνεται έμφαση στην προώθηση των τοπικών προϊόντων που παράγονται από διάφορες επιχειρήσεις στην ύπαιθρο τα οποία διακρίνονται από μια συγκεκριμένη και καθιερωμένη κοινωνικο-οικονομική ταυτότητα. Αναγνωρίζεται, έτσι η προέλευση από μια συγκεκριμένη περιοχή ως εγγύηση ποιότητας και συγκεκριμένα ως παρόχων τριών βασικών δυνατοτήτων: πρώτον, στη δυνατότητα σχηματισμού μιας συνδετικής σχέσης ανάμεσα στο προϊόν, στο τοπίο και στον πολιτισμό μιας περιοχής, δεύτερον, είναι δυνατόν να δημιουργηθεί μια πολύ σημαντική γαστρονομική κληρονομιά, πράγμα που αποτελεί ταυτότητα για μια περιοχή και τρίτον, προσφέρει τη δυνατότητα συλλογικής και συντονισμένης δράσης των τοπικών αγροτών, παραγωγών με σκοπό την προώθησή τους.
- Η λειτουργία και η σημασία των δικτύων ανταλλαγής, δηλαδή, η μη αποκλειστική εναπόθεση των προσδοκιών για τη διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών στην εγγραφή στους καταλόγους αλλά και στη συνέχιση των πρακτικών διάχυσης και διάδοσής τους ως κληρονομιάς.

Φτάνοντας στο τέταρτο μέρος της διατριβής αλλά και μέσα από την έρευνα, διαπιστώσαμε ότι παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα πλούσια σε φυτογενετικούς πόρους, δεν υφίστατο έως πρόσφατα ολοκληρωμένο θεσμικό πλαίσιο για τη διατήρηση και προστασία τους. Σημειωτέον ότι παρά το γεγονός ότι υφίστανται ρυθμίσεις τόσο για το τοπίο όσο και για τους φυτογενετικούς πόρους, με παλαιότερους νόμους αλλά και με την πρόσφατα κυρωθείσα

⁴³⁹Βλ. Κανονισμό (ΕΟΚ) αριθ. 2081/92 του Συμβουλίου της 14ης Ιουλίου 1992 για την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων και των ονομασιών προέλευσης των γεωργικών προϊόντων και των τροφίμων

Προϊόν Ονομασίας Προέλευσης: «ως Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης νοείται το προϊόν το οποίο κατάγεται από τη συγκεκριμένη περιοχή, το συγκεκριμένο τόπο ή τη συγκεκριμένη χώρα, του οποίου η ποιότητα ήτ αχαρακτηριστικά οφείλονται ουσιαστικά ή αποκλειστικά στο ιδιαίτερο γεωγραφικό περιβάλλον, που περιλαμβάνει τους εγγενείς φυσικούς και ανθρώπινους παράγοντες και του οποίου η παραγωγή, η μεταποίηση και η επεξεργασία πραγματοποιούνται στην οριοθετημένη γεωγραφική περιοχή».

Προϊόν Γεωγραφικής Ένδειξης: «Ως Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη νοείται το προϊόν, το οποίο κατάγεται από την εν λόγω περιοχή, το συγκεκριμένο τόπο ή την εν λόγω χώρα, του οποίου η συγκεκριμένη ποιότητα, η φήμη ή άλλα χαρακτηριστικά μπορούν να αποδοθούν στη γεωγραφική του καταγωγή και του οποίου η παραγωγή, ή/και η μεταποίηση, ή/και η επεξεργασία πραγματοποιούνται στην οριοθετημένη γεωγραφική περιοχή».

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο με το Νόμο 3827/2010 καθώς και με το Νόμο 3937/2011, δεν υπάρχει σύνδεση μεταξύ τους. Είναι αποσπασματικές και χωρίς «επικοινωνία». Δε συνεξετάζεται, δηλαδή, το ζήτημα της αγροβιοποικιλότητας, των παραδοσιακών ποικιλιών και του αγροτικού τοπίου. Οι όποιες ρυθμίσεις γι' αυτούς υπαγορεύονται από την ΚΑΠ, με τα γνωστά αποτελέσματα. Διακρίναμε μια κινητικότητα, ωστόσο, πρόσφατα, με τη συνέχιση και ενίσχυση των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης, που περιλαμβάνουν δράσεις και ρυθμίσεις τόσο για τις παραδοσιακές ποικιλίες όσο και για το τοπίο (παρότι περιορισμένης αποτελεσματικότητας) κι ακόμη πιο πρόσφατα, με την έκδοση της πρώτης εθνικής Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα. Οπότε, τα όποια αποτελέσματα θα διαφανούν στο μέλλον. Έως ότου, όμως, τεθεί το ζήτημα σε πιο πρακτική βάση, εξακολουθεί να υπάρχει έλλειψη ενημέρωσης για τις παραδοσιακές ποικιλίες και τα αγροτικά ζητήματα γενικά και γραφειοκρατία. Όσο για τις ρυθμίσεις που διέπουν την εγγραφή των παραδοσιακών ποικιλιών στους καταλόγους είναι υπερβολικά αυστηρές και το κόστος εγγραφής τους πολύ υψηλό. Τα ανάλογα συμπεράσματα της έρευνας θεωρούμε ότι είναι κατατοπιστικά.

Τελικά, ούτε στο διεθνές ούτε στο ευρωπαϊκό αλλά ούτε και στο εθνικό νομικό επίπεδο υπάρχει η αναγκαία ολιστική θεώρηση των τριών κομβικών εννοιών της αγροβιοποικιλότητας, των παραδοσιακών ποικιλιών και του αγροτικού τοπίου, παρά το ότι υπάρχει νομικό πλαίσιο. Το πλαίσιο όμως αυτό δεν έχει καταφέρει να τις συνενώσει και να δείξει την αλληλεξάρτησή τους. Δεν αναδεικνύονται με τον ίδιο τρόπο όλες οι πτυχές και οι εκφάνσεις τους με πρώτη και κύρια την πολιτισμική, η οποία είναι άκρως υποτιμημένη στη νομοθεσία. Καθώς το κομμάτι του πολιτισμού βρίσκεται στο περιθώριο, εκτιμούμε ότι η βιοποικιλότητα δεν συμπορεύεται με την πολιτισμική ποικιλότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1^ο ΜΕΡΟΣ

- Altieri M., Merrick L. (1987), “In situ Conservation of Crop Genetic Resources through Maintenance of Traditional Farming Systems”, στο *Economic Botany, Volume 41, No. 1*, pp. 86-96
- Antrop M. (2005), “Why landscapes of the past are important for the future”, στο *Landscape and Urban Planning Volume 70, Issues 1-2*, pp. 21-34
- Brush S. (2007), “Farmers’ Rights and Protection of Traditional Agricultural Knowledge”, στο *World Development, Volume 35, No. 9*, pp. 1499-1514
- Brush S., “Cultural Research on the Origin and Maintenance of Agricultural Diversity”, pp. 379-385, Ιστότοπος: http://humanecology.ucdavis.edu/docs/faculty_docs/crd_brush_stephen/cultural_research.pdf, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2013
- Cernea M. (2005), “Studying the Culture of Agri-Culture: The Uphill Battle for Social Research in CGIAR”, στο *Culture & Agriculture Volume 27, Issue 2*, pp. 73-87
- Chevalier A., Marinova E., Peña-Chocarro L. (2012), “Introduction: Factors and issues in plant choice”, στο Chevalier A., Marinova E., Peña-Chocarro L. (eds), *Plants and People: Choices and Diversity Through Time*, Oxbow Books, p. 4, Ιστότοπος: <https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/399509/1/Chapter+1+new.pdf>, όπως προσπελάστηκε στις 14/06/2013
- Cowell D. (1998), “Ecological landscape planning techniques for biodiversity and sustainability”, στο *Environmental Management and Health, Volume 9, Issue 2*, pp. 72-78
- Food and Agricultural Organization, “Seeds and Plant Genetic Resources: A basis for life”, Ιστότοπος: <http://www.fao.org/agriculture/crops/core-themes/theme/seeds-pgr/en/>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013
- Food and Agricultural Organization, Biodiversity for a world without hunger, Ιστότοπος: <http://www.fao.org/biodiversity/en/>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013
- Food and Agricultural Organization, Report on the State of the World’s Plant Genetic Resources for food and agriculture, prepared for the International Technical Conference on Plant Genetic Resources Leipzig, Germany 17–23 June 1996, p. 13 (1-82), Ιστότοπος: <http://www.fao.org/fileadmin/templates/agphome/documents/PGR/SoW1/SoWshortE.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 11/05/2013
- Hammer K., Arrowsmith N., Gladis T. (2003), “Agrobiodiversity with emphasis on plant genetic resources”, στο *Naturwissenschaften, Volume 90, Issue 6*, pp. 241–250

- Hammer K., Teklu Y. (2008), “Plant Genetic Resources: Selected Issues from Genetic Erosion to Genetic Engineering”, στο *Journal of Agriculture and Rural Development in the Tropics and Subtropics Volume 109, No. 1*, pp. 15-50
- Heyd D. (2010), “Cultural diversity and biodiversity: a tempting analogy”, στο *Critical Review of International Social and Political Philosophy, Volume 13, Issue 1*, pp. 159-179
- Ισπικούδης Ι., Σιόλιου Μ. Κ., Ορφανίδου Δ., Κατσίδης Γ. (2006), «Αυτόχθονα είδη ως μέσο διαχείρισης πολιτισμικών τοπίων» στο *Λιβάδια των πεδινών και ημιορεινών περιοχών: Μοχλός ανάπτυξης της υπαίθρου*, Πρακτικά του 4^{ου} Πανελλήνιου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου, επιμ. Πλατής Π., Σφουγγάρης Αθ., Παπαχρήστου Θ., Τσιόντσης Αλ., Αθήνα, σελ. 1-605
- Jackson J. B. (1984) όπως παρατίθεται στην Τερκενλή Θ. (1996), *Το πολιτισμικό τοπίο : Γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 1-143
- Jarvis D.I., Myer L., Klemick H., Guarino L., Smale M., Brown A.H.D., Sadiki M., Sthapit B. and Hodgkin T. (2000), “A Training Guide for In Situ Conservation On-farm” (Version 1), International Plant Genetic Resources Institute, Rome, Italy, pp. i – 161, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/doc/case-studies/ttcc/insituttraining.pdf>, όπως προσπελάστηκε στις 13/06/2013
- Kizos T., Koulouri M. (2006), “Agricultural landscape dynamics in the Mediterranean: Lesvos (Greece) case study using evidence from the last three centuries”, στο *Environmental Science&Policy, Volume 9, Issue 4*, pp. 330-342
- Kizos T., Spilanis I. (2004), “The transformation of landscape: Modeling policy and social impacts on the agricultural landscape of Lesvos”, στο *Natural Resource Modeling, Volume 17, Number 4*, pp. 321- 358
- Κίζος Θ., Τερκενλή Θ. «Το αγροτικό τοπίο της Ελληνικής υπαίθρου: Μεταβολή των παραγωγικών συστημάτων και των αναπαραστάσεων που συνδέονται με το τοπίο», Θεματική Ενότητα 1 του 9^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας, σελ. 1-99, Ιστότοπος: <http://www.agro.auth.gr/etagro/ENOTHTA1.pdf>, όπως προσπελάστηκε στις 19/08/2014
- Μαριά Αίθ. Ευπ. (2009), *Η Νομική Προστασία του Τοπίου στο Διεθνές, Κοινοτικό και Εθνικό Δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 1-569
- Μαριά Αίθ. Ευπ. (2010), «Νομικά εργαλεία για την προστασία του τοπίου: Ζητήματα από την επικείμενη κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο», στο Παπαγιάννης Θ. – Σορώτου Α. (επιμ.), *Σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Αθήνα, Med-INA, σελ. 1-114
- Μπεόπουλος Ν. (2010), «Σκέψεις και ερωτήματα από την εμφάνιση δημόσιων παρεμβάσεων

- στο τοπίο μέσω μέτρων αγροπεριβαλλοντικής πολιτικής» στο *σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Πρακτικά της 1^{ης} Συνάντησης Εργασίας στο πλαίσιο του προγράμματος Διαφύλαξη και Διαχείριση του Ελληνικού Τοπίου, επιμ. ΠαπαγιάννηςΘ., ΣορώτουΑ., Αθήνα, σελ. 1-114
- Naveh Z. (1995), “Interactions of landscapes and cultures”, στο *Landscape and Urban Planning Volume 32, Issue 1*, pp. 43-54
- Naveh Z. (1998), “Culture and Landscape Conservation: A Landscape-Ecological Perspective”, στο Gopal B.P., Pathak P., Sayena K.G. (eds.), *Ecology Today: An Anthology of Contemporary Ecological Research International Scientific Publications*, New Delhi, pp. 19–48 (p. 252 – Chapter 10)
- Negri V. (2005), “Agro-Biodiversity Conservation in Europe: Ethical Issues”, στο *Journal of Agricultural and Environmental Ethics, Volume 18, Issue 1*, pp. 3-25
- Noss R. (1990), “Indicators for Monitoring Biodiversity: A Hierarchical Approach”, στο *Conservation Biology, Volume 4, Issue 4*, pp. 355-364
- Οικονόμου Α., «Η πολιτισμική διάσταση των τοπικών ποικιλιών. Σε αναζήτηση της ταυτότητας ενός τοπικού διατροφικού πολιτισμού στη νεότερη ελληνική περίοδο», Ομιλία-Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και τροφίμων, σελ. 1-10, Ιστότοπος: http://www.minagric.gr/gpa/omilies/PAPER_OIKONOMOU-TOPIKES_POIKILIES%201.pdf, όπως προσπελάστηκε στις 19/08/2014
- Pasari J., Levi T., Zavaleta E. & Tilman D. (2012), “Several scales of biodiversity affect ecosystem multifunctionality”, στο *Proceedings of National Academy of Sciences USA, Volume 110, Issue 4*, pp. 10219-10222
- Paoletti M. (1999), “Using bioindicators based on biodiversity to assess landscape sustainability”, στο *Agriculture, Ecosystems and Environment, Volume 74, Issues 1-3*, pp. 1-18
- Πελίτι (2008), «Εγχειρίδιο για τη συλλογή και τη διατήρηση των ντόπιων ποικιλιών», Έκδοση της εναλλακτικής κοινότητας «Πελίτι», Ιστότοπος: www.peliti.gr, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013
- Roy P.S., Behera M.D. (2002), “Biodiversity assessment at landscape level”, στο *Tropical Ecology, Volume 43, Issue 1*, pp. 151-171
- Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, Earthscan, New York, pp. i – 348
- Shand H. (1997), “Human Nature: Agricultural Biodiversity and Farm-Based Food Security”, RAFI(Rural Advancement Foundation International (now ETC Group)), Canada, pp. ix-94,

- Ιστότοπος: http://www.etcgroup.org/sites/www.etcgroup.org/files/publication/538/01/othe_r_human.pdf, όπως προσπελάστηκε την 11/05/2013
- Swift M.J., Izac A.-M.N., van Roordwijk M. (2004), “Biodiversity and ecosystem services in agricultural landscapes – are we asking the right questions?”, στο *Agriculture, Ecosystems and Environment, Volume 104, Issue 1*, pp. 113-134
- Terkenli T. (2001), “Towards a theory of the landscape: the Aegean landscape as a cultural image”, στο *Landscape and Urban Planning, Volume 57, Issues 3-4*, pp. 197-208
- Τερκενλή Θ. (2010), «Η σχέση άνθρωπος-τοπίο στη σύγχρονη Ελλάδα: μια πολιτισμική επαναπροσέγγιση», στο *σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Πρακτικά της 1^{ης} Συνάντησης Εργασίας στο πλαίσιο του προγράμματος Διαφύλαξη και Διαχείριση του Ελληνικού Τοπίου, επιμ. Παπαγιάννης Θ., Σορώτου Α., Αθήνα, σελ. 1-114
- Tress B., Tress G. (2001), “Capitalising on multiplicity: a transdisciplinary systems approach to landscape research”, στο *Landscape and Urban Planning, Volume 57, Issues 3-4*, pp. 143-157
- Thrupp L. A. (2000), “Linking agricultural biodiversity and food security: the valuable role of agrobiodiversity for sustainable agriculture”, στο *International Affairs, Volume 76, No. 2*, pp. 265-281
- United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-02>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013
- United Nations Organization, Sustaining Life on Earth, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/guide/>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013
- United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, COP 5 Decision V/5 – Agricultural biological diversity: review of phase I of the programme of work and adoption of a multi-year work programme, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7147>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013
- United Nations Organization, Universal Declaration on Cultural Diversity, Paris 2001, Ιστότοπος: http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, όπως προσπελάστηκε την 11/05/2013
- Villa T. et al. (2005), “Defining and identifying crop landraces”, στο *Plant Genetic Resources: Characterization and Utilization, Volume 3, Issue 3*, pp. 373-384
- Waldhardt R. (2003), “Biodiversity and landscape-summary, conclusions and perspectives”, στο *Agriculture, Ecosystems and Environmental, Volume 98*, pp. 305-309
- Wood D., Lenne J. (1997), “The conservation of agrobiodiversity on-farm: questioning the

emerging paradigm”, στο *Biodiversity and Conservation, Volume 6, Issue 1*, pp. 109 – 129

Zeven A. (1998), “Landraces: A review of definitions and classifications”, στο *Euphytica, Volume 104, Issue 2*, pp. 127-139

2^ο ΜΕΡΟΣ

Andersen R. (2003), “FAO and the Management of Plant Genetic Resources”, στο Olav Schram Stokke and Øystein B. Thommessen (eds), *Yearbook of International Co-operation on Environment and Development 2003/2004*, Earthscan, London, pp. 43-53

Andersen R. (2005), *The History of Farmers’ Rights: A Guide to Central Documents and Literature*, FNI Report 8/2005, Lysaker, Norway, Fridtjof Nansen Institute, pp. i-50

Απόφαση 2004/869/EK του Συμβουλίου της 24ης Φεβρουαρίου 2004 σχετικά με την υπογραφή, εξ ονόματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, της διεθνούς συνθήκης σχετικά με τους φυτογενετικούς πόρους για τη διατροφή και τη γεωργία (EE L 378 της 23.12.2004, σ. 0001 έως 0002)

Ασπράγκας Ν., «Η Κοινωνικοποίηση της Επιστημονικής Έρευνας και η Ιδιωτικοποίηση των Αποτελεσμάτων της», Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, σελ.1-14, Ιστότοπος: http://www.ntua.gr/MIRC/5th_conference/ergasies/06%20%CE%91%CE%A3%CE%A0%CE%A1%CE%91%CE%93%CE%9A%CE%91%CE%98%CE%9F%CE%A3%20%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9B%CE%91%CE%9F%CE%A3.pdf, όπως προσπελάστηκε την 02/08/2014

Bavikatte K., Robinson D. (2011), “Towards a People’s History of the Law: Biocultural Jurisprudence and the Nagoya Protocol on Access and Benefit Sharing,” στο *Law, Environment and Development Journal Vol. 7/1*, pp. 37-51, Ιστότοπος: <http://www.lead-journal.org/content/11035.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

Bavikatte K., Robinson D. (2011), “Towards a People’s History of the Law: Biocultural Jurisprudence and the Nagoya Protocol on Access and Benefit Sharing”, στο *Law, Environment and Development Journal, Volume 7/1*, pp. 37-51, Ιστότοπος: <http://www.lead-journal.org/content/11035.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 12/03/2014

Bellon M. (2004), “Conceptualizing Interventions to Support On-Farm Genetic Resource Conservation”, στο *World Development, Volume 32, No. 1*, pp. 159-172

Biber-Klemm S. et al. (2006), “The Current Law of Plant Genetic Resources and Traditional Knowledge”, στο *Rights to Plant Genetic Resources and Traditional Knowledge: Basic Issues and Perspectives*, (Biber-Klemm S., Cottier T. eds), εκδόσεις CABI, Wallingford, pp. 56-111, Ιστότοπος: <http://www.ielrc.org/content/a0609.pdf> (International Environmental Law Research Centre), όπως προσπελάστηκε την 20/08/2013

- Boisvert V., Vivien F.-D. (2005), “The convention on biological diversity: A conventionalist approach”, στο *Ecological Economics, Volume 53, Issue 4*, pp. 461-472
- Bretting P., Duvick D. (1997), “Dynamic Conservation of Plant Genetic Resources”, στο *Advances in Agronomy, Volume 61*, pp. 1-51
- Brush S. (1989), “Rethinking Crop Genetic Resource Conservation”, στο *Conservation Biology, Volume 3, No. 1*, pp. 19-29
- Brush S., Meng E. (1998), “Farmer’s valuation and conservation of crop genetic resources”, στο *Genetic Resources and Crop Evolution, Volume 45, Issue 2*, pp.139-150
- Brush S. (2003), “The Demise of ‘Common Heritage’ and Protection for Traditional Agricultural Knowledge”, pp. 1-66, Ιστότοπος:
<http://law.wustl.edu/centeris/Papers/Biodiversity/PDFWrdDoc/StLouis1.doc>,
 όπως προσπελάστηκε την 29/10/2013 (Paper prepared for Conference on Biodiversity, Biotechnology and the Protection of Traditional Knowledge, St. Louis MO, April 4-5, 2003)
- Chiarolla C., (2008), “The Question of Minimum Standards of Access and Benefit-sharing under the CBD International Regime: Lessons from the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”, στο *Asian Biotechnology and Development Review, Volume 10, No. 3*, pp. 3-18
- Chiarolla C., Jungcurt S. (2011), “Outstanding Issues on Access and Benefit Sharing under the Multilateral System of the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”, a Background Study Paper by the Berne Declaration and the Development Fund, pp.1-62, Ιστότοπος: <http://www.evb.ch/en/p25019093.html>, όπως προσπελάστηκε την 17/05/2014
- Chiarolla C. (2013), “Benefit sharing in the food and agriculture sector under the FAO International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”(Background note), Workshop on “Models and Incentives for Benefit Sharing”, UEBT-IFC-MMA project on access and benefit sharing (ABS), Sao Paulo, 4-5 November 2013, pp. 1-9
- Cooper D. (2002), “The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture”, στο *Review of European Community & International Environmental Law, Volume 11, Issue 1*, pp. 1-16
- De Jonge B. (2011), “What is Fair and Equitable Benefit-sharing?”, στο *Journal of Agricultural and Environmental Ethics, Volume 24, Issue 2*, pp. 127-146
- Food and Agriculture Organization of the United Nations, Introduction to the International

- Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Rome 2011, pp. 1-170.
 Ιστότοπος: http://www.planttreaty.org/sites/default/files/edm1_full_en.pdf, όπως
 προσπελάστηκε την 15/03/2014
- Food and Agriculture Organization of the United Nations, Conservation and Sustainable Use
 under the International Treaty, Rome 2012, pp. 1-170, Ιστότοπος:
http://www.planttreaty.org/sites/default/files/edm2_full_en.pdf, όπως προσπελάστηκε
 την 15/03/2014
- Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Treaty on Plant Genetic
 Resources for Food and Agriculture, Rome 2009, pp. 1-170, Ιστότοπος:
<http://ftp.fao.org/docrep/fao/011/i0510e/i0510e.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 15/03/2014
- Food and Agricultural Organization, Draft Second Report on the State of the World's Plant
 Genetic Resources for Food and Agriculture – Final Version, Rome, 19-23 October 2009,
 pp. 1-330, Ιστότοπος: [ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/meeting/017/ak528e.pdf](http://ftp.fao.org/docrep/fao/meeting/017/ak528e.pdf), όπως
 προσπελάστηκε την 06/06/2013
- Food and Agricultural Organization, Commission on Plant Genetic Resources Second Session
 16-20 March 1987 Rome, Extract of the Twenty Second-Session of the FAO Conference
 5-23 November 1983 Rome, Resolution 8/83, International Undertaking on Plant
 Genetic Resources, Ιστότοπος: [ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/meeting/015/aj399e.pdf](http://ftp.fao.org/docrep/fao/meeting/015/aj399e.pdf),
 όπως προσπελάστηκε την 25 Οκτωβρίου 2013
- Food and Agricultural Organization, The Second Report on the State of the World's Plant
 Genetic Resources for Food and Agriculture – Synthetic Account, Rome, 26 October
 2010, pp. 1-12
- Gerstetter et al. (2007), “The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and
 Agriculture within the Current Legal Regime Complex on Plant Genetic Resources”, στο
The Journal of World Intellectual Property, Volume 10, Nos. 3/4, pp. 259-283
- Glowka L. et al. (1994), “*A Guide to the Convention on Biological Diversity*”, IUCN
 Environmental Policy and Law Paper No. 030, Gland and Cambridge, pp. xii + 161
- Grugel Ch. (2009), “The Role of the International Treaty in Facing the Global Challenge of
 Mitigation and Adaptation to Climate Change, Policy Seminar on the International Treaty
 on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: Global Challenges and Future
 Direction, Bari, Italy, December 15-18 2009, pp. 1-10, Ιστότοπος:
http://www.planttreaty.org/sites/default/files/role_IT_climate_change.pdf,
 όπως προσπελάστηκε την 12/06/2013
- Halewood M. et al. (2013), “Implementing “Mutually Supportive” Access and Benefit Sharing
 Mechanisms Under the Plant Treaty, Convention on Biological Diversity, and Nagoya
 Protocol”, στο *Law, Environment and Development Journal, Volume 9/1*, pp. 70-96

- Hammer K., Teklu Y. (2008), “Plant Genetic Resources: Selected Issues from Genetic Erosion to Genetic Engineering”, στο *Journal of Agriculture and Rural Development in the Tropics and Subtropics*, Volume 109, No. 1, pp. 15-50
- Harrop S., Pritchard D. (2011), “A hard instrument goes soft: The implications of the Convention on Biological Diversity’s current trajectory”, στο *Global Environmental Change*, Volume 21, Issue 2, pp. 474-480
- Henne G., Fakir S. (1999), “The Regime Building of the Convention on Biological Diversity on the Road to Nairobi” στο *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 3, pp. 315-361
- International Union for the Protection of New Varieties of Plants (UPOV), Ιστότοπος: <http://www.upov.int/portal/index.html.en>, όπως προσπελάστηκε την 04/04/2014
- José Esquinas-Alcázar et al. (2013), “A Brief History of the Negotiations on the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture,” στο Halewood M., Noriega Is., Louafi S. (eds), *Crop Genetic Resources as a Global Commons: Challenges in International Law and Governance, Issues in Agricultural Biodiversity (Series)*, Routledge, Oxon, pp. 1-399
- Leskien D, Flitner M. (1997), “ Intellectual Property Rights and Plant Genetic Resources: Options for a Sui Generis System”, στο *Issues in Genetic Resources*, No. 6, International Plant Genetic Resources Institute, Rome, Italy, pp. i – 76
- McGraw D. (2002), “The CBD – Key Characteristics and Implications for Implementation”, στο *Reviel*, Volume 11, No. 1, pp. 17-28
- Manzella D. (2013), “The design and mechanics of the multilateral system of access and benefit sharing” στο Halewood M., Noriega I.L., Louafi S. (eds), *Crop Genetic Resources as a Global Commons: challenges in international law and governance*, Earthscan, New York, pp. xii-399
- Maxted N., Guarino L., Myer L., Chiwona E.A. (2002), “Towards a methodology for on-farm conservation of plant genetic resources”, στο *Genetic Resources and Crop Evolution*, Volume 49, Issue 1, pp. 31-46
- Marden E. (1999), “The Neem Tree Patent: International Conflict Over the Commodification of Life”, στο *Boston College International & Comparative Law Review*, Volume 22, Issue 2, pp. 279-295, Ιστότοπος: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/iclr/vol22/iss2/3>, όπως προσπελάστηκε την 03/01/2014
- Μαριά Ευπ.-Αίθ., Φουρναράκη Χρ., Θάνος Κ. (2012), «Εκτός τόπου (ex situ) διατήρηση της φυτικής ποικιλότητας – Σκέψεις και προτάσεις για ένα αποτελεσματικό σύστημα διοικητικής οργάνωσης των Ελληνικών Τραπεζών Σπόρων (SeedBanks)», στο *Περιβάλλον & Δίκαιο*, Τεύχος 4, σελ. 628-650

- Medaglia J. C. et al. (2012), “Overview of National and Regional Measures on Access to Genetic Resources and Benefit Sharing: Challenges and Opportunities in Implementing the Nagoya Protocol”(2nd Edition), Centre for International Sustainable Development Law, Montreal, Canada, pp. 1-105
- Medaglia C. Silva J.&Ch. (2007), “*Addressing the Problems of Access: Protecting Sources, While Giving Users Certainty*”, IUCN, Gland, Switzerland, pp. xiv + 77
- Moore G., Tymowski W. (2005), “*Explanatory Guide to the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture*”, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK, pp. xii – 212
- Moore G., Engels J., Fowler C. (2007), “The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture: Access, Benefit Sharing and Conservation”, στο *Acta Horticulturae (ISHS)* 760, pp. 27-32
- Munyi P., Grum M., Ndungu-Skilton J. (2008), “Framework for Transforming Best Practices for Landrace Conservation to Policies”, στο *Biodiversity International*, Rome, Italy, pp. 1-24, Ιστότοπος: <http://www.biodiversityinternational.org/e-library/publications/detail/framework-for-transforming-best-practices-for-landrace-conservation-to-policies/>, όπως προσπελάστηκε την 20/08/2013
- Mwila G. (2013), “From negotiations to implementation: global review of achievements, bottlenecks and opportunities for the Treaty in general and for the multilateral system in particular”, στο Halewood M., Noriega I.L., Louafi S. (eds), *Crop Genetic Resources as a Global Commons: challenges in international law and governance*, Earthscan, New York, pp.xii-399
- Negri V., Maxted N., Veteläinen M. (2009), “European Landrace Conservation: an Introduction”, στο Veteläinen M., Negri V. and Maxted N. (eds), *European landraces on-farm conservation, management and use*, στο *Biodiversity Technical Bulletin No. 15*, Biodiversity International, Rome, Italy, pp. 1-344
- Petit M., Fowler C., Collins W., Correa C., Thornström C.-G. (2001), “Why Governments Can’t Make Policy - The Case of Plant Genetic Resources in the International Arena”, *International Potato Center*, p. 1-82
- Report of the Resumed Seventh Meeting of the Ad Hoc Advisory Committee on the Funding Strategy, Item 9 of the Provisional Agenda, Fifth Session of the Governing Body, The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, Muscat, Oman, 24-28 September 2013, pp.1-64, Ιστότοπος: http://www.planttreaty.org/sites/default/files/gb5i4ea1_Resumed_ACFS7_RES1.pdf, όπως προσπελάστηκε την 14/06/2013
- Richerzhagen C. (2014), “The Nagoya Protocol: Fragmentation or Consolidation?”, στο *Resources, Volume 3*, pp. 135-151

Roa-Rodriguez C., Van Dooren T. (2008), “Shifting Common Spaces of Plant Genetic Resources in the International Regulation of Property”, στο *The Journal of World Intellectual Property*, Volume 11, No. 3, pp. 176-202

Rural Advancement Foundation International (ETC Group), Ιστότοπος:
<http://www.etcgroup.org/issues/patents-biopiracy>, όπως προσπελάστηκε την 12/03/2014

Safrin S. (2004), “Hyperownership in a Time of Biotechnological Promise: The International Conflict to Control the Building Blocks of Life”, στο *The American Journal of International Law*, Volume 98, pp. 641-685, Ιστότοπος: (The Social Science Research Network Electronic Paper Collection)
<http://ssrn.com/abstract=658421>, όπως προσπελάστηκε την 02/09/2013

Santilli J. (2012), *Agrobiodiversity and the Law. Regulating genetic resources, food security and cultural diversity*, Earthscan, New York, pp. i – 348

Shiva V. et al. (2013), «Ο Νόμος του Σπόρου», στο *Navdanya*, σελ. 1-47 (μετάφραση και επιμέλεια στα ελληνικά Ηλιόσποροι, Πελίτι, BiotechWatch), Ιστότοπος:
http://biotechwatch.gr/sites/default/files/tmp/O%20Nomos%20tou%20Sporou_Navdanya_Vandana%20Shiva%20%5Biliosporoi%2C%20peliti%2C%20biotechwatch%202013%5D.pdf, όπως προσπελάστηκε την 15/10/2014

Standard Material Transfer Agreement, Sweden-Alnarp, 2006, Ιστότοπος:
<ftp://ftp.fao.org/ag/agp/planttreaty/agreements/smta/SMTAe.pdf>,
όπως προσπελάστηκε την 18/06/2014

Sullivan S. N. (2004), “Plant Genetic Resources and the Law. Past, Present and Future”, στο *Plant Physiology*, Volume 135, pp. 13-15, Ιστότοπος:
www.plantphysiol.org/cgi/doi/10.1104/pp.104.042572, όπως προσπελάστηκε την 30/12/2013

Tinker C. (1995), “A “New Breed” of Treaty: The United Nations Convention on Biological Diversity”, στο *Pace Environmental Law Review*, Volume 13, Issue 1 (Article 8), pp. 191-218

Thomas Z. (2005), “Common Heritage to Common Concern”, στο *The Journal of World Intellectual Property*, Volume 8, Issue 3, pp. 241-270

Trommetter M. (2005), “Biodiversity and international stakes: A question of access”, στο *Ecological Economics*, Volume 53, Issue 4, pp. 573-583

Tvedt M. (2006), “Elements for Legislation in User Countries to Meet the Fair and Equitable Benefit-Sharing Commitment”, στο *Journal of World Intellectual Property*, Volume 9, No. 2, pp. 189-212

United Nations Environment Programme (UNEP), Declaration of the United Nations Conference

on the Human Environment, Principle 21, Stockholm 1972, Ιστότοπος: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>, όπως προσπελάστηκε την 19/08/2013

United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, Rio de Janeiro 1992, Ιστότοπος: <http://www.cbd.int/convention/articles/default.shtml?a=cbd-02>, όπως προσπελάστηκε την 01/05/2013

United Nations Organization, Convention on Biological Diversity, The Nagoya Protocol on Access and Benefit-sharing, Nagoya 2010, Ιστότοπος: <https://www.cbd.int/abs/>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

Veteläinen M., Negri V. and Maxted N. (2009), “European landraces on-farm conservation, management and use”, στο *Bioversity Technical Bulletin No. 15*, Bioversity International, Rome, Italy, pp. 1-344

West S. (2012), “Institutionalised Exclusion: The Political Economy of Benefit Sharing and Intellectual Property”, στο *Law, Environment and Development Journal, Volume 8/1*, pp. 21-42, Ιστότοπος: <http://www.lead-journal.org/content/12019.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 10/03/2014

Wikipedia, Diamond vs. Chakrabarty, Ιστότοπος: http://en.wikipedia.org/wiki/Diamond_v._Chakrabarty, όπως προσπελάστηκε την 30/12/2013).

3^ο ΜΕΡΟΣ

Ανακοίνωση της Επιτροπής, Το περιβάλλον της Ευρώπης: ποιές θα είναι οι μελλοντικές κατευθύνσεις; Σφαιρική αξιολόγηση του προγράμματος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σχετικά με την πολιτική και τη δράση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη «Στόχος η αειφορία», Βρυξέλλες 1999, COM/99/0543 τελικό, Ιστότοπος: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:51999DC0543&from=EN>, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014

Ανακοίνωση της Επιτροπής της 4ης Φεβρουαρίου 1998 για τη στρατηγική βιοποικιλότητας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας [COM\(1998\) 42](#)

Ανακοίνωση της Επιτροπής - Αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης για έναν καλύτερο κόσμο: Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη (Πρόταση της Επιτροπής ενόψει του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Göteborg) /* COM/2001/0264 τελικό */

Ανακοίνωση της Επιτροπής της 3ης Ιουνίου 2011, με τίτλο: «Η ασφάλεια ζωής μας, το φυσικό μας κεφάλαιο: στρατηγική της ΕΕ για τη βιοποικιλότητα με ορίζοντα το 2020», [COM\(2011\) 244](#) τελικό

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Σχέδιο Δράσης για τη βιοποικιλότητα: Γεωργία /* COM/2001/0162 τελικό */

Ανακοίνωση της Επιτροπής της 22ας Μαΐου 2006 με τίτλο: «Η ανάσχεση της απώλειας της βιοποικιλότητας έως το 2010 και μετέπειτα - Η υποστήριξη των υπηρεσιών οικοσυστήματος με στόχο την ευημερία του ανθρώπου», [COM\(2006\) 216](#) τελικό

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Σχέδιο Δράσης για τη βιοποικιλότητα: Γεωργία /* COM/2001/0162 τελικό */

Απόφαση αριθ. 1600/2002/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουλίου 2002, για τη θέσπιση του έκτου κοινοτικού προγράμματος δράσης για το περιβάλλον (*EE L 242 της 10.9.2002, σ. 1 έως 15*)

Baker S. (2003), “The dynamics of European Union biodiversity policy: interactive, functional and institutional logics, *Environmental Politics, Volume 12, Issue 3*, pp. 23-41, Ιστότοπος: <http://dx.doi.org/10.1080/09644010412331308264>, όπως προσπελάστηκε την 16/04/2014

Bishaw Z., van Gastel A. (2009), “Variety release and policy options”, στο Ceccarilli S., Guimarães E.P., Weltzien E. (eds), *Plant breeding and farmer participation*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome 2009, pp. 1-672

Bocci R. (2009), “Seed legislation and agrobiodiversity: conservation varieties”, στο *Journal of Agriculture and Environment for International Development, Volume 103, No. 1/2*, pp. 31-49

Bocci R. (2014), “Seeds between freedom and rights”, στο *Scienze del Territorio, N. 2*, pp. 115-122

Directorate-General for Health and Consumer Protection / Santé & Consommateurs (SANCO) of The European Commission, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/dgs/health_consumer/index_en.htm, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014

Council Conclusions-EU Biodiversity Strategy to 2020: towards implementation, No. 18862/11, Brussels 19 December 2011, Ιστότοπος: <http://consilium.europa.eu/media/1379139/st18862.en11.pdf>, όπως προσπελάστηκε στις 12/09/2014

DGSANCO, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/food/plant/plant_propagation_material/eu_marketing_requirements/index_en.htm, όπως προσπελάστηκε την 09/07/2014

DG SANCO (2011), “Options and Analysis of Possible Scenarios for the Review of the EU

- Legislation of the Marketing of Seed and Plant Propagating Material”, Brussels, DG SANCO, pp. 1-30, Ιστότοπος:
http://ec.europa.eu/food/plant/plant_propagation_material/review_eu_rules/docs/15042011_options_analysis_paper_en.pdf, όπως προσπελάστηκε την 09/07/2014
- European Commission, Environment – The LIFE Programme, Ιστότοπος:
<http://ec.europa.eu/environment/life/about/index.htm#lifeplusreg>, όπως προσπελάστηκε την 24/04/2014
- European Commission, Sustainable Development, Ιστότοπος:
<http://ec.europa.eu/environment/eussd/>, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014
- European Academies Science Advisory Council (EASAC), Ιστότοπος:
<http://www.easac.eu/>, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014
- EASAC (2011), “Plant genetic resources for food and agriculture: roles and research priorities in the European Union”, EASAC Policy Report 17, pp. v – 50, Ιστότοπος:
http://www.easac.eu/fileadmin/PDF_s/reports_statements/Easac_12_PGR_complete_Web.pdf, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014
- European Commission (2013), “The Economic Benefits of the Natura 2000 Network”, Publications Office of the European Union, Luxembourg, pp. 1-73, Ιστότοπος:
http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/financing/docs/ENV-12-018_LR_Final1.pdf, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014
- Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (Ε.Γ.Τ.Α.Α.), Ιστότοπος:
http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/general_framework/l60032_el.htm#a_mendingact, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014
- European Commission, Environment, EU Biodiversity Action Plan, Ιστότοπος:
http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/comm2006/index_en.htm, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014
- European Commission, Commission Staff Working Document *accompanying the document*: “Agricultural Genetic Resources – from conservation to sustainable use”, Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the Economic and Social Committee, SWD (2013) 486 final, pp. 1-74
- Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, «Γεωργικοί γενετικοί πόροι – από τη διατήρηση στη βιώσιμη χρήση» (COM 2013) 838 τελικό, σελ. 1-16
- Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, «Γεωργικοί γενετικοί πόροι – από τη διατήρηση στη βιώσιμη χρήση» (COM 2013) 838 τελικό, σελ. 1-16

Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, «Γεωργικοί γενετικοί πόροι – από τη διατήρηση στη βιώσιμη χρήση» (COM 2013) 838 τελικό, σελ. 1-16

European Cooperative Programme for Plant Genetic Resources, “Strategy Paper on the ECPGR Relationship with the European Union/European Commission”, Thirteenth meeting of the ECPGR Steering Committee, 4-7 December 2012, Vienna, Austria, pp. 1-14

European Innovation Partnership – Agriculture and Innovation (EIP-AGRI), Ιστότοπος: <http://ec.europa.eu/eip/agriculture/en/content/eip-agri-part-eu%E2%80%99s-growth-strategy-decade>, όπως προσπελάστηκε την 10/07/2014

Farm Seed Opportunities, “Conservation, breeding and production”, European Project 2007-2009, Sixth Framework Programme, Priority 8.1 Special Targeted Research Project, pp. 1-26

Θεμελιώδεις αρχές της Ένωσης, Ιστότοπος: http://europa.eu/scadplus/european_convention/competences_el.htm, όπως προσπελάστηκε την 16/04/2014

Gay S.H., Osterburg B., Baldock D., Zdanowicz A. (2005), “Recent evolution of the EU Common Agricultural Policy (CAP): state of play and environmental potential”, MEACAP, pp. 3-58

Horizon 2020 – The EU Framework Programme for Research and Innovation, Ιστότοπος: <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020>, όπως προσπελάστηκε την 10/07/2014

Judgment in Case C-59/11 Association Kokopelli vs Graines Baumaux SAS, Court of Justice of the European Union, PRESS RELEASE No 97/12, Luxembourg, 12 July 2012, Ιστότοπος: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-07/cp120097en.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 12/08/2014

Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 2078/92 του Συμβουλίου της 30ής Ιουνίου 1992 σχετικά με μεθόδους γεωργικής παραγωγής που συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις προστασίας του περιβάλλοντος καθώς και με τη διατήρηση του φυσικού χώρου (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 215 της 30/07/1992 σ. 0085 – 0090*)

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1305/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Δεκεμβρίου 2013, για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1698/2005 του Συμβουλίου (*EEL 347 της 20.12.2013, σ. 487 έως 548*)

Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 1760/87 του Συμβουλίου της 15ης Ιουνίου 1987 που τροποποιεί τους κανονισμούς (ΕΟΚ) αριθ. 797/85, (ΕΟΚ) αριθ. 270/79, (ΕΟΚ) αριθ. 1360/78 και (ΕΟΚ) αριθ. 355/77 όσον αφορά τις γεωργικές διαρθρώσεις και την προσαρμογή της γεωργίας

στη νέα κατάσταση των αγορών και τη διατήρηση του αγροτικού χώρου(*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 167 της 26/06/1987 σ. 0001 – 0008*)

Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 870/2004 του Συμβουλίου, της 24ης Απριλίου 2004, σχετικά με τη θέσπιση κοινοτικού προγράμματος για τη διατήρηση, τον χαρακτηρισμό, τη συλλογή και τη χρησιμοποίηση των γενετικών πόρων στη γεωργία και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1467/94 (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)(*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 162 της 30/04/2004 σ. 0018 – 0028*)

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1467/94 του Συμβουλίου της 20ής Ιουνίου 1994 για τη διατήρηση, το χαρακτηριστικό, τη συλλογή και τη χρησιμοποίηση των γενετικών πόρων στη γεωργία (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 159 της 28/06/1994 σ. 0001 – 0010*)

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 870/2004 του Συμβουλίου, της 24ης Απριλίου 2004 σχετικά με τη θέσπιση κοινοτικού προγράμματος για τη διατήρηση, τον χαρακτηρισμό, τη συλλογή και τη χρησιμοποίηση των γενετικών πόρων στη γεωργία και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1467/94 (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 162 της 30/04/2004 σ. 0018 – 0028*)

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2100/94 του Συμβουλίου της 27ης Ιουλίου 1994 για τα κοινοτικά δικαιώματα επί φυτικών ποικιλιών (*ΕΕ L 227 της 1.9.1994, σ. 1 έως 30*)

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1698/2005 του Συμβουλίου, της 20ής Σεπτεμβρίου 2005, για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) (*ΕΕ L 277 της 21.10.2005, σ. 1 έως 40*)

Kastler G. (2005), “Seed laws in Europe: locking farmers out” στο *Seedling*, p. 12 (1-16)

Lefebvre M. et al. (2013), “Agricultural landscapes as multi-scale public good and the role of the Common Agricultural Policy”, Paper prepared for presentation at the 2nd AIEAA Conference “Between Crisis and Development: which Role for the Bio-Economy”, 6-7 June, Parma, Italy, pp.1-19

Letter from European Seed Association to Court of Justice of the European Union, 27/02/2012, Ιστότοπος: <http://kokopelli-semences.fr/medias/Letter-ESA.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 12/08/2014

Maggioni L. (2002), “The ECP/GR, an example of cooperation for crop genetic resources in Europe” στο Engels J.M.M., Kiambi D., Watts J., Zoungana I. (eds), *Strengthening policy and institutional frameworks for conservation and sustainable use of plant genetic resources*, Proceedings of an international workshop, IPGRI, National programmes and networks as strategic tools 1-10 October 2002, Zschortau, Germany, pp. 1-67

Μαριά Αίθ. Ευπ. (2009), *Η Νομική Προστασία του Τοπίου στο Διεθνές, Κοινοτικό και Εθνικό Δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 1-569

- Μαριά Ευπ.-Αιθ., Φουρναράκη Χρ., Θάνος Κ. (2012), «Εκτός τόπου (ex situ) διατήρηση της φυτικής ποικιλότητας – Σκέψεις και προτάσεις για ένα αποτελεσματικό σύστημα διοικητικής οργάνωσης των Ελληνικών Τραπεζών Σπόρων (Seed Banks)», στο *Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 4*, σελ. 628-650
- Μπεόπουλος Ν. (2010), «Σκέψεις και ερωτήματα από την εμφάνιση δημόσιων παρεμβάσεων στο τοπίο μέσω μέτρων αγροπεριβαλλοντικής πολιτικής» στο *σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Πρακτικά της 1^{ης} Συνάντησης Εργασίας στο πλαίσιο του προγράμματος Διαφύλαξη και Διαχείριση του Ελληνικού Τοπίου, επιμ. Παπαγιάννης Θ., Σορώτου Α., Αθήνα, σελ. 1-114
- Natura 2000 Networking Programme, Ιστότοπος: <http://www.natura.org/about.html>, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014
- Natura 2000 Networking Programme, Ιστότοπος: <http://www.natura.org/about.html>, όπως προσπελάστηκε την 23/04/2014 και European Commission, Environment – Natura 2000 network, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/index_en.htm, όπως προσπελάστηκε την 26/04/2014
- Οδηγία 79/409/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979 περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 103 της 25/04/1979 σ. 0001 – 0018*) και Οδηγία 2009/147/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30ής Νοεμβρίου 2009 περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών (κωδικοποιημένη έκδοση) (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 20/7-25*)
- Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 1992 για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 206 της 22/07/1992 σ. 0007 – 0050*)
- Οδηγία 98/95/ΕΚ του Συμβουλίου της 14ης Δεκεμβρίου 1998 για την τροποποίηση, στα πλαίσια της ενοποίησης της εσωτερικής αγοράς, των γενετικώς τροποποιημένων φυτικών ποικιλιών και των φυτικών γενετικών πόρων, των οδηγιών 66/400/ΕΟΚ, 66/401/ΕΟΚ, 66/402/ΕΟΚ, 66/403/ΕΟΚ, 69/208/ΕΟΚ, 70/457/ΕΟΚ και 70/458/ΕΟΚ που αφορούν, αντίστοιχα, την εμπορία σπόρων προς σπορά τεύτλων, κτηνοτροφικών φυτών, σιτηρών, γεωμήλων, ελαιούχων και κλωστικών φυτών, κηπευτικών και τον κοινό κατάλογο ποικιλιών των καλλιεργούμενων φυτικών ειδών (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 025 της 01/02/1999 σ. 0001 – 0026*)
- Οδηγία 2009/145/ΕΚ της Επιτροπής της 26^{ης} Νοεμβρίου 2009 σχετικά με την πρόβλεψη ορισμένων παρεκκλίσεων για την αποδοχή ντόπιων αβελτίωτων φυλών και ποικιλιών κηπευτικών που καλλιεργούνται κατά παράδοση σε συγκεκριμένους τόπους και περιφέρειες και απειλούνται με γενετική διάβρωση και ποικιλιών κηπευτικών οι οποίες δεν έχουν εγγενή αξία για εμπορική φυτική παραγωγή αλλά αναπτύσσονται για καλλιέργεια υπό ιδιαίτερες συνθήκες, και για την εμπορία σπόρων προς σπορά των εν λόγω ντόπιων φυλών και ποικιλιών (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 312 της 27/11/2009 σ. 44–54*)

Οδηγία 2002/53/EK του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, περί του κοινού καταλόγου ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών (*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 193 της 20/07/2002 σ. 0001 – 0011*)

Οδηγία 2002/55/EK του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, περί εμπορίας σπόρων προς σπορά κηπευτικών(*Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 193 της 20/07/2002 σ. 0033 – 0059*)

Οδηγία 2008/62/EK της Επιτροπής, της 20ής Ιουνίου 2008 , για την πρόβλεψη ορισμένων παρεκκλίσεων για την αποδοχή γεωργικών ντόπιων αβελτίωτων φυλών και ποικιλιών που είναι φυσικώς προσαρμοσμένες στις τοπικές και περιφερειακές συνθήκες και απειλούνται από γενετική διάβρωση καθώς και για τη διάθεση στην αγορά σπόρων και σπόρων γεωμήλων των εν λόγω ντόπιων φυλών και ποικιλιών (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)

Οδηγία 2008/62/EK της Επιτροπής, της 20ής Ιουνίου 2008 , για την πρόβλεψη ορισμένων παρεκκλίσεων για την αποδοχή γεωργικών ντόπιων αβελτίωτων φυλών και ποικιλιών που είναι φυσικώς προσαρμοσμένες στις τοπικές και περιφερειακές συνθήκες και απειλούνται από γενετική διάβρωση καθώς και για τη διάθεση στην αγορά σπόρων και σπόρων γεωμήλων των εν λόγω ντόπιων φυλών και ποικιλιών (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ)

Οδηγία 2010/60/ΕΕ της Επιτροπής, της 30ής Αυγούστου 2010 , σχετικά με την πρόβλεψη ορισμένων παρεκκλίσεων όσον αφορά την εμπορία μειγμάτων σπόρων κτηνοτροφικών φυτών που χρησιμοποιούνται για τη διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ) (*ΕΕ L 228 της 31.8.2010, σ. 10 έως 14*)

PGRSecure, Ιστότοπος: <http://www.pgrsecure.org/>, όπως προσπελάστηκε την 06/06/2014

Spataro G., Negri V. (2013), “The European seed legislation on conservation varieties: focus, implementation, present and future impact on landrace on farm conservation”, στο*Genetic Resources Crop Evolution, Volume 60*, pp. 2421-2430

Σύκας Κ. (2006), «Έλεγχος και πιστοποίηση φυτικού πολλαπλασιαστικού υλικού», Υπουργείο Γεωργίας Κύπρου, σελ. 1-4. Ιστότοπος: [http://www.moa.gov.cy/moa/da/da.nsf/All/FCA5FFF53695961CC2257A23003270D4/\\$file/142006PollaplastiastikoIliko.pdf?OpenElement](http://www.moa.gov.cy/moa/da/da.nsf/All/FCA5FFF53695961CC2257A23003270D4/$file/142006PollaplastiastikoIliko.pdf?OpenElement), όπως προσπελάστηκε την 09/07/2014

Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο, Ιστότοπος: <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/versionsconvention/greek.pdf> , όπως προσπελάστηκε την 25/07/2014

Συμβούλιο της Ευρώπης, Πανευρωπαϊκή Στρατηγική Βιοποικιλότητας και Ποικιλότητας Τοπίου, Ιστότοπος: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/biodiversity/default_en.asp, όπως προσπελάστηκε στην 25/07/2014

Υπόθεση C-59/11 Association Kokopelli vs Graines Baumaux SAS, Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Juliane Kokott της 19^{ης} Ιανουαρίου 2012, Παράγραφος 35, Ιστότοπος: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?doclang=EL&text=&pageIndex=0&docid=118143&cid=504777>, όπως προσπελάστηκε την 10/07/2014

Winge T. (2012), “A Guide to EU Legislation on the Marketing of Seed and Plant Propagating Material in the Context of Agricultural Biodiversity”, FNI Report 11, Fridtjof Nansen Institute, pp. 1-85

4^ο ΜΕΡΟΣ

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γεωργία και Αγροτική Ανάπτυξη, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_el.htm, όπως προσπελάστηκε την 03/09/2014

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γεωργία και Αγροτική Ανάπτυξη, Έκθεση εκ των υστέρων αξιολόγησης του εγγράφου Προγραμματισμού Αγροτικής Ανάπτυξης 2000-2006, Ιστότοπος: http://ec.europa.eu/agriculture/rur/countries/el/ex_post_el.pdf, όπως προσπελάστηκε την 03/09/2014

Εθνική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας & Κλιματικής Αλλαγής, 2014, σελ. 31 (1-130)

Ελληνικό Κοινοβούλιο, Ιστότοπος: <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/8134198.pdf>, όπως προσπελάστηκε την 23/09/2014

Greece: Country Report to the FAO International Technical Conference on Plant Genetic Resources (Leipzig, 1996), Prepared by Nikolaos Stavropoulos, Thessaloniki, 10 May 1995, p. 12 (1-51)

Κατσογιάννη Σ. (2014), «Επαναπροσδιορισμός του αγροτικού τοπίου», Εχέτλη-Γεωπονική Επικαιρότητα, Ιστότοπος: <http://www.echetle.info/17-arthra/552-epanaprosdiorismos-tou-agrotikoy-topiou.html>, όπως προσπελάστηκε την 03/09/2014

Kizos T., Vlahos G. (2012), “The evolution of agricultural landscapes”, στο Papayannis T. and Howard P. (eds), *Reclaiming the Greek Landscape*, Athens, Med-INA, pp. 1-293

Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 2081/92 του Συμβουλίου της 14ης Ιουλίου 1992 για την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων και των ονομασιών προέλευσης των γεωργικών προϊόντων και των τροφίμων.

ΚΥΑ 4975/11378/2009 «Μέτρα για την κατά παρέκκλιση αποδοχή γεωργικών τοπικών

αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών που είναι φυσικά προσαρμοσμένοι στις τοπικές και περιφερειακές συνθήκες και απειλούνται από γενετική διάβρωση, καθώς και για την εμπορία σπόρων σποράς και κονδύλων πατάτας προς φύτευση των εν λόγω τοπικών αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών, σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2008/62/EK της Επιτροπής της 20ης Ιουνίου 2008 (L 162)» (B'2038/21.9.2009)

KYA 134599/2011 «Μέτρα για την κατά παρέκκλιση αποδοχή ντόπιων αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών κηπευτικών που καλλιεργούνται κατά παράδοση σε συγκεκριμένους τόπους και περιφέρειες και απειλούνται από γενετική διάβρωση και ποικιλιών κηπευτικών οι οποίες δεν έχουν πραγματική αξία για εμπορική φυτική παραγωγή αλλά προορίζονται για καλλιέργεια κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες, και για την εμπορία σπόρων προς σπορά των εν λόγω ντόπιων αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών, σε συμμόρφωση προς την οδηγία 2009/145/EK της Επιτροπής της 26ης Νοεμβρίου 2009» (B' 194/11-02-2011)

KYA 523/8481 Τροποποίηση της αριθμ. 324975/11378/16.9.2009 απόφασης των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων «Μέτρα για την κατά παρέκκλιση αποδοχή γεωργικών τοπικών αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών που είναι φυσικά προσαρμοσμένοι στις τοπικές και περιφερειακές συνθήκες και απειλούνται από γενετική διάβρωση, καθώς και για την εμπορία σπόρων σποράς και κονδύλων πατάτας προς φύτευση των εν λόγω τοπικών αβελτίωτων πληθυσμών και ποικιλιών, σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2008/62/EK της Επιτροπής της 20ης Ιουνίου 2008 (L 162)» (B'2038/21.9.2009)

Μαριά Ευπ.-Αίθ., Φουρναράκη Χρ., Θάνος Κ. (2012), «Εκτός τόπου (ex situ) διατήρηση της φυτικής ποικιλότητας – Σκέψεις και προτάσεις για ένα αποτελεσματικό σύστημα διοικητικής οργάνωσης των Ελληνικών Τραπεζών Σπόρων (Seed Banks)», στο *Περιβάλλον & Δίκαιο, Τεύχος 4*, σελ. 628-650

Μπεόπουλος Ν. (2009), «Σκέψεις και ερωτήματα από την εμφάνιση δημόσιων παρεμβάσεων στο τοπίο μέσω μέτρων αγροπεριβαλλοντικής πολιτικής», στο Παπαγιάννης Θ. – Σωρότου Α. (επιμ.), *Σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Αθήνα, Med-INA, pp. 1-114

N.1564/85 «Οργάνωση παραγωγής και εμπορίας πολλαπλασιαστικού υλικού φυτικών ειδών» (ΦΕΚ164/Α/85)

N. 3937/2011 «Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α 60 / 31.03.2011)

N. 3827/2010 «Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου» (ΦΕΚ Α 30/25.02.2010)

Π.Δ 80/90 περί «Προστασίας του φυτικού γενετικού υλικού της χώρας» (ΦΕΚ 40/Α'22-3-1990)

Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης Ελλάδας 2007-2013 «Αλέξανδρος Μπαλτατζής», Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Ιστότοπος: <http://www.agrotikianaptixi.gr/>, όπως προσπελάστηκε την 03/09/2014

Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης Ελλάδας 2014-2020, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Ιστότοπος: <http://www.agrotikianaptixi.gr/>, όπως προσπελάστηκε την 03/09/2014

Σαμαράς Σ., Ματθαίου Αντ. (2006), «Ελληνική Τράπεζα Γενετικού Υλικού» στο *ΕΘΙΑΓΕ Τεύχ. 23 (Ιαν.-Μάρ. 2006)*, σελ. 1-35

ΥΑ 581/118230/2.10.2013 Τεχνικός Κανονισμός για τον καθορισμό των ελαχίστων προς εξέταση χαρακτηριστικών και των ελαχίστων προϋποθέσεων για τη διενέργεια της εξέτασης ορισμένων ποικιλιών καλλιεργούμενων φυτικών ειδών, σε συμμόρφωση προς τις Οδηγίες 2003/90/ΕΚ, 2003/91/ΕΚ, 2011/68/ΕΕ, 2012/8/ΕΕ και 2012/44/ΕΕ της Επιτροπής.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΕΛ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ABSTRACT.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
1^ο ΜΕΡΟΣ	
1. Βιοποικιλότητα και αγροβιοποικιλότητα: Εννοιολογική οριοθέτηση.....	9
2. Φυτογενετικοί Πόροι και παραδοσιακές ποικιλίες: Εννοιολογική οριοθέτηση.....	11
3. Προσδιοριστικά χαρακτηριστικά παραδοσιακών ποικιλιών.....	13
3.1. Ιστορική προέλευση.....	13
3.2. Αναγνωρίσιμη ταυτότητα.....	15
3.3. Έλλειψη επίσημης γενετικής βελτίωσης.....	15
3.4. Υψηλή γενετική ποικιλότητα.....	16
3.5. Τοπική γενετική προσαρμογή.....	16
3.6. Συσχετισμός με τα παραδοσιακά αγροτικά συστήματα.....	17
4. Η σημασία της ποικιλότητας και της κληρονομιάς και ο κίνδυνος διάβρωσης.....	17
5. Το τοπίο.....	25
5.1. Διεπιστημονική θεώρηση της φύσης και του τοπίου.....	26
5.1.1. Το τοπίο ως μια χωρική και χρονική ολότητα.....	27
5.1.2. Το τοπίο ως μια νοητή ολότητα.....	28
5.1.3. Το τοπίο ως σύστημα φύσης και πολιτισμού.....	29
5.1.4. Η θεώρηση του τοπίου στη βιολογία.....	30
5.2. Το αγροτικό τοπίο.....	32
2^ο ΜΕΡΟΣ	
1. Διατήρηση φυτογενετικών πόρων.....	36
2. Στρατηγικές διατήρησης: ex situ και in situ/on farm.....	37

2.1. Ex situ.....	38
2.2. In situ.....	40
3. Διεθνές νομικό πλαίσιο.....	41
3.1. Το πλαίσιο αναφοράς της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα.....	41
3.2. Παγκόσμια γενετικά κοινά και κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας.....	42
3.3. Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και γενετικό υλικό.....	45
4. Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα.....	49
4.1. Ζητήματα της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα.....	51
4.1.1. Τα κυριαρχικά δικαιώματα των κρατών και το κοινό ενδιαφέρον της Ανθρωπότητας.....	51
4.1.2. Η διατήρηση και η βιώσιμη χρήση της βιοποικιλότητας.....	55
4.1.3. Η πρόσβαση και η κατανομή ωφελειών.....	58
5. Το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια.....	60
5.1. Ζητήματα του Πρωτοκόλλου της Ναγκόγια.....	62
5.1.1. Η πρόσβαση.....	62
5.1.2. Η δίκαιη και ισότιμη κατανομή ωφελειών.....	63
5.1.3. Παραδοσιακή γνώση που σχετίζεται με τους γενετικούς πόρους.....	63
5.1.4. Συμμόρφωση.....	64
5.1.5. Ζητήματα εφαρμογής.....	65
6. Η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα και το Πρωτόκολλο της Ναγκόγια ως hard law κείμενα με εθνική εφαρμογή.....	65
7. Η Διεθνής Συνθήκη για τους Φυτογενετικούς Πόρους για τη Διατροφή και τη Γεωργία.....	67
7.1. Ζητήματα της Συνθήκης του FAO.....	72
7.1.1. Η διατήρηση και η βιώσιμη χρήση των φυτογενετικών πόρων.....	72
7.1.2. Τα δικαιώματα των αγροτών.....	74
7.1.3. Το πολυμερές σύστημα πρόσβασης και κατανομής ωφελειών.....	78

7.1.3.1. Περιγραφή του πολυμερούς συστήματος.....	78
7.1.3.2. Η νομική βάση του πολυμερούς συστήματος.....	80
7.1.3.3. Το πεδίο εφαρμογής του πολυμερούς συστήματος.....	82
7.1.3.4. Η διαδικασία της πρόσβασης.....	84
7.1.3.5. Η διαδικασία της κατανομής ωφελειών.....	85
7.1.3.6. Ζητήματα εφαρμογής.....	88

3^ο ΜΕΡΟΣ

1. Ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο.....	91
2. Οι ρυθμίσεις για τη βιοποικιλότητα στην Ευρώπη.....	92
2.1. Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα (1998).....	96
2.2. Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη (2001-2010).....	97
2.3. Έκτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (2002-2012).....	98
2.4. Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα (2006-2010).....	99
2.5. Νέα Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα(2011-2020).....	100
3. Οι ρυθμίσεις για τους φυτογενετικούς πόρους στην Ευρώπη.....	102
3.1. In situ/On farm διαχείριση των φυτογενετικών πόρων.....	104
3.1.1. Κοινή Αγροτική Πολιτική: Η αναθεώρηση του 1992.....	105
3.1.2. Σχέδιο Δράσης για τη Βιοποικιλότητα στον τομέα της Γεωργίας του 2001.....	106
3.1.3. Κοινή Αγροτική Πολιτική: Οι αναθεωρήσεις του 2003-2004 έως σήμερα.....	108
3.2. Ex situ διατήρηση των φυτογενετικών πόρων.....	111
4. Το ευρωπαϊκό αγροτικό τοπίο.....	117
4.1. Διαχείριση αγροτικού τοπίου.....	118
4.2. Η διαχείριση της αγροτικής εκμετάλλευσης με βάση το τοπίο.....	119
4.3. Ο συντονισμός των ενεργειών των ιδιοκτητών γης σε επίπεδο τοπίου.....	120
4.4. Η διατήρηση της ποικιλότητας των αγροτικών τοπίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	121
5. Η διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών στην Ευρώπη.....	124

5.1. Η ευρωπαϊκή νομοθεσία για τους σπόρους και το πολλαπλασιαστικό υλικό.....	124
5.2. Ειδικό νομικό πλαίσιο για τη διατήρηση των παραδοσιακών ποικιλιών στην Ευρώπη.....	127
6. Νομολογία.....	135
6.1. Η υπόθεση Kokopelli.....	135
6.1.1. Η γνωμοδότηση της Γενικής Εισαγγελέως Juliane Kokott.....	136
6.1.2. Η απόφαση του Δικαστηρίου.....	139
 4^ο ΜΕΡΟΣ	
1. Εθνικό θεσμικό πλαίσιο για τη διατήρηση των φυτογενετικών πόρων.....	142
1.1. Εθνικό νομικό πλαίσιο για τη διατήρηση των φυτογενετικών πόρων – παραδοσιακών ποικιλιών.....	144
1.2. Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης.....	149
2. Το ελληνικό αγροτικό τοπίο.....	154
3. Οι σύγχρονες νομικές εξελίξεις.....	159
 5^ο ΜΕΡΟΣ	
1. Η έρευνα.....	163
2. Προβληματισμοί-συμπεράσματα-προτάσεις.....	175
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	180
ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	200
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	204

Annex 1

ANNEXES

Annex 1. ITPGRFA Annex 1 Priority crops¹⁹⁹

FOOD CROPS		
Crop	Genus	Observations
Breadfruit	<i>Artocarpus</i>	Breadfruit only
Asparagus	<i>Asparagus</i>	
Oat	<i>Avena</i>	
Beet	<i>Beta</i>	
Brassica complex	<i>Brassica</i> et al.	Genera included are: <i>Brassica</i> , <i>Armoracia</i> , <i>Barbarea</i> , <i>Camelina</i> , <i>Crambe</i> , <i>Diplotaxis</i> , <i>Eruca</i> , <i>Isatis</i> , <i>Lepidium</i> , <i>Raphanobrassica</i> , <i>Raphanus</i> , <i>Rorippa</i> , and <i>Sinapis</i> ; this comprises oilseed and vegetable crops such as cabbage, rapeseed, mustard, cress, rocket, radish, and turnip; the species <i>Lepidium meyenii</i> (maca) is excluded
Pigeon Pea	<i>Cajanus</i>	
Chickpea	<i>Cicer</i>	
Citrus	<i>Citrus</i>	Genera <i>Poncirus</i> and <i>Fortunella</i> are included as root stock
Coconut	<i>Cocos</i>	
Major aroids	<i>Colocasia</i> , <i>Xanthosoma</i>	Major aroids include taro, cocoyam, dasheen and tannia
Carrot	<i>Daucus</i>	
Yams	<i>Dioscorea</i>	
Finger Millet	<i>Eleusine</i>	
Strawberry	<i>Fragaria</i>	
Sunflower	<i>Helianthus</i>	
Barley	<i>Hordeum</i>	
Sweet Potato	<i>Ipomoea</i>	
Grass pea	<i>Lathyrus</i>	
Lentil	<i>Lens</i>	
Apple	<i>Malus</i>	
Cassava	<i>Manihot</i>	<i>Manihot esculenta</i> only
Banana / Plantain	<i>Musa</i>	Except <i>Musa textilis</i>
Rice	<i>Oryza</i>	
Pearl Millet	<i>Pennisetum</i>	

¹⁹⁹ FAO (2001)

FOOD CROPS		
Crop	Genus	Observations
Beans	<i>Phaseolus</i>	Except <i>Phaseolus polyanthus</i>
Pea	<i>Pisum</i>	
Rye	<i>Secale</i>	
Potato	<i>Solanum</i>	Section <i>tuberosa</i> included, except <i>Solanum phureja</i>
Eggplant	<i>Solanum</i>	Section <i>melongena</i> included
Sorghum	<i>Sorghum</i>	
Triticale	<i>Triticosecale</i>	
Wheat	<i>Triticum</i> et al.	Including <i>Agropyron</i> , <i>Elymus</i> , and <i>Secale</i>
Faba Bean / Vetch	<i>Vicia</i>	
Cowpea et al.	<i>Vigna</i>	
Maize	<i>Zea</i>	Excluding <i>Zea perennis</i> , <i>Zea diploperennis</i> , and <i>Zea luxurians</i>

FORAGE CROPS	
Genera	Species
LEGUME FORAGES	
<i>Astragalus</i>	<i>chinensis</i> , <i>cicer</i> , <i>arenarius</i>
<i>Canavalia</i>	<i>ensiformis</i>
<i>Coronilla</i>	<i>varia</i>
<i>Hedysarum</i>	<i>coronarium</i>
<i>Lathyrus</i>	<i>cicera</i> , <i>ciliolatus</i> , <i>hirsutus</i> , <i>ochrus</i> , <i>odoratus</i> , <i>sativus</i>
<i>Lespedeza</i>	<i>cuneata</i> , <i>striata</i> , <i>stipulacea</i>
<i>Lotus</i>	<i>corniculatus</i> , <i>subbiflorus</i> , <i>uliginosus</i>
<i>Lupinus</i>	<i>albus</i> , <i>angustifolius</i> , <i>luteus</i>
<i>Medicago</i>	<i>arborea</i> , <i>falcata</i> , <i>sativa</i> , <i>scutellata</i> , <i>rigidula</i> , <i>truncatula</i>
<i>Melilotus</i>	<i>albus</i> , <i>officinalis</i>
<i>Onobrychis</i>	<i>viciifolia</i>
<i>Ornithopus</i>	<i>sativus</i>
<i>Prosopis</i>	<i>affinis</i> , <i>alba</i> , <i>chilensis</i> , <i>nigra</i> , <i>pallida</i>
<i>Pueraria</i>	<i>phaseoloides</i>
<i>Trifolium</i>	<i>alexandrinum</i> , <i>alpestre</i> , <i>ambiguum</i> , <i>angustifolium</i> , <i>arvense</i> , <i>agrocicerum</i> , <i>hybridum</i> , <i>incarnatum</i> , <i>pratense</i> , <i>repens</i> , <i>resupinatum</i> , <i>rueppellianum</i> , <i>semipilosum</i> , <i>subterraneum</i> , <i>vesiculosum</i>
GRASS FORAGES	
<i>Andropogon</i>	<i>gayanus</i>

FORAGE CROPS	
Genera	Species
<i>Agropyron</i>	<i>cristatum, desertorum</i>
<i>Agrostis</i>	<i>stolonifera, tenuis</i>
<i>Alopecurus</i>	<i>pratensis</i>
<i>Arrhenatherum</i>	<i>elatus</i>
<i>Dactylis</i>	<i>glomerata</i>
<i>Festuca</i>	<i>arundinacea, gigantea, heterophylla, ovina, pratensis, rubra</i>
<i>Lolium</i>	<i>hybridum, multiflorum, perenne, rigidum, temulentum</i>
<i>Phalaris</i>	<i>aquatica, arundinacea</i>
<i>Phleum</i>	<i>pratense</i>
<i>Poa</i>	<i>alpina, annua, pratensis</i>
<i>Tripsacum</i>	<i>laxum</i>
OTHER FORAGES	
<i>Atriplex</i>	<i>halimus, nummularia</i>
<i>Salsola</i>	<i>vermiculata</i>